

T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KUTLU’NUN HİKÂYELERİNDE
DÜNYA ALGISİ

KADRIYE ALEV

110101032

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. M. Fatih ANDI

İSTANBUL, 2013

TEZ ONAYI

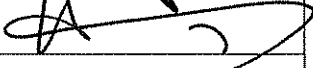
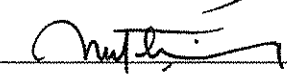
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında 110101032 Numaralı Kadriye ALEV'in hazırladığı "Mustafa KUTLU'nun Hikayelerinde Dünya Algısı" konulu **YÜKSEK LİSANS / DOKTORA-TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, FSMVÜ Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 29.Maddesi uyarınca **28.06.2013, Perşembe** günü saat 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulü**ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

Düzeltilme verilmesi halinde :

Adı geçen öğrencinin Tez Savunma Sınavı/...../..... tarihinde, saat'da yapılacaktır.

Tez adı değişikliği yapılması halinde :

Tez adının.....
.....
.....
.....şeklinde değiştirilmesi uygundur.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (*)	İMZA
Prof. Dr. Fatih ANDI	Kabulü	
Prof. Dr. Hasan AKAY	Kabulü	
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER	Kabulü	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Kadriye ALEV

14 Haziran 2013

“Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Dünya Algısı”

Kadriye ALEV

ÖZ

Bu çalışma, Mustafa Kutlu’nun hikâyelerindeki dünya algısı üzerine yapılmıştır. Çalışmanın amacı, Kutlu’nun hikâyelerinin arka planında yatan dünya algısının tematik düzlemde ayrı hikâyelerde şekillendiğini, nihayet bunların bir teze bağlandığını tespit etmek olacaktır.

Giriş hariç üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Türk hikâyeciliğinin tarihi serüveninin genel bir panoraması çizildikten sonra Mustafa Kutlu’nun Türk hikâyeciliği içerisindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Gelenek ve modernizm kutuplarının hikâyelere yansımaları ve bu hikâyelerden yola çıkarak yazarın geleneğe ve modernliğe hangi zaviyeden baktığı üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Mustafa Kutlu hikâyelerini kuşatan temel kavramlar olan din ve tasavvuf düşüncesinin hikâyeler içinde üstlendiği rol tespiti çalışılmıştır.

Bu çalışmada sadece Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinden değil, Mustafa Kutlu ile ilgili yazılan makale ve hazırlanan sempozyum bildirilerinden, yazar hakkında yayımlanmış inceleme kitaplarından, konuya ışık tutacak bazı yardımcı kaynaklardan, ayrıca Mustafa Kutlu’nun gazetede yazdığı köşe yazılarından ve son olarak yazar ile yaptığımız söyleşiden istifade edilmiştir.

Çalışmanın sonunda Kutlu’nun hikâyelerindeki olay örgüsünün, zaman ve mekân unsurlarının, kimliklerin sıradan bir yapı arz etmediği, hepsinin bir bütün olarak yazarın dünya algısının bir tezahürü olarak ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kutlu, gelenek-modernizm, din, tasavvuf, dünya.

“The World Perception in Mustafa Kutlu’s Stories”

Kadriye ALEV

ABSTRACT

This study examines the perception of the world in Mustafa Kutlu’s stories. The study aims to determine the forming of the perception of the world which lies on the background of Kutlu’s stories in thematic level in different stories and in the end these state a thesis.

This study consists of three parts except the introduction. In the first part, after drawing a general view of the history of Turkish short story writing, the place and importance of Mustafa Kutlu in Turkish short story writing are examined. In the second part, the reflection of tradition and modernism on the short stories and through these stories the writer’s point of view about tradition and modernism are discussed. The third part examines the role of religion and sufism in his stories that are the basic concepts in Mustafa Kutlu’s stories.

In this study, it is profited by not only the stories of Mustafa Kutlu, but also the articles and the symposium papers about Mustafa Kutlu, the books which analyzes Mustafa Kutlu, some supplementary resources that shed light on this subject, also the writer’s articles in the newspapers and finally the interview with the writer.

At the end of the study, it is indicated that the plot, the time and place and the identities do not have an ordinary structure and all of them, as a whole, appear from the sign of the writer’s perception of the world.

Key words: Mustafa Kutlu, tradition-modernism, religion, sufism, the world.

ÖNSÖZ

Edebî eser, ilk bakışta estetik zevk uyandırma, hoş vakit geçirme gibi hisler ve duyularla yakından ilgili olsa da esere şekil veren kelime dünyasından başka yazarın düşünceleri ve olaylar karşısında aldığı tavır da önemlidir. Edebiyat sadece belli bir zevk uyandırma, hoş vakit geçirme aracı olmadığına göre her yazınsal metnin arkasında onun yazılmasına neden olan bir fail, bir devir anlayışı, yazarın inanç ve değerler sistemi mutlaka vardır. Bunu ortaya çıkarmak için yazarın izleklerinden yola çıkarak tematik unsurların yanında edebi eseri oluştururken beslendiği yaşam felsefesini, ayağını sabitlediği düşünce dünyasını da irdelemek gerekmektedir.

Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri bu bağlamda düşünsel alt yapıyı oluşturan bir dünya algısının olay örgüsü, karakterler, bakış açısı ve üslup gibi unsurları içine alarak oluştuğu eserlerdir. Onları okurken kuşkusuz görünenin arkasında yatan saikleri de irdelemek gerekir. Çünkü hikâyeleri oluşturan temalar kadar yazarın bu temaları yasladığı tezleri de önemlidir.

Mustafa Kutlu hikâyeleri, belli bir zihni sürecin, inanç yapısının açtığı kapıdan ilerleyen metinlerdir. Yazarın hayatı anlamlandırma biçimi, inanç ve yaşayışı, merkeze aldığı değerler hem yazılı metinlerinde, hem de pratikte örtüşmektedir.

Mustafa Kutlu, hikâyelerinin hemen hepsinde okuyucuyu geçmişe ya da geleceğe götürürken hâl-i hazırın insanda bıraktığı izleri dıştan içe doğru bir kavramayla dile getirir. Onun kişi kadrosu günlük hayatta yaşayan karakterler olduğu gibi olay örgüsü de toplumu bizzat derinden etkileyen değişim ve dönüşüm sürecidir. İlk iki hikâyesi *Ortadaki Adam* ve *Gönül İşi* ile tohumlarını attığı hikâyeciliği *Yokuşa Akan Sular* ile birlikte Şark hikâyeciliğinin hikmet ve ahenk izleği ve çerçeve düzlemiyle birleşerek *Hayat Güzeldir*'le kemale ermiş ve hayat derinliğinin görüldüğü bir Mustafa Kutlu klasiği meydana getirmektedir. Onu bu arayışa sevk eden “kendimiz olmak” çabasıdır. Kendimiz olmak Mustafa Kutlu'nun dünya algısının özetidir. Bu özet

geniřletildiđinde Kutlu'nun beslendiđi İřlam dini ve tasavvuf dűřüncesiyle yođrulmuř yűzyıllarca yıllık bir tarihin mirası olan kűltűr ve medeniyet anlayıřı gűrűlecektir.

Mustafa Kutlu'nun hikűyeciliđi, hikűyelerinde iřlediđi sosyal, siyasi ve toplumsal konular çeřitli makalelerde, akademik çalıřmalarda kısım kısım ele alınmaktadır. Hikűyeleriyle ilgili olan deđerlendirmelerde, serbest okumalarda kahramanların dikkat çeken yűnlerinin vurgulandıđı da gűrűlmektedir. Bununla beraber, Kutlu'yu Kutlu yapan, onu gelecek nesillere tařıyacak olan fikrű alt yapısını oluřturan dűnya algısı geniř bir çalıřmanın konusu olmamıřtır. Bu bađlamda Kutlu'nun hikűyelerini bu gűzle yeni bir okuma ihtiyaçı gerekmektedir. Bu açıdan bakıldıđında çalıřmamızın, Tűrk hikűyeciliđinin gidiřatı noktasında temel yapı tařlarından olan Mustafa Kutlu'nun onu bu sađlam zemine oturtan dűnya algısının derinlemesine tespitinin edebiyat dűnyasına önemli bir katkı sađlayacađı gűrűřűndeyiz.

Bu itibarla tezimizde Kutlu'nun bűtűn hikűyelerini inceledik. İnceleme esnasında Kutlu'nun dűnya algısını ortaya çıkaran kavram ve metaforları tespit ettik. Bu noktada Mustafa Kutlu'nun diđer kitapları, gazete yazıları ve kendisiyle yaptığımız sűyleři tespitlerimizi temellendirmede bize yardımcı oldu. Bunun yanında çıkıř noktası modernizm olan toplumsal deđiřimin en altta yatan sebeplerini, hikűyelerde yer alan zihni boyutu çerçevesinde kavrayabilmek ve Kutlu'nun dűnyasının en içten bakıldıđında gűrűlen dini ve tasavvufi dűřűnceye bakıřını verebilmek için bazı kaynaklardan faydalandık.

Giriř bűlűműnde, Mustafa Kutlu'nun hayatı ve eserlerine deđinildikten sonra yazar ile ilgili yapılmıř olan bazı çalıřmalar –zellikle çalıřmamızda yararlanılan hakkında bilgi verilmiřtir.

Birinci bűlűmde gelenek ve modernizm kavramlarına dikkati çekerek, Mustafa Kutlu'nun, bűtűncűl olarak hikűyelerinde modernizmin insanda ve toplumda açtıđı derin izleri, onun bu kavramların neresinde durduđu insan-toplum, insan-tabiat, insan-mekűn, insan-teknoloji gibi kavramlar iliřkilendirilerek tespit edilmiřtir. İkinici bűlűmde Kutlu'nun bazı hikűyelerinde tematik olarak, bazılarında belli metaforlar, gűndermeler aracılıđıyla iřlenen din ve tasavvuf boyutu irdelenmiř, Kutlu'nun hikűyelerini fikri ve

inanç zemininde yüklenen bu kavramların ne şekilde yer aldığı incelenmiştir. Sonuç bölümünde tüm bölümlerde yer alan genel yaklaşımlar değerlendirilirken, Kaynakça bölümünde çalışmanın hazırlanmasına yardımcı olan eserler sıralanmıştır. Ayrıca çalışmamız sırasında Mustafa Kutlu ile yaptığımız söyleşi Ekler bölümünde yer almıştır.

Tüm bölümlerde ele alınan konular etrafında Kutlu'nun eserlerindeki olay örgüsü, kahramanlar, zaman, mekan, metinlerarası ve metaforik unsurlardan yola çıkılarak bu unsurlar farklı noktalardan değerlendirilmiş, bunların birbiriyle bağlantılı olarak yazarın dünya algısını tespit etmede yükledikleri roller sıralanarak çalışmanın tematik bütünlüğü korunmaya çalışılmıştır.

Son olarak çalışmamız sırasında kendisiyle yaptığımız söyleşiyse edebi hayatının kapılarını sonuna kadar açan Türk edebiyatının önemli ismi Mustafa Kutlu'ya ve çalışma süreci boyunca her türlü görüş ve önerilerini esirgemeyen, Mustafa Kutlu ile tanışmama vesile olan değerli hocam Prof. Dr. M. Fatih ANDI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Haziran 2013
Kadriye ALEV

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	III
ÖZ	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HİKÂYECİLİĞİ İÇERİSİNDE MUSTAFA KUTLU’NUN HİKÂYELERİNE GENEL BAKIŞ

1.1. Türk Edebiyatında “Hikâye”nin Kısa Tarihi	8
1.2. Mustafa Kutlu’nun Türk Hikâyeciliği İçerisindeki Yeri.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEĞİN DÜNYASI-MODERNİZMİN DÜNYASI

2.1. Gelenek ve Modernizm Kutupları Arasında Dünya	39
2.1.1. Medeniyet.....	42
2.1.1.1. Cemiyet	45
2.1.1.2. Zaman.....	52
2.1.1.3. Mekân.....	55
2.1.1.4. Tabiat	62
2.1.1.4.1. Modern Dünyanın Tabiata Bakışı.....	67
2.1.1.4.2. Su ve Su Sesi.....	71

2.1.1.5. Diğer Geleneksel Öğeler	76
2.1.1.5.1. Ezan Sesi	76
2.1.1.5.2. Çay	81
2.2. Modern Dünyanın Görünüm Biçimleri.....	83
2.2.1. Ekonomi-Geçim	88
2.2.1.1. Para.....	90
2.2.1.2. Zenginlik	94
2.2.1.3. Holdingleşme	97
2.2.1.4. Sanayileşme ve El Sanatlarının Yitirilişi	99
2.2.2. Siyaset	108
2.2.2.1. Adalet.....	118
2.2.2.2. Lider	120
2.2.3. Yaşama Tarzı	121
2.2.3.1. Giyim Kuşam	122
2.2.3.2. Eğlence.....	125
2.2.3.3. Tatil	127
2.2.3.4. Otomobil	130
2.2.3.5. Şişmanlık.....	132
2.2.3.6. Televizyon.....	134
2.2.4. Modern Dünyada Köyün-Kasabanın Değişimi.....	137
2.2.4.1. Modernleşen Köy/Kasaba	140
2.2.4.2. Toprak Reformu	144
2.2.4.3. Para.....	146
2.2.4.4. Yol.....	150
2.2.5. Modern Dünyada Köylü/Kasabalının Değişimi.....	152
2.2.5.1. Köy/Kasabadan Kente Göç	156
2.2.5.2. Kentteki Köylü	162
2.2.5.2.1. Kültürel ve Ahlâki Değişim	167
2.3. Modern Dünyanın İnsanı	172
2.3.1. İdeallerin Çöküşü ve Kimliksizleşme	174
2.3.2. Yabancılaşma	181
2.3.3. Modern Dünyayı Yaşayan İnsan.....	184

2.3.4. Modern Dünyanın Karşısında Arada Kalan İnsan	189
2.3.5. Modern Dünyada Geleneksel Hayat ve İnsan.....	196

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ VE TASAVVUFİ HAYAT

3.1. Dünya Algısı	206
3.1.1. Dünyanın Gelip Geçiciliği	212
3.1.2. Zâhir ile Bâtın	218
3.1.3. Kader	223
3.1.4. Tabiat	226
3.2. İnsan ve Hâlleri	229
3.2.1. İdeal İnsanın Özellikleri.....	232
3.2.1.1. Ahlak.....	234
3.2.1.2. Takva.....	237
3.2.1.3. Teslimiyet.....	239
3.2.1.4. Kanaat	242
3.2.1.5. Zikir ve Dua	245
3.2.1.6. Tevbe.....	249
3.2.1.7. Yardımseverlik ve Dayanışma	253
3.3. Tasavvufi Kavramlar.....	257
3.3.1. Lunapark	257
3.3.2. Ayna	258
3.3.3. Seyr-i Sülûk.....	259
3.3.4. Semâ.....	260
3.3.5. Ney	261
3.3.6. Sır	262
3.3.7. Tarikat Kültürü.....	263
3.4. Mutasavvıflar	264
3.5. Tarikatlar ve Tekkeler	273

SONUÇ	277
KAYNAKÇA	280
EKLER	293

KISALTMALAR LİSTESİ

<u>Kısaltma</u>	<u>Açıklama</u>
A.e.	Aynı Eser
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçem Makale
C.	Cilt
s.	Sayfa sayısı
S.	Sayı
Vol.	Sayı
Y.	Yıl
Yay.	Yayımları

GİRİŞ

Bir sanatsal bütünlük ve kuvvetli felsefi altyapılardan oluşan şiire nazaran roman ve hikâyeler ilk zamanlarda ciddi bir sanat eserinden ziyade bir zevk, eğlence ve kafa dinlendirme vasıtası olarak görülmüştür. Bununla beraber R. Wellek, edebiyatın estetik gâye ve hayat gerçekliğiyle bir bütün olduğundan yola çıkarak romanı ve hikâyeyi hayattan seçilmiş bir parça olarak değerlendirmiştir. Wellek'e göre *roman ya da hikâye bize bir karakter yahut olay olarak bir 'hal'den ziyade bir dünya verir. Bu dünyanın yaşadığımız dünya ile birleşen noktaları olmakla beraber, bunlar kendi bütünlükleri içinde bir anlam taşıyan farklı dünyalardır.*¹

Yazarın dünyası, ortaya koyduğu eserini hayatla karşılaştırmaya, ahlaki ve sosyal bakımdan değerlendirmeye başladığımız zaman dikkate alınması gereken unsur olarak karşımıza çıkar. İyi bir roman ya da hikâye yazarının dünyası derin ve önemli konuları kapsar ve aynı zamanda alt yapısı zengin bir düşünce sistemini içinde barındırır. Böyle eserlerde sonuçtan ziyade sonuca götüren izlekler ve izlekleri çepeçevre saran tematik bütünlük öne çıkar. İyi ve kalıcı eserler ideolojileri değil, insanı ele alan eserlerdir. Toplumsal ideolojileri, modayı takip edenler bir dönem sonra eskimeye, unutulmaya mahkûmdur.

Türk edebiyatı, başlangıç devri olarak kabul edilen destanlardan bu yana birkaç koldan ilerleyen büyük bir medeniyet ırmağı olma özelliği göstermektedir. İslamiyetin kabulünden sonra zihnin kelama ve kaleme yansımaları ile estetik zevkte belli bir noktaya, ortak değere ulaşan Divan edebiyatı oluşur. Bununla beraber halk ozanları Anadolu'da halk şiiri kolunu medeniyet havzasına taşımaya devam eder. Tanzimat dönemine kadar gelen eden bu edebi süreçte bu medeniyeti kalıcı değerler bütününe

¹ R. Wellek ve A. Warnen, **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Çev. Ahmet Edip Uysal, 1. bs., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1983, s.293.

taşıyan en önemli unsur, bu sancağı nesilden nesle devralan edebiyatçıların ortak bir dünya algısına sahip olmalarıdır.

18. yüzyılda Şeyh Galib'in "*Tarz-ı selefe takaddüm ettim/ Bir başka lisân tekellüm ettim*" mısralarıyla eski tarza kıyasla bambaşka lisan ile şiir söylediğini yazdığı Hüsn ü Aşk'ı, Nedim'in *İzn alıp Cuma namazına deyu mâderden/ Bir gün uğrayalın çerh-i sitem-perverden* diye başlayan dünyevi isteklerle dolu şiirleri aslında 19. yüzyılla birlikte oluşacak köklü değişimlerin habercisi sayılabilir.

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde zihinlerde büyük değişim ve dönüşümlerin olduğu dönemdir. Dönemin fikir adamlarının-ayağını sabitlediği yer değişmekle beraber- ortak kanaatleri Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında gerilediğidir. Zihniyet değişimi edebiyatçıların eserlerinde de kendini göstermiştir. Özellikle siyasi bir hareketin sonucu olarak çıkan Tanzimat edebiyatçıları Namık Kemal'in yol açıcılığını üstlendiği "Sanat topluma fayda sağlamak içindir." düşüncesi ile kendi dünya görüşü ve zihniyetlerini eserlerinde yaşatmaya başlarlar. Edebiyatçılar ve fikir adamları el yordamıyla tanıdıkları Batı kültürünü ve yaşayışını Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için bir umut ışığı olarak görmüşlerdir. Beslenen kaynaklar değişince yüzyıllardır büyük şırıltıyla akan Divan edebiyatı ırmağının suları kurumaya başlamıştır. Artık edebiyatçıların önüne yeni bir dünyanın penceresi açılmış, bu pencereden içeri girenler, sonraları modern edebiyat diye adlandırılacak bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Bununla beraber her dönemin entelektüel aydınları, edebiyatçılarının kendi zihinsel süreçlerinin yankısı eserlerinde duyulur. Namık Kemal'in hürriyet, hak, adalet kokan şiirlerinde onun artık yeni bir dünya görüşüne sahip olduğunu hissederiz. Tevfik Fikret "Sis" şiirinde Abdülhamit'e ve İstanbul'a nefretini ve düşmanlığını anlatırken, Yahya Kemal, milli bir tarih şuuruyla aynı şiire "Hüznün, ferahlığın bizim olsun kışın, yazın, hiçbir zaman kader bizi senden ayırmasın." diye nazire yazarak dünya görüşünü bu şekilde yansıtır. İki şair de kendi kuşaklarından bütün sanatçılar gibi Batı şiirinden etkilenmesine karşın Yahya Kemal bu etkiyi, geçmişinden kopmadan özümsemeye çalışmıştır.

Dünya algısı ile eserlerinin bütünleştiği, adeta eserlerinin fikrilerine tutulan ayna hükmünde olduğu önemli bir edebiyatçımız da Mehmet Âkif'tir. Milli mücadele döneminde kalemi ve bedeniyle mücadeleye destek olmuş, İslamın ilerlemeye mani olmadığını savunmuş, idealize ettiği neslin özelliklerini, toplumun dertlerini derinden hissetmiş, bunları kendi dünya görüşününün süzgeçinden geçirerek şiirlerine yansıtmıştır.

Tanzimat'tan günümüze gelene kadar edebiyatçıların dünyaya bakış açılarını verdikleri başka edebi türler de olmuştur. Bunların başında diğer yeni gelen türlere ev sahipliği yapması açısından da önemli bir yere sahip olan gazeteler gelir. Toplum Batı kültürüyle tanıştıran bu türlerin başına gazeteyi almak kaydıyla ikinci sıraya roman ve hikâyeler oturur. Tanzimat'la birlikte hayatımıza giren bu türler toplumu o güne kadar tanışmadıkları bir dünya ile karşılaştırmış, toplum yapısında derinden bir dönüşüme kaynaklık etmiştir. Dünya algısının açık bir şekilde hissedildiği ilk romancılar olan Ahmet Mithat Efendi, kurgunun kalitesinden ziyade öğretici yönü ağır basan eserler yazar. Onu takip eden roman ve hikâyeciler dönemlerinin zevkine, düşünüş ve anlayışına ayna tutacak eserler kaleme alırlar. Günümüze gelene kadar yazarlar roman ve hikâye sahasında kendi temsil ettikleri dünya görüşünü eserlerinde yarattıkları çeşitli siyasi-sosyal tipler ve belirli semboller aracılığıyla okura verirken ilk romanlardan bu yana yazarların bitmek tükenmek bilmeyen hazinesi Türk toplumunun değişim ve dönüşümü ve bu esnada bireyde meydana gelen değişiklikler olmuştur. Servet-i Fünun roman ve hikâyecilerinde doğrudan bunların izleri görülme de Milli Edebiyat'la birlikte toplumsal kaygılar yeniden bir kurgu sahası olarak yerini alır.

Mustafa Kutlu, sondan başa doğru otuz yılın sosyal tarihini işlerken halkın özünden ayrılmamış, bütün toplumsal değişime ve dönüşüme rağmen 'öz'e sadık kalmıştır. Değişeni anlatırken değişmemesi gerekende direnmiştir. Bu sebepten onun hikâyelerinde yaşadığı dönemin ideolojileri ve edebiyat modaları değil bağlandığı değerler ön planda olmuştur.

Çalışmamıza ışık tutması hasebiyle Mustafa Kutlu'nun hayatı, eserleri ve yazar hakkında yapılmış bazı akademik çalışmalar hakkında kısa bir bilgi vermeyi uygun gördük.

6 Mart 1947 Erzincan doğumlu olan Mustafa Kutlu², lise öğrenimini Erzincan Lisesi'nde gördükten sonra Erzurum Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü (1968) bitirir. Edebiyat bölümünde Orhan Okay, Kaya Bilgegil, Niyazi Akı, Selahattin Olcay gibi değerli hocaların tevhid-i tedrisatından geçmekle beraber Meddah Behçet Efendi, İsmail Usta gibi sözlü halk kültürünün önemli simalarından halk hikâyeleri dinleme fırsatını da bulur. Beslendiği bu iki damar sonraları onun edebi hayatına yön vermesi bakımından önemlidir.

Üniversite yıllarında resim sanatıyla da ilgilenen Kutlu, iki arkadaşıyla beraber Erzurum Halk Eğitim Merkezi'nde resim sergisi açar. Resim, onun edebi hayatına açılan ikinci bir pencere olur. Bir gün Orhan Okay'ın odasında Hareket dergisinin sahibi Ezel Erverdi ile karşılaşması ile Erverdi'nin isteğiyle Fikir ve Sanatta Hareket dergisinde kapak desenleri çizmeye başlar. Desen çizerek girdiği dergi dünyasında hikâye yazarak devam eder. İlk hikâyesi "O" 1968'de derginin 29. sayısında neşredilir.

1968'de yayımlanan Sait Faik'in Hikâye Dünyası adlı çalışması müstakil ilk kitabıdır.

1969 yılında Erzincan'da evlenen Kutlu, bir müddet Tunceli ve Vefa liselerinde edebiyat öğretmenliği yapar. 1974'te mesleğinden ayrılarak Dergâh Yayınlarında çalışmaya başlar. 1979-82 yılları arasında Hareket Yayınları ve Hareket dergisinde, Dergâh Yayınları'nda yöneticilik, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde (2. Ciltten itibaren) yayın yönetmenliği ve madde yazarlığı yapar. 1990'dan itibaren Dergâh dergisinin yazı işleri müdürlüğünü üstlenir. 1986'da Zaman Gazetesi'nde "Bir Demet İstanbul" başlıklı şehir yazıları, 1995'te Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığına başladığı yazarlık kimliğinin diğer bir tarafı hâlen aynı gazetede devam etmektedir.

² Mustafa Kutlu'nun biyografisi hazırlanırken şu kaynaklardan istifade edilmiştir: Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi, "Mustafa Kutlu Maddesi", C.II, İstanbul, YKY, 2001, s.638-639; Necati Tonga, **Hikâyeciliğimizde Manevi Zenginlik Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, 1. bs., Ankara, Akçağ Yay., 2005, s.15-23; (Çevrimiçi) http://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Kutlu, 04 Haziran 2013.

Hikâye serüvenine 1970 yılında Hareket Yayınları arasında yayımlanan Ortadaki Adam ve onu takip eden 1972’de Gönül İşi ile başlayan Mustafa Kutlu’nun hikâyeciliğini dört dönem altında incelemek mümkündür:³

1. Dönem (1968-1979): Fikir ve Sanatta Hareket dergisinin çizgisinde yazdığı hikâyelerden müteşekkil hikâyelerinde hükümet ve aydınların ihmallerinden bakımsız kalmış, hor görülmüş Anadolu ve Anadolu insanının türlü görünüş ve hallerini konu alan dönemdir. Bu dönemde yazdığı hikâyeleri Ortadaki Adam ve Gönül İşi olup hikâyelerin üslubu ve içeriğine dikkat edildiğinde Sait Faik ve Sabahattin Ali’nin tesiri görülür.

2. Dönem (1979-1995): Yazarın, kendi hikâyesini bulma adına uzun bir arayış döneminden sonra kaleme aldığı hikâyelerden oluşur. Bunların tematik özellikleri “sosyal değişim”in bütün yönleridir. Yokuşa Akan Sular, Yoksulluk İçimizde, Ya Tahammül Ya Sefer, Bu Böyledir ve Sır adlı hikâyelerinden oluşan bu dönemde Kutlu’nun dünyaya bakışı, biçimle içeriğin bütünleşmesi iyiden iyiye hissedilir.

3. Dönem (1995-2000): Yazarın hikâyecilik serüveninde bir nev’i ara dönem olarak adlandırılabilir bu dönemde yazdığı hikâyeler Hüzün ve Tesadüf ve Arkakapak Yazıları’dır. Bu iki eserinde çoğu hikâye olmakla birlikte denemelerini de neşrettiği görülür.

4. Dönem (2000- 2013): Uzun Hikâye ile birlikte bir uzun hikâye dönemine girdiğini haber veren yazarın, 2000’lerden günümüze gelene kadar yazdığı hikâyelerin sayıca arttığı görülür. Toplumsal değişim sorunsalından kopmamakla beraber, bireylerin bu süreçte içlerinde olup bitenleri, köy-kasaba-kent çatışması ve bu çatışmanın birey üzerindeki etkileri, modern dünyada bireyin kimlik tercihleri ve sonuçları genel olarak uzun hikâye formunda ele almıştır. Bu dönemde yayımladığı hikâyeler; Uzun Hikâye (2000), Beyhude Ömrüm (2001), Mavi Kuş (2002), Tufandan Önce (2003), Rüzgarlı Pazar (2004), Chef (2005), Menekşeli Mektup (2006), Kapıları Açmak (2007),

³ Necati Tonga, **Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, 1. bs., Ankara, Akçağ Yay., 2005, adlı kitabında Mustafa Kutlu’nun Hikâyeciliğini dört ana dönemde toplamıştır. Dördüncü dönemi 2000-2005 yılları arası olarak değerlendirmiştir. Hâlâ hikâye yazmaya devam eden Kutlu’nun dördüncü dönemini biz 2013 yılına kadar getirmeyi uygun gördük.

Huzursuz Bacak (2008), Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı (2009), Zafer yahut Hiç (2010), Hayat Güzeldir (2011), Anadolu Yakası (2012)'dir.

Hikâye yolculuğuna devam eden Kutlu, kendisiyle bu vesile ile yaptığımız söyleşide kayda geçirmemekle beraber yeni hikâye kitabının 2013'ün Temmuz ayında yayımlanmayacağını da öğrenmiş bulunmaktayız.

Kutlu'nun hikâyelerinden başka yayımladığı diğer eserler şunlardır:

Denemeler: Şehir Mektupları, Akasya ve Mandolin, Yoksulluk Kitabı.

İncelemeleri: Sait Faik'in Hikâye Dünyası, Sabahattin Ali.

Çocuk Kitabı: Yıldız Tozu

Mustafa Kutlu, hayattayken eserleri hakkında inceleme ve çeşitli çalışmaların fazlalığıyla dikkati çeker. Onun Türk hikâyeciliğine biçim ve içerik yönünden getirdiği yeni yaklaşımlar, köklerini gelenekten alarak yeni sözler söyleme becerisi bu çalışmalara zemin hazırlamıştır. Çalışmamız esnasında bize ışık tutan bazı kaynaklar şu şekildedir:

Kemal Aykut-Nusret Özcan, **Mustafa Kutlu Kitabı**, Nehir Yayınları, İstanbul 2001, 318 s.

Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, Dergah Yayınları, İstanbul 2004, 148 s.

Necati Tonga, **Mustafa Kutlu ile Yoksulluk İçimizde**, Akçağ Yayınları, İstanbul 2005, 140 s.

Ercan Yıldırım, **Mustafa Kutlu Hikâyeciliği, (Varoluş, Yabancılaşma, Hakikat)**, Ebabel Yayınları, Ankara 2007, 332 s.

Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri, Hazırlayanlar: M. Fatih Andı, Bahtiyar Arslan, Haziran 2012, 356 s.

Türk Edebiyatı, Aylık Fikir Sanat Dergisi, **Mustafa Kutlu'nun Hikâyeciliği Özel Dosyası**, S. 462, Nisan 2012.

Fayrap, **Mustafa Kutlu'ya Doğum Günü Armağanı**, Mart 2010, S. 25.

Kendi hikâyesini Şark hikâyeciliğinde bulduğunu belirten Kutlu'nun hikâyelerinde bu tekniğe uygun kıssadan hisse çıkarma, sözden tasarruf ederken derin bir düşünce kültür birikimini bu özde barındırma esası görülür. Bu özellikleriyle Kutlu'nun hikâyeleri geçmişi bugüne ve geleceğe taşıyan bir köprü vazifesi görmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK HİKÂyecİLİĞİ İÇERİSİNDE MUSTAFA KUTLU'NUN HİKÂyelerİNE GENEL BAKIŞ

Edebiyatımızda büyük ölçüde Mustafa Kutlu etkisi ile açılan yeni bir hikâye tarzından söz etmek mümkündür. İnsanın derinliğine yönelen, ânın peşine düşerek zamanı ve eşyayı sorgulayan, modernizmin karşısında insanın değişimini tasavvuf zemininde işleyen hikâyecimiz bu özellikleriyle Türk hikâyeciliğinde önemli bir yere oturmaktadır. Bu bölümde Türk hikâyesinin geçirdiği evreler ele alınarak Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin bu serüven içindeki yeri, önemi tespit edilecektir.

1.1. Türk Edebiyatında “Hikâye”nin Kısa Tarihi

Sözlükte “anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek” anlamlarında master olan *hikâye*, olağanüstü hadiselerin konu edildiği destan türüyle benzer yönleri bulunması sebebiyle en eski edebî türler arasında yer alır. Ancak geçmiş çağlarda gerek Doğu, gerekse Batı kültüründe hikâye, bağımsız bir edebî tür olarak görünmemekte, masal, fabl, menkıbe, kıssa, hatta fıkra ve latife gibi diğer türlerle karışmaktadır.

Türk edebiyatında modern anlamda hikâye XIX. yüzyılın son çeyreği içinde ortaya çıkmıştır. Bununla beraber tarihi seyir göz önünde tutulduğunda bu safhaya gelinmeden önce klasik ile modern hikâye arasında bir geçiş sürecinin yaşandığı görülmektedir. Dünya edebiyatında ilk edebî örneklerin mitolojik eserler olduğu kabul edilmekle beraber Türk edebiyatında da ilk hikâye örneklerinin destanlar olduğu söylenebilir. Destanlar, mutlaka tarihi bir olaya, olağanüstü kahramanlıklara dayanmaktadır. Destanlardan sonra çıkan halk hikâyeleri gerek konu, gerekse şekil

olarak hem epik eserlerin özelliklerini taşır, hem de modern romandaki tipleri ve olayları ihtiva eder. Halk hikâyelerinde destan motiflerinden masal ve efsaneye, bilmece ve atasözlerinden halk şiirinin bütün şekillerine kadar pek çok şeyi bulmak mümkündür. Türk halk hikâyelerinin dört önemli kaynaktan teşekkül ettiği söylenebilir:

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gerçek olaylardan doğmuş kısa hikâyeler. (Salman Bey Hikâyesi, İlbeyoğlu Hikâyesi vb.)

Yaşanan veya yaşadığı rivayet edilen âşıkların hâl tercümelerinden doğan hikâyeler. (Kerem ile Aslı, Âşık Garip vb.)

Dini-millî hadiselerle bunlara dayalı kahramanlık olaylarını konu edinen halk hikâyeleri. (Battal Gazi, Köroğlu, Kesik Baş Hikâyesi vb.)

Klâsik hikâyeler (Tûtînâme, Ferhad ile Şirin, Binbir Gece Masalları, Leylâ ile Mecnun vb.)⁴

Günümüzde de yaşayan halk hikâyeleri, meddah hikâyeleri, köy odalarında sazlı sözlü anlatılan hikâyeler, tandır başı hikâyeleri, kıraathanelerde anlatılan hikâyeler, halk masalları, bu geleneğin birer belgesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

İslâmiyet'in kabulünden Tanzimat'a kadarki dönem içinde ise hikâye tarzına uygun manzum ve mensur pek çok eser kaleme alınmıştır. Bunlar destanlara ve efsanelere kadar uzanan bir çizgide kısmen tercüme veya telif yoluyla yazılmış, kısmen de şairlerin muhayyilesinden çıkmış eserlerdir.

Anadolu'da klasik edebiyatın teşekkülüne kadar Türk hikâyeciliği genellikle halk hikâyesi biçiminde devam eder. Bu hikâyelerin genel amacı insanları dinî-ahlâkî yönden eğitmek, onların olgun insan olmasını sağlamaktır. Klâsik edebiyatın oluşumu ve İran edebiyatındaki mesnevi nazım şekli benimsenmesi ile saray çevresinde toplanan şairler bu etki altında eserler kaleme alırlar. Hikâye anlayışı giderek halk hikâyelerinden ayrılmaya başlar. Bu dönemde manzum hikâyeler önemli ölçüde yer tutar. Böylece

⁴ Alim Kahraman, "Hikaye", **İslam Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s.479-501.

zamanla yön değiştiren ve daha işlenmiş bir dil ve üsluba bürünen tarih, siyer, menkıbe, efsane, kıssa, latife gibi anlatıma dayalı pek çok klâsik eser bazen hikâye genel adıyla anılır, bazen de hikâye denilebilecek bir esere bu isimlerden birinin verildiği görülür.

Tanzimat'tan sonra roman türü ile birlikte farklı yapısal özellikler taşıyan bir anlatı türü olarak hikâye tarzı oluşmaya başlar. Gerek roman, gerekse hikâye türünün başlangıçta birbirinden ayrılması konusu Halit Ziya'ya kadar sorunlu bir konu olarak devam etmiştir. Aynı şekilde bu yeni türün kaynakları konusu da yine başlangıç dönemi açısından farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Mustafa Nihat Özön'ün Tanzimat sonrası Türk roman ve hikâyeciliğinin geçmiş Türk anlatılarından beslendiğini söylemesine karşılık, Kenan Akyüz, Ahmet Mithat örneğinin bile değiştirmeyeceği bir durum olarak yeni edebiyattaki anlatı türlerinin doğrudan doğruya Fransız roman ve hikâyecilerinin örnek alınmasıyla geliştiğini söylemiştir.⁵ Bununla beraber Batılı anlamda bir hikâye türünün ortaya çıkışı romandan daha sonra görünmektedir.

Batı tarzı ilk hikâye ve romanların ortaya çıkmasından önce klasik edebiyat tarzından yeni anlayışa geçiş sürecinde bazı ara dönem eserleriyle karşılarız. Bunlar arasında *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, *Müsâmeretnâme* ve Ermeni harfleriyle basılmış birkaç eser yer almaktadır.⁶

Bizde batılı tarzda hikâye ve roman kaleme alınmadan önce Batı dillerinden yapılan tercümelerle bu türlerin ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır. Tercüme faaliyetleri, hikâye ve romanın yerleşmesinde etkili olmuştur. Bu tesir bazen taklit, bazen de milli ve mahalli unsurlarla birleşerek yeni bir sentez halinde Tanzimat sonrası Türk edebiyatında önemli bir rol oynamıştır.

⁵ Yılmaz Daşcıoğlu ve Okan Taş, "Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuğu ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ana Temalar", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**", S. 4 (1-I), Winter 2009.

⁶ Ramazan Korkmaz, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, 7. bs., Ankara, Grafiker Yay., 2012, s.61.

Selim İleri Tanzimat Edebiyatı öykücülerini iki öbekte toplamaktadır: ⁷

a) Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzeyde yenileşme hareketlerini, toplumun genel kalabalığının kavradığı gibi yansıtan, dolayısıyla yarı-aydın niteliklerinden kurtulamayan öykücüler (Ahmet Mithat, Emin Nihat).

b) Tarihin genel akışını kavramış, toplumunu bu akış içinde değerlendirmeye çalışan, politik seçimlerini yapmış, öyküyü çağcıl kılma çabasıyla yüklü yazarlar (Nabizade Nâzım). Samipaşazade Sezai ise, öykülerinde gözleme yer vermesiyle belki de, bu iki öbeğin bir geçiş yazarı olma özelliği göstermektedir.

Tanzimat döneminde ilk telif hikâyeler Ahmet Mithat Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Ahmet Mithat Efendi 1870-1895 yılları arasında yirmi beş kitap içinde bir kısmı telif, bir kısmı uyarlama olmak üzere otuz hikâyeden oluşan *Letâif-i Rivâyât* serisinin ilk cildini 1870'te yayımlar. Hikâyelerle birlikte romanlarında da A.Mithat Efendi'nin bütün yenileşme dönemi edebiyatının etrafında döneceği konu ve problemlerin önemli bir kısmını edebi eser seviyesinde ele alıp işlediğini görürüz. Batılılaşma problemi, görücü usulü evlilik, esaret ve cariyelik, kadının sosyal hayattaki kimliği, azim ve başarı, mürebbiyenin aile içine girişi gibi konu ve problemler ilk defa onun tarafından ele alınmıştır.⁸ A.Mithat Efendi, hikâyelerinde sanat endişesinden uzak, halkı eğitme ve bilinçlendirme amacıyla olduğundan anlaşılır bir dil ve olay örgüsü kullanmıştır.

Tanzimat Edebiyatı'nda öykücülük, "*Karabibik*" yazarının dışında ayrı bir tür olma özelliği göstermeyen, eski "kıssadan hisse çıkarma" anlayışını devam ettiren bir yapıdadır. Samipaşazade Sezai, Emin Nihat Bey ve A. Mithat ile başlamış olan batılı anlamda hikâye türünün edebiyatımızda ortaya çıkmasında önemli bir adım atmıştır. Onun, öncekilerin vak'ayı uzatarak 80-100 sayfa hacminde yazdıkları olayların yanında fazlalıklarından arınmış, küçük hacimli hikâyeleri de aynı işlevi görmektedir. Hem romantizm hem de realizmin izlerini taşıyan gözleme dayalı eserlerde tabiat ve eşya

⁷ Selim İleri, "Çağdaş Türk Öykücülüğümüze Kısa Bir Bakış, Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri", **Türk Dili Dergisi**, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, 1975.

⁸ Korkmaz, **a.g.e.**, s.64.

tasvirleri, ruh hallerine ve temaya uygun bir fonksiyon yüklenmiştir. İdealize edilmiş kahramanlar yerine sıradan insanın yaşantısı konu edilmiştir. Bu özelliğiyle Samipaşazade Sezai'nin, "*Küçük Şeyler*" ile modern anlamda Türk hikâyeciliğini başlattığı söylenebilir.

Servet-i Fünun döneminde Türk öykücülüğü şiir ve romandaki gibi *mesajcılık* yerine *sezdiriciliği* esas alır. Kapalı, dar bir sosyal ortamda kişinin kendi ve dünya ile uyumsuzluğundan doğan sorunlarını, sıkıntılarını ve iç çatışmalarını anlatan hikâyelerde Maupasant tekniğine yakın bir çizgi görülür. Olayların genelde tek düze bir zaman ve mekân boyutunda cereyan ettiği hikâyelerin klasik bir olay örgüsü vardır.⁹

Uzun hikâye çalışmalarına 1890'dan önce İzmir'de başlamış olan Halit Ziya Uşaklıgil'in hikâyeciliğinde *Küçük Şeyler*'in etkisi önemlidir. Yazarın Hizmet'te tefrika edilip ardından küçük kitaplar halinde yayımlanan *Bir Muhtıranın Son Yaprakları* (İstanbul 1306) ile *Bir İzdivacın Tarih-i Muâşakası* (İstanbul 1306) adlı uzun hikâyeleri bazı araştırmacılarca Avrupâi tarzda ilk hikâyeler olarak kabul edilmektedir. Batılı naturalist yazarlardan çeviriler yapan Halit Ziya, daha sonra Edebiyat-ı Cedide döneminde ve özellikle 1897-1899 yılları arasında gazetelerde bu türün başarılı örneklerini yayımlar. Onun romanda olduğu gibi kısa hikâye türünde de Ömer Seyfettin ve Refik Halit'ten önce ileri bir merhaleyi gerçekleştiren bir yazar olduğu kabul edilir.¹⁰

Hüseyin Rahmi Gürpınar akımların dışında kalarak, 1889'da "uzun hikâye" niteliğini taşıyan ilk romanı *Şık*'ı yayımlar. Yazar, romanlarıyla ünlenmesine karşın, hayli kabarık sayıda hikâye yazmıştır. Hikâyelerinde romanlarının özelliklerine rastlanır. İstanbul'un kıyı-köşe semtleri, ne dediğini bilmez kocakarılar, Karagöz söyleyişinden yararlanan konuşmalar, yoksul sınıfın sorunlarına bireyci bir ahlâkla yaklaşım başlıca konularıdır. İlk hikâyelerinden küçük bir demet oluşturan *Gönül Ticareti* kitabında yazarın toplumsal sorunlara, namus gibi olgulara, göreneksel

⁹ A.e., s.179.

¹⁰ İslam Ansiklopedisi, a.g.e., s.495.

görünümlere yer verdiği görülmektedir. Bu temalar yazarın öbür kitaplarında da sürüp gider.¹¹

Fecr-i Âti döneminde geçen süre içerisinde bilgi ve duyguların değişmiş olmasına rağmen hikâye anlamında bu topluluktan adı anılabilecek yazarlar Cemil Süleyman ve İzzet Melih'tir.

Savaşların yıkımı, ekonomik yaşamın sarsıntıları, azınlık topluluklarının özgürlüklerini elde etmesi Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta duramazlığa sürüklemiştir. Bu dönemde aydınlar katı birçok düşünce akımı arasında gidip gelmektedir. Milli Edebiyat'ı hazırlayan "Türkçülük" bu koşullar altında doğar ve önemli öykücüsü Ömer Seyfettin'i yetiştirir. Ömer Seyfettin, öyküye gerekli ağırlığı tanıyan ilk yazarımızdır.¹²

Ali Canip ve Ziya Gökalp ile birlikte dilde başlayan ve bütün hayatı içerisinde yer alan Yeni Lisan hareketinin başında tanıdığımız Ömer Seyfettin, Samipaşazade Sezai ve Halit Ziya ile bir noktaya gelmiş olan Türk hikâyesini Cumhuriyet devri hikâyesine bağlar. Genel olarak klasik hikâye tarzına bağlı kalarak yazdığı eserlerinde konuları günlük hayattan, basit olaylardan alır. İyi bir gözlemci olduğu kadar hikâyelerini asıl yazma sebebi, tezlerini ileri sürmektir.¹³

Ömer Seyfettin, hikâye yapısı bakımından tasvir ve çözülemeye değil beklenmedik sonuçlara ve paradoksa dayanan bir anlayışla, genel olarak birinci tekil şahıs ağzından yazılmıştır. Maupassant tarzı denilen klasik hikâye görüşünün bizdeki en mühim temsilcisidir. Bu hikâyelerde tatlı bir mizah ve hicve de rastlanır. Konu olarak devrin siyasi akımlarını, Balkan Savaşı'nın acıklı olaylarını, halk fıkra, masal ve menkıbelerini, tarihi olayları, halkın yanlış inanışlarını, toplumun bozuk, kötü yanlarını ele aldığı hikâyelerinde çizmeye çalıştığı yeni insan tipini belirginleştirir. Bu insan,

¹¹ İleri, **a.g.m.**, s.VI.

¹² **A.e.**

¹³ Korkmaz, **a.g.e.**, s. 220.

“Yeni Hayat” düzeninin telkin ettiği sosyal mutluluğu ferdi mutluluğunun önüne geçmiş bir insan tipidir.¹⁴

Ömer Seyfettin, hikâyeciliğe romancılığın bir yan ürünü gibi bakmayıp doğrudan doğruya hikâyeye yönelerek Türk edebiyatında bunu meslek haline getiren, çalışmalarıyla türün bağımsız olarak belirlenmesini sağlayan ilk yazar olmuştur.¹⁵

Millî Edebiyat sağlam çizgilerini Yakup Kadri'de bulur. Ömer Seyfettin'in politik bakışında duygusal coşku öne geçmişken, Yakup Kadri sorunları ekonomik temele oturtmayı dener. *Milli Savaş Hikâyeleri*'nden önce romanlarıyla dünyaya bakışını iyice belirleyen yazar, edebiyatımızda, bu türü evrensel anlamına yaklaştıran ilk ustadır. *Millî Savaş Hikâyeleri*, savaş kavramını, olayını hem dil hem de konu açısından bir bütünlükle vurgular.¹⁶

Milli Edebiyat'ın hikâye ve romanda bir diğer önemli ismi de Halide Edip'tir. Hayal kırıklıkları, aşk, annelik, fedakârlık duygularıyla dolu ilk hikâyelerinden sonra Milli Mücadele yıllarında yazdığı tarihi, sosyal muhtevalı, gözleme dayalı, yer yer röportaj havası taşımasına rağmen sanatkârane bir anlatıma sahip hikâyeleri de önemlidir.¹⁷

Halide Edip, 1923'e kadar olan dönemde enerjisiyle, fikirleriyle, yazdıklarıyla öncü bir kadın olan yazardır. Bu dönemde Anadolu'ya açılmış olan hikâyeciliğin aynı yoldaki verimlerinden olan bu metinlerde temel konuyu Anadolu insanının karşılaştığı ıstırap ve felaketlerle buna karşı koyuşu teşkil etmekte, bunları tasvir ederken yazarın kahramanlarıyla okuyucuyu da içine çeken bir özdeşleşme duygusu içinde olduğu görülmektedir.

Kısa süre Fecr-i Âti topluluğunun içinde yer alan Refik Hâlit'in de 1908-1918 yılları arasında yazdığı *Memleket Hikâyeleri* bu yolda önemli bir merhale olmuştur.

¹⁴ Korkmaz, **a.g.e.**, s.221.

¹⁵ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s. 496

¹⁶ İleri, **a.g.m.**, s.VII.

¹⁷ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s.496.

Cumhuriyet öncesi dönemde hikâyecilikte adını duyurmuş olan diğer bir yazarımız Reşat Nuri Güntekin ve Peyami Safa'dır. Reşat Nuri, Hâlit Ziya'dan aldığı ilhamla hikâyelerinde günlük konuşma diliyle süssüz ve yapmacıksız bir üslup kullanmıştır. Peyami Safa, yazarlık hayatının ilk safhasını oluşturan kısa hikâyelerinde yaşadığı dönemden etkilenmiş anektotlar verir. Çoğunu günü gününe çırpıştırdığını söylediği bu eserlerde, gazete okuyucusunu hedef alan hafif bir hava yanında kıvrak bir zekâ da kendini hissettirmekte, gereksiz söz oyunları ve yapmacılıktan uzak, sade, tabii bir dil kullanmaktadır. Onun *Gençliğimiz* adlı uzun hikâyesi, daha sonraki eserlerinde işleyeceği Doğu-Batı, eski-yeni çatışması gibi temaların temelini teşkil etmesi bakımından önemlidir.¹⁸

Cumhuriyet'in ilk yılları, yeni arayışlar dönemidir. Edebiyat-ı Cedide'nin santimental edebi zevki, Memleket Edebiyatı anlayışının beslediği edebi metinler artık geride kalmıştır. 1928'de yeni alfabenin kabulü ile beraber değişen şartlar yüzünden verimsiz bir dönem geçirilir. Bu dönemde dergilerde acıklı aşk hikâyeleri ile küçük mizahi hikâyeler yayımlanır. 1930 yıllarına gelindiğinde Sabri Ertem, Selahattin Enis, Refik Ahmet Sevengil gibi yazarların toplandığı Vakit gazetesi çevresi, yeni gerçekçi Türk hikâyesinin yol açıcılığını yapmaya başlar.¹⁹

Cumhuriyet döneminde Türk hikâyeciliği adına yeni bir kapı açan yazar Memduh Şevket Esendal olmuştur. Esendal, yaygınlık kazanmış olan Ömer Seyfettin hikâyeciliğinin karşısında bir yenilikçidir. Maupassant tarzı, Esendal'la geçerliğini yitirir. Onun hikâyeciliğinde dil, ilk kez, yapay bir edebiyat dili olmaktan kurtarılmış; yalın söyleyişiyle, gündelik konuşmadan yararlanılarak hem özgün, hem de çok geçerli bir temele oturtulmuştur. Olay örgüsü, gündelik yaşamdan edinmiş; olay dizisi, rastlantısal ya da abartmalı özelliklerden kopartılarak olağanla özdeşleştirilmiştir.²⁰ Çehov tarzı hikâye yazma tekniği Esendal ile başlamıştır. Ancak o Çehov tarzını kendi şahsi üslubu, ibda ve gözlem gücüyle birleştirerek içinde yaşadığı topluma başarıyla

¹⁸ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s.497.

¹⁹ Ayşenur Külahlıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Hikâyesi", **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, 7.bs., Ankara, Grafiker Yay., 2012, s.343.

²⁰ İleri, **a.g.m.**, s.VII.

uygulamıştır. Çehov'daki karamsar tutuma karşılık Esendal'da ümit, yaşama sevinci, iyimserlik ve hoşgörü esastır.²¹

1930'lu yılların başından itibaren Türk hikâyesi sosyal-devrimci muhteva ile yeniden şekillendirilmeye çalışılır. Bunlar hikâyeyi, toplumu ve Anadolu köylüsünü araştırma yolunda bir araç olarak kabul etmişlerdir.

1935'te *Değirmen* adlı kitabıyla çıkan Sabahattin Ali, Maupassant tarzında yazdığı hikâyelerinde Anadolu'yu, daha çok kasabayı merkez olarak kabul etmiş, Marksizim'den gelen realist bakış açısıyla şahsi romantizmini kaynaştırarak gerçekte şiir arasında bir denge kurmuştur. Toplum gerçeklerini açık olarak yansıtan *Sabahattin Ali* ilk öykülerinde romantik, duygusal bir aşkı konu almıştır. Ancak giderek aşk da toplumsal çerçevede somut ve gerçek bir olguya dönüşmüştür. İnsanları seven bir yazar olarak bütün öykülerinde insan sevgisi, acıma ve arkadaşlık duygusu işlenir. Öykülerinde işlediği konulara uygun olarak toplumun değişik kesimlerinden seçtiği kişiler iç dünyalarıyla birlikte verilir.

Sait Faik, bu yılların hikâye yazarları arasında eser sayısının çokluğu, konu çeşitliliği, yazma yönteminde yaptığı değişikliklerle dikkati çeker. Sayısı yüz elliye aşan hikâyelerinin konusu çoğunlukla kısa bir süre içinde gördüğü, kişiler, olaylar olduğundan, onlarda alışlagelen giriş-gelişme-sonuç bölümleri bulunmaz. Bu özellikleriyle bir durum hikâyesi niteliği taşıyan eserleriyle klasik yöntemden ayrılmıştır. Ele aldığı konuları, insan ve toplum, insan ve doğa, psikolojik konular olarak üç grupta toplayabiliriz. İnsan ve toplumu konu aldığı hikâyelerinde, genel olarak, toplumun herhangi bir olaya ya da insana karşı gösterdiği tepki, sınıf ayrılıklarının ortaya çıkardığı sakıncalar, işveren-işçi ilişkileri, toplumun düşkünlere karşı ilgisizliği, varsılların yoksulları kullanışları gibi, içinde yaşadığı toplumun sorunlarını dile getirmiştir.²² İstanbul ile ilgili yazdığı hikâyelerinde İstanbul'un kültürel ve estetik taraflarını göz ardı etmiştir. Onun İstanbul'undaki insanlar basit fabrika işçileri, balıkçılar ve çeşitli mesleklerden insanlardır. Sait Faik, şimdiye kadar içinde

²¹ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s.497.

²² Korkmaz, **a.g.e.**, s.222-223.

yaşadığımız ve farkına varamadığımız insanları, manzaraları, meslekleri hikâyelerine taşır. Onları anlatırken bir sonuç çıkarma, ders verme amacıyla da değildir.

Hikâyenin ayrı bir tür olduğu görüşünün ortaya konmasıyla birlikte sanatın toplum üzerinde bir işlevi olması gerektiği düşüncesinin de egemen olmaya başladığı dikkati çeker. Bu düşüncenin yanı sıra yalnızca hikâye yazmayı gerçekçilik için yeterli gören yazarlar da göze çarpar. Hikâye yazma yönteminde ise, bir yandan klasik yöntem gelişirken, öte yandan Sait Faik'le başlayan "giriş, gelişme, sonuç" bölümü olmayan durum hikâyesinin yaygınlaşmaya başlaması bu yolda yapılan değişiklikte ilk adımlar olarak önem taşır.

1930'lardan sonra meydana gelen Marksist hikâye, konularda, insan kadrosunda, mekânda alabildiğine çeşitlenme yapar. Bu çeşitlenmeye rağmen özde büyük bir fakirlik ve yoksulluk vardır. Marksist hikâyedeki bu yoksulluğu Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar, Necip Fazıl Kısakürek, Sâmîha Ayverdi, Nurettin Topçu, Tarık Buğra gibi, konuları, insan kadrosu, insanı, tabiatı algılayışları, kültür varlığımızı değerlendirişleri itibariyle büyük bir derinlik sunan hikâyeciler dengeler.²³

1950'lerden sonra yaşanan II. Dünya savaşının çalkantılarını hikâyecilerimiz derinden hissetmiş, onların dünyayı algılama, çevreyi ve olayları yorumlama ve sanat anlayışının değişmesiyle beraber hikâyeciliğimizde de bir değişme ve çeşitlenme meydana gelmeye başlamıştır. Bir yandan geleneksel yapıda yazılan hikâyeler devam ederken diğer yandan değişme ve değişiklikler varlığını giderek hissettirir.²⁴

Sabahattin Ali, Sait Faik, Halikarnas Balıkcısı ile yeni bir içerik kazanan modern Türk hikâyesi 1950- 1960 döneminde Orhan Kemal'le Maksim Gorki'nin, Çehov'un geliştirdikleri doğrultuda yatağını bulur. Orhan Kemal'in hikâyesi aramızda yaşayan, belli düşünceleri olan, içinde bulunduğu ortamın bir takım aşamalar geçirmesini isteyen insanların yaşama atılımları olur. Anadolu insanı bütün

²³ Kazım Yetiş, "Türk Hikâyeciliği ve 1980 Sonrası", Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu**, 19-20 Ekim 2007, Ümraniye Belediyesi, Haziran 2008.

²⁴ A.e.

davranışlarıyla, ağzını açmadan toplumun çöküntülerini ortaya koyar. Nazım Hikmet'in şiirde yapmak istediğini Orhan Kemal hikâyede ortaya koymuştur.²⁵

Türk edebiyatında siyasi ve sosyal olaylar edebiyatın seyrini, içeriğini yakından etkilemiştir. 1950-1960 yılları arasında çok partili döneme geçişle beraber Demokrat Parti'nin halkın isteği ile iktidarı ele alması ve köyden kente göç süreci, Anadolu gençlerinin okur-yazarlığının artması, ülkedeki çarpıklıkları fark eden yeni nesiller yetişmesi, dönemin muhaliflerinin, aydınlarının takibe uğraması, sürgün edilmesi gibi faktörler daha sonradan Modernizm'de birbiriyle buluşacak iki kanal açarak hikâyeye yansır. Hikayeciler bir taraftan dış gerçeklerin, diğer taraftan insanın iç gerçekliğinin peşinde giderler.

Bu dönemin konularından birincisi köy, kasaba, taşra hayatı, Anadolu gibi toplum konularına eğilen sosyal gerçekçi yazarlardır. Bunlar köy enstitüsü çıkışlı Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Mehmet Başaran gibi yazarların hikâyeleriyle yeni bir safhaya girmiştir. Özellikle Mahmut Makal'in üst üste baskılar yapan *Bizim Köy* adlı gözleme dayalı köy notlarının açtığı yolda enstitünün benimsettiği bakış açısıyla köy hikâyeleri yazan bu gruba göre sefalet, hurafelere batmış köy halkı sömürülüp aldatılmaktadır.

1950 dönemi hikâyesinin diğer bir kolu da *Mavi dergisi*'nin etrafında Modernizmde buluşacak kanallardan ilkinin açıldığı adrestir. 1952 yılında çıkmaya başlayan dergi, Attila İlhan'ın katılımıyla "Mavi Hareketi"ne dönüşür. Mavi dergisine Attila İlhan'ın katılmasından sonra onun "Toplumsal Gerçeklik" anlayışına ters düşen genç yazarlardan Ferit Edgü, Demirtaş Ceyhun, Demir Özlü, Orhan Duru gibi isimler 1940 gerçekçilerini "fotoğraf gerçekçisi" olmakla suçlarlar. Onlara göre önemli olan insanın iç dünyası, yani "iç gerçeklik"tir. 60'lı yılların başında "Bunalım" adını alacak olan bu edebiyat, aslında çevrelendiği dünyadan insanı koparmakta, onu kapitalist dünyada varoluş sorunlarıyla baş başa bırakmaktadır.²⁶ Bunalım edebiyatı anlayışına tam uyan çaresiz kalmış, yabancılaşmış "ben" in iç dünyasını anlatan yahut onların

²⁵ Zeki İsmet Eyüboğlu, "Türk Öykücülüğünün Kökeni", *Yansımalar*, Günümüz Türk Hikayesi Özel Sayısı, S.6, Haziran 1972, s.6.

²⁶ Necati Mert, "Modern Öykünün Serüveni: 1940'tan Günümüze", *Türk Öykücülüğü*, Özel Sayısı, Hece, Y.4, S.2, Ekim-Kasım 2000, s.102-103.

tekniklerini kullanıp kendi bağımsız öykülerini yazan hikayeciler ise Vüs'at O. Bener, Nezihe Meriç, Tahsin Yücel, Özcan Ergüder, Demir Özlü, Leyla Erbil, Orhan Duru, Ferit Edgü, Onat Kutlar, Yusuf Atılgan, Bilge Karasu, Sevim Burak, Necati Tosuner vb. dir.²⁷ İkinci Yeni şiirinde de paralelini bulan ve çoğu II.Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan ve ferdin hiçlik karşısında duyduğu endişe, hayatın manasızlığı sonucuna dayanan var oluşçu felsefe ve gerçeküstücülükten beslenen bu yazarların eserleri, bağlı oldukları felsefenin ülkemizde bir karşılığı bulunmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Bunalım edebiyatının hızlı gelişmesi karşısında geriye çekimli bir öykü tarzı daha vardır ki bunalımın hız kesmesi ile ikinci kanal olarak yükselişe geçer. Sosyo-psikolojik diye adlandırılan bu tarzın yazarları bireyin iç dönüşümlerini, topluma geri dönmesini anlatılmaya değer bulur. Onlarda insanın manevi olarak yeniden doğuşu başta gelir. Sosyo-psikolojik öykü anlayışına bağlı kalan, öyküsünü bireyin topluma döndürülmesine adayan, yahut bu anlatım tekniklerini kullanmakla onlara yakın duran hikaye yazarları Oktay Akbal, Sabahattin Kudret Aksal, Necati Cumalı, Tarık Dursun, Muzaffer Buyrukçu, Ayhan Bozfirat, Füzulan, Selçuk Baran, Faik Baysal vb.dir.²⁸

1960 sonrası hikâyecilerin ortak özellikleri, alışlagelmiş tema ve kurgulardan sıyrılarak yeni arayışlara yönelmeleridir. Bir yandan var oluşçu, gerçeküstücü yazarların yankıları devam ederken, diğer yandan 1950'li yılların ortalarına doğru gözden düşmeye başlayan sosyal gerçekçi anlayışla Marksizm'in Türkçeye çevrilmeye başlanan temel eserleriyle 1960'lı yılların ortalarına doğru kendini tazelediği görülmektedir. Bu dönemde Bekir Yıldız, hikâyeyi yeniden toplumcu çizgiye taşır.²⁹

1960–1970 yılları arasında yazılan hikâyelerde toplum ve iş hayatındaki kadının sorunları, yine köyden kente göçenlerin hayatları, Almanya'ya göç edenlerin geride bıraktıkları gurbet hikâyeleri, devlet yönetimindeki bazı idarecilerin dirayetsizlikleri, torpil, adam kayırma gibi konular ele alınmıştır.

²⁷ **A.e.**, s.111-112.

²⁸ **A.e.**, s.112.

²⁹ İslam Ansiklopedisi, **a.g.e.**, s.500.

1980’li yıllar dünyada adeta depremlerin yaşandığı bir zamandır. Rusya’nın dağılmasıyla beraber Kominizm’in çökmesi, Amerika ve İngiltere’nin “globalleşme” adı altında dünyaya yeni bir şekil verme politikaları, devletlerin fonksiyonunu azaltıp, kontrolü uluslar arası sermayeye teslim etme çabaları sonucunda hikâyeciler de artık kendilerine, ferdiliğe yönelirler. Postmodern edebiyatın yeni konu ve temaları, dil ve edebiyat, toplum ve birey, yabancılaşma, iç dünyaların yıkılması, anlatılandan başka gerçekliği olmayan bir hikayenin anlatılması gibi motifler hikâyecilerin önüne açılan yeni bir pencere olur.³⁰Yusuf Atılgan, Oğuz Atay, Nazlı Eray, Selim İleri, Murathan Mungan, Nazan Bekiroğlu bu isimler arasında yer alır.

1960’lı yılların sonlarından itibaren modernizme karşı çıkış, yerlilik, akıl ötesi, şuuraltı, duygu, sezgi, altıncı his gibi kavramları öne alarak modernizmin getirdiği teknoloji, akılcılık, bilimsellik gibi kavramlara karşı direnen, bu yönüyle postmodernizme yaklaşmakla beraber, diğer yanıyla dinin ve geleneğin dünyasından beslenen, hatta onu yücelten başka bir hikâye anlayışından daha söz etmek mümkündür.

Türk edebiyatında Peyami Safa ve Ahmet Hamdi Tanpınar ile kısmen başlayan bu yönelişin eleştirisini, bu dönemin hikâyecileri milli değerlerinden uzaklaştırılan bir toplumun sentetik değişim ve duyarlılığına karşı bir tavır olarak yazarlar. Hikâyelerde bireyin iç dünyası ile sosyal sorunları bir arada alırken sorunlara çözüm üretmekten ziyade, insanın kendi içine bakmasını, soru sormasını isteyen bir tavırla yazarlar. Bu yeni gelenekçi hikâyede sık sık geleneksel kaynaklara, yerli masal ve efsanelere gidildiği de görülür.

Teknik olarak postmodernin imkanlarından faydalanıp, hayat ve varlıklar dünyasına geleneğin penceresinden bakan bu dönem hikayecilerin başında Rasim Özdenören, Durali Yılmaz, Şevket Bulut, Mustafa Kutlu gelmektedir.

Bakış açısındaki farklılığın yanı sıra hikâyede yeni biçim ve üslup denemeleri yapan Mustafa Kutlu, hikâyesini iç konuşmalar, canlı diyaloglar, geleneksel anlatı unsurları, farklı metinlerden alınmış parçalar, mısralar, argo deyimler, yerel kelimelerle

³⁰ Korkmaz, a.g.e., s.364.

zenginleştirir. Bu yeni hikâye tarzıyla yazan diğer hikâyeciler; Mustafa Miyasoğlu, Vahap Akbaş, Kadir Tanır, Cemal Şakar, Sadık Yalsızuçanlar gibi isimlerdir.³¹

1960’lardan itibaren Türk edebiyatını etkileyen yeni yönelişlerden biri de kadın sorunsalı etrafında edebi metinler oluşturmaktır. Edebiyatta konu çeşitliliği olarak kadın ve kadının sorunlarına yönelmenin nedenleri arasında postmodern düşüncenin etkisi ile ortaya çıkan toplumun marjinal kesimlerine ele alma eğilimi ile çağdaş dünyanın yükselen değerlerinden biri olan feminizm gelmektedir. Özellikle hikâye ve romanlarda kadın unsuru geleneksel edebiyatımızdaki nesnelleştirme eğiliminin dışında bir anlam taşır ve kadını bir birey olarak tanımayı amaçlar. Toplumun sessiz çoğunluğunu oluşturan kadınların hayatları, bu eserlerde onları kendi bağlamlarından koparmadan ve özellikle öne çıkarmadan anlatılmaktadır. Sevgi Soysal, Sevinç Çokum, Ayla Kutlu, Nursel Duruel, Feyza Hepçilingirler kalabalıklar içinde yalnız gezen bireyin yaşadığı toplumda kadının durumunu, dünyasını ve duyarlılığını veren hikâyecilerimiz arasında yer alır.

Netice olarak söylemek gerekirse başlangıcından günümüze Türk hikâyesi önemli gelişmeler ve değişmeler geçirmiştir. Tanzimat döneminde A. Mithat Efendi’nin kısa geleneğini sürdürerek yazdığı hikâyelerden sonra Samipaşazade Sezai *Küçük Şeyler* kitabı ile modern anlamda Türk hikâyesinin başlangıcını yapar. Milli Edebiyat döneminde özellikle Ömer Seyfettin Maupassant tekniğinde yazdığı hikâyeleriyle, hikâye serüvenimizde önemli temel taşlardan biri olmuştur. Esenal, Ömer Seyfettin’e kadar kullanılan Maupassant tekniğinin karşısında bir teknikle yazmaya başlar. Cehov tarzı hikâyecilik Cumhuriyet’ten sonra da ilgi görür. Teknik olarak giriş-gelişme- sonuç yapısına bağlı kalınmadığı, küçük insanın telaşlarını, sıkıntılarını anlatan hikâyecilerimiz arasında başta Sait Faik gelmektedir. Cumhuriyet’ten sonra hikâyeciliğimizin konu olarak çeşitlenmekle beraber genel olarak toplumsal sorunlar ve bireyin iç dünyası temel sorunsalı üzerinden devam eder. Bu bağlamda modern Türk hikâyeciliğine baktığımızda Cumhuriyet sonrası ve günümüze kadar gelen süreçte

³¹ Korkmaz, a.g.e., s.372.

insanın ön planda tutulduğu, insan ekseninden toplum sorunlarının hikâyelere aksettirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

1.2. Mustafa Kutlu'nun Türk Hikâyeciliği İçerisindeki Yeri

Mustafa Kutlu, kendisi ve eserleri üzerine yazılmış birçok makale, çeşitli dergilerde hazırlanmış özel sayılar, düzenlenen sempozyumlar, inceleme kitapları ile edebiyat tarihimizde hayattayken hakkında hatırı sayılır çalışma yapılan nadir edebiyatçılarımızdandır. Bu bölümde Mustafa Kutlu'nun Türk hikâyeciliği içerisindeki yeri, önemi ve onu farklı kılan yönleri tespit edilecektir.

Modern Türk hikâyeciliğimizin tarihsel gelişimine baktığımız zaman hikâyecilerin anlatımı daha etkin, verimli, vurucu kılabilmek için çeşitli tekniklere yöneldiğini görürüz. İlk dönemlerde “olay öykü” diye adlandırılan Maupassant çizgisinde yazılan hikâyelerde olay örgüsü bir entrika etrafında gelişir; giriş, gelişme, sonuç kurgusu içerisinde sonuçlandırılırdı. Bir anlamda başı, sonu olan klâsik anlatım tarzını ifade eden bu tarzın en önemli temsilcisi Ömer Seyfettin'dir. Cumhuriyet'ten sonra klâsik hikâye yazma tekniği yerini Çehov tarzı durum hikâyeciliğine bırakır. Mehmet Şevket Esendal'la sağlam bir zemine oturan hikâyeciliğimiz Sait Faik'le beraber konu çeşitliliğine de gider. Giriş, gelişme, sonuç kaygısından uzak olarak yazdığı hikâyelerde artık sıradan şehir, kasaba insanının telaşları, heyecanları konu edilmeye başlanır. Bu iki çizginin dışında daha sonraki arayışlar (kafkaesk eğilimler, bilinç akışı, varoluşçuluk, gerçeküstücülük gibi.) Türk yazarları tarafından değerlendirilen modern hikâyenin imkânları olmuştur.

Bireyin iç dünyasına eğilim, hikâyelerde temel izlek olarak devam ederken II.Dünya Savaşı'nın etkileri, ülkemizdeki siyasi gelişmeler bir kısım hikâyecilerimizin yönünü sosyal gerçeklik mecrasına kaydırır. Sebahattin Ali, Kemal Tahir gibi isimlerin, kimi zaman bağlı buldukları ideolojiden beslenerek, kimi zaman da dönemin siyasetini eleştirerek yazdıkları hikâyelerde işledikleri genel konu Anadolu ve Anadolu halkının sıkıntıları olur.

Cumhuriyet dönemi Türk hikâyesi içinde Sabahattin Ali'nin sosyal gerçekçi kanalından gelen hikâye ile Sait Faik'in modern anlatım kanalından gelen birey seçimi Mustafa Kutlu'da "insan" merkezine oturmuştur. "*Edebiyatın ideoloji ile bu tür bir izdivacı hiçbir zaman verimli olmamıştır.*" diyen Mustafa Kutlu, insanı bir bütün olarak ele almış, bunu yaparken toplumsal değişiminin insan üzerindeki psikolojik, sosyolojik etkilerini hikmet ve ahenge istinat ederek okuyucuya bir ders verme özelliği taşımıştır.³²

Bütün bunların yanında Batı edebiyatına kavram olarak 1950'li yıllarda giren ve Türk edebiyatındaki ilk etkileri 1970'li yıllarda görülen postmodernizmin etkisiyle hikâyelerde içerikten çok biçim önem kazanmaya başlar. Eserde nasıl anlatıldığı kaygısı, ne anlatıldığı kaygısının önüne geçer. Yapıtlarında oyunsu bir hava oluşturmaya çalışan postmodernistler üstkurmaca, metinlerarasılık, çoğulculuk gibi çeşitli anlatım teknikleri kullanırlar.

1980'lerden sonra Türk edebiyatının üzerinde esen postmodern rüzgâr dönemin yazarlarında iki tür duruş meydana getirir: Birincisi; hayatı postmodern kodlarla algılayıp yazmış oldukları eserlerde geleneksel değerleri ele alırken herhangi bir sorunsallaştırma amacı gütmeyenler, ikincisi; postmodernin bütün teknik imkânlarını kullanıp hayatı postmodern bakış açısıyla algılamayanlardır. Birinci kısımda yer alan anlatılarda geleneksel ve modern değerler verilirken herhangi bir çatışma unsuru sorunsallaştırılmaz. Onların gelenekten besleniş şekilleri birçok değer birbirine karışmadan, dönüşmeden yan yana yürüdüğü bir çeşni niteliğindedir. Bu durum, geleneğin kokusunu muhayyilelerindeki kırıntıları canlandıran nostaljik bir kaçış olarak eserlerde can bulmuştur.³³

Mustafa Kutlu, bu sınıflandırmada ikinci kısma girmektedir. Sanatı her yönüyle oyun seviyesine indiren günümüz postmodern yazarlara karşı Kutlu da postmodernin imkânlarından faydalanmış, fakat onunla beraber öz değerlerin bilincine varış, bir tersine dönüş hareketi de gerçekleştirmiştir. O, 1980 sonrası yaşanan toplumsal değişimin oluşturduğu tahribatı insan merkezinde ele alırken değişme

³² Ömer Lekeziz, "Ana Hatlarıyla Cumhuriyet Dönemi Türk Öykücülüğü", **Yeni Türkiye**, Cumhuriyet Özel Sayısı, C. IV, S. 23-24, Eylül-Aralık 1998, s.29-31.

³³ Fatih Andı, **Yüksek Lisans Ders Notları**, FSMV Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

yerine derinleşmeyi tercih etmiş, çağın edebi modalarından uzak kalmış, bu yönleriyle Kutlu, çağının edebiyat anlayışı içerisinde orjinalliği yakalamıştır.

İlk hikâye kitabı *Ortadaki Adam*'ın 1970 yılında yayınlanışından bugüne kadar toplam yirmi iki hikâye kitabı yayınlayan Mustafa Kutlu, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının en önemli hikâyecilerinden biri olma özelliği taşımaktadır. Ömer Lekesiz, Kutlu'nun hikâyeciliğimizdeki yeri hususunda şu önemli tespiti yapar:

“Yetmişli yıllar ve sonrasındaki öykücülük itibariyle tema çeşitlenmesi, konu açılımı, yeni biçim ve üslup denemesi denildiğinde ilkin Mustafa Kutlu akla gelir. Kutlu, kendinden önce de var olan ancak fazlaca işlenmeyen konu damarları yakalamakta ve onları yeni bir öyküsel muhteva ile sunmakta hiç zorlanmamış, pabucu yarım bir hamalı, kanadı kırık bir güvercini aynı özenle öykülemiştir.”³⁴

Mustafa Kutlu, kendisiyle yapılan bir söyleşide hikâyecilik anlayışı ile ilgili söyledikleri yukarıdaki tespitlerimizi doğrulamaktadır:

“Ben geçmiş sanat telakkimizden faydalanmak çerçevesinde, yani geleneğe yönelmek çerçevesinde İslâmi endişelerle hareket ediyorum. İslâmın sanat meselelerine de mutlaka getirdiği bir bakış açısı vardır. Bunu da hikâye babında, mesnevilerde, kıssalarda, halk hikâyelerinde tespit ettim. Yalnız bana uygun bir hareke noktası olarak Çin Denizi'nden Atlas Okyanusu'na kadar bütün İslâm âleminde yaygın olan kıssa geleneğinden hareket etmeyi uygun gördüm...”³⁵

Mustafa Kutlu, Türk hikâyeciliğinde mimesise bağlı hikâyecilik anlayışından sıyrılıp tecrid esasına bağlı olarak yazılan yeni bir tarz oluşturmuştur. Mimesis; Yunanca “taklit, öykünme, benzetme” anlamına gelen bir kelimedir. Yansıtma kuramının temelini oluşturan sanat kategorisi olan mimesis, Antik Yunan'da Platon tarafından ortaya konulmuştur.

Platon'a göre sanat, “mimesisin mimesisi” yani “taklidin taklidi”dir. Mimesis fikrini daha sonra Aristoteles *Poetika*'sında ortaya koyduğu fikirlerle geliştirmiştir.

³⁴ Ömer Lekesiz, *A.g.e.* s.2931.

³⁵ Mehmet Çetin, “Yoksulluk İçimizde Üstüne Mustafa Kutlu İle Bir Konuşma”, *Yönelişler*, S. 3, Haziran 1981, s.39-40.

Aristoteles'e göre ise sanat, ideaların da içinde var olduğu duyular dünyasındaki nesnelere taklittir.³⁶ Necati Tonga bu fikirlerden yola çıkarak mimesis hakkında şu yargıya varmıştır: “*Yaratıcı ile yarışmak ve Yaratıcıya özenerek, O’nu taklit ederek bir şeyler yaratmaya çalışmak...*”³⁷

Doğu edebiyatlarında ise durum farklıdır. Doğulu sanatçı, Yaradan ile yarışmaktan kaçınır. O’nun bütünlüğünün, taklit edilemez olduğunun farkındadır. Eşyaya, hayata bu pencereden bakar. Bu sebepten görünenleri aynen anlatmak yerine soyutlar, stilize eder, eşyayı anlatmaktan ziyade onun ötesini, maddenin ardındaki hakikati anlatmayı gaye edinir.

Divan edebiyatının yüzyıllarca temelini teşkil eden tecrid anlayışı Tanzimat’la beraber başlayan batılılaşma cereyanıyla terk edilmeye, yerine mimesis anlayışı hâkim olmaya başlanmıştır. Bu durumdan bütün edebi türler gibi hikâye de payını almış, Samipaşazâde’den başlayarak görünen âlemi taklit etme esasına dayalı hikâyeler yazılmıştır.

Mustafa Kutlu ise eserlerinde madde ile mânayı bu anlamda çarpıştırırken doğunun tecrid anlayışından faydalanır. Eserlerini ortaya koyarken doğulu bir sanatkâr tutumuyla bir tarz yakalar, bu özelliğiyle modern bir kıssahan özelliği sergiler.

Beşir Ayvazoğlu’nun “*Aşk Estetiği-İslam Sanatlarının Estetiği Üzerine Bir Deneme*” adlı kitabının “*Kıssadan Hisse*” bölümünde Müslüman hikâye geleneği ile ilgili verdiği bilgiler Mustafa Kutlu’nun da hikâyeciliğini özetler niteliktedir:

“Batılı mânada dramatik kurgu, olaylar serisinde illiyet bağı gerektirir. Yani olaylar belli bir istikamette gelişir, toplanır ve kapanır. Hâlbuki Müslüman hikâyesi âni hamlelerle sürprizden sürprize geçer. Batılı bir kafanın asla anlayamayacağı, mantıkî bulamayacağı geçişlerle yeni olaylara açılır. Bir sonraki olayın, önceki olayla zaruri bir bağının bulunması öyle pek

³⁶ Aristoteles, **Poetika**, Çev. İsmail Tunalı, 7. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1998, s.104.

³⁷ Necip Tosun, **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, 1. bs., Dergâh Yay., 2004, s.52.

önemsenecek bir şey değildir. Çünkü o zaten derinliğine yaşamakta olduğu hayatın benzerini ortaya koymak gayesinde değildir.”³⁸

Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri teknik bakımdan şark hikâyeciliğine ait kıssadan hisse çıkarma anlatım şekline yakın olmakla beraber, hikâyelerinde gerek tabiat izlenimleri, gerek bireyin iç dünyasına ait muhasebeler açısından ayrıntılara önem vermesiyle de Sait Faik’in hikâyeciliğine yakın bir yerde durmaktadır. Başka bir deyişle Mustafa Kutlu, hikâyeyi, izlenimci gerçekçiliğe bağlı olarak çağdaş, Batıcı bir anlayışla, mistik bir konuya bağlı olarak “ibret” unsurunu ön plana almakla klâsik şark anlayışıyla kurgulamıştır.³⁹

Mustafa Kutlu’nun hikâyeleri, ayrıntılara önem vermesi yönüyle Sait Faik’in hikâyeleriyle benzerlik göstermesi, onun üniversite yıllarında Sait Faik ile ilgili hazırladığı ve daha sonra kitap halinde yayımladığı çalışmayla da yakından ilgilidir. Yağmur Tunalı da “*Yoksulluk İçimizde*” ile ilgili kaleme aldığı makalesinde Kutlu’nun Sait Faik ile benzerliği üzerinde dururken aynı zamanda onun kendi hikâyesinin de oluştuğunu belirtir:

“O’nu okurken çoğu zaman Sait Faik’in farklı bir şekilde karşımda durduğunu düşünürüm. Aslında, bilirim ki Mustafa Kutlu’yu Sait Faik’le düşünmek pek çok bakımdan imkânsızdır. Aralarında hikâyeyi küçük meselelerle örme, İstanbul, şiire ve canlı tasvirlerle ehemmiyet verme gibi ortak noktalar gözden kaçmamakla beraber, farklı bir üslûb, farklı bir dünya görüşü ve belki bunun neticesi, mesaj endişesinin duyulup duyulmamasında birbirinden uzaklaşırlar. Sait Faik’in orijinal oluşu ne kadar doğru ise, Kutlu’nun orijinal olduğunu söylemek o nispette doğrudur, diyebiliriz.”⁴⁰

Mustafa Kutlu’nun hikâyeciliğinde ayrıntılara önem vermesinde ressamlık yönü de ağır basar. Önce ressam olmak isteyen Kutlu, daha sonra hikâyecilikte karar

³⁸ Beşir Ayvazoğlu, *Aşk Estetiği İslam Sanatları Estetiği Üzerine Bir Deneme*, 2. bs., İstanbul, Ötügen Yay., 1992, s.161.

³⁹ Ömer Lekesiz, “Mustafa Kutlu”, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, 1. bs., Cilt. 4, İstanbul, Kaknüs Yay., 2000, s.136.

⁴⁰ Yağmur Tunalı, “Yoksulluk İçimizde”, *Töre*, S.119, Nisan 1981, s.45.

kılmış, ressamlık yönünü ise gerek *Fikir ve Sanatta Hareket* dergisine çizdiği resimlerle, gerekse kitaplarına hazırladığı kapaklardaki desenlerle kullanmıştır. Bunların yanında onun hikâyelerindeki tasvirlerin canlılığı, iç ve dış mekânlardaki unsurların dinamizmi, adeta kalemi bir suluboya fırçası gibi kullandığı izlenimini vermektedir. Beşir Ayvazoğlu, yazarın bu özelliğiyle ilgili şu tespiti yapmıştır:

*“(Mustafa Kutlu) İçimizden biri olarak bizi anlatıyor. İnce bir dikkati var. Çok zaman hissettiğimiz, fakat ifadeye muktedir olamadığımız durumların, Kutlu bir fırça darebesiyle gözlerimizin önüne seriyor.”*⁴¹

Kendisiyle yapılan bir söyleşide “*anlattığım şeylerde değil de anlatım tarzımda bir değişim vuku bulmuştur*”⁴² diyen yazar daha çok Sait Faik, Sabahattin Ali, Nurettin Topçu etkisiyle yazdığı ilk kitapları *Ortadaki Adam* ve *Gönlü İşi*’nden sonra yazdığı *Yokuşa Akan Sular*, Kutlu öykücülüğünün dönüm noktasıdır. Daha sonraki öykülerinin temel direkleri olacak pek çok öğeyi bu kitapta denemiştir. Şark hikâye anlayışına yaslı çerçeve hikâye, dini duyarlık, toplumsal değişim ve dönüşüme tanıklık, harbî söylem, eleştirel bakış gibi üslup ve tekniğe ait özellikler bu kitapta şekillenmiştir.

Kutlu, Türk hikâyeciliği içinde meselesi, söyleyecek sözü olan bir yazardır. Hikâyeleri, okurlarına anlatmak istediği mesajlarla yüklüdür. Eşyaya, olaylara hep bu zaviyeden bakar. Hikâyelerinde modern hayatın dayattığı toplumsal değişime uğrayan insanın bu süreçte nerelere savrulduğunu, hangi kültürel ve ahlaki değerleri yitirdiğini tespit ederken aynı zamanda unutmaması gereken, onu değiştirken dönüşmekten alıkoyan bazı değerlere tutunması gerektiğini de vermektedir. Bu değerlerin başında dini ve tasavvufi düşünce gelirken diğer bir kısmında da Türk milletini ayakta tutan, onu diğer milletlerden ayıran örf-âdet ve gelenekler gelmektedir. Kutlu’ya göre bu unsurlar büyük bir medeniyet ırmağının iki büyük koludur.

Kutlu’nun hikâyeciliğini sağlam zemine oturtan ana kaynaklardan biri de Nurettin Topçu’nun felsefi temellerini oluşturduğu bir projenin toplumsal, siyasal,

⁴¹ Beşir Ayvazoğlu, “Yoksulluk İçimizde”, **Eğitim ve Kültür**, S.13, Ocak 1982, s.77.

⁴² Necati Tonga, “Ortadaki Adam’dan Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı’na Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Kronolojik Tahlili”, **Fayrap**, S.25, Mart 2010, s.6-9.

ahlaki görüşlerinin ortak adı olan “*Hareket Ekolü*”dür. Topçu’nun ticaret, siyaset, tabiat, Anadolu romantizmi, köy gerçekliği, modernizmi reddiye gibi felsefi, iktisadi, ahlâki görüşlerini sanat alanında temsil eden Mustafa Kutlu olmuştur.⁴³

Sonuç olarak; 1970’den 2012’ye kadar yirmi iki hikâye kitabına imza atan Kutlu, onu sağlam temellere yaslayarak, kendine has bir öykü dünyası kurmayı başarmıştır. Hikâyelerinde bireyin iç dünyasını ele alırken onu içinde yaşadığı toplumdan ayrı düşünmemiş; toplumun içinde var olma mücadeleleriyle birlikte vermiştir. Bunu yaparken durum ve atmosfer öyküsü yanında klasik yöntemleri de kullanarak oldukça zengin bir hikâye anlayışına sahip olmuştur. Hikâyelerini bazen 1950’lerin gazeteci edebiyatçısı kimliğiyle söyleşi tadında, bazen iç monolog, bilinçaltı teknikleriyle, bazen de bir mesaj verme kaygısıyla kıssadan hisse tarzında yazmıştır. Zihni yazmaktan çok anlatmaya ayarlı olan hikâyecinin eserlerinde okurla buluştuğu, karşılıklı muhabbet ettiği izlenimi edinilir.

Kutlu, toplumsal, bireysel çarpıklıkları öncelikle Kuran-ı Kerim’de geçen kıssalardan, sonra şark edebiyatından ilham alma yoluyla anlatırken hiçbir zaman geçmişi taklit etme hevesine kapılmamıştır. Bu hikmet ve ahenk çizgisini yakalayabilmek için bugünün insanına günümüzün diliyle hitap etmeyi tercih etmiştir. Kendisinin deyimiyle Yahya Kemal’in *Kökü mazide olan âti görüşünün takipçisi*⁴⁴ olmuştur.

Kutlu, kalbî ve sahil olanı metne aktarırken didaktikliğe düşmeden sanatkârane bir tutum izlemiştir. Tekrara ve çoğaltmacılığa kaçmadan kendisini yenilemeyi başarmış, kendisine sürekli yeni alanlar açmış; seviyeli, tutarlı bir hikâyenin peşinde olmuştur. Bu bağlamda dönemsel edebiyat modalarından uzak durmuştur. Hikâyecilik serüvenine devam eden Kutlu, bütün bu özellikleriyle Türk hikâyeciliğinin yol haritasında önemli bir yön tayin edici rol üstlenmektedir.

⁴³ Tosun, **a.g.e.**, s.22.

⁴⁴ Lekesiz, **Yeni Türk Edebiyatında Öykü**, s.114.

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEĞİN DÜNYASI-MODERNİZMİN DÜNYASI

Sosyolojinin en belirsiz kavramlarından biri olan “gelenek” hem anlamı, hem de yüklendiği işlev bakımından farklı yaklaşımlara ev sahipliği yapmıştır.

Gelenek terim olarak “belli bir yolu takip etmek, belli bir çerçevede hareket etmek veya birisinin ortaya koyduğu hareketi, düşüncesini ondan sonraki nesillerin âdet hâline getirip devam ettirmeleri” gibi anlamlara gelmektedir. Gelenek, klâsik Türkçemizde “an’ane” şeklinde de ifade edilmekte olup yenileşme, asrîlik, modernlik anlayışının zıttı olarak günümüzde çok yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Gelenek, kavramsal açıdan modern sosyolojinin literatürüne girer. Hem kavramın, hem de bu kavramın karşıladığı olgu ve süreç olup farklı sosyolojik yaklaşımlara sahiptir.

Geleneğin ne olduğu, neyle ilişkilendirildiği noktasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Weibel gibi bazı sosyologlara göre gelenek modern öncesi uygulamadır. Modern öncesi dönemin yaşama biçimlerini kapsar. Rene Guenon, Martin Lings, Seyid Hüseyin Nasr gibi sosyologlara göre gelenek kutsalla ilişkilidir.

Geleneği kutsalla ilişkilendiren cephede insanı ilâhi olana bağlayan ilkeleri bünyesinde toplayan, dini esasların da uygulanmasını esas alan geleneğin iyi muhafaza edilmesi gerekir. Bu anlayışta olanlar Batıdaki Aydınlanma döneminin değerlerine karşı çıkmakta; ayrıca hakikatin bilimle veya felsefeyle değil, gelenekle ve geleneğin otoritesi dinle bilinebileceğini savunmaktadırlar. Onlara göre din bir gelenektir ya da gelenekten kaynaklanmıştır.⁴⁵ Geleneğin epistemolojisi insanın ürettiği değil vahyin ürettiği

⁴⁵ Mustafa Fayda, “Asr-ı Saadet Döneminde Gelenek ve Yenileşme”, İslâm, Gelenek ve Yenileşme, I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Nisan 1996, s.18.

epistemolojidir. Öyleyse asıl olan kalıcı etkinlikler bu geleneksel bilginin şekillendirdiği bilim, edebiyat ve sanat alanlarındaki faaliyetlerde kendisini gösterecektir.

Geleneği kuşatan dünyaya bakıldığı zaman onun iki ayak üzerine temellendiği söylenebilir. Birincisi değer olarak gelenek, ikincisi yaşayış, sosyal hayat ve kurumlar olarak gelenek. Böyle bakıldığında geleneğin sadece vahiyle beraber anılmayacağı düşüncesi de ortaya çıkar. Gelenek aynı zamanda o dünyayı yaşayanların sosyal ve kurumsal hayatının bütününe açılan bir şemsiyedir. Bu bağlamda gelenek bir toplumun nesiller boyu devam eden hayatında dini yaşayışına, mekânlarına, varlıklar dünyasını algılayış biçimine, siyasi ve kurumsal yapılarına kadar nüfuz eden, arkadan gelen her neslin bu yapılarla kattıklarıyla eklemlenerek devam eden bir olgudur.

Gelenek kelimesinin kapsadığı mana ve genel anlamı itibariyle geleneğin değişip değişmeyeceği ya da yenileşip yenileşmeyeceği konusu “gelenek statik midir, dinamik midir?” sorunsalını da beraberinde getirir. Geleneğin sosyal kurumları etkileyen, aynı zamanda sosyal kurumlardan da etkilenen bir yapıya sahip olduğu görüşünü bildiren Osman Sezgin⁴⁶, bu bağlamda geleneğin sadece ilâhi olanla temellendirmemek gerektiğini, gelenekte insanların tecrübesi söz konusu iken dinin tamamen zamandan ve mekândan münezze olan bir yaratıcının eseri olduğunu belirtir.

Bunun yanı sıra geleneğin “kutsal”la ilişkilendirilmesi de aynı zamanda hayatı kolaylaştıran bir unsurdur. “Kutsal”a dayanan bir yapı nerede, nasıl hareket edeceğimiz noktasında özünü kaybetmeden günün şartlarına göre kendini yenilemeyi, gelişerek devam etmeyi getirir. Bu bağlamda gelenek, hayatın bizzat tecrübelerinden oluşmuş dinamik bir yapıdır. Öyleyse gelenek, onu yaşayan toplumun inancından, sosyal hayatına; mimarisinden tabiatına kadar her bölgesine nüfuz etmiştir.

Gelenek, kalıcılaştırmış olan sistemli bilgiler toplamıdır. Kalıcılaştırmak zaman içinde kurumsallaşmayı da getirir. İşte bu kurumsallaşma, geleneğin medeniyete doğru eğilme noktasıdır. Medeniyet geleneği geleceğe taşır. Geleneğin muhafazakârlığa

⁴⁶ Osman Sezgin, “Geleneğin Baş Düşmanı Statikleşmesidir”, İslâm, Gelenek ve Yenileşme, I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, Nisan 1996, s.196-197.

dönüşmesi gelenek için tehlikeli bir durumdur. Geleneğe mutaassıp bir bakış açısıyla yaklaşıldığında statikleşir ve bütün gelişmelere kendini kapatır. En büyük ve ilk değişmelerin yaşandığı zihinlerdeki değişme de buna dâhildir. Statikleşen gelenek ait olduğu toplumun maddi ve manevi bütün kültürel terakkisine mani olur.

Geleneğin tıkanıdığı, kendini yenileyemediği yerde geleneğin bizzat içinden, en zayıf olduğu noktadan doğmuştur modernizm. Adorno'ya göre gelenek bilmekle olmaz, bağlanmakla olur. Modernizmin saldırısı bu bilgi düzeyinde bocalıyıştan çok bağlanma düzeyindeki koruyuculuğa olmuştur. O zaman kadar geleneğin içinde yaşayan halk başka yaşam biçimlerini fark edince bağlanmada bir zayıflama başlar. İşte modernizm karşı kamp olarak kendisini geleneğin içinden geleneğe alternatif olarak yeniden üretir. O zamana kadar böyle bir ayrışmanın farkına varamayan toplum, modernizmin saldırısıyla kendini geleneğin dışına çıkartır. Ve döner, geleneği sorgular. Bu sorgulama bilinci modernizmin cazibesidir. Farklı olma, değişim, ilerleme, ayrışma sorgulamanın getirdiği düşüncelerdir.

Medeniyetler gelişerek devam etme yerine devam ederek devam etme yoluna girdikleri zaman gelenek yerini gelenekçiliğe bırakır. Bu durum ilk olarak Ortaçağ Hristiyan kilise geleneğinde başlar. Tek otoritenin kilise ve rahiplerin olduğu skolastik düşünce gelişmenin önünü tıkamıştır. Bunun yanında yine gelenek, içinden bir takım farklı düşüncelerle modernizmin çanlarını çalmaya başlar. Giddens, modernizmi geleneğin içinden gelen bir olgu olduğunu, dolayısıyla modernizmin de bir süreksizlik oluşturduğunu ifade eder. Geleneğin oluşturduğu dünyada yine geleneğe sorgulayan “akıl” kiliseye karşı çatışma oluşturur. Kilisenin, İncil'in sarsılmaz duvarları yıkılmaya başlar. Akıl, geleneğin önünde varlığını ispatlar. Bundan sonra insanlık bağlanış düzeyinden biliş düzenine geçmeye başlar.

Modernlik düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık vardır. Bazı yazarlara göre bu ikisi herhangi bir karşılaştırmayı anlamsız kılacak kadar iç içe geçmiştir. Bir açıdan bakıldığında bu düşünce doğrudur. Giddens'a⁴⁷ göre ise gelenek “belirli bir etkinlik ya da deneyimi, yinelenen toplumsal uygulamalarla yapılanmış olan geçmişin,

⁴⁷ Antony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say Yay., 2010., s.40.

bugünün ve geleceğin sürekliliği içine yerleştiren bir zaman ve uzam kullanma yoludur. Bütünüyle durağan da değildir. Kültürel mirasını kendinden önce gelenlerden devralan her yeni kuşak tarafından yeniden keşfedilmek zorundadır.

Modernizm, sözlük anlamı zamandaşlık ya da çağdaşlık olmasına karşın, daha çok Batının bugün ulaşmış olduğu uygarlık aşamasının kabulü anlamında kullanılmaktadır. Özellikle Rönesans, Reform ve Aydınlanmacı düşüncenin sanayi devrimiyle birlikte ulaşmış olduğu bir sonuçlar sistemi olarak algılanan modernizm, artık kendi iç potansiyellerini tüketmiş ve olgusal hedeflerine ulaşmış durumdadır.

XIX. yüzyılın başından itibaren modernliğin ilgi alanına girmeyen herhangi bir yapı ya da unsurdan söz etmek mümkün değildir. Bugün artık modernleşme, sosyolojik gözlemin de açığa çıkardığı gerçeklikle felsefe, bilim ve teknoloji, pratik yaşayış tarzı ve din kavramları üzerinde etkilidir. Hatta bazen de onların temel sorunudur.

Genel anlamdaki kullanımıyla çağa ayak uyduran, gelişmeleri takip eden anlamına gelen modern sözcüğü Latince ‘modernus’tan gelmektedir. Modernus, Latince ‘hemen’, ‘şimdi’ anlamına gelen ‘modo’ sözcüğünden türetilmiştir.⁴⁸ Buna bağlı olarak modern sözcüğünün yaşanmakta olan dönemi kastettiği de söylenebilir. Bu sözcük ilk olarak ‘Hristiyanlık döneminin pagan döneminden farklı bir karaktere sahip olduğunu vurgulamak üzere’⁴⁹ kullanılmıştır. Dolayısıyla ilk kullanım amacının bir yeniliği, farklılığı belirtmesi, sonraki dönemlere de yansımış; modern kelimesi tarih içerisinde hep yeniliği, insan yaşamında sürekli bir gelişmenin öncelenmesi gerektiği anlayışını içermiştir.

Aynı kökten gelmelerine rağmen modernite ve modernizm kelimeleri farklı anlamlar içermektedir. Modernite (modernlik), ‘genel olarak bir uygarlığın kendi gelişim çizgisi içinde en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da Batı uygarlığının Rönesans ve Aydınlanma dönüşümünden sonra kazandığı kültürel değer ve sosyal

⁴⁸ Emre Kongar, **Toplumsal Değişme ve Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1985, s.225.

⁴⁹ Ahmet Çiğdem, **Bir İmkan Olarak Modernite**, İstanbul, İletişim Yay., 1997, s.65.

ilişkilerin özümsemesi ile ortaya çıkan yaşam tarzı”⁵⁰;modernizm ise “Aydınlanma çağı ile gelen zihinsel dönüşümün ortaya çıkardığı ideoloji ve yaşam biçimi olup hümanizm, sekülerizm ve demokrasi sac ayağı üzerine kurulu; egemenliği insanı özgürleştiren, kurtuluşu dinde değil bilimde arayan, insan merkezci dünya görüşü”⁵¹dür.

İki kavram karşılaştırıldığında modernizmin ideolojik ve dolayısıyla statik, modernite ya da modernliğin dinamik ve somut bir nitelik taşıdığı görülür. Modernizmin temel ilkeleri, değişime ve değişim hızına olan açlık duygusu, bilimselliğe, rasyonaliteye olan inanç şeklinde düşünülebilir. Modernite ise bu ilkelere bağlı somut bir yaşam biçimidir. Kısacası modern olma halidir. Önce Avrupa’da başlayan modernite, sonradan dünyanın bütün ülkelerine yayılmıştır. Modernizm düşüncüyü, modernite ise pratik yaşamı temsil eder.

Modernizmin getirdiklerine geçmeden önce modernizmi hazırlayan tarihsel gelişmelere kısaca değinmek gerekmektedir.

Modernizmin temelinde yatan en önemli unsur Orta Çağ’dır. Kilisenin dünya işlerine yön verme çabasının oldukça yoğun olduğu dönem Orta Çağ’dır. Bu dönemin hâkim düşünce sistemine “skolastik düşünce” denir. Skolastik felsefe din ile akli sentezlemeyi amaçlamaktadır. Fakat bunda başarılı olamamıştır. Nitekim sonunda geçerliğini yitirmiş, insanlık tarihi Hümanizm ve Rönesans yoluyla günümüze kadar gelen bir sürece girmiştir.

Modernleşme sürecinin başlangıcı olarak da kabul edilen Rönesans ve Hümanizm dönemi insan aklını ve aklın doğrularını merkeze aldığı toplumsal, siyasal, bilimsel her türlü alanı içine alan bir gelişme ve değişme dönemi olmuştur. Rönesans ile birlikte anılmaya uygun olan Hümanizm düşüncesi ile antik Yunan eserleri gündeme gelir. Dolayısıyla Orta Çağ boyunca kilise hâkimiyeti ve bunun insanları kul olarak gören anlayışı aşılmaya başlayınca “insan”ı eksene alma süreci yeniden önem kazanır. Böylece insanoğlu evrenin içinde önemsiz bir varlık olmaktan çıkarak kişiliğini arayan

⁵⁰ Ömer Demir ve Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Yay., 1992, s.251.

⁵¹ A.e.

ve ortaya çıkarmaya çalışan bir birey olma yoluna gider.⁵² Bu bağlamda bu iki olgu birbiriyle bağlantılı olup Hümanizm felsefi yönü, düşünceyi, Rönesans ise sanatı ve uygarlaşmayı kapsamaktadır.

Rönesansın özgürlükçü niteliği sebebiyle Orta Çağ boyunca dinin egemenliğinde olan felsefe, Rönesans ile birlikte bu güdümlülükten kurtularak deneysel yöntemlerle akıl merkezli doğrular oluşturma çabasına girer. Bu gelişmenin paralelinde bilimsel gelişmelerin önü açılır. Kopernik (1473-1543)'in yerin durağan olmayıp sürekli dönüş halinde bulunduğu, yerkürenin evrenin merkezinde değil evrende küçük bir gezegen olduğunu ortaya koyması bunun paralelinde gelişen kuşkucu, sorgulayıcı bilimsel tavrın sonuçlarıdır.⁵³

Rönesans ve Hümanizm ile başlayan Avrupa'daki fikri, kültürel, ekonomik gelişmeler Reform hareketiyle dini alanda da tamamlanma sürecine girer. Martin Luther'in 1517'de Wittenberg Kilisesi'ne astığı 95 maddelik reformuyla Katolik Kilisesi'ne başkaldırının ilk adımını atar. Luther, kiliseyle ve kilisenin, insanlarla Tanrı arasında yarattığı, (giderek daha yoğunlaşan) dolaylandırmalar ve sihir pratiklerine karşı mücadele eder. Dini içerikli olan bu hareketin temelinde yine insanın öncelenmesi vardır. Reform hareketleri ile Protestanlık ortaya çıkmış, bunun sonucunda İncil'in⁵⁴ milli dillere çevrilmesi, dinin tartışılmaya açılması ve bu alanda düzenlemeler getirilmesi sağlanmıştır.

Rönesans ve Reform hareketleri ile artık insanlık yeni bir tarihi yola girmiştir. Bu iki hareket 18. Yüzyıl Avrupa'sındaki Aydınlanma yolunu açmıştır. Pierre Chaunu, Aydınlanmayı daha eski dönemlere dayandırır. Chaunu'ya göre Aydınlanma 15.yüzyıldan itibaren süregelen değişimlerin/gelişimlerin her alanı kapsayan, genelleşen hâlidir. Kutsal kitapların gerçekleri tümüyle ters yüz edilmiş, bunun sonucunda akıl merkezli gelişmeler egemen olmuştur. Aklın dine karşı zaferidir Aydınlanma.

⁵² Hümanizm için bkz.:Zekiyan Boğos, **Humanizm (İnsancılık) Düşünsel İçlem ve Tarihsel Kökenleri**, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1982.

⁵³ Ana Britannica, **Genel Kültür Ansiklopedisi**, "Mikolaj Kopernik Maddesi", C.13, Ankara, Anı Yay., 1993, s.507.

⁵⁴ İsmail Çetişli, **Edebî Akımlar**, 4.bs., Ankara, Akçağ Yay., 2003, s.50.

Rönesans'la beraber akli merkeze alma düşüncesi Aydınlanma ile doruk noktasına çıkmıştır. Bir başka deyişle Aydınlanma; hem dolaylı ekonomik ve toplumsal sonuçları itibarıyla hem de akılsal devrim denilen oluşumun altyapısını oluşturarak 'modern toplum'un entelektüel temellerini vücuda getirmiş⁵⁵ bir düşünce, bir çağdır.

1596-1650 yılları arasında yaşayan René Descartes, bilgiye şüpheci yaklaşımıyla Aydınlanma'nın habercisi olarak görülebilir. Aydınlanmanın bilimsel alanında Newton'un çalışmaları önemlidir. Yine bu bağlamda aynı dönemde yaşayan Galileo Galilei (1564-1642) ve Jhannes Kepler'in çalışmalarıyla Dünyanın evrenin merkezinde olduğu savı geçerliğini yitirmiştir.

Bütün bu çalışmalarla, verili bilgiyi olduğu gibi kabullenen insan tipi değişmeye başlamış; aklın denetiminde, bilimsel yöntemlerle hareket eden insanlar ortaya çıkmıştır. Böylece 15. yüzyıldan itibaren çeşitli alanlarda ortaya çıkan felsefi ve bilimsel gelişmelerle belirli bir temel oluşturulmuş ve bu ekseninde gelişmeler devam etmiştir. İnsanın bireyleşmesi ve aklını özgürleştirilmesi, beraberinde bilgilenmeyi getirmektedir. Böylece insan, aklıyla doğaya hükmedecek, toplumu bu bağlamda bilgilendirecek, aydınlatacaktır.

Bütün bu değerlendirmeler sonucunda Rönesans, Hümanizm, Reform ve Aydınlanmanın tek bir düşünceyle temellendirildiği söylenebilir. 14.yüzyıldan 18.yüzyıla kadar olan süreç aklın dinin karşısındaki egemenliği ile insanın merkeze alınması, kişinin özgürleşmesi ve bireyselleşmesini sağlamıştır. Özgürleşen insan bütün potansiyelini kullanmaya başlamıştır. Yeni bir ekonomik sistem olan kapitalizm, ulus devletlerin ortaya çıkışı (Fransız Devrimi), kentleşme, sanayileşme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler modernleşme sürecine yön veren modernizmin bir düşünüş tarzı olarak dünyada yerini bulduran unsurlardır.

Modernleşme, Batının kendi toplumsal dönüşümünü gerçekleştirdiği süreçlere işaret eder. Dinin modernizm karşısındaki konumu toplumsal alandaki uzun tartışmalara, kamplaşmalara yola açar. Bir anlamda modernleşmenin tarihi, din karşıtı

⁵⁵ Çiğdem, **a.g.e.**, s.15-16.

söylemlerin tarihi olarak da anlaşılır.⁵⁶ Modernizmin dünyasında insan din kavramını da dönüştürmüş, Tanrı'yı ve kutsal'ı yeniden okuma eylemine girişmiştir. Bu bağlam üzerinde modernizm düşüncesini iki kavram daha destekler: "Laiklik ve sekülerleşme" Batının kendi tarihinde dine ilişkin farklı deneyimlere vurgu yapan bu kavramlar giderek birbirini tamamlayan unsurlar olmuştur. Laiklikle, dinin devlet işlerinden elini çekmesi öncelenirken, sekülerlikle de dinin gündelik hayat içindeki görünürlüğünün azaltılması, zayıflatılması hedeflenmektedir. Laiklik ve sekülerleşme toplumun düşünce ve pratik hayatında dinin etkisini belirlemeye yönelik olarak kullanılan modernizmin kodlarıdır.

Hadgson, *İslâm Serüveni*'nde modernizmin İslâm'da ve Müslüman'da hedeflediği dönüşümü şöyle özetler:

*"Modernleşmecilerin resmi tutumu, dinin de her şey gibi Batılılaştırılması gerektiği şeklinde idi. Devlet elbette laik bir kurum olmalı ve din de bireysel vicdanla ilgili kişisel bir mesele halini almalı idi. Bu, İslam'ın devletle olan ilişkisinin kesilmesiyle fazlasıyla başarılıydı. Ama ayrıca modern vatandaşların İslam'a karşı Batılı bir tutum takınmaları da ümit edildi. Yeni İslâmi dindarlık modern Katolik ve belki özellikle Protestan dindarlığı ile reformcu Yahudi dindarlığının sosyal ve olgusal özelliklerini yüklenenecekti."*⁵⁷

Hadgson'a göre modern dünyada İslâm, artık kutsalın daraltılmış bir alanıdır ve giderek mistik bir boyut kazanır.

Modernizmin dünyasına hızla ayak uydurmaya çalışan Türkiye'de sekülerleşme ve laiklik kavramlarının devlet eliyle uygulama alanı bulması, bunun sonucunda toplumda entellektüel yönelimlerin din konusundaki analizlerinin gücünün kırılması, Hadgson'un savını doğrular niteliktedir. 1980'lere kadar devlet eliyle topluma uygulatılan modernizm ve modernizmin dayattığı seküler ve laik hayat tarzı dinin yaşam alanını daraltmıştır. Bu değişim, kapitalizm ve sanayileşmenin hızla geliştiği kentlerde ve o kentlerin modernitenin taşıyıcılığını yüklenen çevrelerinde bütün

⁵⁶ Gönül Pultar, **İslâm ve Modernite**, 1. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2007, s.70.

⁵⁷ Marshall G. Haggson, **İslâmın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, Çev. Ercümet Karataş ve diğ., Cilt. III, İstanbul, İz Yay., 1993, s.284.

yönleriyle hissedilirken dinin, kutsalın, geleneğin yeni adresi “taşra” olmuştur. Modernizmin düşünüş tarzı yayıldıkça geleneğin bayrağını ve muhafazasını taşra ele geçirmiştir. Bu durum Türkiye’de hâlâ aşılmış değildir.

Modernizmin dünyasında Türk toplumunun Osmanlı’dan itibaren yer edinmeye başladığı söylenebilir. XIX. yüzyılda Osmanlı’nın Batı’nın ilim ve fennine ayak uyduramaması, dinin ilim ve terakkiye engel bir durum olarak algılanması Osmanlı modernleşmesinde bir başlangıç sayılabilir. Neticede modernleşmek, diğer bir ifadeyle Batılılaşmak ümmetin kurtuluşu için gerekli sayılmıştır. Ancak Osmanlı modernleşmesinde din merkezden uzaklaşmamış, bilakis İslâm’ın esenliği için Batıdan medet umulmuştur.

Cumhuriyet modernleşmesinde ise durum tam tersi doğrultuda ilerlemiştir. Modernizmin dünyasına, onun hedeflediği ölçülerde girme esas alınmıştır. Bu doğrultuda “din”in merkezden uzaklaştırılması ve merkeze “insan”ın oturması siyasi rejimler eliyle hedef alınmıştır. Artık aslolan modernleşmedir. Modernliğini teminatı sayılacak laiklik ve sekülerlikle bir taraftan dinin siyasal hayattan çıkarılıp pratik hayatın bağlayıcı tekellerinden uzaklaştırılması, diğer yandan kapitalist sisteme ayak uydurma çabasıyla hızla ilerleyen sanayileşme, kentleşme, köyden kente göçler, köylerin boşalması, insanın dünyaya bakışında, kültürel ve ahlâki değişmeler meydana gelmiştir. Bu sebep sonuç ilişkileri Türk toplumunun modernizmin dünyasında nasıl bir yer edindiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Modernleşme işleminde bir müdahale, bozma, rayından çıkarma çabası olduğu için modernizmin en yıkıcı tahribatı din üzerinde gerçekleşmiştir. Özellikle modern dünyada müslümanın bu dönüştürme eylemine maruz kalması sonunda büyük bir çoğunluk moderniteden uzak kalmayı uygun görmüş, moderniteyi günah çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bir kısım Müslümanlar ise moderniteye dâhil olup İslam çağdaştırılmalıdır görüşünü savunmuşlardır. Modernizm, İslam’ı modern kılma fikrini Müslüman düşünürlerin büyük çoğunluğu tarafından kabul ettirilememişse de modern dünyada Müslüman’ın durumunda, pratikte yaşayışında oldukça etkili olduğu söylenebilir.

Lewis Bernard'a göre Türkiye'nin Batılılaşma üzerinden modernleşme arzusu kendi dışında oluşan bir baskının ürünü değildir. Bununla beraber Türk modernleşmesinde 1981'e kadar devletin müdahaleci yapısı önemli olmuştur.⁵⁸ Türkiye'nin modernleşme sürecinde toplumsal değişim "güç, kentleşme, eğitimin kitleselleşmesi, iletişimin yaygınlaşması, laikliğin dini devletin himayesinden çıkarması ve seküler yaşam biçimlerine dönüştürmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu etkiler Türkiye'de Müslümanın modernleşmesi diye bir süreç de başlatmıştır.

Modernizm insanı merkeze alan seküler bir faaliyettir. İnsanın isteklerini, hırslarını merkeze alan bir yaşam faaliyeti sunar. Bu dünyada külli iradeden uzaklaşmış olan akıl, var olma mücadelesini sürdürürken sürekli değişme, yenilenme ve kazanma düşüncesini barındırır. Eaton, modernizmin dünya ve içinde yaşadığımız zaman üzerinde yaptığı tahribatı şöyle açıklamaktadır:

*"Zamanımız güçsüzlük zamanı değildir... Yarattığımız dünya üstümüze kapaklanıyor, baskılar artıyor ve insanı robotunkinden pek farklı olmayan bir duruma indirgeyen teknikler her yıl daha da geliştiriliyor. Sözde 'gelişmiş' dünya ve onu yakından takip eden 'gelişen' dünya, irademizin oldukça dışındaki bir gayri şahsi güç tarafından, insanın doğasında ve statüsünde zorunlu kıldığı dönüşümü dikkate almaksızın hüküm sürmeyi isteyen bir güç tarafından ele geçirilmiş görünüyor."*⁵⁹

Yeni oluşan bireyin modern dünyanın sunduğu konformist yaşama ayak uydurabilmesi için çalışma, kazanma ve tüketme döngüsünün içinde yer alması gerekmektedir. Bu döngüyü devam ettirebilmek için insan bütün tabiatı kendi emelleri doğrultusunda kullanır, tahrip eder. Modern dünyada yeni güç insan ve onun getirdiği teknoloji, sanayi ve kazanma düşüncesidir.

Modernizmin getirdiği bir başka esas da dünyada uzmanlık alanlarının oluşmasıdır. Uzmanlık alanı bireyin modern öncesi toplumlarda sahip olduğu yerel bilgidir. Modern toplumsal yaşam karmaşıktır. Bu karmaşıklık arasında teknik

⁵⁸ Lewis Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, 7. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s.408-420.

⁵⁹ Gai Eaton, **Kalenin Kralı: Modern Dünyada İnsanın Tercih ve Sorumluluğu**, Çev. Birol Çetinkaya, İstanbul, İz Yay., 2000, s.238.

bilgi Şu ya da bu biçimde birey tarafından bir süzgeçten geçirilir ve uzmanlık alanına bırakılır. Bu bağlamda modernizm, günlük yaşamın büyük bir bölümünde bireysel mutluluk ve güvenin alanını genişletir.

Sonuç olarak geleneğin modernizmle ilk savaşı Orta Çağ'ın sonlarında fizik bilimlerine karşı Hristiyanlık tarafından vahşice yürütülmüştür. Doğanın derinlemesine araştırılması ve salt bilgi uğruna olgulara dayalı bilgi anlayışı o zamanlarda hem tehlikeli hem de yıkıcı faaliyetler olarak görülüyordu. Sonunda kilise merkezli, tek doğrunun din adamlarının tekelinde olduğu sezgisel gerçekliğe dayanan geleneksel tutum aklın, deneyselliğin ve bilimin değişmez gerçekliğinin temele alındığı daha sonra adına modernizm denilen yeni bir değerler sistemine bırakmıştır. İslam dünyasında ise küllî hakikatten âni uzaklaşmalar olmamıştır. Bununla beraber İslam dünyasının geleneği kültürel, sosyal, siyasi, iktisadi, sanatsal alanda iktisattan cami mimarisine, Şiirinden tıbbı modernizmin etkisi altına girmiştir.

Geleneksel toplumlarda Allah'ın yarattığı düzenin bütününe yansıyan bir birlik vardır. Bu birlik, insanın hayatına, insanın tabiatla ilişkisine, düşünce mekanizmalarına, sanatına, edebiyatına yansır. Bu birlikte bütün hayatı içine alan ve kapsayan bir küllî irade vardır. Genel olarak bakıldığında bugün modern toplumların en modernleşmişinde bile geleneğin bir rol oynamayı sürdürdüğü görülür. Ama bu gelenek, modernizmin dünyasında kimliğini yine modern düşünceden alan aslında gelenek elbisesi giydirilmiş bir modernizmdir.

2.1. Gelenek ve Modernizm Kutupları Arasında Dünya

Herhangi bir din veya ideoloji yaratmak istediğı insan için kendisinin ideal olarak tanımladığı kimlikler vücuda getirerek insanların bu kimliklere girmelerini ister. Bu kimlikler insan üzerinde tasarlanmış, onu geleceğe ilişkin bir beklentiye ulaşmak için hedeflenmiş bir “model”dir. İnsan için bu kimlikler “*bir oyun, bir eğlence, bir süs,*

aramızda bir ögünme, mal ve evlat çoğaltma yarışı olan”⁶⁰dünya hayatını sürdürürken tercih edilen yaşama biçimleridir.⁶¹

Her kimlik, onu taşıyanın kararlarını şekillendirmekte, insanın bu dünya içinde bulunan kendisini tanımasına aracılık yapmaktadır. Kimlik tercihi, varlık dünyasına bakış ve onu okuma biçimi neticesinde gerçekleşir. Yaşadığımız çevrede sayısız “şey”lerin mevcudiyetine tanık oluruz. İnsan, bu “şey”lere bakışı sonucunda onları keşfeder, tecrübe eder ve onları anlamlar dünyasında kavramsallaştırır. İnsanın kendi imkânlarıyla ulaştığı bu netice, onu diğer varlıklardan bir nitelik farkı ile koparır. Ortaya çıkan tablo “ben ve başkası”dır. Bir başka deyişle “özne ve nesne”dir.⁶²

Modernizm bu iki olgudan birinin mutlak anlamda yok olmasını önceler. Bütün kurallarını, araçlarını, hayata ilişkin bütün değerlerini içine alarak dünyayı fethetme girişimi içine girer. Özne için varlık dünyası bir araç olur. Özne, artık tabiatı kendisinin yaptığı ve tanımladığı hedef doğrultusunda anlamlandırır. Dolayısıyla varoluşun gayesini belirleyen, özne ile nesneyi bu anlamda birleştiren kutsal kavramı modernizmin dünyasından yavaş yavaş çekilip sınırlarını daraltır. Böylece “kutsal” nesne’ye sayısız anlamlar kazandıran, onun kuşatan bir kavram olmaktan çıkıp, “nesne”ye sadece bir anlamda “değer” katan seküler bir kavrama dönüşür. Artık modernizmin kutuplarında “özne”nin yeni kimliği “birey”dir. Bu yeni bireyin kazanımları da bu dünyayı önceleyen, dünyevi düzlemde ürettiği değerleri eylemleştiren, değerlendiren bir anlayıştır.

Gelenek, özne- nesne savaşında uzlaşmacı bir rol oynar. Geleneği kuşatan din, varlık dünyasına bir bütün olarak bakar. Özne, “nesne”nin pasif görünüşünün ötesine geçerek onu aşar. Nesne de artık bir canlı olup Allah’ı tesbih etmektedir. Dolayısıyla “kutsal”, özne ve nesnenin bu bağlamda ayrışmasını engellemiş, onları bu tehdite karşı bir ilâhi bir birlik çatısında toplamıştır. “*Bu kimlik kutsal/ilâhi olanda anlam arayışı içinde olduğundan erekseldir ve öbür dünyada da kullanılacağına inanır. Varlıkla*

⁶⁰ Kuran-ı Kerim, Hadîd, 57/70.

⁶¹ Abdurrahman Arslan, **Modern Dünyada Müslümanlar**, 6. bs., İstanbul, İletişim Yay., 2012, s.170.

⁶² **A.e.**, s.171.

*ilişkisi yaratılmışlarla aynı düzlem içindedir.”*⁶³Geleneğin anlamlandırdığı varlıklar dünyasında özne'nin adı “insan”dır. İnsan, dinin ona sunduğu kimlikle bütünleşir. Bu kimlik sahibi insan için dünya, insan için yaratılmıştır. Varlıklar dünyasındaki bütün nesnelere ilâhi bir kaderin elindedir. Bütün varlık âlemi –insan da dâhil olmak üzere- bu tesbihin halkalarıdır.

Aydınlanma Çağı ile birlikte insanın temel sorunu, gelenek ve modernizm kutupları arasında bir kimlik belirleme süreci olmuştur. İnsan, ya modern kimliğin uygun gördüğü “*yeryüzündeki hayatı mükemmel hâle getirmenin bilgi ve insan çabaları ile mümkün olabileceği*”⁶⁴ inancına sahip olmuştur. Bununla beraber bütün değerleri, dini, siyaseti, sanatı, aileyi, tarihi, gerçeği yeniden tanımlayıp mevcut hayatta kendisinin hedeflediği gerçekliğe uygun duruma getirmiştir. Bir diğer kutup olan geleneğin kuşattığı kimliğe bürünen insan ise dinin sunduğu değerler neticesinde ibadetle, tefekkürle hayatı, aileyi, ticareti, edebiyatı, sanatı, siyaseti yeniden üretmiştir.

Edebiyatımızda en çok işlenen konulardan biri de gelenek-modernizm çatışmasıdır. Gelenekten moderniteye geçiş bizde 19.yy.ın ikinci yarısından itibaren edebiyatımızda bütün yönleriyle işlenmiştir. Modernite bağlamında zübbelik, alafranga hayat tarzı, sosyal adalet, bunalım, bireyin değişimi, dağılımı, çözülmesi, aile yapısında değişim ve çöküş, kadının değişimi vb. konular hep gelenekle çatışma içerisinde yer almış, dönemin hikâye ve romancıları bu iki kutup arasında modernite tarafında durmuşlardır.

Mustafa Kutlu, *Huzursuz Bacak*'ta gelenek ile ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirir:

“Bizim dinimiz kapıdan çıkmak, yolda yürümek, tuvalete gitmek, yemek-içmek, bu mânâda insanın günlük hayatını tanzim eder. Geleneği teşkil eden pek çok unsur dinin

⁶³ A.e.

⁶⁴ A.e., s.177.

günlük hayatta coğrafya, iklim ve örfle uyumasıdır. Gelenek denilen şeyi kazıyın, altından yüzde doksan din çıkar. Yüzde on ise düpedüz hurafedir.”⁶⁵

Kutlu, gelenek-modernite çatışmasını gelenek penceresinden seyretmiş, varlıklar dünyasını bu kodlarla anlamlandırmıştır. Değişme yerine derinleşmeyi tercih etmiştir. Çağın edebi modalarından uzak kalmış, bu yönleriyle Kutlu, çağının edebiyat anlayışı içerisinde orjinalliği yakalamıştır.

Kutlu'nun dünyasında bu iki kavrama bakış açısı bu kavramların çatısı altında toplanan ve şekillenen değerler ve yaşayış biçimleri, bu iki kavram arasında kimlik tercihi bulunan kahramanlar etrafında şekillenmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde kahramanların ve içinde yaşadıkları dünyanın gelenek ve modernizm kutupları arasında nerede durdukları incelenecektir. Kutlu'nun, hikâyelerinde gelenek ve modernizm sorunsalı kahramanların yüklendikleri kimlikler üzerinden verilirken, bu iki kutup arasında kendi dünya algısının hangi noktada temellendiği de tespit edilecektir.

2.1.1. Medeniyet

Tarih boyunca toplumların yapısı, düzeni, hangi dinamiklerle ayakta durduğu, geliştiği ya da değiştiği konusunda birçok filozof ve bilim adamı tez yürütmüştür. Toplumların gelişimini etkileyen bu âmilleri bulma çalışmaları İbni Haldun'a kadar uzanmaktadır. İbni Haldun⁶⁶ toplumları gelişim evrelerine göre “bedevilik (göçebelik)”, ve “hadârilik (şehirlilik)” şeklinde ikiye ayırmıştır. Bu ayırımla beraber gelişen toplumların değişim kavramı, bilim ve düşünce adamlarını aynı zamanda onların bu değişimi yaşarken din, inanç, düşünce ve yaşam tarzı gibi sorunsalları da inceleme yönüne sevk etmiştir. Bu inanç, gelenek, düşünce dünyalarının birikimi, toplumların kalıcılışmaları ya da kurumsallaşmalarını doğurmuştur. Toplum bilimciler konuya

⁶⁵ Mustafa Kutlu, **Huzursuz Bacak**, 7. bs., Dergâh Yay., 2011, s.53.

⁶⁶ Tuncer Baykara, **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, İzmir, Akademi Kitabevi, 1992, s.1-2.

farklı yaklaşımlarıyla beraber ortak bir kanaat olarak bu durumu “medeniyet” kavramı çatısı altında toplamışlardır.

Medeniyet kavramı, kültür gibi hatta ondan daha fazla polemik konusu yapılan ve çok farklı anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Kavramın ilk kullanıldığı yıllarda anlam olarak, “edep-erkan, öğrenme, zariflenme” gibi özellikleri içerdiği görülür. Kavramın zamanla güçlenmesi ve hem Fransa, hem de İngiltere’de bugünkü anladığımız manada “medeniyet” karşılığı olarak kullanılması 19.Yüzyıl başında gerçekleşmiş ve daha sonra diğer Avrupa ülkesi ve Amerika’ya kademe kademe yayılmıştır⁶⁷

Medeniyet ile kültür kavramını bütüncül bir yaklaşımla ele alan Cemil Meriç, bu iki kavramının 1850’lerden beri birçok serüvenden geçtiğini “*Kültürle medeniyet, dünyanın çeşitli düşünceleri, zevkleri arasında ülkeden ülkeye yuvarlanıp durmuşlardır.*”⁶⁸ şeklinde ifade eder. Guizot için medeniyet her şeyden önce bir ictimai ve fikri ilerlemedir. Toynbee’ye göre insan kendi memleketinin tarihini anlamaya çalışınca tarihi araştırmaya girişir. Bu araştırmanın en küçük vahidi medeniyettir. Meriç, teknik ve ekonomiyi medeniyeti yaratan fâni güzideler olarak niteler. Mühim olan medeniyetlerde siyasi ve iktisadi neticeler değildir⁶⁹ Medeniyetlerin gelişmesi, kendi kendini tayin etme, biçimlendirme, toplum değerlerinin manevileşmesi, bütünleşmesi ile doğrudan ilgilidir. Ve her medeniyet canlı bir organizma gibi doğar, gelişir ve eski gücünü kaybederek sona erer.

Sezai Karakoç, medeniyet kavramına bir teklif getirerek yaklaşır. Onun medeniyet tasarımı fikir ve ruh temel yapıyı; ekonomi ve siyaset üst yapıyı oluşturur. Çünkü onun idealize ettiği “Diriliş” davası bir yanıla inanç, bir yanıla eylem davasıdır. Bu bağlamda medeniyet, insanlığın ihtiyacını karşılayacak, rahat ve huzur içinde yükselmelerini sağlayacak, fikren ve ahlaken yükselmelerini sağlayacak

⁶⁷ A.e.

⁶⁸ Cemil Meriç, **Ümrandan Uygarlığa**, İstanbul, Ötüken Yay., 1974, s.97-98.

⁶⁹ A.e., s.98.

değerler bütünüdür. Yeryüzünde bu temel yapıya sahip bir medeniyet vardır ki, o da İslam medeniyetidir.⁷⁰

Hilmi Yavuz, medeniyetin ve kültürün Türk aydını tarafından yeniden yorumlanması gerektiği fikrindedir. Medeniyeti modernleşme sorunsalı etrafında ele alan Yavuz, sunduğu çözüm yollarından birinde Japonya örneğini verir: “*Bize şimdi modernleşmeyi, tıpkı Japonya’da yapıldığı gibi kendi geleneklerimizden yola çıkarak nasıl inşa edeceğimizi düşünmek düşünüyor; hem de vakit geçirmeden.*”⁷¹

Mustafa Kutlu’nun düşünce hayatında, hikâyelerinin temel tezinde ona fikri boyutta yön veren yakın dönem düşünce tarihimizin önemli ismi Nurettin Topçu’da kültür ve medeniyet tartışmasının, Avrupa’nın teknik ilerleyişi sonucu insanları ve toplumları makinalaştırmaya doğru götürdüğü ve bunun mutlaka önlenmesi gerektiği düşüncesi görülür. Tekniği, bilimlerin tatbikatı olarak gören ve bilimin asıl amacının hakikati tanıtmak olduğunu dile getiren Topçu’ya göre, medeniyetlerin gelişmesi için teknik, bir amaç değil sadece bir sonuçtur. Teknikte fazla ilerleme kateden Batı medeniyetleri Asya ve Afrika’nın zengin topraklarını sömürerek dünyayı hızla makinalaşmaya götürmekte ve insanı özünden uzaklaştırmaktadır. Topçu’ya göre insanlığı tehdit eden bu büyük tehlikeyi önlemenin yolu kültür düzeyini arttırmakla olur. Bu yol ile sanat, felsefe, edebiyat ve din boyutunda da kültürü ele alır. Görülüyor ki Topçu kültür ve medeniyeti iki ayrı kol olarak ele almış, medeniyeti maddi, kültürü ise ahlaki değerlere tekabül eden olgular olarak belirlemiştir.⁷²

Mustafa Kutlu, hikâyelerinde medeniyet kavramını gelenekle beraber ele alır. Kutlu’ya göre gelenek kurumsallaşarak medeniyeti oluşturur. Medeniyet geleneğin en olumlu ilerleme sürecidir ve geleneğin kalıcılaştığı değerler sistemi üzerinde yükselir, o değerleri hayata taşır. Kutlu’nun medeniyet anlayışı bilim ve teknolojide değil insan ilişkilerinde, zihinlerdedir. Medeniyeti oluşturan zihniyeti belirleyen kaynak ise “kutsal”dır. Bir başka deyişle bizim medeniyetimizin kaynağı vahye dayanır ve ilhamını dinden alır.

⁷⁰ Bknz, Sezai Karakoç, **Düşünceler ve Kavramlar 1**, İstanbul, Diriliş Yay., 2005, s.12-19.

⁷¹ Hilmi Yavuz, **Özel Hayattan Küreselleşme’ye**, İstanbul, Boyut Yay., 2001, s.25.

⁷² Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, Dergâh Yay., 2010, s.19-29.

Mustafa Kutlu'nun medeniyete bakışında Osmanlı kültürü ve gelenekleri önemli rol oynar. Onun medeniyeti *Tufandan Önce*'de çınara benzettiği İslam'la yoğrulan bir Osmanlı kültürüdür.

Çınarın kökleri sağlam olduğundan uzun ömürlüdür. Yıllara meydan okur adeta. Bizim medeniyetimiz böyle sağlam köklere bağlanmıştır.⁷³

Hikâyelerin hemen hepsinde, cemiyet hayatı, ezan sesi, su, tabiat ve bu unsurların bir arada bulunduğu mekânlar üç yüz beş yüz yıllık Osmanlı medeniyetinden ilham alarak yer almaktadır. Kutlu, kavramları ele alırken onları sadece olay örgüsünü kurmak için değil kavramlara bakışını vermek, bu konuda bir tez ileri sürmek için ele alır. Çalışmanın bu bölümünde Kutlu'nun dünyasında medeniyet kavramının hikâyelerinde hangi boyutlarıyla yer aldığı tespit edilecektir.

2.1.1.1. Cemiyet

“Mekân ile zamanı aşacak insan. Bu kanatlanış, birleşmenin, birlikte düşünmenin eseri olacak. Birlikte düşünmek kişiliği ortadan kaldırmaz, geliştirir. Ama düşüncelerini başkalarınıninkilerle birleştirmek için onları sevmek, onlarla kaynaşmak gerek. Kurtuluş bu şuurlanışta. Düşünen insanlığı hayata bağlayacak olan maddi rahat değil, kendi kendini aşma, bütünleşmedir.”⁷⁴

İnsan, yaradılışı gereği toplum içinde yaşama ihtiyacını güder. Nitekim ilk çağlardan bugüne gerek göçebe hayat tarzında gerekse yerleşik düzende bir arada yaşama zorunluluğu beraberinde birtakım gruplaşmaları getirmiştir. Bu noktada tabiat koşulları, inançlar, sosyal ve iktisadi durumlartopluluk hayatının dinamikleri olma özelliğini taşımıştır.

Bu gruplaşmalar içerisinde gündelik hayatta en fazla kullanılan iki kavram olan Cemiyet (toplum) ve cemaat (topluluk) kavramlarıdır. Tonnie tarafından sosyoloji

⁷³ Mustafa Kutlu, *Tufandan Önce*, 6. bs., Dergâh Yay., 2006, s. 16

⁷⁴ Cemil Meriç, *Kırk Ambar: Rumuzu'İ Edeb*, İstanbul, İletişim Yay., 1998, s. 11.

literatürüne kazandırılan bu iki terim, birbirinden, nüfus ve sosyal ilişkilerle ayrıştırılmıştır. Tönnies'e göre cemaat, "*organik bir iradeye sahip olan bireylerin birleşmesidir*". Bu birleşmede dayanışma, aynı kandan olmanın getirdiği akrabalık sisteminden doğar. Cemaatte egemen olan unsurlar; kan bağı, komşuluk, arkadaşlık ve akrabalıktır"⁷⁵ O halde denilebilir ki cemaat; insanlar arası birincil ilişkilerin olduğu, samimiyetin, dayanışmanın, paylaşımın, gelenek –göreneklerin etkili olduğu birliktelik türüdür.

Zaman içerisinde nüfusun artması ile beraber sosyal ilişkilerde değişiklikler gözlemlenmeye başlanmış, özellikle kentleşmeye ait olan "cemiyet" kavramı ortaya çıkmıştır. Buna göre cemiyet; cemaat kavramından getirdiği zorunlu sonuçlardan dolayı ayrılır. Cemiyet; insan ilişkilerinin belli hukuki kurallara hâiz olarak şekillendiği, bireyin çıkarlarının ön planda tutulduğu bir yaşama biçimini etkin kılmıştır. Cemiyet cemaati de içinde barındıran kuşatıcı bir özelliğe sahiptir.

Hüsamettin Arslan, "*dünün toplumları geleneksel cemaatleri barındırıyordu, bugünün toplumları "modern" cemaatleri barındırıyorlar. Modernleşmenin sergilediği değişme istikameti, cemaatten cemiyete, cemaat yapısından cemiyet yapısına doğru değil, cemaatten cemaate doğrudur. Cemiyet neredeyse cemaat orada, cemaat neredeyse cemiyette oradadır*"⁷⁶ sözleriyle cemaat ve cemiyet kavramlarına farklı bir bakış açısı getirir.

Cumhuriyet sonrası Türk edebiyatında cemaat ve cemiyet kavramları modernleşme sürecine paralel olarak taşra ve kent olgusu etrafında birleşir. Bu ilişki kırsal ve şehir, örf ve kanun, gelenek ve modern gibi zıtlıklarla kendini gösterir. Modernitenin ilerlemeci yapısına dayanan bilim, kültürel ve siyasal güce sahip olan şehirler cemiyet hayatını; din, örf ve geleneğin şekillendirdiği taşra ise cemaatleri temsil etmektedir. Bu zıtlık kimi zaman cemaatlerin cemiyete dönüşmeye başladığı taşra

⁷⁵ Sezgin Kızılcelik, **Sosyoloji Teorileri I**, Konya, Mimoza Yay., 1992, s.214; Akt. Ayhan Dever, "Bilginin Efendileri, Epistemik Cemaat", (Çevrimiçi) <http://www.flsgergisi.com/sayi13/201-217.pdf>, 05 Nisan 2013.

⁷⁶ Hüsamettin Arslan, **Epistemik Cemaat**, İstanbul, Paradigma Yay., 2007, s.XIX.

mekânlarında hem mekânın, hem de buna bağlı olarak iki kavram arasına sıkışmış taşralının dönüşüm ve değişimi olarak da verilir.

Mustafa Kutlu'nun dünya algısında cemiyet düşüncesi İslam medeniyetinin tezahürü olan Osmanlı kültür ve geleneğinin ürettiği zihniyetin pratikteki yansımasıdır. İslam dini, pratikte alışverişten komşuluk ilişkilerine, eğitimden yardımlaşmaya kadar insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin yaşandığı cemiyet hayatını düzenleyen kuşatıcı değerlere sahiptir. Osmanlı'nın cemiyet yaşantısına bakıldığında insan ilişkilerine yön veren dini kıstasların yanında her bölgenin kendine özgü geleneksel değerlerinin de yoğun olarak hissedildiği görülür.

Kutlu'nun *Mavi Kuş*'ta köy/kasaba toplumuna ilişkin öne çıkardığı bir başka husus, bu yerlerde süren gündelik hayatın hangi değerler sistemine dayandığıdır. Yazar'ın, *Mavi Kuş*'ta 'taşra' olarak nitelediği köy/kasaba hayatına ilişkin yaptığı,

*"O yıllarda taşra böyledir. Küçük ve sıcak. Yoksul ve samimi. İçedönük ve derin. Herkes birbirini tanır, sever, dert dinler, naz çeker, küser, barışır, kavga eder, çekiştirir, eğlenir, üzülür, ibadet eder; doğumda, cenazede, düğünde, bayramda bir araya gelir. Büyük bir aile gibi yaşar."*⁷⁷

şeklindeki değerlendirmede, bu hayatın sevgi ve saygı esası üzerine kurulduğu öne çıkartılır.⁷⁸

Mavi Kuş'ta vermek istediği cemiyet hayatını bir kasabaya kamera tutarak gerçekleştirir: Bu kasabada bütün sokakların kendisine açıldığı bir meydan vardır. Bu meydanda pazar kurulur, kavga edilir, Meydanda manifaturacı Hacı Hadi Efendi, onun yanında Bezzaz Selim, onun yanında Aktar Kamil. Sonra Çifte çınarlı, tahta minareli Cami ve hacı leylek ahalişi gelir. Kahvenin bitişiği berber, berberin yanı fırındır. Ceneviz sokağın öbür köşesinde ziraat bankası, bankanın yanında massey ferguson traktörleri acentesi vardır. Sonra, lokanta, otel, semerci, nalbant, yorgancı, kuyumcu, arzuhalci, fotoğrafçı sıralanır. Bir de meydanın ortasında duran doç mu desoto mu

⁷⁷ Mustafa Kutlu, **Mavi Kuş**, 18. bs., Dergâh Yay., 2012, s.26

⁷⁸ **A.e.**, s.72.

olduğu kestirilemeyen eski, perişan, kışa kadar istasyona yolcu taşıyan, kışın da ortasına soba kurularak bir kaç kimsesize sıcak bir mekan olan otobüs vardır.⁷⁹ Bu sayılan özellikler Kutlu'nun hikâyelerinde geçen bütün kasabalarda aynıdır.

Mustafa Kutlu, ideailize ettiği cemiyet hayatını kasaba üzerinden verir. Bu olguya daha ilk hikâyesinde karşılaşılır. *Gönül İşi*'nde yer alan *Kapıları Açmak*'ta mescid ve mescide açılan Cuma Caddesi geleneksel cemiyet hayatının yaşandığı yer olarak görülür. “*Tatil günlerinin Cuma olduğu zamanlardan kalma*”⁸⁰ diye açıklamada bulunduğu Cuma Caddesi, mahiyeti bakımında geleneksel cemiyet hayatının bütünlüğünü, insan ilişkilerini vermesi açısından önemlidir. Burası Kutlu'ya göre “*Çocukluktan gençliğe geçenlerin ilk bakışlarının, ilk heyecanlarının yaşandığı yer*”⁸¹ olmakla beraber taşra insanının rahatlamak, nefes almak için çıkıp gezdiği, “*delikanlıların delikanlılıklarını, ihtiyarların hatıralarını*”⁸² yaşadıkları bir sosyal bir misyona sahiptir. Modernizmin kokusu zamanla bu kasaba mekanına sinse de kasabalı içindeki o sosyal ilişkiler, caddenin hüviyeti kaybolmamıştır Kutlu'ya göre. İlk *Kapıları Açmak*'ta modernizm şekle müdahale etse de cemiyet hayatına dokunamamıştır. Ne var ki sonraki hikâyelerinde modernizmin şekille beraber insanı da kendi içine hapsettiği, sonunda artık kasabanın ve onun yüklendiği cemiyet hayatının fiilen bittiği görülmektedir.

Kutlu *Mavi Kuş*'ta taşra olgusunu tanımlarken aynı zamanda bu olgu etrafında o yıllarda bozulmamış cemiyet hayatının ahlak anlayışını da özetle ifade eder.

*“Burada sanki fert yok cemiyet vardır. Oysa bu dış görünüş bir aldanmadan ibarettir. Taşrada fert cemiyete tahakküm edemez, cemiyet de ferdi alabildiğine ezemez. Herkes ve her şey bir ilahi hudut, bir hiyerarşi, asırların oluşturduğu bir ahenk ve huzur içinde kendine yer bulur.”*⁸³

⁷⁹ Mehmet Narlı, “Yerliliğin İmkânsızlığı ya da Taşraların Hikâyesini Yazmak”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.140.

⁸⁰ Mustafa Kutlu, *Gönül İşi*, Dergâh Yay. 48, Türk Edebiyatı Hikâye Dizisi 3, s.11.

⁸¹ **A.e.**, s.12.

⁸² **A.e.**

⁸³ Kutlu, *Mavi Kuş*, s.72.

Kutlu, medeniyetin temelini teşkil eden cemiyet hayatını verirken meseleyi hadd-hudud etrafında şekillendirir. Müslüman şahsiyetin en büyük özelliği olan tevazu, cemiyet hayatının bütününe sinmiştir. Burada “*Kendini bilen Rabbini bilir ve Rabbini bilen dünyadaki bütün nimetlerin asıl sahibini idrak eder*”⁸⁴ hadisi şerifini hatırlatır mahiyette çizgileri şu şekilde çizmiştir:

*“Haram-helal, mekruh, müfsid, mubah, farz, sünnet, müstahsen, mendup, edep, hizmet, hürmet, şefkat, sabır, şükür, bidat, örf, adet, gelenek-görenek, mizaç, sayılamayacak kadar kıymet, hükmü belli bir denge içinde fert ve cemiyeti çekip çevirir.”*⁸⁵

Cemiyet kavramının görünümde en küçük, fakat yüklendiği değerler bakımından en ağır sorumluluk sahibi olan aile hayatı yine Kutlu’da henüz bozulmamış taşra hayatı içerisinde verilir. Bu aile hayatı karşılıklı ilişkilerden, ev içi düzenlemelerine kadar geleneksel yapının tamamen üzerine sindiği bir hayattır. Ahşap, sade, zarif porselen eşyalar ve soba bulunduğu evlerde özellikle soba ailenin biraradalığını vermesi açısından önemlidir. Sobanın etrafında toplanmak, onun sıcaklığını paylaşmak Kutlu’nun dünyasında Osmanlı’dan bu yana kökleşen geleneğin ve ideailize ettiği aile mefhumunun vazgeçilmez bir parçasıdır. Yoksulluk *İçimizde*’de yaşantısıyla, verdiği kararlarıyla geleneği yaşayan Süheyla’nın evi ve ev içi tasviri bu bakış açısını somutlamaktadır:

*“Annem gömleklerimi onarıyor, eskimiş yakaları, kol ağzlarını değiştiriyor. Sobanın üzerinde demlik.”*⁸⁶

Kutlu’nun bütün bu saydığı kavramlar yüzyıllardır geleneği yapan kökü İslam ile filizlenmiş, örfüyle, âdetiyle, geleneğiyle, değerleriyle bir denge oluşturmuş medeniyetimizdir. Bu köklü medeniyetin oluşturduğu cemiyet hayatı asırlar öncesinde kalmıştır Kutlu’ya göre. O ahenk, hiyerarşi değişmiş, pörsümüştür. Taşra üzerinden

⁸⁴Bu hadisin sahihliği üzerine İslam âlimleri itilafa düşmüştür. İbn Arabi bu konu üzerine bir kitap da yazmıştır: Er-Risaleti'l-Vücudiyye fi Ma'na kavlihi Men arafe nefseh fekad arafe rabbeh. Hadis diye nakledilen bu söz genelde bu eserlerde çoğu kez Hz. Ali’ye bazen de Hz. Enes’e nisbet edilerek rivayet edilir.

⁸⁵ **A.e.**, s.73.

⁸⁶ Mustafa Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, 13. bs., Dergâh Yay., 2012, s.42.

yorumladığı cemiyet hayatında çark ne kadar değişse de insanı, aileyi ayakta tutacak tek değer “ahlak”tır:

“Bir evin mutfağında un helvası kotarılmış ise kokusu ulaşmıştır diye,bir tabak da komşuya gönderilir. Ferdi de aileyi de, cemiyeti de hâlâ yıpranmış dediğimiz o “ahlak” ayakta tutar.”⁸⁷

Kutlu’nun dünya algısının temel izleklerinden biri olan ahlakın bozulması sırtımızı yasladığımız değerlerin çökmesine, “*insanlığın ölmesine*” neden olmaktadır. Modern hayatın dayattığı kapitalizm parayı ön plana çıkarmış, insanlığı yücelten manevi değerlerin yerini “*para*” almıştır. Mavi Kuş yolculuğunda otobüsün battığı çukurdan kurtarmak için Koto Bayram’ın öküzlerinden yardım istenmesi, onun da bunun karşılığında para talep etmesi Kutlu’yu “*insanlık ölmüş ağa*”⁸⁸ düşüncesine getirmektedir. Her şeyin maddi bir karşılığı olduğunu savunan kapitalist anlayış girdiği her toplumu değiştirmiş, bozmuş, yozlaştırmıştır.

Kutlu’nun kahramanlarının kapitalist anlayış karşısında boyun eğer durumda olması “*ne yapalım, vereceğiz mecbur*” gibi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu duruş, modernleşme sürecinde Türk toplumunun çözülüşünün, dönen çarkın içine ister istemez dâhil oluşunun sorunsalıdır.

Cemiyet başlıklı bölümümüzün başında cemiyet ve cemaat kavramlarını bir arada ele almıştık. Sondan başa doğru döndüğünde Kutlu’nun özellikle *Mavi Kuş*’ta dillendirdiği cemiyet kavramının modernizmin getirdiği sosyolojik bir tanımlamadan ayrıldığı gözlemlenir. Onun dünya algısında hâlihazırda yaşamayan, bir zamanlar modernizm hastalığına yakalanmamış geleneksel değerlerin, ferdin değil efradın öngörüldüğü cemiyet tanımlaması vardır.

Sanayi Devriminin getirdiği yeni insan tipi kapitalist ve bireyi merkeze alan bir anlayışa sahiptir. *Menekşeli Mektup*’ta Kutlu, sanayi devriminden sonra eşyayla beraber insanı da makineleştiren ve bireyi merkeze alan cemiyet hayatını esas alan sorunsalı

⁸⁷ Kutlu, *Mavi Kuş*, s.75.

⁸⁸ *A.e.*, s.107.

Almanya örneğiyle verir. Almanya’da her şey saate bağlanmıştır. Yüzler mânasız, münasebetler mânasız, hayatlar mânasızdır.⁸⁹

Yeni düzende her şey belli hukuki kuralara göre belirlenmiş, kelimeler kesin çizgilerle sınırlandırılmıştır. Bununla beraber ferdin refahını esas alan bir yaşama biçimi ve bu normlara uygun yeni kavramlar üretilmiştir. Ferdietçi bir düşüncenin temellendirdiği yeni cemiyet hayatında her şey fert içindir. Onun yaşama alanını genişletmek, konforunu düzenlemek içindir. *Menekşeli Mektup*’ta Postacının şahsında konformist düşüncenin en başat kavramı olan tatil kavramı üzerinden modernizmin insanı nasıl yalnızlaştırdığını, birlik ve beraberlik duygularından uzaklaştırdığını kıssadan hisse şeklinde verir:

“Geçen yaz olanları gazetelerde okuduk. Hani seksen yılın en sıcak yazı idi. O yaz sadece Fransa’da evinde yalnız yaşayan on beş bin yaşlı Fransız hayatını kaybetti. Görevliler ölen insanların yakınlarını (oğlunu, kızını) tatil yerlerinde bularak vefat haberini verdiklerinde hep aynı cevabı aldılar: Morga koyun beklesin. Biz tatil dönüşü cenazeyi teslim alırız. Anladınız değil mi? Tatili kimse bölemez, kimse engelleyemez. Ölüm bile.”⁹⁰

Yukarıda ele alınan *Mavi Kuş* ve *Menekşeli Mektup* karşılaştırıldığında geleneksel cemiyet yapısı ile kapitalizmin ürettiği cemiyet yapısının temelden hangi düşünce üzerinden ayrıldığı görülür.

Mustafa Kutlu Batıyı kasıp kavuran bu düşüncenin Türkiye’de özellikle 1950 sonrasını önce kentleri, sonra geleneği hâlâ muhafaza eden taşraları ele geçirdiğini *Akasya Ve Mandolin*’de gözler önüne şu şekilde serer:

“Pazarı bile kurulmayan, eşrafı ölmüş, esnafı dağılmış, konakları çökmüş kasabalar, artık birer ‘ölü şehir’ niteliğindedir. Onların artık arastası, semercisi, nalbandı, iki yanı dut ağaçları, kavak ve çınarla kaplı sokakları kalmamıştır. Muhtemelen bir veya birkaç bulvara, meydana, heykele, çok katlı iş hanlarına, mahalli gazetelere, düğün salonlarına, halı sahalara kavuşmuşlardır (...) Yani artık ‘kasaba’dan kastedilen o

⁸⁹ Mustafa Kutlu, *Menekşeli Mektup*, 9. bs., Dergâh Yay., 2012, s.65.

⁹⁰ *A.e.*, s.69.

sessizlik, o tıkanmışlık, o kendi içine kapanmışlık kalmamıştır. Nereden bakarsak bakalım kasaba fiilen yoktur artık”⁹¹

Aksaya *Mandolin*'de yaptığı bu tespitle Kutlu'nun *Mavi Kuş*, *Uzun Hikâye*, *Beyhude Ömrüm* gibi hikâyelerinde idealize ettiği taşra cemiyet hayatının artık kalmadığını kabul ettiği görülür. Modernizm zihniyetinin ürettiği yeni insan tipinin oluşturduğu cemiyet kavramı bu medeniyetinin hâlâ izlerini taşıyan taşra ve taşra mekânlarını da bir girdap gibi içine çekmiştir.

2.1.1.2. Zaman

Bir kavram olarak “*zaman*” bilim ve sanat disiplinlerinin üzerinde tez yürüttüğü, fakat bir fikir birliğine varamadığı bir sorunsaldır. Bilim ve teknolojide Newton'tan Einstein'a ve Kuantum mekaniğine ve felsefi kuramlara kadar uzayan epistemolojiden fizik teorilerine kadar dallanıp budaklanan sorgulamalara sahne olmuştur.

Zaman, insanoğlunun duyu organları ile algılayamadığı, fiziki, felsefi, psikolojik ve sosyolojik boyutları olan bir fenomen (olgu) ve gerçektir. Bu bağlamda zamanla ilgili şu temel sorular ortaya çıkmaktadır:

Zaman, objektif olarak tarif edilebilir bilimsel bir kavram mıdır? Yoksa kişiden kişiye değişen duygularla ilgili subjektif bir şey midir?

Zaman maddi dünyanın bir parçası mıdır? Yoksa ruha dair bir olgu mudur?⁹²

Hakîkî zaman saatlerin gösterdiği parçalanabilir bir zaman mıdır? Yoksa tabiatın doğal ahengi içinde akışının verdiği yekpârelik midir?

⁹¹ Mustafa Kutlu, *Aksaya ve Mandolin*, 6. bs., Dergâh Yay., 2012, s.115-116.

⁹² “İnsan Akli Zamanı Anlayabilir mi?”, (Çevrimiçi) http://www.derindusunce.org/img/derin_zaman.pdf, 13 Nisan 2013.

Bütün bu sorular dönüp dolaşp yine gelenek ve modernizm arasındaki bitmeyen mücadeleye götürmektedir bizi. Fizikçilerin bugüne kadar zaman kavramı üzerinde bir anlaşmaya varmış olmaması deney ve gözlemlerle çözümlenmesine imkân tanımayan bir olguyla karşı karşıya kalındığının göstergesidir.

Geleneksel toplumlarda zaman ile herhangi bir derdi olmayan insanlar mevsimlere, tarıma bağlı olarak yaşıyorlardı. Ürünler bir mevsimde ekilir, başka bir mevsimde hasat edilirdi. Kuzuların bile doğma mevsimi vardı. Ekonomik ve sosyal yaşam, gücünü tabiatın, güneşten, aydan alıyordu. Ahenk içinde ilerleyen, insanın ve bütün canlıların kendisiyle barışık olduğu bir olgu olarak varlığını sürdüren “*tabiatın, hayatın zamanı*” vardı.

Modernizm her şeye aklın ve mantığın kalıbına sokmaya çalıştığı gibi zaman kavramı üzerinde de oynamıştır. Fabrikalar, trenler, telgraf telleri, ilerleyen teknoloji insana zaman’ı kontrol edebileceği hissini vermiştir. Çünkü “hız”ın ve “hazz”ın temel eksene oturduğu bu yeni devirde zaman’ın “*kontrol altına alınması*” gerekmektedir.³ *vardiya 24 saat işleyen fabrikalarda, para piyasalarında, asla geç kalmayan trenlerde “Yaratılmış vakit” algısı yerini “üretilen vakte”⁹³bırakmıştır.*

Sonuçta modernizm, mekân gibi düz, homojen bir çizgiyle ifade ettiğimiz eşit parçalara bölünmüş, birbirine karışmadan “akan”, kontrol edilen, ölçülen bir zaman mefhumu olan saatleri, takvimleri ortaya çıkarmıştır. Modernizmin dünyasında artık insan, zamanı temsil etmek için kullandığı aygıtları zaman’ın kendisi zannetmiştir.

Modernizm ideolojisi ile tabandan kavgalı olan Mustafa Kutlu modern insanın zamanla yarışının, zamana hükmetmesinin de karşısındadır. Kutlu, zamana geleneksel pencereden bakar. Hikâyelerinde Ahmet Hamdi Tanpınar’dan mülhem olarak kullandığı “*yekpâre zaman*” kavramı, onun zamana bakışını özetlemektedir. O, zamanla mücadele etmez, onu yaratan varlığa teslim olarak doğal akışa kendini bırakır.

⁹³ “İnsan Akli Zamanı Anlayabilir mi?”, (Çevrimiçi) http://www.derindusunce.org/img/derin_zaman.pdf, 13 Nisan 2013.

Bu Böyledir'de Hafız Yaşar'ın dediği gibi "Zaman her zaman aynı. Güneş aynı, ay aynı, ağaçlar ve insanlar aynı, sevgi ve nefret, korku ve ümit hep aynı. Dualar aynı. Kible tek."⁹⁴ tir.

Kutlu, tabiatın ve bütün canlıların bu bölünmezliğinin yaşandığı zaman algısını modernizmin sirayet etmediği kasaba üzerinden vermektedir. *Mavi Kuş*'ta doktorun vaktinde kalkmayan otobüsle ilgili zaman mefhumunu değerlendirmesi bu anlamda önemlidir:

Zaman... Saat... Buralarda saat zamanı bölemez hanımefendi. Yekpare bir zaman var bu iklimde. Hani Tanpınar ne diyordu:

Otelden gelen genç adam doktorun sözlerini tamamlar:

Ne içindeyim zamanın

Ne de büsbütün dışında

Yekpare geniş bir anın

Parçalanmaz akışında"⁹⁵

Hikâyelerinde modernizmin insanın zihninde oluşturduğu büyük tahribatı ele alırken İslami kodları da dayandığı sağlam temeller olarak gören Kutlu'nun zamana bakışında bunun tesiri hissedilir. Ona göre zaman; dükkânına elektrik tesisatı bile çektirmeyen, sakin, huzurlu hayatını sürdürmeye devam eden, kendisine karşı yöneltilen tenkitlere "gece gecedir, gündüz de gündür"⁹⁶ şeklinde Kuran'daki "Gündüzü sizin için yeme içme ve geçinme zamanı, geceyi de bir örtü kıldık"⁹⁷ ayetini hatırlatan Hafız Yaşar'ın zamanıdır.

Kendisiyle yaptığımız söyleşide hikâyelerinde değindiği "yekpâre zaman" kavramına tasavvufi bir derinlik de getirmiştir. Onun yekpârelikten anladığı elest

⁹⁴ Mustafa Kutlu, **Bu Böyledir**, 2. bs., Dergâh Yay., 1991, s.36

⁹⁵ Kutlu, **Mavi Kuş**, s.59.

⁹⁶ Kutlu, **Bu Böyledir**.

⁹⁷ Kuran-ı Kerim, Nebe, 78/9-11.

bezminden başlayıp öte ile arada hiçbir kapı olmaksızın doğal bir akış içerisinde birleşen bir bütünlüktür. Bu bağlamda zaman, insanoğlunun hükmedemediği bir olgudur. “... gül yaprağına düşen kar tanesi gibi çabucak erir. Ömür de böyledir. Ancak biz aciz kulların dünya ile alış-verişi sürsün diye uzunmuş gibi gelir.”⁹⁸ Modernizm düşüncesi zamanı parçalayarak ona hükmettiği yanılgısına kapılmış, insanı da bu küçük dilimlerin arasına hapsedmiştir.

2.1.1.3. Mekân

Bu bölümde gelenek ve modernizm cephesinden Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde mekân algısı verilecektir.

Bir toplumun ilkeleri, estetik algısı, gelenekleri, ölçüleri, hâsılı yaşama tarzının mekânın üzerinde büyük tesiri vardır. Mekân, zihniyetin ete kemiğe bürünmüş hâlidir. Dolayısıyla medeniyeti üreten gelenek, mekânda kendi ruhunu yaşatarak onu nesilden nesile aktarır. İlk çağlardan beri kurulan büyük medeniyetler yaptıkları dini, sosyal işlevli mimarileriyle kendilerini geleceğe taşımışlardır. Roma medeniyeti bütün yapılarına inanç ve değerler sisteminini oturtmuştur. Hayatı algılayan değerler bütünü İslâm dini üzerinde toplayan Osmanlı Devleti, bunu düşünüş ve yaşayışına uygulayarak büyük bir medeniyet oluşturmuştur. Osmanlı kentleri bu bağlamda toplumun temelinde yer alan vahiy eksenli değerler sisteminin kendine has bir yorumlama ile mekâna aksettirilmiş şekli olmuştur.

Kutlu'nun mekân tasavvurunda Osmanlı mimarisinin ve şehirleşmesinin etkisi büyüktür. Hikâyelerinde mekân olarak ev, cami, dergâh gibi çeşitli sosyal kimliklerin bir arada bulunduğu mekânların yanında köy-kasaba hayatının yaşandığı meydanlar, çarşılar da yer alır. Ayrıca modernizmin yaşadığı şehir mekânları, ev içi tasvirleri, kentleşme adına yapılan yeni mimariler, sokaklar, caddeler de geleneğin karşısında bir eleştiri olarak verilir.

⁹⁸ Mustafa Kutlu, **Zafer Yahut Hiç**, 4. bs., Dergâh Yay., 2010, s.43.

Kutlu'nun dünya algısını oluşturan mekân düşüncesinin temel özelliklerinden biri "sadelik ve zerafet"tir. Bu düşünce Osmanlı mimarisine, en alta indirildiğinde İslam dinine dayanır. İslam dininde had ve hudud meselesinin altını çizen Kutlu, bu meseleyi en geniş çerçevede mekân ile bütünleştirir. Mekân, tabiatın doğal dengesini bozmayacak şekilde ölçülü, zarif olmalıdır. Ölçü, hudud kavramları Kutlu'nun dünyaya, evrene genel bakışında en önemli kıstaslardır. Yaşanılan mekân, insanın hayata bakışının, varlıklar dünyasında duruşunun bir göstergesidir ona göre. *Zafer yahut Hiç*'te Belediye Başkanının yaptırdığı belediye binasını anlatırken bina ile ilgili şu hususla dikkati çeker: "*Belediye binası 'küçük, zarif, estetik'*"⁹⁹

Orta yolu takip etmek, aşırıya kaçmamak, tevazu sahibi olmak Müslüman zihniyetin temel taşlarından. Bu zihniyetin ürettiği Osmanlı medeniyetinde iç ve dış mekânlar aynı sadelik ve incelikte planlanmıştır. Kutlu'ya göre medeniyetimizi oluşturan dinamik zahiri zenginlik değil, içe dönük bir derinliktir. Medeniyetin ilkeleri zahire nispetle bâtını kıymetli kılar ve bu bir bakıma onun gelişmesinde belirleyici olur.

Mavi Kuş'ta bir eve dış yapısından iç döşemelerine kadar medeniyetin kokusu sinmiştir:

*"Evin dış görünüşü sade ve vakurdur. Tezyinat evin içindedir. Oymalar, ahşap bezemeler. Göbekli, geçmeli tavan süsleri, yüklük ve çiçeklikler hep bu iç güzelliği hedef alır."*¹⁰⁰

Gaston Bachelard "*Mekanın Poetikası*"nda evin önemini belirten şu cümlelere yer verir:

*"Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin de korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Aynı zamanda hem beden, hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrenidir."*¹⁰¹

⁹⁹ A.e., s.90.

¹⁰⁰ Kutlu, *Mavi Kuş*, s.73.

¹⁰¹ Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası*, Çev. Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yay., 1996, s.34-35.

Bachelard'ın fikirleri Kutlu'nun mekân olarak eve yüklediği anlamlara paralel bir durum arz etmektedir. Mekân olgusunun fikri zemin olarak yoğun bir şekilde işlendiği *Mavi Kuş*'ta söz konusu edilen taşrada mekân olarak çizilen “ev” perspektifinde geleneksel hayatın bütün dinamiklerini görmek mümkündür:

“Bu evler sokağa değil avluya bakar. . Sokağa dönük yüzünde insan boyunu aşan duvarlarında pencere dahi yoktur. Çokluk taştan yapılır ve sağırdır. Sokağa bakan kafesli pencereler bu taş kısmın üzerinde yükselen ikinci katta bulunurlar. Evet, ev bahçeye yani içe açılır. Burası mahrem alandır. Çiçek, meyve, sebze, havuzda su ile bir bakıma tabiatın devamıdır. Güzel ve ferahtır. Saydığımız unsurlar ile tezyin edilmiştir. Evin dış görünüşü sade ve vakurdur. Tezyinat evin içindedir. Oymalar, ahşap bezemeler, göbekli geçmeli tavan süsleri, yüklük ve çiçeklikler hep bu iç güzelliği hedef alır.”

Kutlu'nun tasvir ettiği bu ev düzenlemesi modern hayatın tercih ettiği ev kavramından uzaktır. Geleneksel evlerin avluya bakması mahremiyet duygusu ile açıklanırken, modern hayatı oluşturan zihniyet, mahremiyet duygusunu ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla modern zihniyetin ürettiği evler artık sokağa bakmaktadır.

“İçe dönük hareketlenmelerin mekanı olan avlu özel bir konumu temsil eder. Aksine evlerin sokağa dönük yüzü ise açıklığı, bilinmişliği ve sıradanlığı ifade eder. Bu durum aynı zamanda modern dünyanın istediği bir hayat tarzını örneklendirmektedir.”¹⁰²

Süheyl Ünver, “Çocuklarımız toprak muhabbetinden mahrumlar. Ah, kendisi geniş ve ferah, bahçesi büyük ve havuzlu eski Türk evleri neredesiniz. Eski Türk evleri, Anadolu insanı gibidir. Dışında sade, gösterişsiz, kavruk fakat içi ayrı bir dünya, bir güzellikler ve huzurlar alemi.” şeklindeki değerlendirmelerine yer verdiği yazısında Kutlu'nun vurguladığı konuya özgün bir katkı sağlar.¹⁰³

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde geleneksel hayatın yaşandığı mekânlar “taşra” da toplanmıştır. Taşra, modernizmin henüz kirletemediği, Osmanlı

¹⁰² Abdülhakim Tuğluk, “Mustafa Kutlu'nun Mavi Kuş'unda Mekânın Poetiği”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 28, 2010, s.245-246.

¹⁰³ Bknz. Süheyl Ünver, “Su Şırlıtısı Olmayan Ev Türk Evi mi Olur?,” **Şadırvan**, C.1, Nisan 1949.

medeniyetinin devam ettiği mekândır. Onun taşrada topladığı mekân düşüncesinde mekân sadece belirli malzeme ve projelerle oluşturulmuş bir yapının ya da mimarının ötesinde, içinde bir ruhu barındıran derinliğe sahiptir. Kullanılan malzemeden, iç süslemelerine, sokağından meydanına, esnaf dükkânlarına kadar bu ruhun derinliği hissedilir. Ruhu oluşturan zihniyetin özünde din ve tasavvufa dayanan “fânilik” düşüncesi vardır. Osmanlı mimarisine ve şehir planlarına yakından bakıldığında “fânilik” kavramının bütün bir yapıya sinmiş olduğu görülür. Özellikle malzeme olarak ahşapın kullanılması, yüksek katlı binalardan kaçınılmasının zemininde bu düşünce yatar. Kutlu, modernizmin ürettiği “beton” a karşı “ahşap” ı sunar. Ahşap, tevazunun, içtenliğin, yaratan karşısında fâni olduğunun bilinmesidir.

Şehrin göğe yükselen sevimsiz, beton binalarına karşı ahşap evler sıcak ve samimidir. Ahşap mütevazılık, gelip geçicilik simgesidir. Osmanlı’da da yapıların ahşap oluşundan yola çıkarak Kutlu ahşapa bir medeniyet sembolü olarak bakar. Beton, modernizmin ürünüdür. Yıllara meydan okuyan mekânlara bağlanmak yoktur Kutlu’da. *Yoksulluk İçimizde*’de mekân olarak karşımıza çıkan Süheyla’nın evi Kutlu’nun mekana yüklediği anlam bakımından önemlidir:

“O küçük ahşap evde, özenle döşenmiş, eski fakat soylu masa örtüleri, emek mahsulü çay takımları, sehpa örtüleri, duvarlarda eski fotoğraflar, ceviz konsolun üzerinde çalar saat.”¹⁰⁴

Kutlu’nun mekânlarında göze çarpan bir diğer husus, mekân ve tabiatın bir uyum hâlinde olmasıdır. Osmanlı geleneğine temellendirdiği bu düşüncesine göre mekânlar buldukları tabiat şartlarına göre ahşap ya da taştan yapılmalıdır. Turgut Cansever, “*Osmanlı Evi*” adlı makalesinde Osmanlı’nın mimarisini oluştururken İslam dininin kolaylaştırıcı düsturlarından hareketle bir teknoloji vücuda getirdiğini belirtir. Bu teknolojiye göre ahşabın bulunduğu yerde ahşaba dayalı, taşın bulunduğu yerde taş dayalı bir mimari geliştirmişlerdir.

¹⁰⁴ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.22.

Tabiatta yaratılan her şey bir amaca hizmet içindir. Bu yüzden tabiat ve mekân bir bütünlük arz etmektedir. Osmanlı mekânlarına bakıldığında evler, çarşılar, sanatsal yapılar bu ilâhi ahenge uyum içindedir. Turgut Cansever Osmanlı şehirlerini “*mimarsız mimari*”¹⁰⁵ diye vasıflandırması zihniyetin insana ne kadar doğru orantıda yansıdığıнын göstergesidir.

Mekân, insandan ayrı düşünülemez. İnsanın giyimi, davranışları, konuşma ve yaşama biçimi ile mensup olduğu medeniyet ailesine uygun şekilde mekânı işlevsel hâle getirir. Osmanlı kenti bu zihniyete ait insanların zaman içinde geliştirip ortaya çıkardıkları düzenlemelerle oluşmuştur. Bu sebepten “*Osmanlı mekânları sıcak ve müşfikdir. Oralarda bireysel bir varlık göstergesi değil herkesi kuşatan toplumsal bir güven ve sevimlilik vardır.*”¹⁰⁶

Gönül İşi'nde Kutlu'nun mekân tasavvuru görülmektedir. Kitabın ilk hikâyesi *Kapıları Açmak*'ta Kırالی Mescidi ve mescid etrafında şekillenen bir kasaba mekânı verilir. Bu mekânın en önemli iki unsuru Kırالی Mescidi ve Cuma Caddesi'dir¹⁰⁷. İbadet ve sosyal hayatını iç içe yaşadığı geleneksel mekânlara bir de caddenin iki yanını kaplayan ulu çınarlar eşlik eder. Yine mescidin duvarına bitişik ahşap evin görüntüsü de Kutlu'nun mekâna bakış açısını ilk hikâyesinden gözler önüne sermektedir.

Kutlu'nun sıcak ve samimi diye adlandırdığı bu mekân örneğine yoğun ve etkili bir şekilde *Mavi Kuş* hikâyesindeki “kasaba”da karşılaşıyoruz. Geleneksel hayatın yaşandığı kasabaya o hayatın, zihniyetin bütün kokusu siner. Hikâyede sözü edilen kasbada bütün yollar bir meydana açılır. Meydanda mutlaka bir cami bulunmaktadır. Caminin etrafında ya da meydana açılan sokakta yan yana dizilen dükkânlar vardır. Bunlar genellikle babadan oğula geçen bir mirasla kadimden bu yana devam edegelirler. Kasabanın attarı, berberi, yorgancısı vs. hep birarada geleneğin özüne uygun biçimde yer alır. Kasabadaki zenaat erbabının işlettiği dükkânlarda sadece ticaret yapılmaz.

¹⁰⁵ Turgut Cansever, “Osmanlı Evi”, **Osmanlı Kültür Sanat**, Ed. Güler Eren, C.10, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 1999.

¹⁰⁶ Saadettin Ökten, “Osmanlı Kentinde Estetik Üzerine Deneme”, **Osmanlı Kültür ve Sanat**, Ed. Güler Eren, C.10, Ankara, Yeni Türkiye Yay., 1999, s.32.

¹⁰⁷ Kutlu, **Gönül İşi**, s.10.

Oraları aynı zamanda kasabanın nabzının tutulduğu yerdir. Kimin darda olduğu, kimin sevinci, üzüntüsü olduğu bilinir, sıcak ve samimi bir cemiyet hayatı vardır. Ticarete esas olan para kazanma değil, rızkını kazanmadır. Hatta dükkanların içinde “Errızku alallah”, “Rüşvet alan da veren de mel’undur” gibi tabelalar bulunur.

Tufandan Önce’de berber dükkânı, kadimden bu yana memleketimizin önde gelen iletişim kurumlarından biri olarak tanımlanır. Haberlerin toplandığı yer olan dükkanlar, aynı zamanda bir terapi merkezidir.¹⁰⁸

“Her sanat eseri, doğadan kaynaklanan bir takım maddi gerekçelerle meydana gelir, bu onun ön yapısıdır. Buna ek olarak bu maddi yapı içinden duyulan başa bir boyutu daha hâizdir ki bu da onun tabakalardan oluşan arka yapısıdır. Bir sanat eserinde arka yapıda gizlenen manevi mesaj, madde planında var olan ön yapı üzerinden geçerek görülür.”¹⁰⁹

Kutlu’nun mekânlarında cami, tekke bir sembol zihniyet olarak dünya algısı oluşturan öğelerdir. “Cami, Sembol, Zihniyet” adlı köşe yazısında “*Her yere cami yapılırken, her yere gökdelen diyoruz. Yani hem bu dünya fani diyoruz, hem kazık çakmaya çabalıyoruz*” sözleriyle camiye fânilik düşüncesini yükler. *Mavi Kuş*’ta tasvir ettiği cami ülkemizde örnekleri iyice azalmış olan ahşap direkli, ahşap işçiliğin zarif unsurlarını gösteren şirin bir tarihi yapıdır. Ahşabın, cinsi açısından dayanıklı olamaması insan ömrüne benzer. Aslolan bu dünyadaki güzellik değil, öteki dünyadır. Modern dünyanın algılayış biçimi dünyanın tek gerçek mekân olduğudur. Bu yüzden yeni yapılar dayanıklı, yüksek, zariflikten, tevazudan uzaktır.

Huzursuz Bacak’ın kahramanının modernizm ve gelenek penceresinden şehre ve dünyaya bakışı da önemlidir. Kahraman bir gün Gedikpaşa, Kumkapı, Laleli civarını gezerken şehrin bozulan yapısı, ictimai hayatı karşısında içi daralıp kendini surların dışına atarak Yenikapı Mevlevihanesi ve Merkezefendi’ye doğru yönelir. Bu mekânlar kahramanda genişlik duygusu uyandırmaktadır.

¹⁰⁸ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.28-29.

¹⁰⁹ Ökten, **a.g.m.**, s.29.

“Bu beldeyi evliyaların koruyup kolladığına bir kez daha inandım. Onların yüzü suyu hürmetine kurudu denilen gövdeden her devirde yeşil bir dal fişkırtıyor ve Türk İstanbul düştüğü yerden bir daha kalkıyor.”¹¹⁰

Modernizm bir zihniyet olarak bireyin, toplumun her türlü faaliyetinin üzerine bir cila gibi sürülmektedir. Özellikle 1950’lerden sonra Türkiye’de yaşanan modernleşme çabaları teknolojiye mimariye, giyim kuşamdan yaşamın her alanında geleneğin üzerine sürülmüş fırça darbeleri olmuştur. *“Ben geçmiş sanat telakkimizden faydalanmak çerçevesinde, yani geleneğe yönelmek çerçevesinde İslâmi endişelerle hareket ediyorum.”* diyen Kutlu, mekâna bakışında da aynı sınırları gözetir.

Kutlu, mekânı dış görünümünün yanında tasavufi bir zeminde de tasavvur eder. Mekân onun için bağlanılacak değil, bu dünyada ömrünü tamamlayıncaya kadar amacına hizmet edecek bir yerdir. *Uzun Hikâye*’de Ali Bey’in şahsında işlenen baştan sona mekânsızlık olgusu, aslında dünyanın gelip geçiciliğine, asıl mekânın öte olduğu inancına dayanır. “İşte yeni bir kasaba ve yeni bir hayat” derken Ali Bey burada ilk defa bir kitapçı dükkânı açarak bir mekâna bağlanma arzusu duyar. Kutlu burada Ali’nin dükkânıyla birlikte kendilerinin de artık göçebelikten kurtarma imkânını gözler önüne sererken Ali’nin şahsında iyiden iyiye kalem oynatır. Büyük umutlarla kurduğu kitabevine kasaba halkı gereken ilgiyi göstermez. Bunun üzerine Ali’nin eli ayağı kitapçıdan kesilir. Kendini yerel bir gazete olan Yeşil Hanyeri’nde yazılarına verir. Hiçbir mekâna ait olmayan Ali Bey hiçbir partiye de ait değildir. Yazılarında bütün partileri, partileri yerden yere vurur. Bu da başına türlü işler açmasına, sonu hapse varan bir duruma sevk eder.

Mekânsızlık olgusu babadan oğla geçen bir miras gibi Ali Bey’den oğluna geçer. Babasının hapse düşmesinden sonra içinde bulunduğu sıkıntıyı bir nebze ferahlatan “aşk” a kapılmıştır. Feride’ye olan aşkında karşılık bulamayınca tek çare olarak babasının yolunu tek başına izlemeye karar verir.¹¹¹

¹¹⁰ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.122.

¹¹¹ Mustafa Kutlu, **Uzun Hikâye**, 29. bs., Dergâh Yay., 2012, s.110-115.

Yoksulluk İçimizde'de Süheyla'nın evinin kira olmasına vurgu yapan Kutlu'da altta yatan dünyada kiracı olma inancı vardır. Dünyadaki her mekân gelip geçicidir. Asıl olan ebedi mekân ahiret hayatıdır.¹¹² Modern hayat ev sahibi olma düşüncesini getirmiştir. Gerek köyden kente göçen insanda, gerek kentte yaşayıp orta halli geçinen ailelerde çalışıp para kazanarak bir ev sahibi olma istediği bulunmaktadır. *Chef*'te Hüseyin Hüsnü Şen'in karısı hep bir ev sahibi olma hayali kurar ve bu uğurda evini, çocuğunu bırakarak Bodrum'a bir lokanta açıp para kazanmaya gider. *Yokuşa Akan Sular*'da köyden kente göçen aileler de ev sahibi olma hayali kurarlar.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde eşya ve mekân ile derin bir bağlantı kuran Kutlu'da bu derinlik iki damardan ilerler. Birincisi mekânın ruhunu aksettiren gelenek, ikincisi insanın varoluşuyla ilgili olarak mekâna bağlanma sorunsalıdır. Bir diğer deyimle mekânın ruhunu da yapan zihniyettir. Bu çerçeveye uygun olarak idealize ettiği mekânlar kasabalarda toplanırken bir yandan da özellikle 1950 sonrası yaşanan toplumsal değişimin izlerini de mekânın değişimi ve dönüşümü üzerinden verir.

2.1.1.4. Tabiat

“Servi ile gürgen arası uzanıp giden çamlar, durgun göle yansıyan akşamın kızılıkları, arkalarında gümüş bir iz bırakarak süzülen kuğu kuşları. Ufukta pembe tüller ile uçuşan bulut kümeleri. Doruklarında kar parıltıları ile dikilen yalçın dağlar. Göllerde Haşim'in şiirlerini terennüm eden kamışlar. Kamışların arasından ormanın kıyutlarına saklanmış kırmızı kiremitli, beyaz badanalı küçük eve doğru kıvrıla kıvrıla giden ıssız yol. Evin bacasından mutlu kıvrımlarla yükselen duman. Akşamın alacasında yuvalarına dönen kuşlar.”¹¹³

Yahya Kemal, Türk İstanbul konferansında “*Bir iklimin manzarası, mimarisi ve halkı arasında hâlis ve tam bir ahenk varsa, orada gözlere bir vatan tablosu*

¹¹² Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.23.

¹¹³ Kutlu, *Uzun Hikâye*, s.66-67.

görünür.” der.¹¹⁴ Yahya Kemal’in toprağın manzarası, mimarisi ve halkı arasındaki uyumu Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde toprağa bakışıyla aynı düşünce sistemi üzerindedir. Kutlu’ya göre toprak ya da tabiat, Türk milletinin üzerine kendi maneviyatını aksettirdiği medeniyetin tezahürüdür.

Hemen her hikâyesinde birkaç örneğine rastlanabilecek tabiat anlatımlarında uçan kuşlar, suyun sesi, tabiatın musikisi, insana huzur verici öğeler olarak anlatılır. Yazar, kullandığı üsluptaki sıcaklıkla tasvir ettiği tabiat tablosu karşısında adeta kendinden geçtiğini okuyucusuna hissettirir. Bu tabiat hâli, modern kentin asfaltının, makine sesinin karşıtı olarak insanî unsur biçiminde düşünülür. Tabiat, insanı kendine getirmektedir. *Ya Tahammül Ya Sefer*’de İlhan, kasabadaki arkadaşını ziyarete gittiğinde arkadaşının da diğer insanlar gibi bir ‘yola’ girdiğini fark edince bir muhasebeye başlar. Bu esnada onu ‘yakalayan’ ırmak olur. “*Irmak bir başlangıç.*”¹¹⁵ diyen kahraman, tabiatın çağrıştırdığı varlık algısı ve şuurla kendine bir hayat nizamı kurma yoluna girer. Çünkü Kutlu, bitkileri, hayvanları adeta şuurlu varlıklar olarak kurgular.

*“Öykülerde, dilsiz sandığımız, hissetmez, duymaz sandığımız bitkilerin, nesnelere, hayvanların da tıpkı insanlar gibi duyduğunu, üzüldüğünü, sevindiğini, giderek bir ruhları olduklarını görürüz. Onların tabiatta, insanların yanında bir dekor, bir ayrıntı olmaktan öte, insanlarla aynı haklara ve benzer fonksiyonlara sahip bir kahraman olduklarına ve insanlarla aynı kaderi yaşadıklarına şahit oluruz.”*¹¹⁶

Necip Tosun, Kutlu’nun hikâyelerindeki tabiat düşüncesini “*tabiata gel*”¹¹⁷ çağrısı ile adlandırarak bunu bir anlamda modernizmin çocuklarına yapılan “*kendine gel*” çağrısıyla eşleştirmektedir. *Ya Tahammül Ya Sefer*’de Veysel’in tayin olduğu kasabada tabiatın doğal akışı modernizm tarafından bozulmamıştır. Tabiata insanların

¹¹⁴ Akt.:Necmettin Turinay, **Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yay., 1996, s.97.

¹¹⁵ Mustafa Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, 13. bs., Dergâh Yay., 2011, s.123.

¹¹⁶ Tosun, **a.g.e.**, s.62.

¹¹⁷ **A.e.**, s.61.

elinden çıkma şeyler katılmamıştır. ¹¹⁸ Bu düşüncelerle İlhan, Veysel'in bulunduğu kasabaya doğru yola çıkar. Kasabadaki ırmak, İlhan'ın iç sesini dinlemesine vesile olur:

“Irmak beni yakaladı. Bazen eğilip suyundan içtim, bazen belime kadar girip içinde dolaşım. Kendimi derin yarlara, çalvanlara, meşe yaprakları ile yarpuzların kokusuna bıraktım. Alabalıklar, toy kuşları ve çiğdemler gördüm... Yürüdüm. Daracık patikalardan, insan ayağı basmamış kumsallardan geçtim... Akşamı ve ırmağın şarkısını dinliyorum... Bir kalbim olduğunu duyuyorum. Ağlıyor ve yalvarıyor. Lime lime olan bakışım bütünleşiyor. Bir su sineğinin pul kanatları üzerinde her şey bir anda aydınlanıyor... Her şeyi tamamlayacak olan o şey. Ancak onunla varolabilirim. Irmak bir başlangıç..”¹¹⁹

Mustafa Kutlu, toprak ve tabiatla olan ünsiyetini hikâyelerinin yanında söyleşilerinde, köşe yazılarında da sık sık dile getirir. *Çocuk ve Toprak* isimli köşe yazısında tabiat sevgisinin uzaktan dinlenerek ya da görerek değil bizzat tabiatın içinde bulunarak, onunla bütünleşerek gerçekleşebileceğini şu sözlerle ifade eder:

“Çocuğun tabiatı sevmesi onu tanımaya bağlı. Ayakları toprağa değecek, eliyle fidan dikecek, çiçek dikecek, ona bakacak, sulayacak, dibini çapalayacak; büyüdüğünü fidanın meyve verdiğini, saksıdaki çiçeğin açtığını görecektir. İşte o zaman toprağa ve tabiata bağlanır. Ağacın, kuşun, böceğin, çiçeğin kıymetini bilir. Kalbi yumuşar, sevgisi artar, insanlara karşı daha müşfik davranır.”¹²⁰

Bilimin yüceltiği, her türlü sorunun sadece bilimsel yöntemlerle çözülebileceğine duyulan sonsuz inancın olduğu XVIII. ve XIX. yüzyıllarda “tabiata dönüş”, “tabiat çağrısı” adıyla kavramlaştırılan, kent yaşamının karmaşıklığından ve yozlaşmışlığından kaçarak kırsal dünyanın saflığına, düzenine dönme olarak da anlayabileceğimiz “*pastoral edebiyat*” eğilimleri olmuştur. Necip Tosun¹²¹, Kutlu ile ilgili hazırladığı eserinde Kutlu'nun tabiat düşüncesini irdelerken onun hikâyelerini edebiyattaki bu eğilimlerle özdeşleştirir. Tosun'a göre Kutlu'da tabiat;

¹¹⁸ Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, s.120.

¹¹⁹ **A.e.**, s.123.

¹²⁰ Mustafa Kutlu, “Çocuk ve Toprak”, (Çevrimiçi) <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/MustafaKutlu/cocuk-ve-toprak/34631>, 08 Nisan 2013.

¹²¹ Tosun, **a.g.e.**, s.63-64.

“Tıpkı Beethoven’ın senfonisinde olduğu gibi bazen düşlerde bir özlem olarak, bazen de fiilen bir dönüş olarak ortaya çıkar. Şehir hayatının kısılcığında kısıtılmış kahramanlarımız, köyün, kırın dinginliğini, içtenliğini ve kendi hâlindeki ritmini özlerler.”

“Ben mekân ve eşya ile bağlantısı derin olan bir kimseyim. Oturduğum şehri, geçtiğim sokakları binaları, ağaçları, insanları tanımak; onlarla ünsiyet kurmak isterim.”¹²² diyen Kutlu’da tabiat düşüncesinin, tabiata dönme iştiağının pastoral eğilimlerden çok daha derin olduğu kanaatindeyiz. Kutlu’ya göre tabiat aynı zamanda insanın bu dünyada yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan her şeyi içinde barındırması yönüyle de önemli bir yere sahiptir. Nitekim yüzyıllardır tarım toplumu olarak büyük bir medeniyetin taşıyıcısı olan Osmanlı Devleti, ekonomik ve sosyal alanda tabiatla uyum içinde olmuştur. Bu anlamda tabiatın içinde yaratılan hiçbir şey gereksiz değildir. *Beyhude Ömrüm*’de kahramanın bahçe kurma sevdası bu gerekçeyle de açıklanabilir. Çünkü bahçede meyve sebze veren her ağaç nesilden nesile geçim kaynağı olacaktır.

Verdiği mesajların çok katmanlılığı itibarıyla açık metin olarak da değerlendirilebilecek olan Kutlu hikâyelerinin hemen her kavramın geleneğe yaslanan deruni bir zemini vardır. Tabiat düşüncesinin yukarıda açıklanan öze dönüş, kendini bulma, saf ve temizlik, yaşam için rızık kaynağı gibi yüklendiği anlamlar yanında ikinci bölümde daha kuşatıcı olarak ele alacağımız tabiatın bütün kâinatla bir ahenk içinde olması fikri de Kutlu’nun tabiat üzerinden dünya algısını veren önemli bir temeldir.

Zafer Yahut Hiç’te Ferit’in rüyasında gördüğü ev, tıpkı Ferit’in dayısının evi gibi çiçekler, meyve ağaçları arasında kaybolmuştur. Arka tarafta sebze bahçesi vardır. “Ana, baba ve çocuk bir süre oy ve toprak kokusu içinde kalıp âlemin birliğine karışıyor.”¹²³ sözleriyle Kutlu tabiata tasavvufi bir derinlik de getirir.¹²⁴

¹²² Kutlu, *Akasya ve Mandolin*, s.72.

¹²³ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.155.

¹²⁴ Bu bahsi ikinci kısımda ele alacağız.

Beyhude Ömrüm'le ilgili bir söyleşisinde, '*Beyhude Ömrüm*'ü yazmasının sebeplerinden birincisinin içindeki tabiat aşkı olduğunu belirtir. Bu noktada, Kutlu'nun hikâyelerindeki fikrî arka planın oluşumunda büyük bir etkiye sahip Nurettin Topçu'nun insanın tabiatla ilişkisi ve bu bağlamda şahsiyetini nasıl bulacağına dair '*Toprak ve Demir*' başlıklı yazısındaki değerlendirmelerine bakmak, konuyu aydınlatıcı olacaktır:

*“Şüphe yok ki, bizi güneşe kavuşturan hayat topraktan fışkırdı; topraktan yaratıldık. Anamız toprağa bağlılığımız, kucağında son uykuya dalacağımız zamana kadar sürecek; ayağımız onun üstünden kesilmeyecek. Kalbini, anasından doğduğu gibi koruyabilen insan, toprağından ayrılmayan insandır. Toprak sanki kendi benliğimizdir. Ondan uzaklaşan insan kendi benliğini de kaybediyor. Toprağa yaklaştıkça, gerçek ve ölümsüz varlığa kavuştuğumuzu hissediyoruz, şüphe ile ölüm azabından kurtuluyoruz. Toprak şerden, düşmandan ve şüphelerden kurtarıyor. Ruh yaralarına şifa getiriyor; yalnızlıktan kurtarıp bütüne kavuşturuyor.”*¹²⁵

Ömründe toprakla ünsiyetini koparmayan, bir bahçe hayali ile yaşayan ve onu gerçekleştiren *Beyhude Ömrüm*'ün kahramanının yine kurduğu bu bahçede son nefesini vermesi, topraktan gelen insanın sonunda toprağa gideceği düşüncesini destekler.

Bütün bu tespitlerden yola çıkarak Kutlu için bir tabiat âşığı olduğu çıkarımına gitmek yanlış olmaz. Hikâyelerinde kullandığı çiçek, ağaç, bitki, hayvan isimlerinin çeşitliliği, günümüz insanının bu isimlerin pek çoğunu bilmemesi ya da hafızasından silinmiş olması da hesaba katıldığında onun tabiatla ne kadar yakından ilişki içinde olduğu ortaya çıkar. Modernizmin ürettiği yeni nesil için ansiklopedik bilgiden öte anlam ifade etmeyen bu tabiat çeşitliliğini Kutlu *Arkakapak Yazıları*'nda “*Şehrin insanları ağaç diyorlar sadece, balık diyorlar*” tespitiyle asıl sonuca bağlamıştır.

¹²⁵ Nurettin Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, İstanbul, Dergâh Yay., 1998, s.187-191.

2.1.1.4.1. Modern Dünyanın Tabiata Bakışı

Elinin uzandığı hemen her eşyayı kendi formlarına dönüştüren, dönüştüremese de onun genetiğini bozan bir zihniyet olan modernizm ve bu zihniyetin pratikte uygulayıcısı olan tabiatı da aynı doğrultuda tahrip etmiştir.

Modern dünyanın anlayışına uygun olarak kendini merkeze alan insan, tabiatın aşkın yönünü de devre dışı bırakır. Nesnelere dünyasındaki her şeyin Allah'ın varlığına şahitlik ettiğinde dolaylı bir "âyet" olduğuna inandığımız tabiat, yalnızca fiziki varlığına indirgenmiştir. Geleneksel dönemlerde tarım, insanların ekonomik kaynağı olmaya devam ederken aynı zamanda bu konuda ahlaki ve dini bir sorumluluk da taşırdı. Varlık meşruiyetini "düşünüyorum" la temellendiren insan bu rasyonelleştirmeye birlikte toprak yüklendiği ilahi görevinden ayrıştırılır.¹²⁶

Hikâyelerinde sadece bir tasvir ögesi olmaktan öte, savunduğu tezin de taşıyıcı kolonlarından biri olan tabiat, Kutlu'ya göre bozulmamışlığın, saflığın simgesidir. O, aynı zamanda tabiatı köy ve kent sorunsalını ortaya koymak için temel bir öge olarak kullanmaktadır. Nitekim *Yokuşa Akan Sular*'da ifade ettiği tabiatın güzelliği "görülmemiş, tutulmamış bir güzellik. Kirletilmemiş bir su"¹²⁷dur. Kent yaşamı ve bu yaşamın getirdikleri insanı tabiatın saflığından uzaklaştırır. Tabiatı uzaklaştıkça insan kendi saflığından, varoluş gerekçesinden uzaklaşıp kendine ve tabiata yabancılaşır. Yokuşa Akan Sular'da kirletilmemişliğin karşısına Kutlu "Sen bir musluğa eğiliyorsun. Topraktan kopmuş suya. Clor kokuyor elin ayağın"¹²⁸ derken doğallığından kopmuş suyun artık o eski saflığının kalmadığını, içlerine insan girebilecek büyüklükte borularla içinde it leşleri yüzen, beton labirentlerinin toplandığı gölcüklerden ağır ağır süzülerek gelerek pompalarla zorla basılan musluklardan aktığını ifade eder.

Tabiatın en saf hâli köy ve kasabadır Kutlu'ya göre. Köy insanını toprakla bütünleştirir. Burada insan toprakla kendi varoluşuna yakınlaşır. Her evin bir bahçesi

¹²⁶ Arslan, **Modern Dünyada Müslümanlar**, s.153.

¹²⁷ Mustafa Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, 10. bs., Dergâh Yay., 2011, s.7.

¹²⁸ **A.e.**

vardır bu yüzden köyde. Kent yaşamında insanın bahçeyle, toprakla olan ünsiyeti sadece evlerde meraklısının yetiştirdiği birkaç saksı çiçeğe kalmıştır. *Yokuşa Akan Sular*'da elinde filbahri çiçeğiyle karşımıza çıkan Şerif Bey bunun bir örneğidir. Hikâyesine göre Şerif Bey, vaktiyle Edirnekapı'da bahçesinde leylaklar, filbahriler açan ahşap bir evde oturmaktadır. Menderes yönetimi zamanında çıkan istimlâk işi ilerleyince ahşap evi istimlakla elinden gider. İstimlâk parası ile bir daire alan Şerif Bey'in toprakla olan münasebeti balkonlardaki çiçeklerle sınırlanır.¹²⁹

Antony Giddens "*Modernite ve Bireysel Kimlik*"¹³⁰ adlı eserinde dindar insanın tabiatı gönül gözüyle gören bakışının modern insanda bir görsel malzemeye dönüştüğünü belirtir. Giddens'a göre modernizm, tabiatın bir parçası olan ve tabiatla ilişkisini bu anlayış içinde düzenleyen insanı, tabiatı dışarıdan biri gibi kavratmaya, onu kendi menfaatleri doğrultusunda değiştirip dönüştürmeye odaklanmıştır.

Giddens'a bu bağlamda eklenen Kutlu'ya göre de modernizm ve sanayileşme en büyük darbeyi toprağa vurmuştur. *Bu Böyledir*'de Hafız Yaşar'ın gözünden modernizmin başat olarak insanın toprağa bakışını değiştirdiğini şu cümlelerle verir:

*"...Sanıyorum toprak bundan böyle toprak olmaktan çıkacak. Ağaca ağaç gibi bakmayan, toprağa toprak diyerek basmayan, adama da adam gibi muameleyi bırakacak."*¹³¹

Kutlu'ya göre tabiat üzerinde sadece insanların değil, bütün canlıların hakkı vardır. Ona göre tabiat hâlik değil mahlûktur. Geleneksel hayat bu bağlamda tabiatla uyumlu, dengeleyicidir. Sanayi devriminden sonra yaşanan teknolojik gelişmeler insanın tabiatla ve eşyayla olan ilişkisini bozmuş, globalleşen dünya git gide küçülmüş ve Kutlu'nun deyimiyle "*dünya artık küçük bir köy olmuştur.*"¹³² *Yürüyen Hüküm* hikâyesinde "*Kimin hükmü yürüyor?*" sorusuna cevaben şu mânidar sözleri söyler:

¹²⁹ A.e., s.78.

¹³⁰ Giddens, a.g.e., s.318-319.

¹³¹ Kutlu, *Bu Böyledir*, s.35.

¹³² Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.37.

“Ney ve tamburun, fırça ve tezhibin, kemanların, çizgilerin, bestelerin hükmü değil herhalde. Bunlar yürüten hükmün geçtiği mekânları süslüyor, zarif esintiler, ahenkli görüntüler sağlıyor. Göl kenarında bir otel yapılıyor, kurt-kuş, börtü-böcek pırlını pırtısını yüklenip gidiyor. Duru suya katran karışıyor.”

Sorunun cevabı Kutlu’ya göre modernizm çamuruna bulaşmış insandır. Çünkü insan bilim ve teknolojinin ilerlemesiyle kapitalist bir anlayış içerisinde doğaya hükmetmeye ve onu hızlıca tüketmeye başlamıştır.

DürbünlÜ Çiçek hikâyesinde tabiatın ortasına kurulan büyük bir otelin doğallığı nasıl mahvettiği, o doğal güzelliğin arasında kurulan suni güzellikleri vererek globalleşen dünyada hükmü yürüten insanların tabiata da nasıl hükmettiği yenilen yemeklerden, eğlence tarzına, döşemelere, konaklayan insan tiplerine, yatılan yataklara kadar eleştirel bir boyutta verilmektedir.

Zafer Yahut Hiç’te dere boyunun hazine arazisine göz dikenler buralara kurdukları fabrikaların atıklarını dereye salmaya başlamışlar, bu kimyasal atıklar derenin rengini, kokusunu değiştirmiş, bununla beraber salgın hastalıklar baş göstermiştir.

Tufandan Önce’de tabiatın ortasında yetişen gülün kokusu ile şehirdeki gülün kokusu karşılaştırıldığında *“Yok yok. Onlar bunun yanında birer yapma çiçek, birer naylon sanki.”*¹³³ yorumu karşımıza çıkar. Şehirde “gül” sadece çiçekçi dükkânlarında görülebilmektedir. Dalından koparılmış, uzun ömürlü olsun diye üzerine türlü ilaçlar, yapay kokular sıkılarak allayıp pullayarak satışa sunulan bir meta haline gelmiştir.

Bu Böyledir’de Süleyman’ın yaşadığı kasabanın otasından geçen yol tabiatın bütün doğallığını bozar. Kutlu, Kuran-ı Kerim’de geçen kıyameti anlatan surenin¹³⁴ anlatım tarzıyla şu şekilde ifade eder:

“Buldozarlerin dişleri toprağa saplandığı zaman...”

¹³³ Kutlu, *Tufandan Önce*, s.179.

¹³⁴ Kuran-ı Kerim, Tekvir, 81/1-13.

Motor gürültülerinin yavru kuşlarıyularından ürküttüğü zaman...

Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman... ”¹³⁵

Bulutların kirlendiği zaman...

O durgun göl kenarında, kamışlıkta, akşam, balıkların ve su kuşlarının , rüzgarın ve titreyen çimenlerin, kertenkelenin, sincabın ve tarla kuşunun birlikte söylendiği ilahi ansızın kesildiği zaman...”

Yoksulluk İçimizde'de Engin, kendi iç sesini dinlemek için çocukluğunun geçtiği kasabaya gider. Gördüğü manzara karşısında hissettiği büyük bir boşluk olur:

“Bu boş saha üzerinde olmalıydı demek bakırcılar çarşısı. Şu ilerisi marangozlar çarşısı. Bir akar çeşme olmalıydı buralarda. Tam iplikçilerle buğday meydanının keşiştiği köşede. Kalaylı maşrapaları iki yandan zincirlerle bağlı, iki lülesinden kol gibi billur sular akıtan. Demek o koskoca buğday meydanı dedikleri yer şu küçücük arsa imiş. İki elinde iki bakır güğüm. Çeşmeden doldurur, bir baştan bir başa geçerdi meydanı. Kolları kopardı, bir günlük yol sanki. Boş şimdi boşluk. Boşlukta buğday yığınları.”¹³⁶

Mustafa Kutlu, teknolojinin neden olduğu havamızı zehirleyen gaz, ağaçları, bitkileri, börtü böceği nefes alamaz duruma getiren is-pas, doğada bozulan denge, çevre kirliliği ve deterjan atıklarıyla kirlenen dereler, denizler karşısında dertlenmektedir. Bu çizgiden çıkmış gidişatı göz önüne getirerek bir çare düşünür. ¹³⁷ Bütün bu kirlenmişliğin sonunda yine başlangıç noktasına döner. Kahramanlarını bir şekilde tabiatla yüzleştirir, konuşturur, bütünleştirir. *Ya Tahammül Ya Sefer*'in İlhan'ı, *Yoksulluk İçimizde*'nin Engin'i, *Beyhude Ömrüm*'ün kentte tutunamayıp toprakla hayat bulan Yadigâr'ı, *Kapıları Açmak*'ın Zehra'sı bütün maddi unsurların arasından sıyrılıp

¹³⁵ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.33.

¹³⁶ Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, s.83.

¹³⁷ Turan Karataş, “Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerindeki Kısa İleti” **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.103.

kendi ruhlarıyla tabiatta saklı olan ruhu kaynaştırmak için hikâyelerinin sonunda tabiata dönerler.

2.1.1.4.2. Su ve Su Sesi

İnsanoğlunun yaratılışından beri su ve suya bağımlılığı bütün inanışların kökeninde vardır. Canlıların hayatlarını sürdürebilmek için gerekli olan enejinin özünü teşkil eden beslenme maddelerinin yetiştirilmesinde büyük önem arzeder. Tarihteki ilk medeniyetler, yerleşim yerlerini su ve suya yakın bölgelerde kurmuşlardır. İslam kültüründe Müslümanların abdest almaları gibi yaptığı ibadetlerin merkezinde su bulunması sebebiyle Osmanlı devrinde kendi gelenek ve kültürüne göre bir su medeniyeti gelişmiştir. Bunlar arasında yağmur sularının bir yerde toplandığı sarnıçlar ve belli yerlerde insanların ve diğer canlıların su ihtiyacını karşılamak amacıyla çoğunlukla hayırseverler tarafından yaptırılan mahalle çeşme ve sebilleri vardır. Çeşmeler, yüklendiği maddi ve manevi değerler açısından Osmanlı geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

M. Kutlu'nun hikâyelerinde *su* ile beraber geçen bir kavram da *çeşme* dir. Derenin yanında çeşmeler de geleneksel değerler açısından önemlidir. Çeşmebaşı sohbetleri köy hayatının olmazsa olmazlarından. Köyün genç âşıklarının bakışma yeridir aynı zamanda. *Kapıları Açmak*'ta Zehra ile Cihan'ın da çeşmebaşında bakıştıkları görülür. Kutlu burada şebeke suyunun geldikten sonra evlere su dağıtıldığını ve çeşmebaşı kültürünün kalmadığını belirterek durumdan yakınmaktadır.

Çeşme kavramına *Hüzün ve Tesadüf*'teki *Su Sesi* hikâyesinde de karşılaşılır. *Kapıları Açmak*'taki geleneksel kültürün bir simgesi olan çeşme burada da bir hayır hasenat sahibi tarafından yaptırılan gelip geçen yolcunun, sokak köpeklerinin, kurdun kuşun, otun çiçeğin ihtiyacını sağlayan bir hayat kaynağıdır.

Çeşme yaptırma olgusu medeniyetimizin en önemli saiklerindedir. Hayır hasenat sahibi insan yaptırdığı çeşme ile öldükten sonra amel defterinin kapanmayacağı

inancına sahiptir. Çünkü su, yaratılışın özüdür, canlılar için hayat kaynağıdır. “*Kadir Mevlâm suyu niye yaratmış? Hikmet-i Hüddâdır işte. Kurda kuşa, ağaca ota, mala davara yeten bir nimet...*”¹³⁸ Su, bütün canlıların yaşam kaynağıdır. Çeşmeden her su içen insan ya da havyana yaşamın özünü verir çeşme yaptıran kişi. Dolayısıyla çeşmelerimiz medeniyetimizin bütünüyle üzerine sinmiş çehreleridir.

Minik çeşmenin hikâyesi de böyle başlar:

*“Tunç lüleden gürül gürül, serin serin akıyormuş su. Minik çeşmenin duası, bu su sesi kisvesinde geceler boyu sürer, fecirle birlikte buna bülbüllerin ahengi katıştırmış”*¹³⁹

İnsanın çoğalması ile beraber çeşmenin suyu da azalmaya başlar. Bunun üzerine bir gün biri çeşmeye musluk takar. O doğal akışın ilk bozulması böyle gerçekleşir. İkinci bozulma “bir gün çiğ süt emmiş birisi”nin gelip musluğun çalması ile olur. Kutlu bu durumu mertliğin elden çıkıp namertliğin artması olarak yorumlamaktadır. Hikâyenin bu kısmında karşımıza çıkan Cevat, çalınan musluğun yerine çeşmenin faaliyetine devam edebilmesi için bıkip usanmadan yenisini takar. Kutlu’nun çeşme, musluk, musluğu çalanlar ve bunların karşısına çıkardığı Cevat karakteri “*bir tarihi sürecin resmini tamamlayan parçalar olarak yerine oturmaktadır.*”¹⁴⁰

Modernizmin eli Kanoğlu köyünün suyuna da uzanır. *Gönül İşi*’nde Kanoğlu’nun suyunun dibine kurulan fabrika köyün su ihtiyacını vakum gibi emmiş ve toprağı, mahsülü kuruyan köyde artık bir yeşil ot bile bitmemeye başlamıştır.¹⁴¹

Kutlu’nun bütün hikâyelerinde su ve su sesi olgusu geleneğe ait bir kod olarak karşımıza çıkar. İleri bir okuma yapıldığında bizi zenzemin bulunma hikâyesine kadar götürebilecek bir yoruma açık olan su ve suyun etrafında bir hayat kurma faaliyeti

¹³⁸ Kutlu, *Gönül İşi*, s.36.

¹³⁹ Mustafa Kutlu, *Hüzün ve Tesadüf*, 8. bs., Dergâh Yay., 2011, s.18.

¹⁴⁰ Fatih Andı, “Red Cephesisinin Neferleri: Mustafa Kutlu’da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları”, *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri*, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.83.

¹⁴¹ Kutlu, *Gönül İşi*, s.36.

hikâyelerde sık sık karşılaşılan bir konudur. *Zafer Yahut Hiç*'te Tepeköy'ün oluşumu çorak bir tepede bulunan bir su kaynağı sebebiyledir.

Küçük kasabalarda dere etrafında şekillenen, bütün hayatın o derenin etrafında aktığı geleneksel yaşam tarzı vardır. Kadınlar toplanıp çamaşırlarını yıkarlar, çocukluktan genç kızlığa adım atışlar, ilk kalp çarpıntılarını dere kenarlarında olur. Suyun akışı ne kadar doğalsa kasaba insanının hayatı da o kadar doğaldır. Tabiatla insan bütünleşmektedir orada. Her şey ahenk içinde akmaktadır. Zamanla evlere musluklar takılır, derenin suyu çekilir, derenin suyu ile beraber insanlar da kendi evlerine, musluklarının başlarına çekilir. *Kapıları Açmak*'ta Zehra yıllar sonra döndüğü kasabasında ilk olarak uzaktan gelen derenin şırıltısını duyar. Dereye bakıp bütün mazisini hayale dalar.

Su ve suyun etrafında şekillenen yaşam biçimi *Anadolu Yakası*'nda da konu edilir. Burada karşımıza çıkan mezarlık kavramı da geleneksel yaşamın mezarlığa, ölüme ve hayata bakışını veren önemli bir semboldür. Osmanlı şehirleşmesine bakıldığı zaman mezarların hayattan tecrid edilmediği, sokaklarını mahallelerin içinde olup hatta etrafında evlerin, bahçelerin olduğu bilinmektedir. Bu durum Osmanlı medeniyetinin zihniyet olarak ölümü hayattan ayırmayan bir düşüncede olduğunun göstergesidir. Süleyman Berk'in hazırlamış olduğu *Zamanı Aşan Taşlar*¹⁴² isimli kitapta mezarların büyük bir kültür mirasçısı ve geçmişten gelen büyük bir zerafet timsali olduğu anlatılmaktadır.

Hikâyede hiç ağaçlığı olmayan köyde sadece mezarlıkta ağaç olduğu, özellikle meşe ağaçlarının bulunduğu anlatılmaktadır. Bunun yanında kendisine köylüler tarafından evlilik atfedilen bir zat tarafından bulunduğu söylenegelen ince parmak kalınlığında bir su ve suyun olduğu yere yaptığı bir çeşme hayvanların, köylünün yaşam kaynağı olmuştur. Hatta bu çeşme vesilesi ile bir bostan kurulmuş, kadınların bir araya gelip el işlerini yaptıkları, çay içtikleri bir dinlenme mekanı haline gelmiştir.

¹⁴² Süleyman Berk, *Zamanı Aşan Taşlar*, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yay., No.8, 2006.

Kutlu'da su kavramı yeniden “öz”e, çocukluğun saflığına dönüş olarak da verilmektedir. Su tabiatın doğal dengesini koruyan, hayatı besleyen bir unsurdur. Bozulmamışlığın simgesidir su. Hikâyelerde daha çok kasaba hayatıyla beraber adı geçen su kavramı yüklendiği bu misyonlar itibariyle modernite karşısında değişen insanın yeniden özüne dönme özlemleri, iç hesaplaşmaları arasında bir bilinç akışı olarak da geçmektedir.

Zehra, zorla getirildiği İstanbul'da yaşama tutunma mücadelesi verirken kafasını yastığa her koyuşunda kasabanın deresinin şırıltısı dolar kulaklarına.¹⁴³

“Bu ses onu evine, babasının tütün kokan paltosuna, annesinin çamaşırdan, işten, güçten, toprak, ot ve unla uğraşmaktan buruşmuş, çatlamış; buruşup çatladıkça sertleşmiş ama saçlarına, yüzüne değdikçe, onu sevip okşadıkça, o hâlâ süt kokan göğsüne yasladıkça yumuşayan, ellerine, gül kokan nefesine götürür.”

Sır'da müridin rüyasında şeyhinin ondan Akpınar'ın suyunu getirmesini istemesi de modernizmin dejenere ettiği cemaat ve tekke yaşantısının arasında sıkışıp kalmış şeyhin yeniden özüne dönme arzusu olarak açıklanabilir.

Bu Böyledir'de Süleyman'ın çocukluk günleri ile ilgili hatırladıkları arasında su sesinin önemli bir yeri vardır:

*“Caminin şadırvanından her akşamüstü bakır güğümlerle su taşırdım. Güğümleri mermer şadırvanın musluğuna dayardık. Suyun sesini dinlerdik. Güğümün altından gelen ses, ortalara doru dalan, adalanan boğaza yaklatıkça tizleşip şırıltısını aklatan ses. Varsın aksın. Soğusun. Bulgur bulgur üzerinden tasın, azıcık köpüklensin.”*¹⁴⁴

Su kavramı Kutlu'nun hikâyelerinde temizleyici, arındırıcı olma özelliğiyle de yer almaktadır. Modernizmin kirtlettiği bedeni ve ruhu temizleme görevini bir simge olarak su üstlenmiştir. *Yokuşa Akan Sular*'da da Bican'ın bir bayram öncesi boy abdesti alması ile su kavramı karşımıza çıkar. Su, Bican'ı “göz çukurlarına dolan, kulakların derinliklerine gizlenip yağlanan, saç diplerinde, kıl köklerinde, deride, ciğerde, sanki

¹⁴³ Mustafa Kutlu, **Kapıları Açmak**, 8. bs., Dergâh Yay., 2011, s.88.

¹⁴⁴ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.14.

*bütün hücrelerde biriken; bununla da kalmayıp bakışlara, sese, adımlara, kafanın önüne eğilişine, çarpık gülüşlere sinmiş, sıvanmış, egsoz gürültüsünden, preslerde biriken maden çıttısından, renkten mamül bir yaşlı kara çamuru alıp götürerek*¹⁴⁵ arındırma özelliği gösterir.

Suyun arındırıcı özelliği *Kapıları Açmak*'ta Zehra'nın İstanbul'da pavyonda çalışmaya başladıktan sonra her gece eve gelip uzun uzun duş almasıyla da somutlanmaktadır:

*“Yatmadan önce duş alıyor, uzun uzun yıkıyor. Bütün vücudunu kızarta kızarta ovuyor, defalarca sabunlanıyor. Üstüne başına yapışıp kalmış kiri kazımaya çalışıyor... Yıkandığına yıkıyor. Ancak böylesi bir temizlikten sonra girebiliyor yatağa.”*¹⁴⁶

Su ve su sesi üzerinden modernizm eleştirisi yaparken kasaba ve kenti iki zıt kutup olarak yerleştirmiştir. Suyu kendi doğal akışından çıkarıp musluklara hapseden modern hayat, sadece suyu değil suyla beraber gelişen, kökleşen bir medeniyeti oluşturan geleneksel değerleri de hapsedmiş, yerine beton binaların içinde bir komidin çekmeceleri gibi birarada ama birbirinden bağımsız fertler üretmiştir. Ne o suyun bütün saflığıyla aktığı ne de o sesin etrafında hayatın aktığı kasabalar kalmıştır. Artık modern dünyada tabiattaki suyun sesi kulaklarda ve hafızalarda çocukluğa dönüş rüyası olarak yerini almıştır.

Sonuç olarak Kutlu'ya göre güzellik, masumiyet, sadelik sadece ve sadece tabiattadır. Günümüz insanının yaşadığı sıkıntılardan kurtulacağı yegâne sığınak tabiattır. Çünkü insan ve tabiat birbirlerini tamamlayan iki dosttur. Ve tabiat gönlünü hesapsız, kitapsız insana açar. İnsan tabiattan uzaklaştıkça kendinden de uzaklaşır. Kutlu, *Hayat Güzeldir*'de tasavvufi bir derinlikle tabiata dön çağrısı yapar. *Hayat Güzeldir*'in hemen bütün hikâyelerinde çiçeği, böceği, dağı unutmuş insanların tüm güzellikleri kaçırdığını düşünür. *Çiçek Tefsiri*'nde insanlar büyümekten, para kazanma hırısından lalelerin açtığını göremezler. *Hayat Güzeldir*'de kahraman geçirdiği ağır bir kaza esnasında çiçekleri ve Allah'ı tefekkür eder. *Son İki Yaz*'da İstanbul'un bir kenar

¹⁴⁵ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.54.

¹⁴⁶ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.88.

seminde bakkallık yapan Osman Efendi doğa düşleri kurar. Kutlu, bu yaklaşımlarıyla modern insanı tabiata bir kez daha çağırılmaktadır.

2.1.1.5. Diğer Geleneksel Öğeler

2.1.1.5.1. Ezan Sesi

Yayımladığı hikâyelerle Türk hikâyeciliğinde kendine has zengin ve derin bir yol açan Kutlu, modern insanın çıkmazlarını, sosyal ve iktisadi değişimleri, şehirleşmenin insanın algılayışında, gelenek-göreneklere bakışında meydana getirdiği değişimleri gözler önüne sererken yeni çağda insanın unuttuğu bazı dini ritüel ve sembolleri farklı bir formda üreterek okura sunar.

Türk edebiyatında dini motifleri bir geriye dönüp bakma, unutulmaya yüz tutmuş değerleri hatırlama şeklinde işleyiş özellikle millet olarak Batı'ya yüzümüzü çevirdiğimiz Tanzimat döneminden sonra daha belirgin olarak görülmektedir. Ezan ve ezan sesi de bu motiflerden biridir.

Ezan, kelime anlamı olarak Müslümanları ibadete çağırılmak için yapılan davet anlamına gelir. Tanımlamanın içinde geçen davet kavramı bile ezanın işlevinin önemini anlatılmaktadır. Burada ezan ile beraber ezan sesi de ayrı bir ehemmiyet gösterir. Belli bir nida ile söylenen ve kelimesinde müslümanı dünya işlerinden ayırıp dine, ibadete davet eden sözleri, mümini kendine getirecek, ona nerede durduğunu hatırlatacak mahiyettedir.

Ezan sesinin işlevi Kutlu'nun hikâyelerinde bazen hikâyenin anafikrini oluşturacak şekilde, bazen kahramanı harekete geçiren bir unsur, bazen de zamanı hatırlatan bir öğe olarak karşımıza çıkar. Ezan sesi, kişilerin hangi dünyaya ait olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Modern, karmaşık, kapitalist bir çarkın içinde yaşayan insana yol gösteren, onun kalbini açılm ferahlatan bir unsurdur ezan sesi.

Kimi zaman da bu çarkın içinde kaybolan insanın düştüğü acı durumu göz önüne sermek için de var olur.

Yokuşa Akan Sular'da ezan sesi birkaç hikâyede görülür. Kutlu bu hikâyede köyden kente göçen kişilerin yeni başladıkları hayatın üzerilerindeki tesirlerini onların “nevroz hâli yaşamaya” başladıkları şeklinde ifade eder. Ezan sesi burada kapitalist bir çarkın merkezi olan fabrikada Seydali'nin kulaklarına “*preslerin, motorların, ocakların çıkardığı gürültü arasından sızarak*”¹⁴⁷ varır. Bu çarkın içinde bozulmamışlığın simgesi olan Seydali ezanın davetine ancak başka gerekçeler göstererek icabet eder.

*İkindiyi Kılmak*¹⁴⁸ hikâyesi de modern dünyada insanın değerlerinden, maneviyetinden nasıl uzaklaştığının acı bir göstergesidir. Hikâyede Öğretmen Recai Bey, faturalar, senetler, evraklar, kuyruklar arasında gezerken ikindiye kılma arzusu ile anlatılır. Şehir hayatının keşmekeşi ona bir türlü bu fırsatı vermez ve nihayet Beyazıt Camiinden gelen akşam ezanının sesi ile irkilir. Bu sırada kahraman elektrik idaresinde fatura ödeme kuyruğundadır. İnsanların okunan akşam ezanını fark etmemelerine ve Kapalıçarşı'dan, çarşıkapı'dan oluk oluk çıkmalarına kahraman üzerinden bir sorgulama yapar Kutlu. Modernizm, insanın kulağını ezan sesine yabancılaştırmıştır.

Firak Açmadadır'da ev arayan kahraman o sırada Erzincanlı emlakçı hemşehrisini görür. Emlakçı ve ev aradığı mekânları gezerken bir yandan sosyal eleştirilerde bulunur, bir yandan da bilinç akışı ile geçmişine döner. İşte tam bu esnada yazarın italik yazıyla dikkati çekmek istediği şu ibareyle karşılaşırız:

*“Tanrı uludur, Tanrı uludur. Memurlar İsmet'in kuludur.”*¹⁴⁹

Kutlu'nun italik bir dokundurma ile geçtiği bu ibare, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarda olduğu 1932 yılında rejimin ezana yüklediği ya da ezan üzerinden sıyırdığı değerlere bakışını vermesi açısından önemlidir.

¹⁴⁷ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.29.

¹⁴⁸ *A.e.*,s.47.

¹⁴⁹ *A.e.*, s.77.

1980 sonrası Türk aydınları için dönüm noktası olmuştur. 80 öncesine kadar keskin bir çizgiyle çizilen ideolojiler, kamplaşmalar eski heyecanını kaybetmiştir. Serbest piyasa ekonomisi şirketlerin, holdinglerin gücünü arttırmış, medyanın güç odağı haline gelmesi siyasetçileri de kendi doğrultusunda değiştirmiştir. Bu dönüşüm bir dönemin idealist Müslüman gençlerini de etkilemiş, onları da aynı handikapın içine sokmuştur. *Ya Tahammül Ya Sefer*'de Müslüman aydınının modernizm karşısında uğradığı hezimetini iyiden iyiye irdeleyen Kutlu, ezan sesinin modern dünyaya ayak uyduranların hayatında nasıl bir yere sahip olduğunu Âsım Bey ve oğlu İlhan üzerinden verir. İlhan, babasının istememesine rağmen dine adım adım yaklaşır. İlk defa oruç tutmaya başladığı bir ramazan günü ailesi Jak ve Eşi eleni ile birlikte ramazan gününe kayıtsız bir şekilde içkilerle donatılmış sofrada eğlenmektedir. Bu sırada “*şehrin kim bilir kaç yerinden birbirini peşi sıra dalga dalga başlayan*”¹⁵⁰ yatsı ezanı İlhan’ı birden harekete geçirir. Ailesinin bulunduğu bu korkunç sofraya manzarasını sofraya örtüsünü bir ucundan tutup çekerek sonlandırır.

Huzursuz Bacak'ın kahramanı modernizmin bütün kokusunun sindiği Gedikpaşa, Kumkapı, Laleli civarını gezerken şehrin bozulan yapısı, ictimai hayatı karşısında içi daralıp kendini surların dışına atarak Yenikapı Mevlevihanesi ve Merkezefendi'ye doğru yönelir. Bu mekânlar kahramanda genişlik duygusu uyandırmaktadır.

*“Bu beldeyi evliyaların koruyup kolladığına bir kez daha inandım. Onların yüzü suyu hürmetine kurudu denilen gövdeden her devirde yeşil bir dal fişkırıyor ve Türk İstanbul düştüğü yerden bir daha kalkıyor.”*¹⁵¹

Tanpınar, Divan şiirinden hareketle söylemiştir bu sözü.

“Şiirimiz düştüğü yerden kalkacak” der. Yani “ses”ten. Sesini kaybeden musikisini, ahengini kaybeden şehir onu yeniden bulacak. Yeter ki insan kaybolmasın. İnsan bozulmasın. Eşyayı, etrafı yenilersin, düzeltirsin, ama bozulan insanı düzeltmek zordur.

¹⁵⁰ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.36.

¹⁵¹ Kutlu, *Huzursuz Bacak*, s.122.

Kim bilir kaç nesil alır. Fikriyatımız da öyle. Yeter ki biz etrafımızda pervane kesilen ruhun fisiltısını duymak için kalbimizi açabilelim."¹⁵²

Kahramanın ruhunun duyduğu fisiltı ezan sesidir. Ezan sesi duyabileceği mekâna geldiği aman kalbi genişler, hayatın anlamını hisseder:

*"Dört bir yanım ezan sesi ile kaplanıyor. Şükür, Rabb'ime şükür."*¹⁵³

*"Ezan sesi semalara yükseldikçe elbette hayatımız vardır... Tevbe kapısı açık, gayret kuşağı yanı başımızdadır."*¹⁵⁴

Mustafa Kutlu'nun ilk olarak *Gönül İşi*'nde bir hikâyeye olarak karşımıza çıkan *Kapıları Açmak*'ta ezan sesinin işlevi bambaşka bir mahiyyette ele alınmıştır. Kahramanlar müzezzin Selman ile Zübeyde 'nin arasında bir iletişim, özellikle Selman'ın Zübeyde'ye olan sevgisini ifade aracıdır ezan sesi. Nitekim Zübeyde'ni bir başkasıyla evlendiği gecenin sabahında Selman'ın okuduğu ezanı duyan Zübeyde, *kalın pahalı kumaş perdelerin örttüğü yeni evinin penceresi önünde usul usul*¹⁵⁵ ağlamaya başlar. Kutlu, Selman'ın okuduğu sabah ezanını "*O gece Selman'ın sesi ile namaza kalkanlar mahallede ölü var zannettiler*" şeklinde yorumlamıştır. Ezan, ilk *Kapıları Açmak*'ta duyguları ifade aracı işlevini görmüştür.

Kapıları Açmak'ta ezan sesi Zehra'yı harekete geçiren, ona tevbe kapılarının anahtarını veren bir unsurdur. Kutlu, hikâyelerinde kahramanlarına acımasız davranmaz. Onun kahramanları kötü yola düşseler bile sonunda doğru yolu bulup tevbe kapısına dayanırlar. Kutlu'da tevbe kavramı önemlidir. *Ancak tövbe edip durumlarını düzelterler ve gerçeği açıkça ortaya koyanlar (lanetlenmekten) kurtulmuşlardır. Çünkü ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira ben tövbeleri çok kabul ederim, çok merhamet ederim.*¹⁵⁶âyetine istinaden bir kul olarak tevbeye yaklaşır.

¹⁵² A.e.

¹⁵³ A.e., s.123.

¹⁵⁴ A.e., s.124.

¹⁵⁵ Kutlu, *Gönül İşi*, s.22.

¹⁵⁶ Kuran-ı Kerim, Bakara, 160

Hikâyenin kahramanı Zehra, abisinin kumpasa getirmesiyle Kemal tarafından İstanbul'a getirilir ve orada pavyonda çalışan Gül adlı biri elinden tutar. Onunla beraber pavyonda çalışmaya başlayan Zehra, içinde bulunduğu durumdan çok rahatsız olmaktadır, yüzlerce defa günahlarının affolunması için tevbe eder. Zehra'nın bu içten tebvelleri bir sabah ezanının sesiyle yerine ulaşır. Gökyüzüne yükselen ezan sesine bütün tabiat eşlik etmektedir. Ezan sesiyle beraber Zehra'nın gönlünde meydana gelen açılma hikâyede şu şekilde anlatılmaktadır:

“Ezanlar okundu, o ağladı. Ezanlar okundu, o ağladı. Ezanlar bitti, o da gözyaşlarını sildi. Sanki bütün kalbini, bütün ruhunu, bütün vücudunu, geçmişini yumuş-yıkamış yeniden doğmuş gibi oldu. Tevbe ede ede kesin kararını verdi. Gidecekti. Bu hayatı terkedecekti. Olmaz denilen işi olduracaktı. Allah var ve tek yardımcımız o. Allah dedikçe güçlendi. Damarlarında tembel tembel akan kan harekete geçti...”¹⁵⁷

Zehra'nın arkadaşı Gül'e ayrılırken *“Ara sıra sabah ezanını dinlemeyi unutma”* şeklinde nasihat vermesi de Kutlu'nun modernizme bulaşmış insana *kendini, dinini, özünü unutma!* ihtarıdır.

Ezan sesi içerdiği davet itibariyle yeniden dirilişin, kurtuluşun, felahın simgesidir. Zehra'nın köyüne indiğinde sabah ezanının okunması ve bütün tabiata bu ezanın bir müjde olarak yayılması Zehra'ya güç verir. Tevbe ettiği hayatından kurtularak yeniden bir hayat kurmak adına bir diriliş umudunu uyandırır. Ezanı okuyan Zehra'nın çocukluk aşkı Cihan ve sabah ezanına iştirak eden Zehra'nın annesi, babası ve Cihan'ın babası Mahir Hoca kasabada bozulmayan geleneksel değerleri temsil etmektedir.

Aynı zamanda Ahmet tarafından kaçırıldığı sırada Zehra Cihan'ın okuduğu ikinci ezanını duyar. Yol bitinceye kadar ezan sesi devam eder. Ezan sesi Zehra'nın hayata tutunmasında önemli bir güç kaynağıdır. Hikâyede Cihan'ın okuduğu ezan sesinin hep kulağında kaldığı vurgulanmıştır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Kutlu, **Kapıları Açmak**, s.10.

¹⁵⁸ **A.e.**, s.73.

Yoksulluk İçimizde'de ezan sesi davet etme özelliğiyle karşımıza çıkar. Süheyla'yı içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaran bu ezan sesi olur. *Ezan sesi, Süheyla'daki değişimi ortaya çıkaran bir gösterge olur.*¹⁵⁹Süheyla annesiyle evde otururken ezan perde perde yükselir ve odanın içine işler.¹⁶⁰ Ezandan yükselen "*hayyealelfelah*" nidası Süheyla'yı bir başka dünyaya çağırır ses olur.¹⁶¹

Süheyla'nın değişimiyle ilgili olarak Şerif Aktaş şu tespitleri yapar:

*"Süheylâ'yı kendine dönmeye, çevresini saran teferruattan kurtarmaya sevgilisi tarafından terkedilişi sebep gösterilmiştir. Bu zâhiri sebeptir. Duyduğu ezan sesi onu geçmişe bağlar. Bu ses başlangıçtır. Kademe kademe kendi içini, insan olarak derinliğini hissedecektir."*¹⁶²

Görüldüğü gibi Kutlu'da ezan sesi farklı işlevlerde kullanılarak metinlerin çok katmanlı okunmasına olanak sağlamıştır. Modernizm, dini sosyal hayattan ayıran seküler bir anlayış içindedir. Mustafa Kutlu, bir coğrafyanın yaşadığı değişim ve dönüşümleri verirken ezan sesini bir sembol olarak kullanmıştır. Ona göre minarelerden yükselen ezan sesleri yüzyıllardır bizi medeniyet yapan değerlerin devamlılığını sağlayacaktır. Modernite, insandaki manevi güçlerin yerine maddi güçleri, hırsları getirmiştir. Zamanını ezana göre ayarlayan geleneksel toplumumuzun kulağı şehrin kalabalığından, dünyevi telaşlardan minarelerden yükselen ezan sesini artık duyamaz olmuştur. Kutlu, hikâyelerinde bu tespiti yaparken, ezan sesinin davetine kulak kabartan, icabet eden, bu icabetle kurtuluşa eren kahramanlar üzerinden modern insanın çıkmazlarından ancak bu ses içinde akarak felaha ereceğini de anlatmayı ihmal etmez.

2.1.1.5.2. Çay

¹⁵⁹ Turgay Anar, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerinde Ezan Sesinin İşlevleri", **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.336.

¹⁶⁰ Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, s.30.

¹⁶¹ **A.e.**, s.29-30.

¹⁶² Şerif Aktaş, "Hikâyeciliğimizde Yeni Bir Tarz: Yoksulluk İçimizde", **Türk Edebiyatı**, S.124, Şubat 1984, s.76.

Türk cemiyet hayatının en büyük sembollerinden biri de çaydır. Özellikle geleneksel yaşamın sürdüğü küçük yerleşim yerlerindeki kahvehane sohbetlerinin olmazsa olmazı olarak kültürümüzde yeri doldurulamayacak bir öneme sahiptir.

Zafer Yahut Hiç'te Ferit'in Tepeköy'e geldiğinde köyün kahvesinde kendisine çay ikram edilmesi ile "çay" hikâyeye Ferit ile eşleştirilerek girer ve hikâyeye boyunca bu durum devam eder. Çay Türklere, Türk kültürüne ait bir öge olarak hikâyede gizli bir kahraman gibi bulunmaktadır. Üst üste yapılan çay ikramlarını geri çevirmemesini Ferit bir iç muhasebeyle açıklar:

*"Çay, çay, çay. Ferit çay içmekten bıkmıyor. Demek ki gurbette ona en çok bu çaysızlık dokunmuş. Oralarda da çay var ama memleketin çayını tutmuyor. Hani adam ne demiş: "Bizden olsun da çamurdan olsun." Bu laf bir ayrımcılığa işaret etmiyor. Bunu düşünen fesattır. Bu söz sevgiye işaret ediyor. Bastığı toprağa bağlılığı, aidiyeti, hatıraları, tarihi, arkadaşlığı falan."*¹⁶³

Şehir hayatı hıza endekli bir yaşama biçimi sunarak bir arada olma kültürünü de yok etmiştir. Kahvehanelerde yapılan sohbetlere katık olan çay, artık alelacele yenilen poğaçaların boğazdan geçirilmesine yardımcı olan önemsiz bir sıvıya dönüşmüştür.

*"Ele avuca, dudak kenarlarına yapışan, ısırıldığında un ufak olup, formika masa üzerine kırıntılar bırakan bu poğaçalar. Kim bilir hangi yağlardan dokunmuş o geniz tıkayan kokusu ile üstüne iri yudumlarla çay alınmadan yutulmayan soğuk nevaleler."*¹⁶⁴

Kutlu'nun poğaça için yaptığı bu betimleme modern dünyada yeme içme kültürünün değişimini göstermesi bakımından önemlidir. Modernizm, sadece giyim kuşam, eğlence, çalışma, kazanma gibi faktörlerin yanında Kutlu'ya göre insan sağlığını da bozmaktadır. Her şeyin doğallığının bozulduğu gibi yiyecek içeceğin de doğallığı

¹⁶³ Kutlu, **Zafer Yahut Hiç**, s.145-146.

¹⁶⁴ Kutlu, **Yoksulluk İçimizde**, s.10.

bozulmuştur. Hatta çay bile “*rengini, kokusunu, sevecen sıcaklığını kaybetmiş*”¹⁶⁵ tir. Kutlu, çayı da “*meymenetsiz*” olarak yorumlamaktadır.

Nehir söyleşi tekniğiyle yazılan *Anadolu Yakası*’nda Muzo ile gazetecinin hikâye boyu süren sohbetine tek eşlik eden arkadaş çaydır. Sohbetin başında, ortasında “çay”ı araya sokması Mustafa Kutlu’nun bir tercihidir. Sohbetin bir yerinde nescafeye karşı alternatif olarak da bunu hissettirir.

Sonuç olarak, Mustafa Kutlu medeniyetimizi oluşturan temel unsurlar üzerinde mutlaka söylecek bir sözü olan biridir. Medeniyet ona göre dinamik bir şeydir. Tabiatın mekâna, insan ilişkilerine kadar hayatın her anına kendi kokusunu bırakır. Çalışmamızın bu bölümünü oluşturan cemiyet, mekân, zaman, tabiat, ezan sesi gibi kavramlar Kutlu’nun dünyasında kökü Osmanlı geleneğine ve en alt zeminde İslam dinine uzanan bir yere sahiptir. İnsanın tabiatla, mekânla, eşyayla olan ünsiyetini koparan modernizmin karşısında gelenekten yana bir tavır takınır.

2.2. Modern Dünyanın Görünüm Biçimleri

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda buhar gücüyle çalışan makinaların bulunmasıyla başlayan Sanayi Devrimi, önce İngiltere’ye, daha sonra Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya’ya sıçramış, oradan da tüm dünyaya yayılmıştır. *Modern medeniyetin hayatında hudutsuz bir inkişafa kavuşan bu teknik*¹⁶⁶ asırlardan beri önde olan ilim, felsefe ve sanatı geri planda bırakmıştır. Modern medeniyetin ürettiği teknik, insanın eşya ile olan ilişkisine sirayet etmiş, hâkimiyet insandan eşyanın eline geçmiştir. Bu zihniyet değişimi, dünyada sarsıcı etkilere sebebiyet veren komünist ve kapitalist hareketleri doğurmuştur. Nurettin Topçu, modern dünyanın geçirdiği bu buhranı *ruhla*

¹⁶⁵ A.e., s.144.

¹⁶⁶ Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, s.22.

*madde, insanla eşya arasındaki, eşyanın zaferi ile neticelenen bir çatışma*¹⁶⁷ olarak nitelemektedir.

Modern dünya artık makinelerin ürettiği dünyadır. Gai Eaton'a göre şimdi tropik bitkiler nasıl çoğalıyorsa makinelerin ürettiği şeyler de öyle çoğalmakta ve ortaya çıkar çıkmaz kullanılıp dönüşüm sürecine geri dönmektedir. Modernizm, insanı gerçek ihtiyaçlara değil, tüketim malları için duyulan doymak bilmez hırsı hizmet eden, kendi başına hiçbir değeri olmayan objelerin sürekli üretimine mahkûm etmektedir.¹⁶⁸

Düşünsel alt yapısını, bilimsel bilginin akıl yoluyla inşa edilme süreci olan Aydınlanma döneminde olgunlaştıran, aynı zihniyetin kodlarıyla ürettiği teknolojiyi dünyaya yayan modernizm sosyal, iktisadi ve teknolojik her alanda yeni bir dünya görünümünü oluşturmuştur.

Tanzimat döneminden itibaren Türk toplumunda önce aydın kesimden başlayarak halk tabakasına yayılan Batılılaşma temayülleri Cumhuriyet döneminde daha da hız kazanmış, üzerinde yaşadığımız coğrafyada derin ve sarsıcı değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet* adlı eserinde Türk modernleşmesinin garptan satın alındığını belirterek “*elbiseyi aldık, insanı göremedik bile ve hazır aldığımız bu teknik, sahibi tarafından kullanılmıyan sahibine yabancı bir gizli el tarafından sahibinin hesabına ve onun varlığında kullanılan bir bıçak gibi benliğimizde derin yaralar açtığı*”¹⁶⁹ tespitinde bulunur. Batılılaşma adına devlet eliyle ortaya konan gerek teknolojik, gerek toplumsal ve siyasal projeler göz önünde bulundurulduğunda Topçu'nun tespiti yerini bulmaktadır. Zira ilerleme, gelişme, modernleşme, çağ atlama, adı ne olursa olsun, bunlar adına yapılan hızlı ve sağlıksız projeler toplum üzerinde pek çok çatışmayı, ahlaki ve kültürel çözülüşü de beraberinde getirmiştir.

¹⁶⁷ A.e., s.23.

¹⁶⁸ Eaton, a.g.e., s.85.

¹⁶⁹ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.24.

Ülkemizde “çağın tanığı” olan pek çok sanatçı eserlerinde bu değişimi yansıtmıştır. Ortaya kalıcı ve nitelikli eserlerin yanında, ideolojik saplantılarla yüklü ürünler de çıkmıştır.¹⁷⁰

Mustafa Kutlu Tanzimattan bu yana batılılaşma hareketleriyle başlayan toplumsal değişimi ve bunun sonucunda Türk insanında meydana gelen farklılaşmaları, özellikle 1980’lerden sonra Türkiye’nin yaşamaya başladığı modern hayatı gözler önüne sererken, bu süreci toplumsal değişim ekseninden anlatır. *Yoksulluk İçimizde*’de “*Nefes nefese insanlar. Kafalarında işleri. İşler. Alacak-verecek. Giyim-kuşam. Yeme-içme. Gezinti. Konut sorunu. İşsizlik. Fiyatlar. Can güvenliği. Önlemler paketi. Tüpgaz, margarin, sigara.*”¹⁷¹ şeklinde ifade ettiği, bütün olumsuzluklarıyla modern hayatın görünümüdür.

Kutlu’nun hikâyelerinde modernizm, bütüncül bir halde kentlerde etkisini göstermektedir. Teknolojinin, sanayileşmenin artması ile kentlerin kalabalıklaşması, özellikle köylerden akın akın yapılan göçler ve bu göçlerin sonucunda kente intibak etmede zorlanan taşra insanının hem yeni vatan edindiği kentin sosyal yapısını dejenere etmesi, hem de bu dejenerasyonla beraber kendisinin de ahlâki yönden dönüşüme uğraması modern dünyaya ayna tutan başlıca sorunsallardır.

Gelenek ve modernizm çatışmasını köy ve kent üzerinden yapan Kutlu’ya göre doğallığın, ferdin cemiyete hükmetmediği sosyal hayatın yaşandığı köy ve kasabaların karşısına çıkardığı ve hemen tüm yönleriyle olumsuzladığı modern şehirlerin görünümleri şu şekildedir:

“...Biri omzuma çarptı, o bana, ben ona baktım. Dalaşabilirdik, lakin rüzgar kavi, iş acele, üstelemedik...”¹⁷²

“Berber işi kaptı. Kaptırmak-kaptırmak fiillerini ne tuhaf kullanıyoruz. Bi kaptırdım yokuş aşağı, ibre yüzseksene vurdu. Veya bir kaptırdım herife, çanta bir yana, gözlük öte yana...”¹⁷³

¹⁷⁰ Tosun, a.g.e., s.31.

¹⁷¹ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.21.

¹⁷² Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.31.

“Şu taksiti yatıralım, iş acele. Memure kaş çattı. Saçları kızıl kahve. Boyalı. Herkes saçını boyamaya durdu. Kadın-erkek.”¹⁷⁴

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi modern dünya kendinse intibak eden insanın hayata bakışını değiştirmiş, onu maddi hırslar arasında sıkıştırmıştır. Artık bu dünyada insanın insana saygısı kalmadığı için *kapmak-kaptırmak* eylemi hayatın içine girmiştir. Kutlu, yeni yaşam biçimini “*haz ve hız*” düşüncesinin belirlediğini sık sık hikâyelerinde belirtmektedir. Bu düşüncelerle kazandığından fazla tüketen insan artık *taksitle yaşayıp taksitle ölmeyemahkum* olacaktır.

Kutlu, tabiattan mekanlara, insanın dış görünüşünden sosyal ilişkilerine kadar modern dünyaya geniş bir projektör tutar. İnsanı dönüştüren modernizm, tabiatı da kendi sisteminin içine dâhil etmiştir. Bu sistemin pratiğini yaşayan şehrin insanının düşüncesi şöyledir:

“İş çok, otobüs yok. Hava soğuk, yorgunum. Şehir etrafımda uğulduyor. Midem kabardı. Keçi eti miydi yediğimiz. Kola yerine çay içseydim keşke.”¹⁷⁵

Kutlu’ya göre şehir hayatının günlük telaşları içinde insan bitimsiz bir iş gücü çabasıdır. Sürekli kalabalıklar içinde duymaya, düşünmeye fırsat bulamadan koşturup durmaktadır. *Hikâye*’de Kutlu, kahramanın gözüyle kooperatif taksitini yatırmak için türlü acelelerle insanların arasından geçip giderken kooperatif sorunu, kalabalıkta insanın insana tahammülsüzlüğü, kapmak-kaptırmak deyimleri, işportacı çocuklar, sokak çocukları, emekli kuyruğunda ölenler, yenilen, içilen şeylerin sağlıksızlığı gibi konulara yine şehrin hay u huyuna uygun olarak hızlı bir şekilde değinir geçer. Bu arada kısa bir zaman için yolda gördüğü bir boy aynasından kendine de bakma fırsatını bulur. Aynadan yansıyan görüntü modern dünyanın çizdiği yeni bir yüzdür: *Büzülmüş bir adam*.

“Bastığın yer, toprak diyerek geçme tanı artık. O betondur, senin yeni vatanın. Asfalttır, parkedir, Halıflex’tir.”¹⁷⁶

¹⁷³ A.e.

¹⁷⁴ A.e.

¹⁷⁵ A.e.

Kutlu, modern dünyanın görünümünü böyle tasvir etmektedir. Orada her şey değerini ve aslını kaybetmiştir. Çalışma hayatının temposu yüzünden artık sabah namazları kılınmamakta, çocuklar bakıcıların elinde büyümekte, sürekli çalışmaktan bedenler yorgun düşmekte, ev, eşya her şey taksitle alınmakta, ödenmektedir.¹⁷⁷ Sonuç olarak Kutlu, tabiatın ahenginin, saflığının temsil edildiği köy hayatının karşısına her şeyin dengesinin bozulduğu, doğallıktan çıktığı, kirlendiği kent hayatını çıkararak modernizmin zihniyetinin parçalayıcı etkisine karşı bakışını vurgular.

Kutlu'ya göre modernizmin kuşattığı değerler dünyası insanının önemli bir etkisi de insanı gelenekten koparması, inançsızlık hastalığına yakalandırmasıdır. *Yoksulluk İçimizde*'de Türk toplumunun modernleşmesi ile beraber yaşadığı kültür değişmesini İslami bir bakış açısıyla anlatan Kutlu, modern hayatın insanının görünüm biçimini ironik bir biçimde şöyle vermektedir:

“Yeryüzü devasa bir tiyatro sahnesidir. Herkes rolünü ezberlemeli.

-O halde siz hangi rolü oynuyorsunuz?

- Ben alçak rolündeğim.

- Ya siz?

- Aldatılmış koca.

- Peki sizin rolünüz nedir?

- Para yiyorum, küçük bir rol, ama önemli dedi rejisör.

- Aranızda Allah korkusu duyan var mı?

Hep bir ağızdan çığlık çığığa:

-Onu unuttuk, ne mutlu bize, unuttuk...”¹⁷⁸

¹⁷⁶ A.e., s.8.

¹⁷⁷ A.e., s.9.

¹⁷⁸ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.74.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Kutlu'ya göre modern hayatın insandaki en büyük tezahürü inançsızlıktır. Ona göre modern hayat, Allah korkusunu unutturmuş, insanların gerek dış görünüşüyle, gerekse davranışlarıyla bütün yaşayış biçimine etki eden bir görünüm arz etmiştir.

Kutlu'ya göre Türk insanı dünyayı kasıp kavuran modernizm fırtınasının önünde kuru yaprak gibi sürüklenmektedir. Toprak ile eşya ile tabiat ile bağıını koparan, “yeni”yi isterken “eski”yi kökünden koparan, içinde bulunduğu topluma yabancılaşan, girmek istediği kültüre ait olamayan bir durumdadır. *Chef* 'te Hüseyin Hüsnü Şen'in şahsında kurduğu “... ‘Eski’ gitti, ‘yeni’ benim değil. O zaman nerdeyim ben? Boşlukta. Boşluğun sıkıntısında.”¹⁷⁹ cümleleriyle tespitlerini yaptıktan sonra bu durumun sebebinin insanda öte dünya fikrinin kalmamasına, dolayısıyla umudun tükenmesine bağlamaktadır. Modern dünyanın insanı umudu artık maddi şeylerde aramaktadır. Umut otomobildedir, evdedir, giyim-kuşamdadır, konfordadır, paradadır, mevkide, şöhrettedir.

Çalışmamızın bu bölümünde Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde modern dünyanın görünümünün insan bazında ele alınacaktır. İnsanın ekonomi-geçimi, siyaset ve liderlik, köyden kente göç ve sonuçları ve modern hayat karşısında insanın nerede durduğu ele alınırken Kutlu'nun dünya algısında modernizmin yeri tespit edilecektir.

2.2.1. Ekonomi-Geçim

Türkiye'deki toplumsal değişimle birlikte bireylerde, toplumda ve kurumlarda meydana gelen değişim, yozlaşma, deformasyon, yaradılış gayesinden uzaklaşma gibi mefhumları Mustafa Kutlu bu süreçte tespit etmiş, bunları hikâyelerine temel sorunsal olarak yansıtmıştır. “*Sorunun dile getirilmesiyle birlikte hem çikarsamaların, hem de problemin çıkış yerinin belirtilmesiyle*”¹⁸⁰ çözüm yollarını da göstermiştir. Modern dünya kapitalist bir sistemi öngörmektedir. Dolayısıyla

¹⁷⁹ Mustafa Kutlu, *Chef*, 6. bs., Dergâh Yay., 2011, s.57.

¹⁸⁰ Tonga, “*Mustafa Kutlu'nun Hikâyeciliği*”, s.81

modernizme entegre olan devletler bu yeni sistemin getirdiği formlara uymak, o formlara göre hayata bakışlarını dönüştürmek durumundadırlar. Hızlı modernleşmenin yaşandığı Türkiye’de de özellikle 1980 sonrası kapitalist sistem bütün varlığını toplum üzerinde hissettirmiştir. Nurettin Topçu’nun ifadesiyle “*Bugün artık içimizde yapmak, yaratmak, yaşatmak ideali nedir bilmeyerek, sırf kazanmak, apartman, otomobil sahibi olmak için yaşayanlar çoğalmıştır.*”¹⁸¹

Modernizm ve onun doğurduğu kapitalist düşüncenin toplumlarda yarattığı başat sorun ekonomi ve geçim alanında olmuştur. Sanayileşme ve gelişen teknoloji, geçim kaynaklarının yönünü değiştirmiş, insanın toprağa, el emeğine bakan yüzü fabrikalara, holdinglere, bankalara dönmeye başlamıştır. Dolayısıyla geleneksel hayatta ekonomi ve geçimin temel kavramı olan “rızk”, yerini “hırs” ve “konfor”a bırakmıştır. Modern dünyada artık insanının büyük sıkıntısı hayatını idame ettirmek için geçim değil, hayatına konfor katmak için geçimdir. Bunun için çalışır, çalışıkça tüketir, tükettikçe daha çok çalışır. *Chef*’te bu durum, yazarın deyimiyile “*tüketimin bizi nasıl tükettiği*”¹⁸² bir ailenin üç bireyi etrafında anlatılmaktadır. Hikâyede ekonomi-geçimle ilgili Kutlu’nun dünya görüşünü, bu bağlamda modern dünyanın dayattığı kapitalist düşüncenin insanı soktuğu çıkmazı şu cümlelerle aktarabiliriz:

*“Hayat geldi, geçiyor. Hatta geçti bile. Giyim-kuşam taksitlerini, oğlanın mektep taksitlerini ödeyerek geçti gidiyor. Taksitle yaşadık, taksitle öleceğiz.”*¹⁸³

Gerek söyleşilerinde gerek köşe yazılarında “kanaat ekonomisi” adında bir teklif oluşturan Kutlu, bu teklifinde elindekiyle yetinen, müsriflikten kaçınan, hırs yerine huzuru seçen, şükür sahibi insanı örneklemektedir. Kanaat, günümüz tüketim toplumuna eklenmiş olan insanı kurtaracak tek yoldur.

¹⁸¹ Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, s.24.

¹⁸² Kutlu, **Chef**, s.25.

¹⁸³ **A.e.**, s.19.

2.2.1.1. Para

Her edebiyat eserinin bir iletisi, alıcısına ulaştırmak istediği bir öğüt, bir hikmet vardır. Bu bazen doğrudan, bazen de metnin bünyesinde bir sembol olarak bulunur. Mustafa Kutlu, hikâyelerinde okurda sadece edebi bir zevk uyandırmaz. O, aynı zamanda bir tezini ortaya koymak için yazmıştır. Okuruna ulaşırken kıssadan hisse yolunu da bir saik olarak alan Kutlu, bu yolda bazı kodlar kullanır. Bu kodlar onun hikâyelerinin düşünsel altyapısını oluşturur.

Hikâyelerin büyük bir kısmında ele aldığı toplumsal değişim konusunun temel kodlarından biri “para” kavramıdır. Para, değişimin insanın pratikte ve iç dünyasında yaşadığı çöküntünün temel sebebidir. Kutlu’ya göre “rızk”ın önüne geçen para, köy-kasabalarda, kentlerde yaşayan insanların cemiyet hayatındaki güven duygusunu temelinden sarsmış, insan ilişkilerinde geleneksel hayatın öngördüğü dayanışma, yardımlaşma gibi manevi düsturlar yerini menfaate, güvensizliğe bırakmıştır. Bu durumu Mustafa Kutlu, bütüncül olarak “ahlakın bozulması”, sırtımızı yasladığımız değerlerin çökmesi, “insanlığın ölmesi” şeklinde değerlendirmektedir.

Sovyet Rusya’nın yıkılışı ve II. Dünya Savaşı’nın sonuçları dünyadaki dengeleri değiştirmiştir. O güne kadar kapitalist düşüncenin karşısında duran sosyalistler, çarkın aleyhlerine dönmeye başlamasıyla akıntıya karşı direnememişler, paranın, maddenin gücüne boyun eğmişlerdir. *Gönül İşi*’nde yer alan *Eşik* hikâyesinde Kutlu bir dükkânın ihalesine katılan bir grup gencin konuşmaları aracılığıyla bu tespitini yapar. Gençlerin amacı dükkânı bir kitapçıya çevirip alttan alta da seminerlerine devam etmektir. Aynı zamanda bu dükkâna bir işletme mantığı ile yaklaşımları, tezgâhtara bile maaş vermeleri “*Devrimci olmak her şeyde profesyonel olmak demek ilk kez*” yaklaşımını getirmektedir. Kutlu, devrimci mantığının değiştiğini bu cümlelerle verirken yönelttiği diğer bir soru ve sorunun cevabı modern dünyada kapitalizmin bütün düşünceleri sömürüp içine hapsettiğinin açık bir göstergesidir:

“Peki tekelci kapitalizme yardım eden kitapları da satacağız mı senin bu profesyonel kitabevinde? Tabii, para kazanmak için her şeyi satarız. Maddeten kuvvetli olmak somut koşullardan belki de birincisi.”¹⁸⁴

Modern hayatın dayattığı kapitalizm parayı ön plana çıkarmış, insanlığı yücelten manevi değerlerin yerini “para” almıştır. *Mavi Kuş* yolculuğunda otobüsün battığı çukurdan kurtarmak için Koto Bayram’ın öküzlerinden yardım istenmesi, onun da bunun karşılığında para talep etmesi Kutlu’yu “*insanlık ölmüş ağa*”¹⁸⁵ düşüncesine getirmektedir. Her şeyin maddi bir karşılığı olduğunu savunan kapitalist anlayış girdiği her toplumu değiştirmiş, bozmuş, yozlaştırmıştır. Koto Bayram’ın bu tavrı karşısında diğer kahramanların “ne yapalım, vereceğiz mecbur”, gibi ifadeleri, modernleşme sürecinde Türk toplumunun çözülüşünün, dönen çarkın içine ister istemez dâhil oluşunun sorunsalıdır.

Ya Tahammül Ya Sefer’de de İlhan’ın şahsında işlenen para ve idealizm, Kutlu’nun paraya bakış açısını vermesi açısından önemlidir.

“*Ona hayatta paradan daha değerli şeyler de var demiştim*”¹⁸⁶ diye başlayan hikâyede, İlhan bu sözü ismini vermediği, gözleri lacivert mi gri mi olduğunu kestiremediği kızın babasına söyler. Kutlu, bu fikrin artık modern dünyada geçerli olmadığına vurgu yapmak için İlhan’ı yerli film kahramanlarına benzetir. Çünkü bu düşünceler ona göre sadece yerli filmlerin repliklerinde kalmıştır.

Para mefhumu insanı, özellikle daha önce parayla tanışmamış, onun tadını almamış kasaba insanını değiştirmiştir. Müslümanlıkta esas olan güven, yardımlaşma, paylaşma gibi düsturlar kaybolmuş, yerini güvensizlik, cimrilik, ve yalnızlık almıştır. Artık “*Komşusu açken kendi tok yatan bizden değildir*” hadisine binaen temellenen kültür ve geleneğin temel taşları oynamıştır. Komşunun komşuya borç para vermekten imtina etmesi, güvensizlik banka ve kredili borç alma durumunu arttırmıştır. *Bu Böyledir*’de manifaturacı üzerinden bu durum örneklendirilmektedir. Komşunun

¹⁸⁴ Kutlu, *Gönül İşi*, s.103.

¹⁸⁵ Kutlu, *Mavi Kuş*, s.10

¹⁸⁶ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.113.

komşuyu evine davet etmesine bile “*Borç isteyecek başka neye gelir ki?.. Ne demeli... Yok...Para nerde...Düpedüz yalan söyleyeceğiz...*” “*Haydaaa...Bu herif adamı yemeğe davet etmezdi ya... Bu işin içinde bir iş var...*” şeklinde yorumlar. Para yığmakla meşgul olan Rafet Efendi’nin namazı bile para düşüncesinden dolayı fesada girer:

“ *...Paran var mı derdin var arkadaş. Yesen yedi derler, yemesen sakladı derler. Velhasıl efendi haklı. En iyisi fukaralık... Rafet Efendi benim bildiğim ikindi namazı sekiz rekât idi, sen galiba on sekize çıkardın.*”¹⁸⁷Süleyman’ın bağdan topladığı taze armut sepetini “*Sepeti çıkarsak mı ortaya? Çıkarsak o saat dibine darı ekerler... Vermesek vermedi derler... oooof... of...*”¹⁸⁸

diyerek ortaya çıkarıp paylaşmaya korkması çözülen değerlerin bir göstergesidir. Hikâyenin sonunda manifaturacının kimseyle paylaşmaya razı olmadığı armutu kendisinin de yemesi nasip olmaması Kutlu’nun dünya algısının temelini oluşturan tasavvufi zemindir.

Para ile beraber oluşan diğer iki unsur banka ve kredi kartlarıdır. Bu unsurlar Kutlu’nun dünyasının şeytan üçgenidir. Bu üçgenin en tepe noktasında ise kapitalist sistem durmaktadır. *Chef*’te Hüseyin Hüsnü Şen, avukat ve medyacı arkadaşının gittikleri bir barda yaptığı konuşmalarda Hüseyin Hüsnü’nün ağzından yazar, para, kredi ve kapitalizm kavramlarına bakışını şöyle özetler:

“*Paraya kırallar hükmeder, yani devlet. Krediyeye ise banka. Para, siyasi bir uylaşım; kredi ise iktisadi bir dolaşım. Uylaşmak, yani saymaca bir şeyi benimsetmek için yapılan anlaşma iradi bir eylemdir, buna direnebilirsiniz. Lâkin kredi karşısında çareniz yoktur... Krediyeye hükmeden paraya, paraya hükmeden devlete, devlete hükmeden topluma hükmeder.*”¹⁸⁹

Bu cümlelerden sonra kredi ile ilgili şu açıklamaları yapar:

“*Kredi medeni bir mekanizma. Tarihçiler medeniyeti şehir hayatı ve okur-yazarlık olarak tarif ederler. Bakınız tuhaftır ki her ikisi de kredisiz var olmaz. İmparatorluklar,*

¹⁸⁷ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.51.

¹⁸⁸ **A.e.**, s.49.

¹⁸⁹ Kutlu, **Chef**, s.24.

dinin ve siyasi iradenin kredi mekanizmasını az-çok yönlendirebildiği toplum sistemleridir. Kapitalizmin diğer medeni sistemlerden farkı, kredinin devlete ve topluma söz geçirmesidir. Finansörler kapitalist sistemin gerçek kırıllarıdır. Soyтары kırıllar.”

Görüldüğü üzere kapitalist sistem devlet ve para ilişkisinde dengeleri bozmuştur. Sanayi Devrimi ile çok uluslu devletler giderek ortaya çıkmaya başlamış, imparatorluklar yerini kendi bağımsızlık mücadelesine girmiş olan irili ufaklı devletlere bırakmıştır. AB, NATO, İMF gibi uluslararası kuruluşlar, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin, ekonomilerini ayakta tutabilmek için başvurdukları menba olmuştur. Bu geçici pansuman tedbirler sonucunda kredi alandevletler, Kutlu'nun deyimiyle “*kapitalizmin gerçek kırılları olan finansörler*”e borçlanmışlardır. Böylece devlet krediye değil, kredi devlete ve topluma hükmeder hâle gelmiştir.

Kredinin topluma ve devlete hükmetmesinin önüne geçmek için yazar yine Hüseyin Hüsnü Şen'in aracılığıyla şu tekliflerde bulunur:

“-Peki bu kırallığa kafa tutulabilir mi?

-Tutulabilir.

-Nasıl?

*-Toplumun kültür düzeyini yükselterek. Yani kendine ve başka toplumlara bakışını, dünyayı ve hayatı yorumlayışını derinleştirerek.”*¹⁹⁰24

Kutlu'nun ifade ettiği “*derinleşme*” kavramı köklü bir medeniyetin içinden gelip batılı olma hevesiyle özünü, değerlerini yitirerek kapitalist çarkın içine dâhil olan Türk toplumunun tekrar bir bilinçlenme evresine girmesi, *Cemil Meriç*'ten alıntıyla *bankaya mabed, paraya mabud* olarak bakmayı bırakıp yüzünü aslolana, ulvî olana çevirmesi olarak karşılık bulmaktadır.

¹⁹⁰ A.e.,s.24.

2.2.1.2. Zenginlik

Avrupa’da bilim alanında başlayan gelişme ve önemli buluşların tarihini 19. yüzyıldan çok öncelere götürmemiz mümkündür. Ancak 19. yüzyılla beraber bu buluşların üretime uygulanması gerçekleşmiş ve bunun sonucu olarak artan üretim Avrupa devletlerinin ekonomik refahını yükseltmiştir.

Ticari hayat, insanların paraya, eşyaya bakışını önemli ölçüde değiştirmiştir. Tüketime köruklenmesi, gittikçe daha konforlu hayat yaşama isteği daha çok para kazanmayı gerektirmiş, para ve maddi refah, zenginlik ve konformizmi doğurmuştur.

Zenginlik düşüncesi Müslüman toplum yapısının varlıklar dünyasının algılayış biçimini değiştirmiştir. Müslüman için asıl zenginlik ibadet, asıl kazanç ahiretini kazanmak ve “kanat” düşüncesi iken kapitalist düzen Müslüman’ı o ana kadar temelini oluşturmadığı bir “dünya” düşüncesine sevk etmiştir.

Para kazanma ve zengin olma düşüncesi toplumda okuyarak bir yerlere gelmeye karşı da bir tavır geliştirmiştir. “*Akıllıyım diyorsun ama niçin zengin değilsin diyorlar.*”¹⁹¹ ifadesi Türk toplum yapısında zenginliğin aklın, ilmin önüne geçtiğinin bir göstergesidir. Kutlu, *Arkakapak Yazıları*’nda hikâye başlığı olarak verdiği bu sorunsalı “okumak” eylemi üzerinden irdeler. *Eskiden okumak bir anlam ifade ederken, şimdi zengin olmak bir anlam ifade etmekte* şeklinde yazdığı cümleler, “*okuyup da ne olacak?*”¹⁹² gibi ağızlarda kalıplaşan sözler bir dönemin modernleşme sürecinde toplum yapısının değer yargılarının nasıl değiştiğini örneklendiren önemli bir anektoddur.

Zenginleşme sorunsalı *Yoksulluk İçimizde*’de Engin’in şahsında görülmektedir. Daha çok para kazanıp zengin olma hayalleri kuran Engin, bunu gerçekleştirebilmek için nişanlısı Süheylâ’yı bırakıp patronunun kızıyla evlenme yoluna girer. Hikâye boyunca Engin, para hırsıyla çek defterleri, ihale, proje dosyaları arasında, beyaz eşya mağazalarının önünde görülür.

¹⁹¹ Mustafa Kutlu, *Arkakapak Yazıları*, 5. bs., Dergâh Yay., 2010, s.28.

¹⁹² A.e., s.31.

Her şeye çıkar penceresinden bakan, manevi değerleri bile madde üzerinden değerlendiren insan, tekkeyi de bu çıkar ilişkilerine alet etmiş, en sonunda siyaseti bile dine karıştırmıştır. *Sır*'da tekkenin bozulması, din ile dünya işleri arasında dengenin bozulmasına dayanmaktadır. Bunun temelinde modernizmin etkisiyle değişen dünya algısının geleneksel değerler ve inanç sistemi üzerinde yaptığı yıkıcı tahribat vardır.

Hikâyede zengin tarikat cemaatinin tekkeyi şehirde konforlu bir mekâna taşımamasından sonra tekke yaşantısının yüzü tamamen değişir. Rahatın ve konforun etkisiyle kısa zamanda şişmanlayan mürşide yöneltilen soruların da nev'i de artık değişmiştir. Yardımlaşmayı, dayanışmayı, zekatı şart koşan geleneksel yaşam tarzını, zenginleşen Müslümanlar kendi menfaatlerine göre yeniden düzenleme, bu yolda *"Benim şu kadar param vardır, bu parayı hangi işe yatırırsam benim için daha hayırlı olur?..Müslümanın sağcısı, solcusu olur mu?.. İmal ettiğimiz mallardan satılmayıp elde kalmış ve de eskimiş bir kısım vardır ki bunları zekat olarak versek doğru mudur?"*¹⁹³ gibi kendilerine meşru çıkış yolları arama hesaplarına girmişlerdir.

Kutlu Müslümanların para ve konfor karşısında bu çözümlerini mürşidin ağzından şu hadis-i şerifle örneklendirir: *"Öyle bir zaman gelecek ki, insanlar kazançlarının helal mi, haram mı olduğuna bakmayacaklar artık."*

Hikâyenin sonunda mürşit; paranın, zenginliğin getirdiği abartılı yaşamın ve bozulan cemaatinin karşısında daha fazla duramaz.

"Sanki ayağı çarıklı, yüzü yanık köylülerden biri değil de, samur kürklü bir şehzade imişiz gibi bizi koltuklayıp mercedes arabalara bindirerek şehir yerinde inşa ettikleri tekkeye indirdiler (...) Yahu siz bu kadar parayı helalinden nasıl ve ne yoldan kazandınız da bu tekke binasının duvarına döşemesine sıvadınız (...) Bir köşede büzüldüm kaldım"

Cübbemi çıkardım, yavaşça sarığımı yere koydum.

¹⁹³ Mustafa Kutlu. *Sır*, 10. bs., Dergâh Yay, 2012, s.20.

Tekkeden çıkıverdim.”¹⁹⁴

Efendinin sırrılması, geleneksel yapının modernlikle örselenmesi karşısında gönlü saf bir sufının olup bitenleri kaldıramayıp kendini insanlardan yitirişidir. Aynı zamanda efendinin şahsında Kutlu, modernizm karşısında tarikatlerin cemaate çevrilmesi, kapitalizmden etkilenmesi ve giderek tasavvuf olgusunun gerek şeyh, gerek mürit, gerekse tekke ve dergâh bazında kendine özgü ruhunun yitirilmesinin oldukça hüznü bir gerçekliğini verirken, mürşidin tekkeden çıkıvermesini, Müslümanların bütün bu hâlleri karşısında aldığı bir tavır olarak da değerlendirmek mümkündür.¹⁹⁵

Yaptığımız söyleşide Kutlu, küresel kapitalizmin Türkiye’yi geliştirmedığını belirtirken bu anlamda zenginliğe, refaha karşı olduğunu da eklemektedir. Kutlu’ya göre zenginlik geleneksel anlamda var olan zenginlik değildir. Vahşi kapitalizmin kurallarının işlediği, burjuva kesiminin lehine işleyen bir zaman söz konusudur. Ortalama gelir düzeyinin altında kalan tabaka arttıkça bir ülkede zenginlikten, refahtan söz edilemez. Bu sebepten Türkiye’de zenginlik birkaç şirketin elinde kalmıştır. Nitekim *Yoksulluk İçimizde*’de zenginliğin tanımını yaparak kavramın neresinde durduğunu, dünya algısında edindiği yeri de açıklığa kavuşturmuştur:

*“...Nedir zenginlik? İnsanları aldatarak, onların saf ve temiz taraflarını kanatıp kirleterek ve katiyen ihtiyaç duymadıkları şeyleri ihtiyaçmış gibi göstererek, yetmeyen paralarını ve mal varlıklarını, giderek haysiyet ve umutlarını çalarak biriktirdiğimiz bu kirli para. İnsanları birbirine yaklaştıran ve yardımlaşmalarını sağlayan bir alış-veriş değil bizimkisi. Onları her geçen gün daha bir ezerek, daha bir küçülterek, insanlıktan çıkarmak, eşyaya, mahiyeti meçhul eşyalara zebun kılmak...”*¹⁹⁶

¹⁹⁴ A.e., s.22.

¹⁹⁵ Sadık Yalziuçanlar, “Sırr’ın Sırları” *Aynanın Sırrı Sempozyum Bildirileri*,s. 109, Haziran 2012,

¹⁹⁶ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.85.

2.2.1.3. Holdingleşme

1980 yılında Sovyet Rusya'nın çökmesi bir anlamda kapitalizmin kominizm karşısındaki zaferi olarak değerlendirilebilir. Amerikalı Francis Fukuyama, kominizmin çökmesiyle kapitalizmin kazandığını belirtirken kapitalist kavramının yerine “*serbest piyasa ekonomisi*” terimini getirir. O dönemlerden bu yana *serbest piyasa, liberal ekonomi gibi* kavramlar tercih sebebi olmuştur.¹⁹⁷

Serbest piyasa ekonomisinin piyasaya müdahale etmeme taleplerinin, ticari hayatta küçük esnafın aleyhine gelişen etkileri olmuştur. Geleneksel düşüncede rızkını kazanmak için kendi el emeğiyle tek bir işe yoğunlaşarak geçimini sürdüren küçük esnaf yerini giderek şirketlere, kobilere bırakmıştır. Zamanla şirketler de kapitalist sistemin hızına yetişememiş, holding denilen birkaç şirketi bir araya getiren büyük kuruluşlar oluşmuştur. Geleneksel toplumlarda ticaret nakit olur. Holdingte birkaç şirket birarada olduğu için birinin kârı ya da zararı diğer şirketlere yedirilir. Holdinge üye olan biri bütün bir holdingin kârına ortak çıkarak böylece kazanmadığı bir paranın ortağı, sahibi hükmüne geçer.

Kutlu, Türkiye'nin kapitalist sisteme entegre oluşunda en belirgin dönemin Turgut Özal'ın iktidarda olduğu dönem olarak değerlendirir. Ona göre *küresel kapitalizm katarına son vagonunu atan Özal*¹⁹⁸ zamanında ve daha sonraki dönemlerde serbest piyasa ekonomisinin yarattığı pek çok zorlukla karşı karşıya kalmıştır ülke. *Anadolu Yakası*'nda doğrudan Özal'ı ve yönetimini eleştirdiği cümleleri mevcuttur:

“Kapitalizm katarına yani son vagona kendimizi attık. ABD yardımcı oldu. O sırada başka bir alternatif yoktu. Özalcılar bunu dillerine dolamıştı: ‘Alternatif yok’ Yok evet ama her şey yasak. Toplantı, parti, dernek, muhalefet. Yeni partiler kuruldu, ötekiler

¹⁹⁷ Hüseyin Dayı, **İslam Medeniyetinin Küreselliği**, 1. bs., İstanbul, Akis Kitap, 2012, s.166-167.

¹⁹⁸ Yazarla yapılan söyleşiden alıntı.

Zincirbozan'a gitti. Özal, askerle beraber on yıl safa sürdü. Zeki adamdı, dünyayı tanıyordu ama ülkeyi yanlış yönetti.”¹⁹⁹

Büyük balığın küçük balığı yuttuğu, zenginle fakir arasındaki ekonomik uçurumun büyüdüğü Özal döneminde Kutlu'ya göre dünya gelirinin neredeyse tamamını ayakta tutan şirketlerin sayısının arttığı da gözlemlenmektedir. Şirketler modern dünyada devleti de muhalefeti de yöneten en büyük güçtür. Modern dünya artık şirketlerin egemenliği altındadır. Hızla bu düzene ayak uydurmaya çalışan gelişmekte olan ülkelerin halkını da sürdürülebilir kalkınma hareketi söylemiyle oyalamaktadır.

Holdingleşme sorunsalı yoğun olarak *Tufandan Önce*'de işlenir. Hikâyede kasabaya şirket kurma fikrini ilk getiren Belediye Başkanı Şemsettin Bilen, kasabanın büyük şehirde tahsil görüp de tekrar yaşadığı topraklara dönen tek delikanlısıdır. Kasabaya ilk geldiğinde babadan devraldıkları attar dükkânlarını genişletip iki katlı yapmak, işleri genişletmek olur. Bunun için hikâyede belirtildiği üzere bu işin mektebini okumuş olan Şemsettin, kardeşiyle beraber bir şirket kurar.

Tufandan Önce'de kasabada ilk önce şirket kuranlar daha sonra holdingleşmeye başlar. Kutlu'nun deyimiyle “*Her zenginim diyen bir holding kurar.*” Holding kavramını kasabaya getiren Avrupa'dan, Almanya'dan gelen işçi hemşehrilerdir. Avrupadan gelen cebi biraz para görmüş işçiler az gelişmiş Anadolu kasabalarında bir araya gelerek fabrikalar kurarlar, ithalat-ihracatla uğraşırlar.²⁰⁰

Sonuç olarak, holding ve holdingleşme kavramları modernleşen Türkiye'de refahın, zenginliğin simgesi, ekonomik yönden güçlü olabilmenin şartı; küresel ekonomide dünyada kalabilmenin, kendini gösterebilmenin ölçütü hâline gelmiştir. Kutlu, hikâyelerinde holding kavramına zihin dönüştürücü etkisi yönünden yaklaşırken bu dönüşümden en çok nasibini alan Anadolu'yu pilot bölge olarak seçer. Ekonomik yönden kalkınmaya çalışan Anadolu kasaba ve köylerinin okumuş, biraz eli para görmüş insanı güçlü olmayı maddi kalkınmayla eş değer tutarlar. O güne kadar

¹⁹⁹ Mustafa Kutlu. **Anadolu Yakası**, 1. bs., Dergâh Yay., 2012, s.88.

²⁰⁰ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.36.

geleneksel normlara uygun yaşayan insanlar artık sürekli daha fazlasına ihtiyaç duyan bireyler olma yolunda ilerlemeye başladılar.

2.2.1.4. Sanayileşme ve El Sanatlarının Yitirilişi

XIX. yy. da meydana gelen tarım ekonomisinden makine ekonomisine geçmek demek olan Sanayi Devrimi, sonuçları bakımından bütün dünyayı altüst etmiştir. Avrupalıyı güçlü ve zengin kılarken az gelişmiş ülkeler için felaket getirmiştir. Bu sürece demir ve kömürün asıl enerji kaynağı ve hammaddeyi oluşturduğu “makineleşme çağı” denilmektedir. Temel ve ayırıcı özelliği makine kullanımının yaygınlaşması sonucu fabrikaların ortaya çıkmasıdır. Fabrika, üretimi hızlandırmış, iş gücünden tasarrufu sağlamış, maliyeti aşağıya çekmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde nüfusun büyük çoğunluğunun tarımı ve toprağı bırakıp kentlere göç etmesi olayı sadece İngiltere’de görülür. Diğer büyük devletlerin hemen tümünde toprağı bağımlılık sürüp gider. Ancak 1914 sonrasında benzer bir gelişme diğer ülkelerde de görülmeye başlar. Tarladan fabrikaya, köyden kente geçiş hareketi Batı’nın her yerinde görülür.²⁰¹

Bu gelişmelerin ülkemize yansımaları 1950 sonrası olmuştur. Fabrika işleticilerinin yeni sanayi kentlerinde kalabalık topluluklar oluşturması ve eski kentlerin hızla gelişmesi kuşkusuz, geleneksel kurumların başa çıkamadıkları toplumsal sorunlar yaratmıştır. Fabrikalaşmanın oluşumuyla ülkede iki farklı insan tipi oluşmuştur. Birisi fabrika sahibi, zengin, kültürsüz, kısmen vahşi, para kazanma odaklı kesim, diğeri sanayicilerin hükmettiğı, köylerden gelmiş, bugünden yarına kalma kavgasında, kafasında para kazanma hayalleri olan alt tabaka kesimidir.

²⁰¹ “Sanayi Devrimi ve Sonuçları”, (Çevrimiçi) <http://www.belgeler.com/blg/6mx/sanayi-devrimi-ve-sonulari>, 10 Ocak 2013.

Fabrika, üretme ve çalıştırma merkezli işleyen, insanları da içinde çalıştırılan makineler gibi sürekli çalıştıran yerlerdir. Orada işçiler makinelerin hızına yetişebilmek için adeta makineleşirler.

Yokuşa Akan Sular'da bütüncül olarak köyden kente göç sorunsalı etrafında sanayileşmenin doğal bir sonucu olan fabrikalaşmanın toplumsal yapıdaki etkileri ele alınmaktadır. Hikâyede fabrika kültürü, o çarkın içine giren insanın geleneksel yaşantısının da önüne geçer. Seydali'nin ikindi namazını kılmak için izin istese de bu talebe aldığı cevap "*Kılmayıver canım. Akşama kaza edersin. İş üstündeyiz, bir şey olmaz.*"²⁰² şeklinde olur.

Sanayileşme ile beraber oluşan yeni bir sınıf varlığını göstermeye başlar. 1950-60 dönemi, kapitalist gelişmeye paralel olarak işçi sınıfının nicel varlığıyla daha da hissedilir bir güç haline gelmeye başladığı yıllardır. 1960 yılında ücret ve maaşların faal işgücü içindeki oranı %20'lere ulaşmış durumdaydı. Bu yıllarda tarımda mekanizasyona bağlı olarak yoğun bir kırdan kente göç yaşandı. Bu yeni güçler hızla işçi sınıfının saflarını doldurmaya başladılar. Bu yeni ücretliler arasında tümüyle mülksüzleşmiş unsurların yanısıra, kentteki yaşamın çekiciliğine bağlı olarak kırdan henüz tam olarak mülksüzleşmeden kentlere akın etmiş küçümsenmeyecek sayıda işçi adayı da mevcuttu. Böylece, 1970'lerde başlayan dönemde kitle hareketleri önem kazanmaya başladı. Fabrikalaşma ile ortaya çıkan yeni bir olgu da "grev" oldu.²⁰³

Yokuşa Akan Sular'da sosyal bir sorun olarak fabrikalaşma ile gelişen Türkiye'deki işçi sınıfı ve grev olgusu işlenmektedir. Cevher ve arkadaşları bir ramazan günü fabrikanın bahçesinde dinlenirken, fabrikanın önünde toplanmış olan kalabalığa anlam veremezler. "*Grev var, grev var. Direnelim arkadaşlar... Kahrolsun faşistler*"

²⁰² Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.23.

²⁰³ "İşçi Hareketi Değişimleri", (Çevrimiçi), <http://www.belgeler.com/blg/29q5/ii-hareketi-deiimleri>, 10 Ocak 2013.

²⁰⁴ sloganlarıyla irkilirken kendilerini bir anda yazarın “*Toz dumana karışmıştı, dost düşman ayırt edilemez olmuştu*”²⁰⁵ şeklinde ifade ettiği kavganın orta yerinde bulurlar.

Toplu sözleşme ve sendika kavramları *Yokuşa Akan Sular*’da da köyden kente az zamanda çok para kazanma düşüncesiyle göç etmiş insanların umut kapısı olarak verilmektedir. “*Toplu sözleşmeye bir hafta kaldı. Bu sefer koparacağız...verecekler. Mümkünü yok edecekler. Mesaileri, cumartesi-pazarları, bayramları topla.*”²⁰⁶Bu düşüncelerle İsmet’le karısı Atiye kazandığı paralarla ev alma hayallerine dalarlar.

Bican’ın da sendikaya girişi farklı değildir. “*Ağa artık bu dayievinde durucu olmasak gerek. Değiş Usta’nın dediği gibi sendikaya geçip başımızın çaresine bakmak gerek*”²⁰⁷ diye kafasına sığdıramadığı geleceğinin peşinden koşar.

Kutlu, burada henüz ne olduğunu, nereye ait olduğunu tam anlayamadığı kent hayatında kendini birdenbire işçi sınıfının içinde bulan köylünün yaşadığı şaşkınlığı da anlatmaktadır. Grev olgusu, Batı’da belli bir tarihsel sürecin doğurduğu zorunluluklar ya da gereklilikler sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Türkiye’de hazır bir kavram olarak alınan grev, göç eden köylünün önüne çıkan bir handikap olmuştur. Sürecin ve sonucun farkında olmayan Anadolu köylüsü, grevi de yaşanması gereken bir zorunluluk, bavuluna koyduğu maddi hayalleri gerçekleştirebilmek için önüne çıkan bir para kaynağı olarak telakki eder. Kutlu’ya göre bu durum geleneğin kapitalizme entegre oluşunun acı bir göstergesidir.

Nurettin Topçu’ya göre sanayileşmede sağlanan büyük kazanç ikiye bölünmektedir. Biri, kazancın sızıntısı olarak çalışan kalabalığın elinde kalan; öbürü patronların yani çağımızın sanayi krallarının payına düşen büyük lokmadır. İşçinin hayatı bütün günlük makine esaretinden ibarettir. Büyük umutlarla dayandıkları fabrika

²⁰⁴ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.43.

²⁰⁵ *A.e.*, s.45.

²⁰⁶ *A.e.*, s.78.

²⁰⁷ *A.e.*, s.73.

kapılarında konut, televizyon, otomobil gibi ağlayan çocuğu avutan oyuncaklarla kandırılmaktadırlar.²⁰⁸

Sanayi Devrimi'nin doğuşu sadece kendi iş gücünü büyük şehirlere aktaran kırsal kesime darbe vurmakla kalmamış, aile bağlarının zayıflamasına, kadın erkek hatta çocukların makine ve yeni sanayi kompleksi tarafından sömürülmesine de yol açmıştır. Hızlı kentleşme, büyük şehirlere göç, nüfus artışı ve Batı'da vuku bulan diğer pek çok unsurla birleşen sanayileşme süreci XIX. yüzyılın başlarında tedricen büyük şehirlerdeki ve bir dereceye kadar da kırsal alanlardaki geleneksel toplumsal bağları yok ederek ailenin zayıflamasına yol açmıştır.²⁰⁹ *Beyhude Ömrüm*'de zenginleşme hayalleriyle sanayinin geliştiği kentlere göç eden genç nesil giderek aile bağlarını koparmış, ailenin büyükleri köylerde yalnızlığa mahkûm edilmiştir.

Kutlu, hikâyelerinde sanayileşmenin olumsuz taraflarını işlerken köy-kent meselesine, kent olarak da İstanbul'a vurgu yapar. Sanayileşme ile yaşanan hızlı nüfus artışı, İstanbul'un ahlaki değerlerin çökmesine, dejenere olmasına neden olmuştur. İstanbul 1950'den sonra başlayan hızlı göçle birlikte bu çöküşü yaşamaya başlar. Eski İstanbul'a has olan görgü, nezaket kuralları kalmamıştır. Kutlu, İstanbul'a yapılan şuursuz göçün kentte yaptığı tahribata *Yokuşa Akan Sular*'da Emlakçı Şerif Bey'le ev aramaya çıkan Kemahlı memur arasında geçen konuşma ile vurgu yapar. Şerif Bey İstanbul'a ilk göçen ailelerdendir. Ama kendisi de kentin şu andaki durumundan şikâyetçidir: "*Yorganını sırtlayan geliyor. Mesela eskiden de kalabalık vardı. Tramvaylar tıklım tıklım giderdi. Kadınlarla erkeklerin yeri ayrılmıştı ortadan. Biri tesadüfen ayağınıza bassa, iki saat özür dilerdi. Ahlak, efendilik, saygı bir başkaydı.*"²¹⁰

Şerif Bey'e göre artık İstanbul'da zengin olmanın yolu çalmadan çırpmadan geçmektedir. Bir zamanlar nice hayallerle göç ettiği kentten emekli olunca bu defa uzaklaşmayı, küçük bir belde olan Geyve'ye yerleşmeyi kafaya koymuştur.

²⁰⁸ Topçu, **Kültür ve Medeniyet**, s.196.

²⁰⁹ Seyyid Hüseyin Nasr, **Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi**, Çev. Şehabettin Yalçın, 5. bs., İstanbul, İz Yay., 2010, s.237.

²¹⁰ Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, s.82.

Kutlu'nun hikâyelerinde gelenekten moderne hızlı bir geçiş yaşayan Türk toplumunun modern dünyanın elbisesini giyerken üzerinden çıkardığı geleneksel değerleri de onun dünyaya açılan penceresinden seyredilir. 1870'lerden sonra nitelik değiştiren sanayi devrimi, artık büyük ve varlıklı kuruluşların imkânları, doğal kaynaklar ve bilim ile işbirliği yaparak yeni ve seri üretime yönelmiştir. Bu aşama ilkinde göre toplumsal alanda da daha etkili olmuştur.

Özellikle sanayi devriminden sonra insan gücünün yerini fabrikaların almasıyla küçük esnafın yaşam alanı git gide daralmaya başlamıştır. El emeğinin önemi azalmış, onun yerine daha kısa zamanda, daha kalitesiz malzemeyle daha ucuza üretilen ürünler piyasaya sürülmüştür. Şehir merkezlerinde yok olan el tezgâhları kasabalarda bir müddet daha yaşamını sürdürmüştür. Ne zaman ki modernizm olgusu kasabaların içine nüfuz etmeye başlamış, o zaman zanaat ehlinin rızkı kesilmiştir.

Teknolojinin geleneksel meslekleri öldürmesi, zanaat erbabını bitirmesi *Kapıları Açmak* hikâyesinin kahramanı Mahir Bey'in şahsında işlenir. Mahir Bey, babadan oğula geçen marangozluk mesleğiyle uğraşmaktadır. Eskiden evler ahşap olduğundan oldukça değerli olan bu meslek zamanla ahşap binaların yok olmasıyla birden gözden düşmüştür. Hikâyede babadan oğula geçen marangozluk, Mahir'in oğlu Cihan'da tikanır. Mahir, oğlu Cihan'a "*sanat altın bileziktir.*" anlayışıyla mesleği öğretir. Bir yandan da kendisinin yokluğunda yerine imamlık yapmaya teşvik eder. İşleri giderek azalmaya başlayan baba-oğula Cenab-ı Hak yardım eder ve ahşap sandalye siparişi almaya başlarlar.

*"Tâ ki naylon sandalyeler çıkana kadar."*54

"Naylon" sandalye modernizmin kasabaya girişi, tabiatın doğallığının bozulmasının bir kodudur. Kutlu, naylonun kasaba hayatının doğal akışını, insan ilişkilerinin dengesini, alışverişin ritmini bozduğu sorunsalını hikâyede eleştirel bir tavırla dile getirmektedir.²¹¹

²¹¹ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.54.

Naylon sandalyenin daha ucuza imal edilip satılması, kürek sapı ile tahta sinilerin yerine aliminyum kaplar ve tencerelerin çıkması babadan oğula geçen marangozluk mesleğini sekteye uğratır.

Sanayileşme ile insan gücüne dayalı zanaatlar tüketim pazarında eski gücünü kaybetmeye, el emeğiyle üreten esnaf giderek yok olmaya başlar. Zanaatkarın bir günde çıkardığı ürünü fabrikalarda çok kısa bir zamanda, sayı olarak çok daha fazla üretilmekte, ucuz fiyata piyasaya sürülmektedir. Bu arada üretilen malzemenin kalitesi düşmekte, ahşapın yerini naylon, bakırın yerini aliminyum almaktadır. Düşük fiyata satılan düşük kaliteli malın kullanım ömrünün kısa olması, o ürünün yeniden satın alınma ihtiyacını doğurmakta, bu da ticaret piyasasını canlı tutmaktadır.

Çalışmak, alın teri ile kazanmak, kanaat etmek, ocağı tüttürmek kavramları yazarın hayata bakışında önemlidir. Hikâyelerinde zaman zaman karşımıza çıkan tüketim toplumuna karşı teklif ettiği kanaat toplumu düşüncesi *Kapıları Açmak*'ta da dolaylı olarak Mahir Hoca'nın oğluna nasihati bağlamında işlenir:

*“Tek evladımsın. İşte ocak, işte ev. Benden sonra bacasını tüttürmek sana düşer. Alnının terinden başkasına tenezzül etme. Helal süt emmiş biri ile izdivaç edersen bu evin bereketi benim de senin de torunlarına yeter.”*²¹²

Geleneksel hayatı pratikte tamamlayan kasabalarda halkın günlük ihtiyaçlarını sağlamakla beraber, cemiyet hayatının temel direkleri vazifesini gören esnaf ve zanaat dükkânları vardır. Bunlar, caminin etrafında ya da meydana açılan sokakta yan yana dizilirdirler. Genellikle babadan oğula geçen bir mirasla kadimden bu yana devam edegelirler. Kasabanın attarı, berberi, yorgancısı vs. hep birarada geleneğin özüne uygun biçimde yer alır. Oraları aynı zamanda kasabanın nabzının tutulduğu yerdir. Kimin darda olduğu, kimin sevinci, üzüntüsü olduğu bilinir. Ticarete esas olan para kazanma değil, rızkını kazanmadır. Hatta dükkanların içinde “Errızku alallah”, “Rüşvet alan da veren de mel’undur” gibi tabelalar bulunur. Kutlu'nun hikâyelerinde bunlar bazen bir lağımçı kimi zaman marangoz, hamamcı olarak karşımıza çıkar.

²¹² A.e., s.53.

Geleneksel mesleklerden biri de hamamcılıktır. *Tufandan Önce*'de kaç nesildir babadan oğula devredilen Yeni Hamam'ın son yıllarda müşteri kıtlığından artık iş yapmaz duruma geldiği ifade edilmektedir. Bunun sebepleri yine modernizme dayandırılmaktadır: “Evlere banyolar yapılalı, banyı kazanları, sofbenler takılalı hamam müşterisi diye bir şey kalmamıştı.”²¹³

Tufandan Önce'de kasabaya kanalizasyon şebekesi döşenmezden önce kasabanın can damarı, olmazsa olmazı olan lağımıcılık mesleği de ele alınır. Çok ince bir detayla anlattığı lağımıcılığın aslında tabiatın doğal ahengini bozmadığını şu şekilde ifade eder:

*“Lağımıcı, dolu arabası ile kasaba dışındaki tarlalara doğru gider; önceden anlaştığı tarla sahibinin nadasa bırakılmış tarlasını güzelce gübrelerdi. Böyle beş on araba çekilmiş tarla bir kez daha sürülür, seneye ekildiğinde bire yedi veren tarla on yedi verirdi. Eskinin adamları işi biliyordu yani. Kasabanın boku bile para ediyordu.”*²¹⁴

Teknolojik gelişmeler, bu doğal geri dönüşüm faaliyetine vidanjörlerle bir son verir. Vidanjörün çıkmasıyla lağım çekme işi daha fenni usullerle yapılmaya başlanmış, lağımıcı ise atı ve arabasıyla ortadan kaybolmuştur.

Kapıları Açmak'ta Zehra'nın babası Ârif, kasabanın yüzyıllardır süregelen mesleği olan dokumacılıkla uğraşmaktadır. Vaktiyle bu mesleği kasabaya ilk getiren ailedir. Fabrika malının çıkmadığı zamanlarda bu işten kazanılan parayla kasabanın güzel evleri, konakları yapılırken fabrika mallarının her yanı sarmasıyla tezgâhlar çökmüş, artık bu işten para kazanılamaz olmuştur.²¹⁵Yüzyıllardır babadan oğula geçen dokumacılık mesleği Ârif Efendi'nin oğlu Ahmet'te tıkanıp kalır. Ahmet'in babasına karşı olan sözleri kasabalarda zanaat erbabının içine düştükleri durumu ve iki neslin arasındaki anlayış farkını özetler niteliktedir:

“Babası Ahmet'e dokumacılığı öğretmişti ama, Ahmet'te nerde o sebat. Ahmet üç kuruş bez parasına fit olur mu? Daha bıyıkları terlemeden “Yahu Baba, bırak bu işi, bundan

²¹³ Kutlu, *Tufandan Önce*, s.107.

²¹⁴ *A.e.*, s.124.

²¹⁵ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.17.

*bize hayır gelmez. Zaten koca kasabada dokumacılık yapan kaç kişi kaldı, yol yakinken biz de kendimize bir iş kuralım” diye diklenmeye başladı.*²¹⁶

Cumhuriyet’in ilanından sonra siyasi hareketlilik oldukça yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Bir yandan hızlı modernleşme çabaları, bir yandan askeri darbelerin sonucunda teknoloji ve sanayide gerileyişler ülkeyi hem ekonomik ve sosyal olarak derinden etkilemiştir. 80 ihtilalinden sonra Özal’ın iktidara gelişiyle kendisinin halka sunduğu “çağ atlamak” projesi ülkede ekonomiden dini ve sosyal hayata kadar geniş bir alana yayılmıştır. Çağ atlarken Türk toplumunu medeniyet yapan bazı değerler göz ardı edilmiş, unutulmaya yüz tutmuştur.

Mustafa Kutlu’nun bu modern entegrasyona tümüyle karşı olmasının en başat sebebi burada ortaya çıkmaktadır. O, dini ve geleneksel değerlerin kuşattığı bir Türk toplumunu yaşatmak istemektedir. Ülkenin tarım toplumu olmayı bırakıp tüketim toplumu olma yoluna girdiğinden beri kendine has ahlaki, dini, geleneksel değerlerini yitirdiğini savunmaktadır. Hikâyelerinde kimi zaman açık, kimi zaman örtük hâlde vurguladığı bu düşüncelerinin özünü *Ya Tahammül Ya Sefer*’de özetler. Kitaptaki *Sarışın Sorular* hikâyesinde Kutlu doktora sınavına giren bir gence Âsım Bey tarafından iki soru yöneltir. Bu sorular aracılığıyla Kutlu’nun Ortak Pazar, Türkiye’de tarım sanayi, küçük sanayi, el sanatlarının durumu hakkındaki görüşleri anlaşılmaktadır:

Soru 1: Ortak Pazar ve Türkiye ilişkilerini Türkiye çıkarları açısından değerlendiriniz.

*Cevap 1: Türkiye ortak pazarla bütünleşmeyi bir hükümet politikası olarak benimsemiştir. Fakat uygulamada (uygulama hakkında düşünceleri nasıl ifade etmeli) Ortak Pazar Türkiye’ye anlaşmalarla belirlenen hükümleri uygulamakta, hatta üçüncü ülkeleri Türkiye’ye tercih etmektedir. Türkiye’nin ortak yapısı da ilişkilerde belirleyici rol oynamaktadır...*²¹⁷

Soru 2: Türkiye’nin kalkınması için emek veya sermaye yoğun tekniklerden hangisi tercih edilmelidir.

²¹⁶ A.e.

²¹⁷ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.77.

Cevap 2: Türkiye’de emek sermayeye nazaran bol ve ucuzdur. Bu sebeple kalkınmada emek yoğun tekniklere önem verilmeli, tarım, tarıma dayalı sanayi, el sanatları ve küçük sanayi geliştirilmelidir.

Soru 3: Faiz oranlarının serbest bırakılması ve bankerlik olayını Türkiye’nin kalkınması açısından değerlendiriniz.

Cevap 3: Faiz oranlarının serbest bırakılması bankalarda ve bankerlerde büyük fonlar birikmesine yol açmıştır.Fakat bu fonlar yatırımlara değil kısa sürede büyük kâr getiren işlere veya spekülasyonlara yönelmiştir. Kredi maliyeti yükseltmiş, işletmelerin finansman ihtiyacı darboğaza girmiştir. Öte yandan teşebbüs hevesi kırılmış, emeksiz geçim eğilimi yükselmiştir.”²¹⁸

Gelenkesel değerleri ön planda tuttuğu hikâyelerinde Kutlu, bu değerlerin yaşatılması adına yitip giden veya kaybolmaya yüz tutmuş kültürlerin, zanaatlerin eleştirisini de yapmaktadır. Kutlu’ya göre teknolojik gelişmeler Anadolu’da geleneğe en büyük düşmanlığı yapmıştır. Modern teknoloji ile birlikte kasaba halkının geçimini sağladığı insan gücüyle meydana gelen zanaatler birer birer yerini fabrikalara, makinelere bırakmıştır. Seri üretim insana olan ihtiyacı azaltmış, kısa zamanda çok üretme, iş gücünün azalması, insana olan ihtiyacın azalması ve buna karşılık kazanılan paranın artması kasabanın yerli halkını da büyük değişim ve dönüşüme uğratmıştır. Kasabalardan yükselen fabrika dumanları sadece tabiatı değil, kendi küçük dünyalarında mesut olan kasaba halkının ruhlarını da kirletmiş, onların içindeki samimiyetin üstüne siyah bir örtü örtmüştür.

²¹⁸ A.e., s.77-79.

2.2.2. Siyaset

“Mevki demek, koltuk demek değildir. Ahmaklar koltuk peşine düşer. Önemli olan geçerli olmak, sözü dinlenir olmak.”²¹⁹

Türk siyasi tarihi Cumhuriyet’in ilanından sonra hareketli dönemler geçirmiştir. 1945’e kadar devam eden tek parti yıllarında içine kapalı, sıkı devletçi bir politika izleyen Cumhuriyet rejimi, II. Dünya Savaşı’nın sonucunda meydana gelen demokrasi galibiyetiyle çok partili hayata adım atmıştır. Nitekim Demokrat Parti’nin iktidarı ele alması ve dünyanın yeni galibi Amerika ile ekonomik, ticari dayanışma içine girmesi ile Türkiye modernleşen, topraktan uzaklaşıp sanayiye, teknolojiye ve ithalata yönelen, yönelirken de maddi-manevi birçok sosyo-kültürel bozulmayı da beraberinde getiren yeni bir dünya düzenine girmeye başlamıştır.

Bütün bu sosyo-ekonomik kalkınma hamleleri ve bunların sonucunda elde edilen makam, mevki, şöhret, para, konfor gibi toplum ve birey üzerine sürülen modernizm cilaları ülkenin bu noktada mihenk taşı olan siyaset kurumunu da dejenere etmiştir. Mustafa Kutlu, Türkiye’nin modernleşme çabalarının siyaset cephesine nasıl yansıdığını, menfaat ilişkileriyle tabiatla, kâinatla ilişkisini koparan insanın para, güç elde etmek için siyaseti kullanmalarını, aynı zamanda bu çarkın içindeki siyasetçilerin bir zamanlar tutundukları ideallerinden, davalarından dönmelerini toplumsal bir sorun olarak irdeler.

Çalışmanın bu bölümünde Kutlu’nun siyaset ve siyasetçi kavramına bu çerçevede nasıl baktığı, modern dünyanın görünümünde siyaset ve siyasetçinin rolü, onu hikâyelerinde hangi oranda söz konusu ettiği tespiti çalışılacaktır.

Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde siyaset *saflığın, samimiliğin, davada sebatın, ahde vefanın, alçakgönüllülüğün tam karşısında yer alan bir dejenerasyon alanıdır.*²²⁰

Siyaset kavramını ağırlıklı olarak işlediği hikâyeleri *Ya Tahammül Ya Sefer, Tufandan*

²¹⁹ Kutlu, **Sır**, s.31.

²²⁰ Mehmet Samsakçı, “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Bir Dejenerasyon Alanı Olarak Siyaset ve Siyasiler”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.192.

Önce, Sır'da pratikte siyasetin toplum hayatını deforme eden somut taraflarının yanında "insan"ın zihin yapısında oluşturduğu tahribatı da ele alır. Kutlu'nun genel olarak eleştirdiği siyasi dönem 1980 sonrası olmakla birlikte Demokrat Parti dönemini de hatırlatan siyasi eleştirileri bulunmaktadır.

Kutlu, siyaset kavramına tümüyle olumsuz yaklaşır. "*Ona göre siyasetin iyisi kötüsü yoktur. Bir hizmet değil, bir menfaat odağıdır. İlkesiz ve acımasızdır. Siyasette yükselme ancak bir başkasının üzerine basarak, onurundan, ideallerinden ödünler vererek gerçekleşir.*"²²¹

Yukarıda Necip Tosun'dan alıntılanan bu fikirleri Kutlu, *Tufandan Önce*'de ayrıntılı olarak ele alır.

Tufandan Önce'de bir kasabanın belediye başkanı olan Şemsettin Bilen Kutlu'nun siyasete bakışını özetlemektedir. Hayatını doğup büyüdüğü kasabasına hizmet etmeye adanmış başkanın içten içe de milletvekilliği olma düşüncesi vardır. Ne yazık ki her seçim zamanı kendisine sözler verilmesine rağmen Kutlu'nun deyimiyle "*parsayı başkaları toplar.*" Hikâyenin diğer kahramanı Zeynel Âbidin Bey'le İsmail Bilen arasında geçen siyaset konuşması Kutlu'nun siyaset algısını verir:

*"-Atak değilsin Şemsettin. Korkak da değilsin, ama kime ne zaman vuracağını bilmiyorsun. Hatta birine vurmak aklından bile geçmiyor. Elini kaldırıp indiriyorsun. Hemen af dileyip vazgeçiyorsun... Bu, dostluğa, arkadaşlığa sığmaz diyorsun. Hele ki ahlâka hiç sığmaz. Olmaz. Şunu unutma ki siyasetin kendi mantığı, kendi ahlâkı, zaman içinde oluşmuş kaideleri, bin bir türlü inceliği var..."*²²²

*"En başta şu önündeki adamı tepeleyeceksin... İsterse baban olsun. Bir daha da dönüp arkaya bakmayacaksın. Siyasette hesap anında görülür ve şumu unutma ki siyaset ikinci adamı kabul etmez. Vefâ, sefâ lafta kalır... Siyasette ama ile başlayan cümlelere yer yoktur. Şüphe uyandırır. Vurdu mu devireceksin."*²²³

²²¹ Tosun, a.g.e., s.112.

²²² Kutlu, **Tufandan Önce**, s.13.

²²³ **A.e.**

Kutlu siyasetin bütün çirkin yüzünü hikâyeye bir alt zemin olarak döşer. Bürokrasinin ağırlığı, siyasetçiler arasındaki çıkar uyumsuzlukları, kendi topraklarına yabancılaşan milletvekilleri bir tenkit unsuru olarak yer alır.

Kutlu'ya göre işleri yürütmenin yolu siyasetten geçmektedir. Anahtar siyasetin elindedir:

“Muhaciroğlu hiç vakit geçirmedi; baktı, tarttı, iktidara kim yakın aklınca hesap etti, görüştü, danıştı, bir zaman Ankara'ya taşınıp durdu, meselenin ek yerlerini öğrendi, önce partiye üye, sonra delege, derken ilk seçimde İlçe Başkanı oluverdi.”²²⁴

Siyasette aslolan menfaatlerdir. Menfaatlerin çatıştığı noktada siyaset bütün çirkefliliğiyle yüzünü gösterir. Siyasetçiler arasındaki çıkar çatışmalarını *Tufandan Önce*'de kasabanın tanınmış siyasetçilerinden Haşmet Altay ile onun gölgesinde siyaset yapan, ancak alttan alta türlü oyunlarla kendi hesabına işleri yürüten Hulusi Derin'in şahsında verir. Kasabaya yapılacak olan yeni tesisi hepsi kendi üzerine mal etmek istemekte, bu sebeple karşılıklı türlü ayak oyunlarına başvurmaktadırlar. Haşmet Altay bir gün köyün kahvehanesine yaptığı bir konuşmada bu tesisi kurmak için ne kadar çaba harcadıklarını anlatırken kahveden *“Atma Recep din kardeşiyiz.”* sesi gelir. Bunun üzerine sinirlerine hâkim olamayan Haşmet Altay kahvede oturan köylü ile münakaşaya girer ve kahveyi terkeder. Yakın arkadaşı Hulusi Derin kahvedekileri yatıştırmak adına arkasından tekrar oraya girer. Fakat konuştukları hiç de Haşmet Altay'ın lehine değildir. Bu sefer tesisin açılması için asıl bütün işi kendisinin yaptığını köylülerin akıl erdiremeyeceği bir dilde anlatır durur ve sözlerini şöyle bitirir:

“Evet arkadaşlar, bir tesis kazandık, ama nasıl kazandık. Bunun altında kimin alın teri, emeği var. Özür dileyerek söylüyorum, bilirsiniz kendimi övmek adetim değildir, ama şu dakika övünç ve sevinçle söylüyorum, Hulusi Derin'in emeğidir bu.”²²⁵

Bu durum, siyasette güven duygusunun olmadığı bir göstergesidir. Kahvede yaşananları duyan İdris Güzel durumu İl Başkanı'na anlatır. İl Başkanı usta bir

²²⁴ A.e., s.38.

²²⁵ A.e., s.88.

manevrayla İdris Güzel’de yana bir tavır takınarak işin ucunu yeni alacağı traktöre bağlar. Çünkü İdris Güzel bir traktör firmasının acentasıdır.²²⁶Kutlu’ya göre karşılıklı çıkara dayanan bu durum siyaset yapmanın şartıdır. Sonuçta herkes payına düşeni alacaktır. Çünkü:

“Siyasette işi şansa bırakmak olmazdı. Siyaset şans işi değil hesap işiydi. Adeta bir santranç oyunuydu. Ne hissiyata, ne vefaya, ne de başka bir şeye yer bırakılmazdı. Siyasetin bildiğimiz manada bir ahlâkı değil, bir raconu vardı. O da şudur:Akrabanın akrabaya akrep etmez ettiğin.”²²⁷

Tufandan Önce’de siyaset ekseninde yer alan konulardan biri de bürokrasinin ağır işlemedir. Ülkenin kalkınmasında bürokratik engellerin rolü büyüktür. Kutlu bu durumu hikâyede *“Bir tesis açacaksın, müzeler müdürlüğünden bile izin almak gerekiyor”* şeklinde sorunsallaştırır. İdris Güzel’in açmak istediği tesis birçok bürokratik engele takılır. Bu sebeple hem siyasilerle, hem bürokratlarla ikili ilişki içine girer.

Kasabada ilçeden ilçeye giden asfalt yolun yenilenmesi de bürokrasinin yavaşlığından dolayı bir türlü tamamlanmaz:

“Asfalt söküyor, çakıl döküyor, ama nedense iş bir türlü ilerlemiyor. Yazışmalar, karşılıklı bağışmalar, tehditler vız geliyor.Niçin acaba? Hükümetler bazı bürokratları yerinden sökemezler.”²²⁸

Siyasetin bozduğu, bozarken kendisinin de menfaat ilişkilerine alet olduğu Türkiye’nin bir başka gerçeği de cemaat ve siyaset ilişkisidir. Kutlu, *Sır*’da bu karşılıklı etkilenişi enine boyuna irdeler. *Sır*’ı bir toplum hikâyesi olarak tanımlayan Kutlu, söyleşide bu sorunsalı cemaatler meselesi ortaya çıkmadan yazdığını²²⁹ da ifade eder. Modern dünya karşısında bir şeyhin de drama düşebileceği sorunsalını işleyen eserde aynı zamanda 1980’li yıllarda oluşan cemaat ve tarikatların seküler zihniyetin etkisiyle

²²⁶ A.e., s.91-92.

²²⁷ A.e., s.94.

²²⁸ A.e., s.167.

²²⁹ Yazarla yapılan söyleşiden alıntıdır.

bozulmaları, toplumsal bir kimlik oluşturarak güçlenebilmek için siyaseti kullanmaları, siyasetin de güç odağı olmak için tarikatlarla işbirliği içine girmeleri söz konusu olmuştur.

Bu meyanda bugün artık tarikatların sosyal fonksiyonu, dinsel fonksiyonun önüne çıkmıştır. Tarikat ve cemaatlerin seküler sisteme dâhil olma yolunda sarfettikleri bu çaba ve seküler sistemin de bu hazır bulunmuş toplumsal oluşumu kendi güçleri doğrultusunda kullanma gayreti sonucunda cemaatler, modern hayatın parçalayıcı, dönüştürücü söylemlerini içselleştirmişlerdir.

Mustafa Kutlu, derin bir sanatçı, aydın öngörüsüyle siyaset-tarikat ilişkisinin geleceği boyutları *Sır*'da önceden açığa çıkarmıştır. Bugün de hâlâ devam eden bu sorunsalı enine boyuna hikâyede eleştirir:

“Bunaldım. Demek bunalmamda hayır vardı. Çünkü iş döndü dolaştı siyaset kapısına dayandı. İhvanın ileri gelenleri gelecek seçimlerde filan partiye destek vermek isterlermiş. Ve çokları bu partinin liste başlarına çoktan yazılmışlar imiş. Denildi ki bu partinin başkanı gelsin, hiç olmazsa efendimizin bir kaşık çorbasını içsin, elini öpüversin... hem tekkemizin itibarı artar, hem ihvanın işleri daha bir yoluna girer...”²³⁰

Kutlu'ya göre artık tarikatler siyaset ve medya ağının bir parçası olmuştur:

“Bu işler de gazetelerde yer alıyor artık. Gazetelerin efendi hazretleri, efendi hazretlerinin gazeteleri oluyor. Olmasın mı yani... Her neyse... Güç meselesi...”²³¹

Mustafa Kutlu, Türkiye'de siyaset yapmanın yanında siyasetçi olmanın da bazı zorluklarını, gerekliliklerini ince tespitlerle ele alır. *Tufandan Önce*'de siyaset adamının iç dünyası, açmazları, kaprisleri, mücadeleleri, psikolojisi kendisine özgü ve farklı olduğu verilir. Şemsettin Bilen'in iç dünyasında yaşadığı çelişkiler, amaçları, hırsları, zaman zaman yaşadığı pişmanlıklara ilişkin anlatılanlar aslında bütün siyasetçileri resmetmesi bakımından önemlidir. Cuma günü hutbe dinlerken kendisini muhasebeye çekmesi, Kutlu'nun bir siyaset adamının da zaman zaman bu muhasebenin içinde

²³⁰ Kutlu, *Sır*, s.21.

²³¹ *A.e.*, s.34.

olması gerektiğini düşündüğünü okura vermektedir. Yaşadıklarını bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçirmesi insanın her zaman yaşadığı gerçekliklerden olmalıdır. Hutbe dinlerken daldığı muhasebeyi yansıtan şu cümleler bunu örnekler niteliktedir:

“Yahu şu adaylık işinden vaz mı geçsem artık? Nedir ulan Şemsettin şu üç günlük dünyadan alıp veremediğim nedir? Mevki ise mevki, makam ise makam, para ise para, sevgi ise sevgi. Niçin doymak bilmiyorsun. Mebus olacaksın da boyun mu uzayacak teres. Bırak bu ayakları. Bak imam efendi ne güzel anlatıyor. Bu dünya hayatı bir oyun ve eğlence. Sen ise yeterince tattın, doğup büyüdüğün beldeye belediye başkanı oldun. Hıh, neredeyse değişmez başkan. Bırak artık, bırak da babanın yolunu tut. Bu yıl seçimde adaylığa değil Hacca gitmeye niyet et. Yüzünü azıcık da ahirete çevir.”²³²

Neticede siyasetçinin de harkes gibi insanî kaygıları, kaprisleri, pişmanlıkları, arzuları ve hesapları vardır. Burada Şemsettin Bilen’in insanî yönü ortaya çıkıyor. O bir iktidar yarışında olsa bile inandıkları, ahlaki değerleri, yaşadıkları ve olup bitenler karşısında zaman zaman iç muhasebe yapması söz konusudur. Şemsettin Bilen vicdanında bu muhasebeyi yaparken ona siyasetin gerçeklik sesi itiraz eder.²³³ Bu bağlamda Şemsettin Bilen, idealleriyle inançları arasında sıkışmış bir kimlik olma özelliğini gösterir:

“Niçin efendim, ne münasebet. Hacca gitmek hizmete mani değil ki; bakınız mecliste ne kadar hacı milletvekili var. Hem Hacca gider, hem mebus olur. Hacca gitmek demek dünya hayatından elini eteğini çekmek demek değil ki.”²³⁴

Kapıları Açmak’ta kasabanın Belediye Başkanı’nın kasabada tarihi eser niteliğindeki harabe halindeki tekkeyi yıktırıp yerine park ve yeşil alan yapmak istemesi, bunun karşısında Mahir Hoca, Cihan ve Edebiyat Fakültesinde okuyan Mümtaz’ın el birliğiyle, kendi acemi imkânları nispetinde metruk tekkeyi yeniden kasabaya kazandırma çabaları tarihe, kültüre bakış anlamında Türkiye’deki iki farklı anlayışı ortaya koymaktadır. Hızla modernleşen, modern olmayı gelenekten, kültürden,

²³² Kutlu, **Tufandan Önce**, s.65.

²³³ Davut Dursun, “Mustafa Kutlu’nun Tufandan Önce’inde Siyasetin Gerçekliği”, **Muhafazakar Düşünce/Edebiyat**, Y.4, S.13-14, Yaz-Güz 2007, s.202.

²³⁴ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.65.

özden kopma olarak algılayan siyasi otoriteler ülkenin doğal, tarihi, kültürel güzelliklerine en büyük darbeyi vurmuşlardır. Hikâyede Belediye Başkanı bu zihniyeti temsil etmektedir. Onun tarihe ve tarihi esere bakışı şu şekilde verilir:

“Bittabi gözüm. Mezarlığı kaldır, binayı bırak, olur mu? Hem ne kıymeti var bunun. Mahir Hoca başımıza bela etti bunca yıl. Bıraksa idi kendiliğinden çökecekti zaten. Şuraya bak. Mezbeleye dönmüş. Düşününün bir kere. Burayı kaldırıyoruz. Yerine yemyeşil bir alan açıyoruz, şöyle çiçekler, fiskiyeli bir havuz, oturma gurupları falan. Ha, ne dersiniz? Çınar da var. Valla bana göre meydanın en kiral köşesi olur.”²³⁵

Kutlu burada dönemin siyaset anlayışını, modernleşmeyi tarihi yıkmak zanneden belediye başkanlarını da eleştirir. Belediye Başkanı'nın karşısına Mümtaz'ın üniversiteden hocası olan Mübeccel Hanım'ı çıkartır. Mübeccel Hanım, dönemin bozuk siyasi anlayışına karşı tarih ve kültür bilincine sahip bir akademisyeni temsil etmektedir. İkisinin arasında geçen mücadeleyi Garip Ahmet Baba Tekkesi kazanır. Tekkenin adının “Garip” olması da önemlidir. Kimsesi olmayan, sahip çıkılmayan anlamında olan bu tekke, aynı zamanda sahipsiz bırakılan, terk edilen köklü bir medeniyetin, onu ayakta tutan geleneğin sembol ismidir. Bu derinlere atılan varlığa yine Kutlu'nun idealize ettiği sembolik kahramanlar sahip çıkmıştır.

Kutlu'nun hikâyelerde işlediği bir başka sorunsal ülkesine yabancılaşan siyasetçilerdir. Yahya Kemal, “Edebiyata Dâir” adlı yazısında bizim aydınlarımızın mektepten memlekete dönemediklerini tenkit eder. Bu ifade Türkiye'nin siyaset kanalında da aksini bulmaktadır. Avrupa görmüş, modern hayatı içselleştirmiş olan siyasetçilerin, milletvekili oldukları topraklara, kültüre yabancı olması hikâyelerde tespit edilen diğer husustur. *Tufandan Önce*'de tesisin açılışı için kasabaya gelen milletvekilinin halka binaen yaptığı konuşma bakanın ülke insanına ne kadar yabancı olduğunu ironik bir biçimde verir.

Tesisin açılışı için kasabaya gelen bakan otuz senedir ABD'de yaşamış, dolayısıyla alışkanlıkları, yaşam biçimi, yeme-içmesiyle Türk kültüründen

²³⁵ Kutlu, **Kapıları Açmak**, s.98.

uzaklaşmıştır. Kasabaya varmak için yapılan otomobil yolculuğu bakan adına oldukça meşakkatli geçer.

“Arabanın içinde toz kokusu, toprak kokusu ve bir de Vali Bey’in ağır parfüm kokusu. Adam sanki hacı yağı sürmüştü (...) Çıplak dağlar, kel tepeler arasından kıvrılıyor yol. Ot yok, ağaç yok. İnsanlar burada nasıl yaşıyor?”²³⁶

Bakanın bilinç akışından geçen bu cümleler milletvekili olup da temsil ettikleri topraklardan habersiz olan bakanın şahsında Anadolu’yu ve Anadolu siyasetini sadece seyrettiği manzara resimleri üzerinden yapan ülkesine yabancılaşmış bütün bir aydın kesimin portresini çizer. Nitekim bakanın açılış konuşmasında kasabalıya hitaben sarfettiği serbest piyasanın nimetlerinden, özgürlüklerden, teknolojinin kalkınmadaki işlevşenden, Türkiye’nin gelişmesinin önündeki engelin köylülük ve tarım olduğundan şeklindeki cümleleri bu acı gerçeği somutlamaktadır.²³⁷

Mehmet Emin Ünalın *“Siyaseti, ticaret, şöhrat, nefsi tatmin ve günübürlük menfaatler için değil; ebedi gayeye hizmet yolunda, hem kendi, hem de gelecek nesillerin saadeti için, inançlarımıza bizi "biz" yapan temel değerlere yabancılaşmadan siyaset yapma zamanı gelmedi mi?”²³⁸* derken toplumdaki siyaset anlayışının peygamberlere yüklenen dini görevleri yanında siyasi görevlerini de yerine getirme ve gönderildikleri toplumları fiilen yönetme mefhumlarını taşıması gerektiğini söylemekle birlikte siyaset anlayışının bu çizgiden ayrıldığını, siyasetin insanların birbirini yediği, kazanmanın ve güçlü olmanın ön plana çıktığı bir noktaya geldiğini belirtmektedir.

Ünalın’ın görüşlerine bütünüyle eklenen *Elhân-ı Siyaset* adlı küçük hikâyede Kutlu, Yunus’un şahsında siyasete bakış açısını verir. Ona göre siyasette başarılı olmak için önce insan yetiştirmek gerekmektedir:

“Evvvela insana kıymet vermek lazımdır. Kuran-ı Kerim’in insanı eşref-i mahlukat sayan hükmüne hürmetten başka kurtarıcı yolumuz yoktur. Aynı zamanda bir ahlâk eğitime kuvvetle başlamak lazımdır. Devrimiz makine gıcirtısının ahlâk ilahilerini susturduğu

²³⁶ Kutlu, **Tufandan Önce**, s. 171-172.

²³⁷ **A.e.**, s.201-2012

²³⁸ (Çevrimiçi) <http://www.reyhaber.com/yazarlar/siyasete-nasil-baslamali.html>, 20 Kasım 2012

*devirdir. Bizim ahlâkımız hürmet, hizmet ve merhamet prensiplerini kendinde birleştiren aşk ahlâkıdır...*²³⁹

Kutlu'nun siyasete getirdiği teklifin çözüm yolunu Nurettin Topçu *ruh terbiyesi* olarak açıklar. Topçu'ya göre varlığından çıkarak maddeye, makineye sığınan insanlık ancak yeni yetişen nesillerin ruh terbiyesiyle bir çıkış yolu bulacaktır.²⁴⁰ *Ya Tahammül Ya Sefer*'de Yunus bu düşüncelerle atılır siyasete. Ruhunda yanan ateşi her yana taşımayı, gönülleri tutuşturmayı ister. Bunu yaparken ruh cephesinden başlayıp bütün varlığıyla çalışır. Kendini bir neslin yetişmesi için adar.²⁴¹ Sağdan soldan bulduğu masa, sandalyeyle evini kuran, karısı Neslihan'a nesli tükenmiş diye adlandırılan Nakkaş İsmail Usta'nın çizdiği motifleri işleterek derneğin Erzurum şubesinin perdelerini yaptıran, birkaç meraklı genci, şiir yazan üniversitelileri etraflarında toplayan Yunus, daha sonra siyasetin çirkef yüzüyle tanışır ve yavaş yavaş dışarıda akıp giden hayata karşı koyamaz. İdeallerini, inançlarını menfaat uğruna harcar. Çünkü Kutlu'ya göre:

*“Siyaset çirkefti. İnsanların birbirini yediği, insanların alınıp satıldığı yerdi. Doğru. Ama şurası da var; buna da bir haysiyet kazandırılmaz mıydı?..İktidarın çekici yüzü. Kuvvet. Bir anma günü için Halk Eğitim Salonu'nu rica etmek, bir sinemayı kiralamak. Bir broşür bastırmak için, bir el ilanı için el açmak. Milli şuuru güçlendirmek, milli kültürü yaymak, mukaddesata sahip çıkmak... Çok güzel, pek güzel, böyle deniyordu ardından, alçak sesle, kimden yanasınız? Baş dik, gözler ilerde, kalbin çarpıntısı ve ruhun yükselişi: Hak'tan yanayız. Ah ne kadar tatlı, biz de haktan yanayız, daha doğrusu herkes haktan yana. Siz kiminle birlikte haktan yanasınız?”*²⁴²

Kutlu, siyasete bakış açısıyla ilgili tesbihe dizdiği son taneyi *Ya Tahammül Ya Sefer*'deki son hikâyede tamamlar. Murat ağabeyinin ideallerini yaşatmak için çalışan Veysel bu arada da evlenir. Görev için tayin edildiği kasabada ırmağın kıyısında bir evde yaşar. Orada bir kitabevi açar. Murat Ağabeyinin mücadeledini devam ettirmeye çalışır. Kasabada sevilip sayılmaktadır. Kendisini bilgili, cana yakın, davaya hizmet

²³⁹ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.84.

²⁴⁰ Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, s.137-138.

²⁴¹ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.85.

²⁴² *A.e.*, s.87.

eden, gayretli bir genç olarak değerlendirmektedir kasabalı. Hatta kasabada bulunan ulu bir zata bile intisab etmiştir.²⁴³Buraya kadar her şey normaldir. Tâ ki Veysel İlhan'ın kulağına son sözünü fısıldayana kadar:

“Önümüzdeki seçimlerde muhtemelen aday olacağım.”²⁴⁴

Veysel utana sıkıla söylediği son sözleri, onun modernite karşısında yenilgisinin ilk belirtileridir. Kutsal görevlerle geldiği kasabada onun da siyaset çarkının içine girmesini Kutlu kahramanı İlhan'ın ağzından şöyle vermektedir:

“Adaylığın muhtemel değil, muhakkak. Irmak kıyısındaki ev, bacaklarına dolanan bir yaşındaki oğulu vişne şurubu, diploma, vergi levhası ve borcunu bitirdiği araba kadar gerçek. Davaya hizmet yolunda atacağın adımlardan biri de bu. Halkalar birbirine ulanıyor ve zincir tamamlanıyor.”²⁴⁵

Kutlu'ya göre siyaset anlayışının tüm kutsal idealleri gitmiş, geriye siyasetin çirkef, kara kumu kalmıştır. Hasan Hüsrev'in şiirinden alıntılan bu sözcüğün hikâye başlığı olarak kullanılması hikâyenin geldiği nokta açısından anlamlıdır.

Kutlu'nun hikâyelerinde karşımıza çıkan siyaset ve siyasetçi kavramlarını değerlendirdiğimizde ortaya çıkan sonuçların Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimin oluşturduğu dejenerasyonla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Modernizme intibak sürecinde gelenekle bağlantısını kesmiş olan ülkede siyaset, tam da bu dünyevi ihtirasların gerçekleşmesi için bir zemin görevi görmüştür. Dolayısıyla yeni güç odağı hâline gelen siyaset kurumları ve bunları yöneten siyasetçiler eğitimden ticarete ve dine kadar hayatın her alanında varlıklarını gösterirken, aynı zamanda Türkiye'deki ahlâki yapıyı deforme etme özelliği göstermişlerdir.

²⁴³ A.e., s.120-121.

²⁴⁴ A.e., s.124.

²⁴⁵ A.e.

2.2.2.1. Adalet

Kutlu'nun yazı hayatında hikâyeciliğinin yanında gazeteci kimiliği de ön plandadır. Hâlâ bir gazetede köşe yazısı yazan Kutlu, yazılarında hikayelerinde zeminini oluşturduğu temel izlekleri desteklemektedir. Bazı hikayelerinde de gazeteci kimliğinin karşımıza çıkması Kutlu'nun dünyaya aynı zamanda gazeteci gözüyle de bakması olarak açıklanabilir. *Tufandan Önce*'de kasabanın bir gazetesi vardır. Kasabanın gazete sahibi Fikri Tüzer hangi parti başa geçerse ona muhalif bir kişiliktir. Açılacak yeni tesis ile ilgili yazdığı bir köşe yazısında İbn Haldun'un, Kınalızâde'nin adalet çemberini anlattığı bir şiirini aynen yayımlar. Bu şiirdeki düşünceler Kutlu'nun adalet bakış açısını vermektedir:

“Adldir mûcib-i salâh-ı cihan

Cihan bir bağıdır divarı devlet

Devletin nâzımı şeriattır

Şeriata olmaz hiç hâris illâ mülk

Mülk zabt eylemez illâ leşker

Leşkeri cem edemez illâ mâl

Malı cem eyleyen râiyettir

Râiyeti kul eder pâdişah-ı âleme adl²⁴⁶

Bu şiiri verdikten sonra şu cümleleri sıralar:

“Bakınız metin “adl” ile başlayıp “adl” ile bitiyor. Yani başı adâlet, sonu adâlet. Öteki unsurlar çemberin neresinde olursa olsun dönüp dolaşıp gelecekleri yer adâlettir.”

Fikri Tüzer'in şahsında cemiyet, halk, ordu, devlet,mülk gibi temel kavramları sorunsallaştıran Kutlu, bu kavramların bütünü bir adalet düşüncesine bağlar. Bu

²⁴⁶ Kutlu, *Tufandan Önce*, s.111.

kavramlar birbirine bağılı bir ahenk dairesi içindedir. Dairenin bütünlüğünü sağılayan ise adâlettir. Ona göre bizdeki adâlet düşüncesi kadim bir dairedir. Bu kadim olma durumu “*Belki Çin’den, Hint’ten, belki Eski Yunan’dan Osmanlı’ya intikal etmiştir.*”²⁴⁷ şeklinde ifade ederken “*Şimdilerde herhalde ve muhakkak unutulmuştur.*” diyerek kadim olan adalet düşüncesinin şimdiki devlet dairelerinde kalmadığı, “devlet dairesi” kavramının dilimize yerleşip içinin boşaltıldığına işaret etmektedir.

Devlet daireleri, kamusal alanlardaki rahatlık, işini hafife alma, insan yaşamının kıymetsizliği *Gönül İşi*’nde *Suç* adlı hikâyede son derece trajik bir biçimde ele alınmıştır. Kutlu hikâyenin olay örgüsünü verirken bu çerçevede devletin köylere hiçbir şekilde yardım eli uzatmamasını, karakolundan hastanesine bütün kamu ve devlet çalışanlarının görevini aksatmasını, insan hayatının değersizliğini fotoğraf kareleri şeklinde sıramaktadır. Kutudere adında bir köyde yaşayan Kamer, hastalanan karısını şehre götürmek için otoyola çıkar, fakat hayatı kolaylaştıran otomobillerden hiçbiri onları almaz. Bunun üzerine yola set örer. Gelen ilk kamyoneti zorla durdurur. Kamyonetin içinde bölge şefi Şekip Bey ile arkadaşları vardır. Silah zoruyla Kamer kamyonete biner ve şehre giderler. Kamer’in şehre ulaşması işe yaramaz. Şekip Bey karakolda almıştır soluğu. Uyuyan polisi azarlayarak işe başlar ve Kamer’i tutuklattırır. Polisler Kamer’i aldıkları sırada hasta olan karısının yolda kalmış bedenini hastaneye götürmek bekçiye düşer. Hastanenin de hâli ortadadır. Nöbette uyuyan doktorlar zaten yarı ölü olan karısını kurtaramazlar. Kamer nihayetinde Şekip beyi vurur.

Kutlu, Fikri Tüzer vasıtasıyla öne sürdüğü bu düşüncelerine “*Dilerim Cenab-ı Hak bütün devlet dairelerimize bu adaleti göstermeleri için ahlâk, basiret ve cesaret verir*”²⁴⁸ şeklinde bir temenniyle nokta koyar.

Kutlu’nun adâlete bakış açısında Nurettin Topçu’nun etkisi büyüktür. Topçu’ya göre;

²⁴⁷ A.e., s.113.

²⁴⁸ A.e.

“İnsanların âdil olmaları için, ruhlarındaki adâlet ihtirasının kendi haz ve emellerine üstün olması, kötü ihtirasların bir tarafa itilebilmesi lazımdır. Adalet ihtirasını aşılacak olan ahlâk kültürü, insanlık sevgisine dayanır.”²⁴⁹

Buradan anlaşılacağı gibi günümüzde devlet dairelerinde yitirilen değerler ahlâk, basiret ve cesarettir. Modernizmle beraber gelen güç, iktidar mücadelesi, makam mevki ve para hırsı kadimden bu yana var olan değerlerin yitirilmesine sebep olurken bu değerlerin yerine istediğini elde etmek için her yol mubah düşüncesi gelmiştir. Kutlu hikâyede *“Para hiçbir vakit adaletin önüne geçemez, geçmemelidir.”* şeklinde adalet ve para ilişkisine bir nokta koymuştur.

2.2.2.2. Lider

Tufandan Önce, Kutlu'nun siyaset görüşünün bir beyannameyi olma özelliği göstermektedir. Onun siyaset ile ilgili görüşlerini Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi platforma da göndermelerde bulunur. Adalet, demokrasi, liderlik, bürokrasi gibi kavramları kahramanları aracılığıyla adeta masaya yatırır. *Tufandan Önce*'de “demokrasi”yi *“ne üdüğü belirsiz kaypak bir kavram”²⁵⁰* olarak ifade eden Kutlu, liderlik kavrama da bakış açısı getirir. Şemsettin bilen bir yaz gecesi televizyonda partinin grup başkan vekilinin konuşmasını dinlerken *“Önüme dört tane kaz atsan oturamaz. Peki nasıl oluyor da Grup Başkan vekilliğine kadar yükselebiliyor”²⁵¹* şeklinde hayıflanırken rahmetli İl Başkanı Zeynel Âbidin Bey'in liderlikle ilgili söyledikleri aklına gelir:

“Bir kere hastalıklı bir şekilde misyon sahibi olduğuna inanır. İkincisi, herhangi bir meselede karşısındakinin haklı olabileceğine inanmaz... o her zaman haklıdır, her zaman doğrudur... Liderde vicdan ayakbağı sayılır... Bu tür düşünce ve duygularını bastırır, hapseder. Böylece yüzüne aşınmaz ve aşılmaz bir maske geçirmiş olur...”

²⁴⁹ Nurettin Topçu, **Ahlâk**, 3. bs., Dergâh Yay., 2012, s.100.

²⁵⁰ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.136.

²⁵¹ **A.e.**

Ailesine, çocuklarına, herkese karşı bile oradan seslenir... Çünkü lider için gerçek bir paylaşım bir yede 'zaaf' demektir... Lider, kalabalıklar içinde yalnız bir insandır..."²⁵²

Görülüyor ki liderlik kavramının siyaset meydanında yer alması için bazı kuralları vardır. Günümüz siyaset anlayışı liderliği bütün insani duygularından sıyırmıştır. Demokrasi gibi kaypak bir zeminde lider olmak bu istikametten geçer. Acımanın olmadığı, sırların zaafa dönüştüğü siyasette en nazik konu "güven" meselesidir. Mustafa Kutlu, baştan sona olumsuzladığı siyasetin temelinde modern dünyanın ürettiği yeni duygu olan güvensizliğin yattığını ifade eder. Ona göre güvensizlik, dalga dalga merkezden millete doğru yayılmaktadır. İnsanlar hem millete, hem birbirlerine karşı olan güven duygusunu giderek kaybetmektedirler. Kutlu, Türk toplumunu merkezden millete kadar ahlaki, insani, sosyal, siyasi alanda yaşadığı değişimi milletin makus talihi olarak neticelendirir.

2.2.3. Yaşama Tarzı

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde modernizmi kendi imkânları doğrultusunda yaşayan iki tür insan vardır. Birincisi 1980 döneminin "köşeyi dönme" zihniyeti doğrultusunda gerek ticarete, gerekse sosyo-kültürel anlamda (siyaset, ilm dünyası vb.) belli bir gelir düzeyinin üstüne çıkıp zenginliği yakalamış insan tipidir. Bu kesim refah seviyesini oldukça üst seviyede tutarak yeme-içme, giyim-kuşam, mal-mülk edinme, tatil-eğlence anlamında konforu sonuna kadar yaşar. *Ya Tahammül Ya Sefer*'de Âsım'ın karısı, İlhan'ın sevdiği kızın babası bunlar arasındadır. İkinci kesim ise yine aynı dönemde başlayan ve hâlâ devam eden bir sorun olarak siyasetçilerin, ekonomistlerin, sosyologların karşısında duran orta ve alt gelir grubunun insanıdır. Bu kesimin çoğunluğu köyden kente göç eden, şehirde tutunmak için her türlü mücadeleyi verip, bazı göç eden tanıdıkları gibi parsadan pay kapamayan, sosyo-kültürel anlamda da köy ile kent arasına sıkışıp kalmış, bir başka deyimle arabesk yaşam tarzına sahip olan kişilerdir. Modern hayatın her türlü imkanını kendi yorumlarıyla kullanıp tüketmekte,

²⁵² A.e., s.137-138.

şehrin kültürel yapısının değişmesinde ve bozulmasında önemli rol oynamaktadırlar. *Yokuşa Akan Sular*'da köyden kente göçen insanların kentte tutunma mücadelesi verilirken, onların hayata bakışı, eğlence anlayışları, ev içi döşemeleri ince çizgilerle aktarılmaktadır. İkinci kesimin diğer bir cenahında ise Türkiye'de yüksek tahsil görüp devletin çeşitli kademelerinde memurluk, akademisyenlik yapan orta gelirli grup vardır. *Chef*'in kahramanları Hüseyin Hüsnü Şen, karısı Arzu ve oğlu Özgür bu bağlamda değerlendirilebilir. Bankada şef olan Hüseyin Hüsnü Şen, kazancı ile hayalleri arasında sıkışıp kalmıştır. Karısı ise emekli olduktan sonra ikramiyesinin üzerine ekleyip bir ev alma hayali kurar. Oğulları Özgür, okumakla para kazanılmayacağına farkındadır ve babası çok istemesine rağmen okul hayatına devam etmez. Sürekli zengin olma hayalleriyle boyundan büyük işlere kalkışır. Az çalışarak parayı vurma eylemini bir türlü gerçekleştiremez.

Modern hayatı yaşama biçimleri zihniyetin ön gördüğü pratikte bazı değişiklikleri getirmiştir. Modernizm onu bütün imkânlarıyla yaşayanları da, yaşamak isteyenleri de girdabına almış ya tümüyle dönüştürmüş ya da bozmuştur. Kutlu, bu her iki kesimin modernizm ortak paydasında buluşmalarını belirli kodlar üzerinden verir. Bu kodlar giyim kuşamdan eğlenceye tatilden otomobil sevdasına, zenginlik ve şişmanlığa kadar modern dünyanın yeni standartlarıdır.

2.2.3.1. Giyim Kuşam

Modernizmin en önemli parametresi Rönesans ve Aydınlanma'dan sonra Avrupa'da başlayan, Fransız Devrimi'yle beraber kamusal alana da yayılan bir sekülerleşme eğilimidir. Bu eğilimin pratiğe yansımış şekli giyim-kuşamdaki değişimdir.

Meselenin sosyolojik boyutuna bakıldığında kıyafet sorunu dini boyutunun yanında bir sınıfsal ayrışım simgesi olarak da tarihin her döneminde önemini korumuştur. *Toplumlarda üst sınıf, alt sınıftan daima farklı kıyafet ve sembollerle*

*kendini ifade etmiş, zaman geçtikçe bir dönem üst sınıfa has kıyafetler bir dönem sonra alt sınıfların kıyafeti haline gelebilmiştir.*²⁵³

Kitle iletişim araçlarının etkisi, modern dünyayı kasıp kavuran moda mefhumu, endüstri sektörünün tüketimi teşvik eden piyasa çeşitliliği, kamusal alanın getirdiği bazı zorunluluklar giyim-kuşamı modern dünyayı yaşayan insanın merkezine oturtmuştur.

Mustafa Kutlu, giyim-kuşam sorunsalını kıravat, saç tokaları, makyaj, ütülü pantolon, dekolte kıyafetler gibi kavramlar üzerinden vermektedir.

Kıravat modern dünyaya intibak etmenin bir kodu olarak çıkar *Bu Böyledir*'de:

*"Bu kravatla bağlanmışım bir yere. Nereye bağlandığımı ne bilecektim? Ne bilecektim, nasıl bir seçim yaptığımı."*²⁵⁴

Bankada çalışmaya başlayan Süleyman'ın taktığı kravat modernizmin dayattığı bir giyim tarzıdır. Sanayi devriminden sonra meydana çıkan fabrikalar, bankalar, bazı özel sektörler çalıştırdıkları personeli tek bir kıyafet giymeye mecbur etmiştir. Bu da modern insanda tek tip oluşumu zorlayan faktörlerdendir. Zamanla devlet daireleri de buna uymuştur. Özellikle kravat resmi kurumların, bankaların mecburi aksesuarı haline gelmiştir. Kökeni Fransız modasına dayanan bu aksesuar modern hayatın bir getirisi olarak Türk insanına sunulmuştur. Kasabalı olan Süleyman, bir çift gömlek hayali kurarken artık hep takmak zorunda olduğu bir kravata sahip olmuştur. Kravatın Süleyman'ı gelenekten kopardığını Kutlu şu cümlelerle belirtmektedir:

*"Kravatı çıkarınca yorgancı dükkanının serinliği, köşedeki çiçeklerin rayihası sarmıştı her yanımlı."*²⁵⁵

Seküler bir yaşam tarzını ön gören modernizm, geleneksel hayatın mahremiyetlerini de ortadan kaldırmıştır. İslam dininde ziynet olarak görülen, dolayısıyla mahrem alanın dışına çıkarılmayan kadının giyim-kuşamı modern hayatta

²⁵³ Ufuk Özdemir, "Türkiye'de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi", (Çevrimiçi) <http://www.enfal.de/tes17.htm>, 27 Nisan 2013.

²⁵⁴ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.30.

²⁵⁵ **A.e.**, s.31.

bir gösteriş simgesi hâline gelmiştir. Günün modasına uyma zorunluluğu kadını aynı zamanda modern zihniyete de uydurmuştur.

Yoksulluk İçimizde'de Kutlu, modern dünyada giyim kuşam biçimlerini kadın üzerinden verir. *Beyhude Ömrüm*'de tarlada başak öğüten kadın şehir hayatında kamusal alanda çalışan, para kazanan, özgürlüğüne ve dış görünümüne önem veren bir birey haline gelir. Hikâyede Süheyla'nın arkadaşı Şükran bu özellikleriyle verilir:

*“Dünyalar kadar para bu krep bluz, bu jorjet eteğe ödenmiştir. Göz kapaklarındaki şişelere, gözaltındaki mor halkalara, hele hele sabahları kalktığında yüzde beliren o acımasız çizgilere karşı losyonlar, şampuanlar, pudralar, allıklar sıralanmıştır... Şükran'ın kaşları cımbızla yoluna yoluna artık yok olmalıdır.”*²⁵⁶

Modern dünyayı yaşayan kadını Kutlu, dudak boylarıyla, yolunmaktan yok olan kaşlarıyla, sivri kırmızı tırnaklarıyla, dünya suretlerinin bulaştığı bir ayna olarak tarif eder. Geleneğin bânına bakan yönünün yerini zâhir almıştır. Manevi olanla irtibatını kesen insan, *Yoksulluk İçimizde*'de merkezine eşyayı almıştır. Ona göre “eşya” modern hayatı yaşayan insanın giyim kuşamı, aksesuarları, hayalini kurduğu araba, ev eşyaları gibi günlük hayatta ihtiyacın ötesinde edinilen, edinilmeye çalışılan, insanın kendine dönmesine engel olan kalabalıktır. İçinde bulunduğu dünyadan vazgeçme evrelerinde bir gün saç tokasını canhıraş bir şekilde ararken karşımıza çıkar Süheyla. Kaybolan saç tokaları karşısında duyduğu üzüntüyü “meğer benim ne çok saç tokam varmış” ifadesiyle anlatan Süheyla üzerinden Kutlu, insanın artık eşyayı merkezine aldığını göstermektedir.

Giyim-kuşam, görünümdür; otomobil gibi, ev gibi bir prestijdir. Kutlu'nun hikâyelerinde siyasetçiler, prestij sahibi insanlar ütülü pantolonları, kırıvatlarıyla tasvir edilir. *Sır*'da şehirde kurulan tekkeye ziyarete gelen bir grup siyasetçi pantolonlarının ütüsü bozulmasın diye yere oturamaz. *Yokuşa Akan Sular*'da Bican'ın göç ettiği şehirde akrabalarının yanında kalırken zaman geçtikçe bir ütülü pantolon hayali kurmaya başlaması insanın modern hayatta yaslandığı değerleri vermesi açısından önemlidir.

²⁵⁶ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.13.

2.2.3.2. Eğlence

Modern hayatın gerektirdiği diğer bir unsur da eğlencedir. Mustafa Kutlu'da modern eğlence hayatını simgeleyen öğeler lunapark, gazino ve hafta sonları gidilen piknik ve deniz kenarları olarak görülür.

Geleneksel hayatta gündüzleri çalışmak, geceleri ibadete, ev halkının bir aradalığına dayanan, eğlencenin ailece yapıldığı bir kültür vardır. Eğlencede her şey bir had ve hudud çerçevesindedir. Modern yaşam biçimi insan ilişkilerinde her türlü dejenerasyonu yapmakla birlikte eğlence hayatı diye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Modern insan artık eğlenmeyi “ev”in dışına çıkarmıştır. Eğlenmek için düzenlenmiş para harcamaya, tüketmeye dayalı yeni mekânlar oluşturmuştur. Bunlardan biri “gazino”dur. *Yoksulluk İçimizde*'de yer alan “*Beşerin böyle dalaletleri var / Putunu kendi yapar, kendi tapar*” dizelerini “*Tarih-i Kadim'e Zeyl*” şiirinde sarf eden Tevfik Fikret'ten ilhamla söylediği “*İnsan putunu kendi yapar*”²⁵⁷ ifadesini Kutlu, modern dünyada insanoğlunun putunu eğlence, para, haz ve bunları yaşama imkanı hazırlayan gazino için kullanır. Kutlu'ya göre “*Bu gazino düzenlenmiş bir yerdir.*”²⁵⁸ ve gazinonun tasvirine şöyle devam eder:

*“Denize kırmızı, sarılı ışıklar akıtır. Kadınlar kadınlıklarını soyunurlar. Erkekler erkekliklerini giyinirler. Kısık sesli şarkıcı ikisi arasında. Dudakları vişne çürüğü. Muğlak bir karanlık örter eşyayı, hatlar belirginliğini kaybeder.”*²⁵⁹

Gazinolar kadın-erkek ilişkilerinin bozulduğu, ahlaki değerlerin yerle bir edildiği yerlerdir. Modern eğlence mekânlarının olmazsa olmaz bir aksesuarı olan kadın mefhumunu Kutlu modern dünyada kadının yeri ve işlevi sorunsalı etrafında verir. Geleneksel toplumda dayanıklılığıyla, sağlam duruşuyla mahremiyetiyle ön planda olan kadın, modern hayatta cinsel kimliğiyle var olma mücadelesi içine girmiştir. *Yoksulluk*

²⁵⁷ Kutlu, **Chef**, s.76.

²⁵⁸ **A.e.**, s.77.

²⁵⁹ **A.e.**, s.76.

İçimizde'de gazinoda bir kadının “*Ah Engin, seninle böyle başbaşa kalabileceğimiz bir yer olsaydı*”²⁶⁰sözünü sarfetmesi kadının ahlaki çöküntüsünü vermesi açısından önemlidir. Yine aynı kadın yine yanlışlıkla sendeleyip Engin’in kucağına yığılma ve masasındaki diğer gazetecenin de onları bu şekilde fotoğraf karesine alma hesabına girer. Bu eğlence mekanları aynı zamanda büyük işlerin konuşulduğu, ihalelerin alınıp satıldığı, kültürel, siyasi tartışmaların yapıldığı yerler haline gelmiştir hikâyelerde. Engin de gazinoya böyle iş konuşmak amacıyla gidip gelmektedir. Gazeteciler, siyasetçiler, bürokratlar gazinoların, barların daimi müşterileridir.

Hikâyelerde karşılaşılan diğer bir eğlence unsuru *Lunaparktır. Bu Böyledir*'de tasavvufî bir imge olarak dünya hayatını simgeleyen lunapark aynı zamanda modernleşen dünyanın yeni eğlence tarzı olarak da verilir.

Lunapark daha hikâyenin başında tabiatın doğal ahengini bozan bir yapı olarak karşımıza çıkar. “*Lunapark’ın neonları geceyi gecelikten çıkarıyor. Işığın beyazına mor, mor kızılı, yer yer çilek kırmızısı karışıyor. Boşluğa doğru sandalyeler uçuyor... Rüzgara kapılmış saçlar, saç kokuları.*”²⁶¹ Görüldüğü gibi lunaparkın ışıkları gecenin doğal aydınlığı olan yıldızların ışığını örtmüştür. Modern hayatın getirdiği lunapark, içinde şans oyunlarının oynandığı, çılgınca eğlenilerek rüzgarlara saç kokularının karıştığı eğlence merkezli bir hayat biçimi sunar. Hikâyede özellikle kasabanın camiinin yanına kurulması, bütün yolların camiye, tek merkeze açılırken artık lunaparka açılması gelenek karşısında dayatılan modernizmin, bir alternatif olarak kasaba insanının önüne sunulmasıdır. Kutlu’nun deyimiyile “*lunapark parlamaktadır. Kendinden gayri her şeyi karartarak.*”²⁶² İşte bu ifade Kutlu’nun dünya algısında modernizm karşısındaki duruşunu açıkça vermektedir. Ona göre modernizm geleneği, tabiatı, inançları, kültür öğelerini ve bunların hepsini içinde barındıran insanı karartmıştır. Metindeki “*onun rengine boyanıyoruz*” cümlesi “*Biz, Allah’ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah’inkinden daha güzel olan kimdir?*”²⁶³ ayetine bir göndermedir. Yeni yaşam

²⁶⁰ A.e., s.79.

²⁶¹ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.8-9.

²⁶² A.e., s.9.

²⁶³ Kuran-ı Kerim, El-Bakara, 2/138.

biçimiyle insan giyim-kuşamdan eğlenceye kadar modernizmin gücü, ihtirası simgeleyen kırmızı ve mor rengine boyanmaktadır.

Şehir hayatında, özellikle orta kesimin rağbet ettiği eğlence mekânları ise piknik alanları ve şehrin hemen yakınındaki plajlardır. Hafta sonları arabalara doluşup kendileri için düzenlenmiş mesire alanlarını dolduran insan yığınının hâllerini Kutlu *Cehf*'te eleştirel bir yaklaşımla verir. Her şeyi tüketen modern çağın insanı tabiatı da böyle tüketmektedir. Havada mangal kokusunun, insan kokusunun birbirine karıştığı piknik alanına hikâyenin kahramanı Hüseyin Hüsnü Şen gidince büyük bir hayal kırıklığına uğrar.

Plaj kültürü, yine modern yaşam biçiminin getirdiği bir kültürdür. Daha çok refah seviyesi yüksek kesimin eğlence ve tatil olarak tercih ettiği plajlar, lüks otellerde eğlenerek vakit geçirme anlayışını, orta ve daha alt gelir seviyesinde olan halk da bir özenme ve taklit ögesi olarak yaşamaya çalışır. Kutlu'ya göre plaj kültürü aynı zamanda bir ahlaki çöküntüye de sebebiyet vermektedir. *Yokuşa Akan Sular*'da bu sorunsal açık bir şekilde işlenmektedir. Köyden kente göç eden Bican, hafta sonu kuzenleriyle beraber plaja gider. Şimdiye kadar had-hudud çerçevesinin dışına çıkmamış olan Bican, gördüğü manzara karşısında donup kalır. Yine burada da kadın-erkek bir arada olduğu kalabalık bir ortam tasvir edilir. Soyunma kabinlerinin önünde uzun kuyruklar oluşturarak bekleyen günü birlik tatilciler, her metrekaresi dolu olan sahil kenarlarında dinlenmeye çalışırlar.

2.2.3.3. Tatil

Modern hayatın getirdiği yaşama biçimlerinden biri de tatil fikridir. Önceleri güzün kentte çalışıp baharda köyelerine, tabiatın kucağına dönen insanlar, zamanla şehir hayatının hengâmesinden, buna fırsat bulamazlar. Modern hayatla birlikte özellikle orta gelir grubu şehirli insan, hafta sonları dinlenmek için kendilerine ayrılan, masalarıyla, çeşitli ihtiyaç alanlarıyla düzenlenmiş piknik alanlarına, deniz kenarlarındaki plajlara gitmeye başlamışlardır.. Kutlu, *Chef*'te bu durumu eleştirel bir bakış açısıyla anlatır.

Hüseyin Hüsnü Şen, hafta sonları komşuları arabalarına erzaklarını yükleyip teker teker mahalleyi terkederken penceresinin camından imrenmeyle onlara bakar. Nihayet kendine elden düşme de olsa bir otomobil alır. İlk işi hafta sonu piknik sepetini, mangalını, kömürünü, ipini, topunu hazırlayıp yola çıkmak olur. Piknik alanına vardıktan sonraki izlenimleri hep hayalini kurduğu hafta sonu gezisinin üzerine gölge düşürecek niteliktedir:

“Ulan bu ne kalabalık. Bir uyuzu akasya gölgesine razıyız... Piknik alanı olarak düzenlenmiş, yırtılmış yerler; yani o üzeri bıçakla kazınarak türlü isimler yazılı, yağmuru-karı yiyip yarı çürümüş ahşap masaların bulunduğu mahaller çoktan tutulmuş. Belki buralara gelenler gecedan kalkıp gelmiş; önce biz varalım, biz kapalım diye... Ormanın ortasında yamrı-yumru küçük bir alan. Futbol oynayanlar, voleybol oynayanlar, yakan top oynayanlar, teybi köküne kadar açıp çifte telli oynayanlar. Koşanlar, düşenler, bağıranlar. Mangal dumanından göz gözü görmüyor. Havada ağır bir et kokusu. Rakı kokusu. Çöp kokusu.”²⁶⁴

Tatil anlayışı modernizmin dayattığı bir düşüncedir. Tabiattan, eşyanın hakikatinden kopan, kendini sürekli çalışıp tüketmeye adanmış insan, hafta sonları dinlenme adı altında gittikleri düzenlenmiş dinlenme mekânlarını da alabildiğine hor kullanarak, tabiatı, toprağı da aynı tüketim düşüncesiyle harcar. Yukarıdaki izlenimler bu fikri doğrular niteliktedir. Türkiye’de özellikle orta gelir grubuna hitap eden bu yerlerle ilgili hikâyenin kahramanı Hüseyin Şen şu çıkarımlarda bulunur:

“Arabalar hep benimkine benziyor. Yokuşlarda kalanlar, su kaynatanlar, arkadan ittirilip çalıştırılmaya çalışılanlar. Renksiz, farksız, ucuz. Hemen her şey ikinci sınıf, üçüncü sınıf...”²⁶⁵

1980 sonrası serbest piyasa ekonomisine geçilmesi gelir dağılımında eşitsizliklere yol açmıştır. Bir kısım çok zengin olurken diğer bir kısım orta ve düşük gelir grubunda kalmıştır. Özellikle devlet memuriyetinde çalışanlar da bu gruba dahildir. Bir bankada şef olarak çalışan, İngilizce bilmediğinden müdürlük makamına

²⁶⁴ Kutlu, **Chef**, s.49.

²⁶⁵ **A.e.**, s.50.

oturamayan Hüseyin Hüsnü Şen gittiği bu dinlenme mekanlarından memnun kalmaz, kendini buralara yakıştıramaz:

“Benim bir şef olarak buralarda işim ne? Ciddi bir otelin ciddi bir balkonunda ciddi bir denize bakarak ciddi ciddi içkimi yudumladıktan sonra. Plaja inip altın kumlara sarılamadıktan sonra. Açık büfede tıknamadıktan sonra. Bütün bunlar boyası dökülmüş, ikinci el bir Şahin arabaya uygun düşüyor mu?”²⁶⁶

Menekşeli Mektup'ta modernizmin ürettiği yeni insan tipi Almanya örneği üzerinden verilir. Kutlu'ya göre Almanya, saate bağlanmış, sokakları manasız yüzlerle dolu, işten çıktıktan sonra bira içmekten başka bir şey düşünmeyen insanlarla doludur.²⁶⁷ Ferdin yaşam standartlarını ön plana alan bu yeni yaşam tarzı aile, çevre ilişkilerini yok edip bir robot gibi sürekli çalışmayı güdülemektedir. Mal edinme, para kazanma ve tüketme, eğlenme gayesi insanı birey olma yoluna sevk etmektedir. Modern dünyanın “birey”i artık kendi hayatını, isteklerini öncelemektedir. *Menekşeli Mektup*, tatil anlayışının bireyin kendini öncelemesinin en somut örneğidir. Artık modern dünyanın bireyinin tatilini annesinin ölümü bile bölemez durumdadır

“Geçen yaz olanları gazetelerde okuduk. Hani seksen yılın en sıcak yazı idi. O yaz sadece Fransa'da evinde yalnız yaşayan on beş bin yaşlı Fransız hayatını kaybetti. Görevliler ölen insanların yakınlarını (oğlunu, kızını) tatil yerlerinde bularak vefat haberini verdiklerinde hep aynı cevabı aldılar: Morga koyun beklesin. Biz tatil dönüşü cenazeyi teslim alırız. Anladınız değil mi? Tatili kimse bölemez, kimse engelleyemez. Ölüm bile.”²⁶⁸

Bireyin arzularını önceleyen tatil anlayışı, tabiatın dengesini de bozmaktadır. Türk insanı doğası gereği yerleşim için yüksek alanları tercih etmekteydi. Dolayısıyla denize yakın kısımlar sadece balıkçıların kullandığı bölgelerdi. *Kapıları Açmak*'ta şehrin kalabalığından, iş stresinden kaçan insanlar yavaş yavaş köy ve kasabaların kıyı kesimlerini Kutlu'nun deyimleriyle istila etmeye başladıkları eleştirel bir yaklaşımla verilir. Bu durum, Kutlu'nun söyleyişiyle *bacasız sanayi* adıyla yeni bir turizm sektörü

²⁶⁶ A.e., s.51.

²⁶⁷ Kutlu, *Menekşeli Mektup*, s.63.

²⁶⁸ A.e., s.69.

doğurmuştur. Tatil düşüncesiyle gelişen bu sektör, hem kıyılarda yaptığı tatil mekanlarıyla oraların doğal güzelliğini bozmuş, hem de şimdiye o bölgelere kadar rağbet etmeyen köy insanının gözünü açmıştır. O güne kadar sebepsiz yere denize girmeyen balıkçılar, turistlerin sahili ve kasabayı istila etmesiyle keyfi denize girmeye başlamış, yollarda don-gömlek dolaşanların sayısı artmıştır.²⁶⁹

Modernizm, sosyolojiye sekülerizasyon kavramını armağan etmiştir. Sekülerizasyon, dinin sosyal yapıdaki otorite ve geçerliliğini yitirmesi, insan aklının dini ve metafizik bağlardan kurtulması, dinin bir vicdan meselesi hâline gelmesi olarak açıklanabilir.²⁷⁰ Sanayileşme ile beraber daha çok şehir hayatında kendini gösteren bu düşünce, modernleşme çabaları içinde olan insanı, kendi sunduğu yeni seçeneklerle dini hayatından uzaklaştırmaktadır. Bu seçeneklerden biri olan tatil düşüncesi şehir insanının giderek merkezine oturmuştur. *Yokuşa Akan Sular*²⁷¹, da Kutlu, dini bayramları tatile çeviren yeni insan tipini bu boyutlarıyla ele almaktadır.

Mustafa Kutlu'ya göre toprakla bağını koparan şehir insanı yeni yöneldiği dünyanın hızına yetişebilmek için son gücüyle gayret etmektedir. Modern dünyanın sınırlarına girebilmek ancak fazlalıklarından kurtulmakla mümkündür. Bu fazlalıklar Türk insanının yüzyıllardır sürdürdüğü geleneksel değerlerdir. Tatil anlayışı bu yeni yaşam tarzının bir sonucudur ve Türk toplumunun geleneksel zihin tarihinde cemiyetten ferde geçiş anlamında bir dönüm noktasıdır.

2.2.3.4. Otomobil

Sanayileşmiş dünyanın en önemli nesnesi otomobildir. Çok eskiye gidersek tekerleğin icadıyla atılan bu hamle otomobilin icadıyla hayatı kolaylaştıran büyük bir adım olmuştur. Ne var ki 1990'lı yılların başında sadece ihtiyaçlarımızı gören

²⁶⁹ Kutlu, **Kapıları Açmak**, s.31.

²⁷⁰ Mustafa Armağan, **Gelenekten ve Modernlik Arasında**, 3. bs., İstanbul, Timaş Yay., 2012, s.89.

²⁷¹ Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, s.60.

otomobiller, 2. Dünya Savaşı sonrasında estetik olarak göz zevkimize de hitap etmeye başlamış ve neredeyse karakterimizi yansıtan birer yaşam tarzı simgesi hâline gelmiştir.

1980 sonrası Türk toplumunda yaşanan toplumsal değişme ile beraber zenginlik ve buna bağlı oluşan konformizm tutkusu belli bir gelir seviyesinin altında olan kesimin önünde hep hayal edilen, ulaşmak için türlü yollara başvuru bir durum oluşturmuştur. Özal dönemindeki serbest piyasa ekonomisinin artmasıyla ticarete yaşanan dengesizlikleri, yolsuzlukları ve bu yolla oluşan köşeyi dönme mefhumunu sıklıkla eleştiren Kutlu, *Chef*’de aynı toplumsal değişim çerçevesinde bir ailenin maddi hırslarından dolayı çözülüşünü, savruluşunu anlatmaktadır.

Chef’te bir bankada şef olan Hüseyin Hüsni Şen’in otomobil sevdası modern dünyanın insanının gösterişe, markaya, lükse olan tutkunluğu, anlamlandırıldığı değerlerin değişmesi ekseninden anlatılır. Burada “otomobil” bir simgedir. *Chef*’de Kutlu, Roland Barthes’in otomobil hakkında söylediği “*Bagajında hız, ev, güvenlik, cinsel arzu, kariyer, özgürlük, aile, erkeklik gibi bir sürü vasıf taşıyan otomobil*”²⁷² ifadesini alıntıyla bu cümleye bir de “*haz*”zı ekler. Ona göre modern dünyaya hakim olan başlıca duygular *hız ve haz*’dır. Bu ikisinin toplandığı kavram ise “otomobil”dir. Nitekim Hüseyin Hüsni Şen, her gece gittiği bardan çıkışında lüks bir otomobil galerisinin önünde durup hatta burnunu vitrinin camına dayayacak kadar yaklaşmış onları izlerken şu cümleyi sarfeder: “*Galerinin loş aydınlığında arabalar bana cennet bahçelerinde dolaşan hurileri hatırlatıyor.*”²⁷³

Sır’da genç mürşidi şehirdeki yeni tekkeye götürmek için gelen tarikat mensuplarının altında Mercedes vardır. Mevcut şeyh-mürit ilişkilerinden memnun olamayanlar, tekkenin yetersizliğinden, ihvanın perişanlığından, sohbetlerin lezzetsizliğinden şikâyet edenler “Mercedes”lierdir. Bu grup, şikâyet ettikleri şeyleri

²⁷² Kutlu, *Chef*, s.10.

²⁷³ *A.e.*, s.11.

ileri sürerken aynı zamanda kendileri adına da bir farklılaşmayı, kendi güdümlerinde bir tarikat yönetimini dillendirmiş olmaktadır.²⁷⁴

Tufandan Önce de karşımıza çıkan “*holdingi olan lüküs arabaya biniyor*”²⁷⁵ ifadesi aynı sorunsalı dile getirmektedir..

Mustafa Kutlu’ya göre günümüz dünyasının en büyük kaybı inanç kaybıdır. Mâna zenginliğini yitiren insan bir boşluğa düşer ve bu boşluğu maddi imkânlarla elde edilen mutluluklarla tamamlamaya çalışır. Otomobil de bu kavramlardan biridir. Modern insanın saygınlığıdır, üstünlüğüdür. Artık “öte” için çalışmak yerini otomobil için çalışmak alır. Konformizm rüzgârı Türkiye’deki şehirliyi de köylüyü de aynı girdabın içine katıp götürmüştür.

2.2.3.5. Şişmanlık

Mustafa Kutlu’nun Türk zihin ve sosyal hayatı ile ilgili tespitleri oldukça önemlidir. Türkiye’nin yaşadığı modernleşme sürecini yakından takip etmekte ve toplumun nabzını bu anlamda tutabilmektedir. Tamamen yabancı olduğu bir dünyaya giren insanımızın şaşkınlığı, bu evrede geçirdiği ahlaki değişimler ve modernliğin sonuçlarını bazı imgeler üzerinden verir. “Şişmanlık” bu imgelerden biridir.

Kutlu şişmanlık kavramını sadece fiziksel bir olay olarak algılamaz. Onun dünya algısında şişmanlık dünya nimetlerine fazlaca dalmak şeklinde tazahür eder. Şişmanlık refahın, konformizmin bir sonucudur. Eserlerinde genel olarak politikacıların hepsi “göbek”lidir ve bu göbekli ya da “gövdeleri yağ bağlayan” kişiler parlak elbiseleri kırışmasın diye yere oturamazlar.

²⁷⁴ Ömer Lekesiz, “Mustafa Kutlu”, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, 1. bs., Cilt. 4, İstanbul, Kaknüs Yay., 2000, s.139.

²⁷⁵ Kutlu, *Tufandan Önce*, s.36.

Kutlu, hikâyelerde zamanla makam, siyaset ve eş uğruna davanın ruhundan uzaklaştıkları, giderek kendilerine ve inanç dünyalarına yabancılaştıkları görülen insanların fiziki özelliklerini verirken hepsini ortak bir noktada birleştirir: *Şişmanlık*.

Ya Tahammül Ya Sefer'de davadan, inançlarından, özünden uzaklaşan kahramanlar bu yönleriyle yer almaktadır:

*“Pahalı kumaşlardan elbiselerini kırıştırmamaya çalışarak oturur, kalkar, artık yağ bağlamaya başlayan göbeklerini hoplata hoplata gülerlerdi.”*²⁷⁶

Nitekim Yunus Bey de milletvekili olduktan sonra şişmanlamış, kapılardan önce göbeği, sonra kendisi çıkmaktadır.²⁷⁷ İlhan'ın okul arkadaşı Veysel de mezun olduktan sonra tayin edildiği kasabada evlendiği ve şişmanladığını ifade eder Kutlu.²⁷⁸ Âsım'ın eşi Letafet de şişmanlıktan yattığı yatağı çöktecek duruma gelmiştir.

Zafer Yahut Hiç'te Belediye Başkanı Samet Görmüş ve eşinin şişmanlıkları uzun yıllar yurt dışında tıp tahsili yaptıktan sonra Tepeköy'e dönen yeğenleri Fert'in gözüyle şu şekilde verilir:

*“Ferit taraçanın önüne kadar geldiğinde kapıda yengesi Selma göründü. Epeyce kilo almış, elinde toz bezi... Samet Ferit'i görünce bir nara patlatıyor... Koca göbeğine aldırmadan Ferit'e sarılıyor.”*²⁷⁹

Sır'da dünyaya intibak etme zenginlik ve şişmanlık ile birlikte anılır.²⁸⁰ Tekkesi şehre taşınan genç mürşid, gündüzleri tarlada çalışma işlerini bırakır, elleri tonbul tonbul olur, hareketsiz kalıp hantallaşmaya başlar. Bir gün kendisini aynada şişmanlamış olarak görür.

²⁷⁶ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.14.

²⁷⁷ *A.e.*, s.57.

²⁷⁸ *A.e.*, s.120.

²⁷⁹ *A.e.*, s.70-71.

²⁸⁰ Ercan Yıldırım, *Mustafa Kutlu Hikâyeciliği Varoluş, Yabancılaşma, Hakikat*, 1. bs., Ankara, Ebabil Yay., 2007, s.289.

2.2.3.6. Televizyon

Modern Türkiye'nin doğuşunda devlet eliyle modernleşme adına yapılan yeniliklerin ve buna bağlı köklü değişimlerin olduğu bir gerçektir. Yeni çağa uyum süreci toplumun sınıf olarak zengin, düşünce yapısı bakımından Batı kültürüne açık yetişen kesiminde büyük bir kolaylık ve hızla yaşanırken, hâlâ hem şehirlerde, hem de sosyologların taşra diye tanımladığı köy ve kasabalarda geleneksel hayatı taşıyan, seküler zihniyete karşı zırh kuşanan, çoğunlukla orta ve alt gelir seviyesindeki cenahta aynı karşılığı bulmamıştır. Bu durum 1980'lere kadar bu şekilde devam etmiştir. Özal'ın iktidara gelmesi ile Türkiye, gerçek anlamda toplumun her kesiminin nasibini aldığı bir değişim sürecine hızla girmiştir. Dönemin büyük sloganı olan “çağ atlamak” , projesi, bir zihniyetin çeşitli kodlarla ve araçlarla hayata giydirilmesi şeklinde tezahür etmiştir.

Bu araçlardan biri televizyondur. Televizyon uzun bir süre geleneksel değerleri yaşayan bir önceki nesil aile fertleri tarafından kabul görmese de genç kuşak onun büyümesine kendini kaptırmadan edememiş, ilk zamanlar yüksek gelirli ailelerin evlerine girebilen televizyon, zaman içinde yaygınlaşarak her hanenin merkezine yerleşirilen sohbet, eğlence ve zihnî dönüşüm kutusu olmuştur. Televizyonun toplumun merkezine oturduğu dönem Özal dönemidir. Modern dünyaya entegrasyon adına yapılan bütün gelişmelerin hızla gerçekleştiği, serbest piyasa ekonomisinin başlamasıyla ithalat ve ihracatın arttığı, bunun yanında kapitalist anlayışın toplumun küçük esnafından, holding sahibine her kesiminde bir değer yargısı olduğu bilinen gerçeklerdendir. Bunların yanında kurulan özel televizyonlar, ulusal TRT'nin yanında topluma farklı alternatifler sunarken, toplumu farkında olmadan, kendiliğinden bir değişimin akıntısına sürüklemiştir.

Kutlu, *kapitalizmin kendi hükmünü yürütmesi için icat ettiği aletlerden biri* olarak tanımladığı televizyona “*öldüren bir eğlence*”²⁸¹ şeklinde de yaklaşmaktadır. *Anadolu Yakası*'nda bir sorunsal olarak ele aldığı “televizyon” kavram karşılığı olarak

²⁸¹ Mustafa Kutlu, *Anadolu Yakası*, 1. bs., Dergâh Yay., 2012, s.121.

bir iletişim aracı olmanın yanında, kavramın taşıdığı değerler açısından, bir zihniyetin kutuya girmiş hali olma özelliğini göstermektedir.

Anadolu Yakası'nda Muzo'ya göre “yirminci yüzyılda hayat tarzını tayin eden üç önemli âlet vardır: Otomobil, bilgisayar ve televizyon”²⁸² Kutlu, bu üç kavram arasında otomobili birçok hikâyesinde modern insanın yaşayış biçimi olarak işlerken bilgisayar kavramını bir değinmeyle geçer. Televizyona tümüyle red cephesinden yaklaşırken onu, toplumda aynı bakış açısına sahip olanların taktığı bir isimle “*aptal kutusu*”²⁸³ şeklinde niteler.

Modern dünyanın ikamesi için icat edilen televizyonun sadece bir eğlence aracı olmadığını, aynı zamanda bir iletişim-siyaset ve tüketim aracı olduğunu da ifade ederken bunların ilk başına tüketim unsurunu koyar. Kutlu'ya göre televizyon *son tahlilde tüketime hizmet eder. Bizatihi bizi, yani insanı tüketir.*²⁸⁴

Anadolu Yakası, Muzo Gönül adlı kahramanın köyden tahsil görmek için kente göç etmesiyle başlayıp hikâyeye aynı adı taşıyan Anadolu Yakası adlı özel televizyonu açana kadar başından geçen olayların nehir söyleşi tekniğiyle verilerek olay akışında sıklıkla Muzo'nun ağzından televizyon, medya, demokrasi, geleneksel hayat gibi kavramlar irdelendiği bir hikâyedir. Hikâyede Muzo, modernizmi yine onu kendi zihniyetinin ürettiği silahıyla vurmak isteyen tahsil görmüş, bunun yanında kent hayatının bütün ek yerlerini öğrenmiş, kapitalist çarkın içinde kapitalizme zihnen karşı olsa da kendisini bu döngüden kurtaramamış bir Anadolu insanıdır.

Toplum yapısındaki köklü değişimler toplumları nesilden nesle taşıyacak olan kültürleri üzerinde gerçekleşir. Kemal Şahin, kültür değişimini iki yönden ele alır. Birincisi kültürel gelişme, ikincisi kültürel yozlaşmadır.²⁸⁵ Küreselleşme sürecinde özellikle gelişmekte olan ülkelerin kültür yapılarındaki değişim daha çok yozlaşma üzerinden kendini göstermiştir. *Anadolu Yakası*'nda bu bağlamda televizyon kavramına

²⁸² A.e., s.122.

²⁸³ A.e., s.121.

²⁸⁴ A.e., s.187.

²⁸⁵ Kemal, Şahin, “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.1, Ocak 2011, s.244

yaklaşan Kutlu Mizo Gönül'ün şahsında, “*Her âletin ardında bir ideoloji vardır dedik. Âlet, o ideolojiye hizmet etsin diye yapılmış.*”²⁸⁶ şeklinde tespitlerini yaparak “*kumanda sende de olsa seni dinlemez*” ifadesiyle sonunda geldiği nokta zihniyet dönüşümü ile ortaya çıkan kültürel yozlaşmanın kaçınılmaz olduğudur.

Mustafa Kutlu, televizyona bir kavram ve zihniyet üretimi olarak yaklaşırken aynı zamanda bu sektörün geçirdiği değişim ve dönüşümü de ele alır. Eskinin tamamen yıkımını hedef alan modern zihniyet, kendi ürettiği teknolojiyi, yaşam biçimlerini de çabucak harcayıp tüketir. Tüketimi tüketen araçlardan biri de televizyondur. Televizyon, değişen nesle hitap edebilmek için kendini sürekli yenilemek durumundadır. Günümüzde televizyonlar sadece eğlence aracı da olmaktan çıkıp birer ticarethane görevini üstlenmişlerdir. Kutlu'ya göre televizyon sıradan insanın ihtiyaçlarını, değerlerini gözetmeyi değil reyting kaygısını amaç edinmiştir. Reyting, bu sektörün yeni arayışlara yönelmesinde etkili olmuştur. *Anadolu Yakası*'nda reytingi yüksek olmadığı için, maliyeti ne olursa olsun bir iki gösterimden sonra yayından kalkan programlar konu edilir. Her şeyi tüketen televizyon, siyaseti, sanatı da birer magazine dönüştürmektedir.

Dolayısıyla Kutlu'ya göre televizyon, bir uyuşturucu gibi insanın kanına giren, zihinleri çalan, kültürel değerleri, günlük yaşantıyı, dili dahi şekillendiren sözün kıymetini bitiren, her şeyin görüntüden ibaret olduğu *kapitalist ideolojinin hükümünü yürüttüğü bir âlettir.*

²⁸⁶ Kutlu, *Anadolu Yakası*, s.187.

2.2.4. Modern Dünyada Köyün-Kasabanın Değişimi

İnsanlığın ilk yerleşim birimlerinden olan köy ve kasabalar geçirdiği tarihi süreç itibariyle sosyolojik bir olgu olmuştur. Köy ve kasabalar tarıma dayalı bir üretimin olduğu, insanla tabiatın uyum içerisinde yaşadığı bir hayatın temsilcileridir.

Çalışmanın bu bölümünde Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde köy-kasabanın Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimden ne derece etkilendiği, bu etkilenme sonucunda hem mekân olarak kasabalarda, hem de kasabalıda meydana gelen değişim ve dönüşümler incelenirken Mustafa Kutlu'nun köy-kasabaya hangi zaviyeden baktığı da tespit edilecektir.

Mustafa Kutlu, modern dünyaya bir teklif olarak sunduğu mekân köy ve kasabalardır. Hatta hikâyelerinde *Beyhude Ömrüm* dışında gelenek penceresinden mekâna bakışını kasaba üzerinden verir. Kendisiyle yaptığımız söyleşide de bunu doğrular. Ona göre kasabalar çarşısıyla, esnafıyla, camisiyle geleneksel sosyal hayatın bir bütün olarak yaşandığı yerlerdir. Kasabalar, modern hayatın kirletemediği küçük birer Osmanlı şehirleridir. Bütün bunların yanında Kutlu, kasabalara haslettiği bu saflık ve temizlik özelliklerinin artık geride kaldığını, 1950'lerden sonra modernizmin bir çığ gibi büyüyerek kasabalara da ulaştığını, nihayet bugün artık kasaba, kent ayrımını kalmadığının da tespitini yapar.

Kutlu'nun sözünü ettiği kasaba, değerler sistemi açısından *Mavi Kuş*'ta anlatılmaktadır. Yazar'ın, 'taşra' olarak nitelediği köy/kasaba hayatına ilişkin yaptığı, '*O yıllarda taşra böyledir. Küçük ve sıcak. Yoksul ve samimi. İçedönük ve derin. Herkes birbirini tanır, sever, dert dinler, naz çeker, küser, barışır, kavga eder, çekiştirir, eğlenir, üzülür, ibadet eder; doğumda, cenazede, düğünde, bayramda bir araya gelir. Büyük bir aile gibi yaşar.*'²⁸⁷ şeklindeki değerlendirmesinde, kasaba hayatının geride kaldığını ifade ederken, bu hayatın sevgi ve saygı esası üzerine kurulduğunu da öne çıkartır.

²⁸⁷ Kutlu, *Mavi Kuş*, s.26.

Süheyl Ünver, “Çocuklarımız toprak muhabbetinden mahrumlar. Ah, kendisi geniş ve ferah, bahçesi büyük ve havuzlu eski Türk evleri nerdesiniz? Eski Türk evleri, Anadolu insanı gibidir. Dışında sade, gösterişsiz, kavruk fakat içi ayrı bir dünya, bir güzellikler ve huzurlar âlemi.” şeklindeki değerlendirmelerine yer verdiği yazısında Kutlu’nun vurguladığı konuya özgün bir katkı sağlar.²⁸⁸

Kasabaların saflığı temsil etmesinin bir diğer örneği de *Yoksulluk İçimizde*’dedir. Engin, Süheylâ’nın “*harama batmamış bir beldeye hicret etme*” teklifi karşısında içinde bulunduğu maddi zenginlik, para hırsından kurtulup çocukluğunun saflığına dönmek için doğup büyüdüğü kasabaya gider. Ne yazık ki modernizm, şehirleri olduğu gibi köyleri de değiştirmiştir. Kutlu, köyün değişimini “*hotel, restourant, banka, neon*” gibi modern hayata ait olan simge kavramları kullanarak şöyle ifade eder:

*“Cihan Oteli’nde kalmadı. Eski şehir yitmiş, kendisi de çocuk değil artık. Bir “Hotel”de kalıyor. Altı “Restourant” olan bir hotelde. “Hotel”in önünden asfalt bir cadde geçiyor. “hotel”in tam karşısında gece boyu neonlarının fosfor yeşilini odasına yansıtan bir “Banka” dikiliyor.”*²⁸⁹

Engin’in çocukluk günlerinin geçtiği kasabanın insanları da aynı değişim sürecine uğramışlardır. Halk artık “*altın dişlerini gösterip iri göbeklerini hoplata hoplata gülererek yemek, içki ve başka şeyler teklif etmeye başlayan*”²⁹⁰ kişiler olarak tasvir edilir. Kutlu’ya göre kasaba “*şehirleşmeye çalışan kasaba*”²⁹¹dir. Onun gözünde artık “asfaltın girmediği bir yer kalmamıştır.

Akasya ve Mandolin’de yer alan *Kasabaya Ne Oldu* adlı yazısında daha düne kadar nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan, sözlü kültürün asırlık mirası olan kasabaların ma’kus tarihini kaleme alır. Konak sahibi, eşraf çoktan kasabadan çekilmiştir. Geride kalanlar ise ya bir benzin istasyonu ya da memleket ile metropol arasında gidip gelen birer otobüs malikidirler. Kasaba memurları da nihayet Memurlar

²⁸⁸ Bknz. Ünver, **a.g.m.**

²⁸⁹ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.94.

²⁹⁰ **A.e.**

²⁹¹ **A.e.**, s.97.

Lokali'nin dumanlı hatırasına sığınmıştır. Nihayetinde “*pazarı bile kurulmayan, eşrafi ölmüş, esnafı dağılmış, konakları çökmüş kasabalar artık birer ‘ölü şehir’ niteliğindedir.*”²⁹²

Dürbünlü Çiçek'te kasabanın hazin sonunu bir çocuğun dürbününden seyrettiği serap şeklinde anlatmaktadır:

“Yaşlı kadın bir elinde kuluplu tencere, ötekinde bazlamaları koyup bağladığı çıkın, bahçeye, bostana, ağaçlara, eve, yaşlı adama doğru yürüdü. Zerdaliye varınca eğilip iki deste maydonoz kopardı, koparırken yok oldu.

Alaca fino bir onların ardından baktı, bir de dönüp az önce türkülerin söylendiği dere kıyısını gözden geçirdi. Sessizlik ve ıssızlıktan ürktü.

O da ötekilerin ardından yokoluşa doğru atıldı.

Derenin şırlıtısı kesildi.

Rüzgar sustu.

Kuşlar, ağaçlar, bulutlar, meyveler, serviler, tepeler, dağlar her şey, her şey kayboldu. Ortada hiçbir şey kalmadı. Hiç.

*Bir  ocuk, bir eflatun kahkaha çiçeğinin dürbününden bakmış ve bir serap görmüştü. Hepsi bu...”*²⁹³

Kutlu'ya göre “*kasaba artık filen yoktur.*”²⁹⁴ fakat, kasabalılık bir ruh olarak büyük şehirlerde biraz bozulmuş, arabeskleşmiş biçimde varlığını devam ettirmektedir.

²⁹² Kutlu, **Akasya ve Mandolin**, s.114-115.

²⁹³ Mustafa Kutlu, **Hüzün ve Tesadüf**, 8. bs., Dergâh Yay., 2011, s.76 .

²⁹⁴ Kutlu, **Akasya ve Mandolin**, s.116.

2.2.4.1. Modernleşen Köy/Kasaba

“Su değirmeni artık çalışmıyordu. Kasabaya elektrik geledi beri böyle idi bu. Uçtum akıllının biri senesine varmadan çarşı içinde elektrikle çalışan bir değirmen kurmuştu. Zaten unu da öğüten yıldan yıla azalıyordu.”²⁹⁵

Türkiye’de gerçekleşen modernleşme hareketlerinin köydeki yansımalarını hikâyelerinde sorunsallaştıran Kutlu, bu bağlamda köylerin, kasabaların sosyal, siyasi şartlarını, düzensiz gelişmeyi, modernitenin girmesiyle beraber değişen zihniyet özelliklerini, köy-kasabanın sorunlarını temel izlek olarak sürdürmektedir.

Türkiye’de köye ve tarıma ait kalkınma planları her dönemde dikkati çekmektedir. Türk modernleşmesinin belki de Batı kökenli kuramlardan ayrılan en önemli özelliği bu köye yönelik politikalar olarak gösterilebilir. Köyü köyde kaldırmak, kendi coğrafyasında geliştirmeye yöneltmek, Cumhuriyet döneminin en önemli yönelimlerinden biri olmuştur.

Kayıkcı, Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar incelenen hükümet programlarında ve kalkınma planlarında köye yönelik bazı politika ifadelerinin tekrar edildiği görüşündedir. Tarım ve toprak reformu, kooperatifleşme, tarımsal kredi politikası, “köykent, merkez köy” tarzı öneriler, pek çok resmi belgede tekrarlanan politika ifadeleridir. Bu ifadelerin sürekli tekrarlanmış olmasının da gösterdiği gibi, vaat edilen bu hususlarda çoğu kez başarı sağlanamamış, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun çıkarılması gibi başarı sağlanan konular da uygulamada başarısızlıklarla sonuçlanmıştır.²⁹⁶

“Türkiye’deki toplumsal değişim benim bitip-tükenmeyen konumdur. İlk başladığımda da bu ,sorumluluk’ ağır basmış. Kendimi yazan biri değilim.”²⁹⁷ şeklindeki değerlendirmesiyle Türk toplumunun yaşadığı meselelere duyarlılığını ortaya koyan yazar, kasabanın modernleşmesi ve bu modernleşmenin

²⁹⁵ Kutlu, **Hüzün ve Tesadüf**, s.70.

²⁹⁶ Sabrina Kayıkcı, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar”, **Türk İdare Dergisi**, S. 448, 2005, s.70.

²⁹⁷ F.K. Barbarosoğlu, **Mustafa Kutlu ile Tenkit Üzerine**, Türk Edebiyatı, Haziran 1992, s.24.

insanda meydana getirdiği değişmeleri, geleneksel hayatta yaptığı tahribatı ve bunun neticelerini hikayelerde sorunsallaştırır. Kutlu'ya göre kasabaların modernleşmesi ile “o sessiz sakin, mevsimler gibi sabit, huzurlu günler geride kalmış, yerine bir karmaşa, bir garip hareket gelmiş”²⁹⁸ tir.

Kanoluk hikâyesinde kasabanın modernleşme sorunu fabrika unsuru üzerinden verilir. Kutlu, köy kalkındırma projelerinin hem tabiatı hem de insanı bozduğunu burada sorunsallaştırır. İki kardeşten biri olan Kenan kasabanın modernleşmesinin karşısında yer alırken; Ziraat Mektebi'ni bitirmiş olan Sinan ise köyde fabrika kurmak isteyen bir Yahudi ile ortaklık yapan modernin temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Köylerin modernleşmesinde köy/kasabalardan okumak için giden gençlerin büyük katkısı vardır. Büyük şehir gören gençler orada parayla, refah yaşama, pozitif bilimlerle tanışmakta döndükleri baba ocaklarını okuyup hayran oldukları şehirlere çevirmek istemektedirler. İşte Kanoluk köyünün mücadelesi de burada başlar. Sinan'a göre devir fabrikasyon devridir. Memleketin kalkınması kurulacak fabrikalara bağlıdır.²⁹⁹

Kanoluk'un suyunu kesip oraya salyangoz fabrikasının kurulmasından sonra paranın yüzü sıcak gelen köylü giderek toprakla bağını keser. Önceleri tiksindikleri bu böcekleri artık akın akın fabrikaya taşımaya başlarlar. Suyun kesilip fabrikaya verilmesinin bir diğer büyük sorunu ise toprağın, mahsülün susuz kalmasıdır. Kutlu'ya göre, kasbanın modernleşmesi bu iki büyük sorunu beraberinde getirmiştir.

Kasabanın modernleşmesi *Zafer Yahut Hiç* ve *Tufandan Önce* hikâyelerinde ayrıntılı olarak işlenir. *Zafer Yahut Hiç*'te önceleri birkaç hanenin bir arada yaşadığı köy, zamanla halkı tarafından ekilip biçilmiş, meyve-sebze yetiştirmiş, killi toprak işe yaradığından zamanla tuğla fabrikaları, briketçiler, sonunda konfeksiyon atelyeleri gelmiş ve nüfus artınca Belediye olmuştur. Zamanla okulu, sağlık ocağı, pazarı kurulmuş, modernleşme yolunda adım adım ilerlemiştir.³⁰⁰

²⁹⁸ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.14.

²⁹⁹ Kutlu, *Gönül İşi*, s.33.

³⁰⁰ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.12.

Tufandan Önce hikâyesi başlı başına kasabanın modernleşmesini siyaset perspektifinde ele alır. Modernliği kasabayla ilk tanıştıran Belediye Başkanı Şemsettin Bilen'dir. Şemsettin Bilen kasabanın şehirde okuduktan sonra doğduğu topraklara geri dönen birkaç çocuğundan biridir. Şehirleşmenin ilk adımı olan meydan havuzu, arnavut kaldırımları, tek katlı yerine iki katlı beton iş yeri binaları, ilk şirket vb. Bilen, belediye başkanı olduktan sonra yapar. Bu yenilikleri yaparken kasabalının da sempatisini kazanır. Ayrıca kasabanın tepesinde Otbitmez köyünün dere yatağına kurulacak bir tesis için tam destek verir.

Kutlu, Anadolu kasabalarının modernleşmesi, kalkınması hakkındaki görüşlerini *Tufan Önce*'de Kaymakam Çetin Bey aracılığıyla verir:

“Bu tesis tamamlandığında ülke ekonomisine katkıda bulunacak. Şu gariban kasaba kalkınacak. Sokaklardan arabalar geçecek, evlerde elektrikli âletle çoğalacak, bir canlılık, bir karmaşa. Karmaşa, karışıklık yani. Koşturmaca, bir nevi huzursuzluk. Şu insanları rahat bıraksalar, kalkındırmazlar olmaz mı? Kalkındıracağız da ne olacak?”³⁰¹

Türkiye’de kasaba ve köylerin kalkındırma planlarının kasabanın ve kasabalının doğallığını bozduğunu düşünen Kutlu, bu planları *“Düpedüz sahtekârlık. Birileri para, ötekiler oy toplayacak”³⁰²* şeklinde yorumlar.

Modernizm, belirlemeci özelliğini sadece kentlerle sınırlı bırakmamış, ulaşabildiği köyleri ve kasabaları da ‘kentler gibi’ yapmıştır. Bu yönüyle modernizmin ulaştığı köyler, sosyolojik olarak bazı özellikleriyle köy vasfını taşıyalar da hayat biçimi, dünya algısı gibi noktalarda ‘modern’ özellikler göstermişlerdir. ‘Modernitenin en büyük, en sarsıcı etkisi ise hiç kuşkusuz köylüler üzerinde olmuştur.’³⁰³ Bugün gelinen noktada ise modernizm ‘ideolojik aygıtlar’ aracılığıyla, en küçük yaşam alanlarını dahi belirleme, kendi çerçevesine oturtma ‘başarısını’ göstermiştir.

³⁰¹ Kutlu, *Tufandan Önce*, s.62.

³⁰² A.e.

³⁰³ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta-Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İstanbul, İletişim Yay., 2006, s. 11

Kapıları Açmak'ta Belediye Başkanı'nın tarihi eserin yerine yapmayı planladığı fiskiyeli havuz, oturma grupları vs. modern hayatın yaşama biçiminden, şehir planından alınmadır. Tabiatın doğal ahenginde akan pınarlar, derelerin yerine yapay kurulan fiskiyeler, onların karşısına yapılan banklar şehir insanının hayatın karmaşasından bir nebze uzaklaşıp fiskiyeden duyulan su sesiyle dinlenmek için düzenledikleri bir ortamdır. Kutlu'ya göre köy insanının buna ihtiyacı yoktur. Zaten her şey kendi ahengi içinde akıp gitmektedir.

Köy ve kasabaların modernleşmesi ile özellikle kente yakın bölgelerdeki köylerde artan sanayileşme, “merkez köy” olgusunu oluşturmuş, civar yerlerden bu köylere gelip yerleşen ailelerin sayısı artmıştır. Bu şekilde büyük kentlere eklenen ailelerin oluşturduğu temel bir sorun olan gecekondu hayatı da Kutlu'nun hikayelerinde yerini bulmaktadır. Fakat Kutlu *Zafer Yahut Hiç*'te gecekonduya ziyade gecekondu hayatını, kültürel yapıyı ele alır. Bunu yaparken eleştirel bir tavır takınmaz. Aksine bu yapıların sıcak-samimi bir havası olduğunu düşünür.³⁰⁴:

“Gecekondu denilen, sürekli aşağılanan bu yapıların sıcak ve samimi bir havası var. Nereden geliyor bu? Neredeyse hepsi hamarat kadınların süpürgeyle sıvıdığı kireç badananın beya ve temiz yüzünü taşıyor.”

Köydeki değişimin öncelikle değerler sisteminde meydana geldiğini düşünen ve hikâyelerinin kurgusunu bu çerçevede ortaya koyan Kutlu'nun bu yaklaşımını, Türkiye'deki köy modernleşmesi üzerine yapılmış bir alan araştırmasının sonuçlarından biri olarak dile getirilen şu husus desteklemekte ve eserlerinin sosyolojik malzeme yönünü de ortaya çıkarmaktadır:

“Köylerin gittikçe kapalı toplum olmaktan çıkıp dışarıya daha çok açılmaları şehir-köy ilişkilerinin ve kitle haberleşme araçlarının yaygınlaşması, köye giden hizmetlerin artması modern araç ve tekniklerin köye girmesi gibi hususlar geleneksel yapı ve değerler sisteminde değişmeler meydana getirmektedir.”³⁰⁵

³⁰⁴ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.19.

³⁰⁵ Ahmet Tuğaç vd., *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor I*, Ankara, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yay., 1970, s.252.

Kutlu, *Kapıları Açmak* hikâyesinde adı geçen kasabanın modernleşmesini;

*“Düzen bir kere bozulmaya görsün, yeniden dengeyi tutturmak hayli zor olur. Geleneksel hayatın, üretimin, inanç ve ahlâkın, esnaf yaşantısının, zenaat kaidelerinin biçim verdiği hayat tarzı dinî hüviyetini, kanaata dayalı ölçüsünü yavaş yavaş kaybetmeye başladı.”*³⁰⁶

şeklinde yorumlarken köy ve kasabaların modern dünyaya ayak uydurmada etken olan unsurları da hikâyelerinde bazı kodlar üzerinden verir. Bunlardan hikâyelerde tespit edilenler toprak reformu, para ve yol kavramlarıdır. Şimdi bu kodların Mustafa Kutlu'nun dünyasında nasıl bir yer teşkil ettiği tespit edilecektir.

2.2.4.2. Toprak Reformu

Kırsal kalkınmaya yönelik olarak geliştirilen dikkat çekicici bir diğer girişim de toprak reformudur. Ancak, hangi dönem toprak reformundan söz edilmişse, büyük toprak sahiplerinin muhalefetiyle karşılaşmış ve bu reform tam anlamıyla uygulanamamıştır. Batı da aslında topraktan akıllıca faydalanma gereğini 20. Yüzyıla kadar pek duymamıştır. Türkiye’de de durum bir “yağma ekonomisi” kavramını gündeme getirecek derecede vahim durumunu günümüze kadar getirmiştir.³⁰⁷

Cumhuriyet sonrası roman ve hikâyelerde işlenen başlıca konulardan biri de köylerin kalkınmasıyla meydana gelen çekişmelerdir. Bu çekişmeler köylü-ağa, köylü-muhtar, su, toprak, oç alma, eşkiyalık gibi yönlerle karşımıza çıkmaktadır.

Anadolu köy hayatının dıştan görünüşünde bir bütünlük hâkimdir. Fakat içine girince çok konuşulan ve devamlı çekişme konusu olan hususlardan birisinin toprak meselesi olduğu görülür. Çiftiçinin elindeki toprağın kimden ve nasıl intikal ettiği çoğu zaman belirsiz kalan unsurlar arasındadır. Elli senedir bir ailenin kullandığı araziye bir

³⁰⁶ Mustafa Kutlu, *Kapıları Açmak*, 8. bs., Dergâh Yay., 2011, s.29.

³⁰⁷ Fehmi Yavuz, “Köyden Şehre Göç ve Şehirleşme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.35, 1980, s.3.

başkası mahkeme konusu yapıp kendisine ait olduğunu ispatlayabilir. Bunun sonucunda kan davaları, bitmeyen çekişmeler sökün eder.

Türkiye’de toprak meselesinin temelinde yüzyıllardır olgunluk seviyesinde işleyen Osmanlı tımar sisteminin bozulup Batı sanayi toplumuna geçiş döneminde yeni bir toprak düzenine geçmesi yatmaktadır. Osmanlı’da devlet eliyle ürünün onda biri karşılığında köylüye tahsis edilen toprak, 1924 Anayasası ve Medeni Kanun ile Batılı anlamda mülkiyet anlayışı bir devlet politikası şekline girer. Mülk edinme anlayışı farklı olan toplum, bu dönemde hızlı bir geçişi sağlamak durumunda kalır.

Zafer Yahut Hiç’te bu durumun örneği mevcuttur. Konfeksiyon atelyelerini açmak için Kastamonulular, deniz kıyısına yapılan inşaatlarda çalışmak için Karadenizliler köye akın etmiştir. Bir iki yıla kalmadan Tepeköy kocaman bir köy olmuştur. Bu durumu “*Nerde kalabalık orda güzellik*”³⁰⁸ şeklinde ironik bir ifade ile yorumlayan Kutlu, köyün büyümesiyle “*senin bahçen, benim arsam, burdan yol geçer, yok geçemez*”³⁰⁹ kavgalarının başgösterdiğini ifade eder. Bunun üzerine bir muhtar seçilir. Muhtarın seçimle yapılması köyün modernleşmesine bir başka örnektir. Aynı muhtarın mühendis getirterek, cebine de parasını koyarak Tepeköy’e bir yerleşim planı çıkarması, herkesin arsasını tapu karşılığı resmiyete bağlaması, Cumhuriyet sonrası köy kalkınma planları arasında yer almakta olup köyün ve köylünün modernleşmesi adına önemli bir gelişme de olmaktadır.

Bir şehir planı modeline göre yapılandırılan Tepeköy’de dükkânlar satılmaya başlar. Yavaş yavaş bakkal, manav, Karadeniz fırını açılır. Böylece ticaret ve para kazanma olgusu köye girer. Kutlu bu durumu “*yağmadan pay kapma*”³¹⁰ şeklinde yorumlamaktadır. Bu sorun Kutlu’ya göre ülkenin bitmemiş ve bitmeyecek olan bir sorunudur.

Mustafa Kutlu, köy ve kasabalarda yüzyıllardır akrabalık ilişkileri içinde herhangi bir maddi çıkar gözetmeksizin işletilen toprakların, yaşanan evlerin

³⁰⁸ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.16.

³⁰⁹ A.e.

³¹⁰ A.e., s.18.

Cumhuriyet'ten sonra köy kalkındırma projeleri adı altında belirli bir maddi karşılığa tabi tutularak şahsi mülk haline getirilmesini modernleşme adına masum bulmaz. Geleneksel toplumlarda toprak rızık içindir. Dolayısıyla nesiller boyu aynı topraktan rızkını elde etmiş aileler vardır. Mülk edinme Batı'dan gelen bir mefhumdur. Modernleşme ile beraber kasabalarda ticarethanelerin artması, bazı köylerin ya da kasabaların diğerlerine göre daha gelişmiş durumda olması oralara rağbeti arttırmıştır. Bu durum, modernleşen dünyada kente benzemeye çalışan kasabaların geleneğin taşıyıcı rolünün giderek zayıflamasına hatta yok olmasına yol açmıştır.

2.2.4.3. Para

Modernizm, insanın eşyaya bakışı ile doğrudan ilgilidir. Hayatı algılamada akılcı öncelerken bazı manevi değerlerin de yitimine sebep olmuştur. Temelinde modernizmin yattığı sanayileşme ve ardından gelen kapitalist sistem, kendisine entegre olan toplumlara, onları bütünüyle etkileyecek yeni bir pencere açmıştır: Ticari hayat ve para kazanma tutkusunu. Ticari hayat, tüketimin körüklenmesi, mal ve eşya yığılması arzusu ile oluşan para kazanma hırsı kanaat toplumunun simgesi olan köy ve kasabaları da etkisi altına almıştır.

Modernitenin getirdiği yeni yaşam tarzı olan para kazanma, zengin olma ve köşeyi dönme gibi mefhumlar hikâyelerde kasaba insanına da olumsuz şekilde yansır. *Kapıları Açmak*'ta Ârif Efendi ile oğlu Ahmet'in karşılaştırılması bunun üzerine kurulur. En başta ata mesleği olan dokumacılığı Ahmet'in devralmaması iki farklı kutbu ortaya koyar. Babanın kanaatkârlığına karşı oğlu Ahmet'in gözünün yükseklerde olması, gözünü para hırsının bürümesi, annesinin devşirdiği mahsülleri pazarda satıp kazandığı parayla kendi gibi olan arkadaşlarıyla kafayı çekmesi diğer zıtlıklardır. Ahmet yaptığı hiçbir işte helal kazanma amacıyla değildir. Bilakis kısa yoldan çok para kazanma, zengin olma, istediği sıfır arabayı alma düşüncesindedir. Bu düşünce, hırs onu

sürekli hile yapmaya teşvik eder.³¹¹ Nitekim babasının bağını satarak açtığı kahvede bile ilk aklına gelen arka tarafta kumar oynatıp iki yıl sonra köşeyi dönmektir.

Kutlu, kasabanın “para”yla tanışmasını birkaç yönden verir. İlk olarak yabancı sermayenin kasabaya girişiyle kasabanın çehresi değişmiştir hikâyelerde. Turizm sektörü Türkiye’de özellikle kıyı şeritlerinin çehresini değiştirmiş, önceleri Türk insanının yerleşim olarak pek benimsemediği, bu yüzden geliştirmedeği sahil boylarına gün gelip de turist rağbet edince kasaba hakkında da bu yönde bir uyanış başlamıştır. Kutlu, *Kapıları Açmak*’ta bu değişim ve dönüşümü verirken Türklerin bazı özelliklerini, toprağa bakışını da şu şekilde işlemektedir:

*“Toprağa yerleşen Türkün en başta gözettiği şey güvenlidir. Bu sebeple kurduğu köyleri genellikle tepelerin yamacına yerleştirir, yamaca yerleşti mi aşağılarda uzanıp giden araziye göz yayılımına alırsınız. Oralarda en ufak hareket olsa gözünüzden kaçmaz...”*³¹²

Yerli ve yabancı turistin kasaba sahilini keşfetmesi ile kasabaya para girer. O zamana kadar dokuma tezgahlarının başında kıt kanaat geçinen halk birden “dolar”la karşılaşır. İşte bundan sonra kasabada hummalı bir çalışma başlar. Kıyı şeridindeki meyhane sahipleri alelacele mekanlarını gazinoya restorana çevirmeye başlarlar. Birkaç girişimci, kasaba halkından mülk sahipleriyle anlaşarak küçük, sevimli oteller yapar. Hediyelik eşya satanlar sahil boyunca zincir oluşturur. Belediye başkanı iskeleyi uzatır, plajları temizletir, sahil yolunu parke taşla döşetir.³¹³ Bütün bunlar köylünün paranın kokusunu almasıyla gerçekleşmiştir.

Büyük şehirlerin gürültülü, kalabalık, stresli hayatından kaçan bazı vatandaşlar sahillerde el değmemiş köşeler aramakta, sessiz, sakin, pırıl pırıl tabiat karşısında cenneti dünyada bulmuş gibi hissetmektedirler. Bunun sonucu olarak bu doğal hayata meftun olan bazı okumuş-yazmış adamlar kasabanın harap olmuş bir iki bahçe ve evini almaya başlar. İşte düğüm burada çözülür kasaba halkı için. Emek harcamadan para

³¹¹ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.21.

³¹² *A.e.*, s.23.

³¹³ *A.e.*,s.21-22.

kazanmayla karşılaşan halkın adeta gözü açılır. Kutlu'nun deyimiyle halk *gözünü dört değil on dört açar*³¹⁴ Kasabanın taşının toprağının değer kazanması orada rant kavgasını da başlatır. Bu savaşa dışarıdan gelen emlakçılar da katılır.

Para, insan üzerinde ahlaki değerlerin yitimine de yol açmaktadır. Kutlu, *Kapıları Açmak*'ta Ahmet'in şahsında paranın insan karakteri üzerinde oluşturduğu yıkıcı tahribatı kodlamaktadır. Yazarın, gerek hikayelerinde, gerekse yazdığı köşe yazılarında “kanaat ekonomisi” diye adlandırdığı teklifinde elindekiyle yetinen, müsriflikten kaçınan, hırs yerine huzuru seçen, şükür sahibi insan örneklenmektedir. Sanayi Devrimi'nden sonra oluşan kapitalizm olgusu her şeyin bir maddi karşılığı olduğu düşüncesini getirmiş, para kazanma ve zenginleşmeni uğruna her yol mubah kılınmıştır. Türkiye'de Özal yönetiminden sonra ortaya çıkan bu mefhum, Kutlu'ya göre kendi imkanlarıyla yaşayan, dünya algısı kasabayla sınırlı insanın önüne yeni bir pencere açmıştır: Para ve ardından gelen zenginlik. Para olgusu bütün değerlerin yıkılışına sebep olan bir deprem gibi gelir kasabanın üzerine:

*“Artık ne büyük, ne küçük, ne akraba, ne hısım, ne komşu, ne hürmet, ne hizmet, ne merhamet, ne şefkat, ne haysiyet, ne mürüvet, ne feragat, ne sevgi ne de saygı kaldı. Para hepsinin yerini aldı.”*³¹⁵

Bacasız sanayinin tek getirisi ya da götürüsü para değildir. İnsanın yaşamında meydana gelen değişiklikler de yadsınamaz. O güne kadar sebepsiz yere denize girmeyen balıkçılar, turistlerin sahili ve kasabayı istila etmesiyle keyfi denize girmeye başlamış, yollarda don-gömlek dolaşanların sayısı artmıştır.

Hikâyede dikkat edilirse yerli ve yabancı turistin kasabaya tatile gelmesini istila olarak vermektedir Kutlu. Şehir insanının kasabayı istila etmesini modernizmle gelenek arasında bir savaş olarak nitelemektedir. Bu savaşta kazanan modern zihniyet olmuştur.

³¹⁴ A.e., s.30.

³¹⁵ A.e., s.31.

Para kavramına *Beyhude Ömrüm*'de “*anayı kızından ayıran meret*”³¹⁶ olarak bakar Kutlu. Para onun dünyasında evleri, yuvaları dağıtan, insanları birbirine düşüren, ahlaki değerleri çökerten kötü bir alışkanlıktır. Nitekim *Bu Böyledir*'de Manifaturacı para hesapları uğruna kıldığı ikinci namazını ifsad eder pozisyonda karşımıza çıkar.

Para hırsı helal kazancın sınırlarını da zorlamaktadır. Bankaların açtığı krediler, faizler, holdigleşme, rüşvet, adam kayırma gibi unsurlar haram-helal çizgisini adeta yok etmektedir. Kutlu'nun dünyasında helal kazancın ölçüleri *Beyhude Ömrüm*'de şu şekilde somutlanmaktadır: “*Helal kazanç dediğimiz şeyin üç ölçüsü var: meşru bir iş, adalet ve alın teri.*”³¹⁷ Modern dünya güçlünün zayıfın üzerinde hakimiyet kurduğu, maddi refahın her şeyin belirleyicisi olduğu bir sistemi desteklemektedir. Dolayısıyla üstünlüğün takvada olduğunu kabul eden geleneksel hayata ve bu hayatı hâlâ yaşamaya çalışan köy ve kasabalarda para, bütün değerleri alt üst etmiştir.

Nehir Söyleşi tekniğiyle yazılan *Anadolu Yakası* hikâyesinin kahramanı Muzo'nun çocukluğunun geçtiği köy ve köy hayatı *Beyhude Ömrüm*'le benzerlik gösterir. Toprağa bağlı yaşama biçimi, su ve suyun kenarında gelişen cemiyet hayatı, paylaşım, temel ihtiyaçların giderilmesi gibi konular köy hayatına özgü bir doğallıkla yaşanmaktadır. *Anadolu Yakası*'nda paranın henüz girmediği köy hayatı anlatılmaktadır. O zamanlarda insanlar elinde olanla şükretmeyi bilip tabiatın şartlarına göre şekillenen bir hayat yaşarlardı:

“*Kuzunun, dananın peşinde dolaştık. Bulgur aşısı ile ayran yedik. Soğan bulduğumuzda şükrettik. Çoraktır bizim oralar, susuz. Karşı geçenin dağ eteği köylerinden katır sırtında meyve gelir, sebze gelir, biz ya buğday ya arpayla değiştirdik. Para yoktu kimsede.*”³¹⁸

Bunun yanında köyden kente okumak için gelen Muzo'nun üzerinden para kazanma mefhumu iyiden iyiye işlenir. Ucunun köy halkına da sirayet ettiği bulaşıcı bir hastalık gibi para, özellikle kentlerde hayatın ölçülüp biçildiği yegane değer olmuştur.

³¹⁶ Mustafa Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, 18. bs., Dergâh Yay., 2012, s.169.

³¹⁷ Kutlu, A.e., s.71.

³¹⁸ Kutlu, *Anadolu Yakası*, s.14.

Kutlu bütün bu yaşananları “*zamanın hükmünü yürütmesi*”³¹⁹ olarak açıklamaktadır. Her savaş sonunda olduğu gibi mağluplar galiplerin hizmetine girmiştir. Onların ahlak ve âdetlerini benimsemiştir.

2.2.4.4. Yol

Köylerin modernleşmesinde en önemli etkenin yol olduğunu Kutlu hikayelerinde vurgulamaktadır. *Zafer Yahut Hiç*'te bu düşüncesini “*yol mühim efendi, mühim... Bir kere yol geldi mi her şeyin önü açılır. Yol gelen her beldede hayat göz açıp kapayıncaya kadar değişir.*”³²⁰ şeklinde belirtmektedir.

Modernizmin kasabaya ikinci etkisi yol ile olur. *Kapıları Açmak*'ta köylünün ürettikleri mahsülü satmak için Kutlu'nun deyimiyle gavur zamanından kalan eski yolu el birliğiyle şimdilerde görenleri dahi hayrete düşürecek zerafette köprülerle, ince kavisli yol yaparlar. Gün gelip de devlet bu köy yoluna el atar, makinelerle yolu genişletip yaz kış otomobillerin gelip gidebileceği bir yol haline getirir. Sonrasında da kasabanın az ilerisinden koca bir şehirlerarası asfalt geçirir. Kasabanın içinden, yanından geçen bu yollar modernitenin kasabaya girmesini kolaylaştırır. Önceleri dokuma tezgahlarıyla geçinen, adı sanı duyulmayan, satacak malı, ekecek arazisi olmayan, sade zeytinle zar-zor geçinen kasabada bacasız sanayi kurulmuştur.³²¹ Yol, haberdar olmayı kolaylaştırır. Gelenekle modern arasında, gelenekten moderne doğru rota çizen bir köprü olur.

Bu Böyledir'de Mustafa Kutlu, geleneksel bir hayatı kendi mütevazı ve mutmain şartları ile yaşayan bir küçük kasabanın ortasından geçen asfalt yol ve bu

³¹⁹ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.33.

³²⁰ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.86.

³²¹ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.22.

yolun getirdiği imkânlar sonucu kasabanın kentleşmesi sürecini ve bu süreç içinde değişen sosyal yapıyı ve bozulan insan ilişkilerini³²² “yol” metaforu üzerinden anlatır.

Hikâyede Süleyman’ın yaşadığı kasabanın ortasından geçen yol tabiatın bütün doğallığını bozar. Kutlu, Kuran-ı Kerim’de geçen kıyameti anlatan Tekvîr, İnfîtâr, İnşikâk surelerini anlatım tarzı ile Kutlu’nun modernleşmeye karşı aldığı tavrı göstermektedir. Ona göre kasabaya giren yol kasabanın kıyametinin koptuğu andır:

“Buldozarlerin dişleri toprağa saplandığı zaman...

Motor gürültülerinin yavru kuşlarıyuvalarından ürküttüğü zaman...

Ağaçların devrildiği, kayaların demir matkaplarla delindiği, suların önünün kesildiği zaman...

Bulutların kirlendiği zaman...

O durgun göl kenarında, kamışlıkta, akşam, balıkların ve su kuşlarının , rüzgarın ve titreyen çimenlerin, kertenkelenin, sincabın ve tarla kuşunun birlikte söylendiği ilahi ansızın kesildiği zaman... ”³²³

Yol, köyü şehre, yeni bir dünyaya açan kapıdır. *Bu Böyledir*’de şehrin ortasından ovayı, ağaçları, Ahi Baba Tekkesi’ni hiçe sayarak geçen yol ve yine şehrin üzerinden destur demeyip gerine gerine geçen giden teller geleneği temsil eden Yorgancı Hafız Yaşar’ın da hayatını böler.

“Yolun şehre açtığı kapı gittikçe genişliyor. Çok katlı evler çoğalıyor, sağda solda kamyonlar çoğalıyor. Şehre gelen giden çoğalıyor, alış veriş arttı diyorlar. Su bile yetmez olmuş...acayip makinalar gelmiş ırmak kıyısına... ”³²⁴

Görülmektedir ki yol kavramı Kutlu’ya göre köyün-kasabanın hayatını kolaylaştıran bir olgu değil, tam aksine hayatı yozlaştıran bir mefhumdur. Kasabalı

³²² Fatih Andı, “Red Cephesinin Neferleri: Mustafa Kutlu’da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012.

³²³ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.33.

³²⁴ **A.e.**, s.41.

yolla beraber parayla ve paranın açtığı yeni bir dünya ile tanışır. Bu dünya, geleneksel hayatın geri çekildiği yeni değerler sistemidir.

2.2.5. Modern Dünyada Köylü/Kasabalının Değişimi

Mustafa Kutlu, köyü/kasabayı anlatırken onu insanıyla, tabiatıyla genel panoramasıyla ortaya koyar. Kasabayı, insanın tabiatla birleştiği yer olarak kabul eden yazar, *insanın tabiatla fitratına uygun bir hayat yaşayabileceğini düşünür*.³²⁵

1990’lardan itibaren uygulanan ekonomik politikalar, yeni taşra kimliğine bir nitelik daha eklemiştir: Hırslı, iş bitirici “Anadolu Kaplanları”, bir taraftan dünyanın tamamını merkezleştiren küresel uygulamada pay sahibi olurlarken bir taraftanda imkân verilirse taşralıların merkezleri bile geride bırakabilecekleri havasını yaymışlardır.³²⁶

Mustafa Kutlu, köy/kasabanın insanına çok önem verir. *Kapıları Açmak*’ta Melek Hanım’ın şahsında topladığı köy/kasaba insanı “*fakir ama asil*”dir. Tabiatla ilişkisini kesmemiş, geleneksel hayatı bütünüyle yaşayan, kasabanın temiz ruhunu taşıyan insanlardır. Ne var ki Kutlu’un söyleşilerinde ve hikâyelerinde sık sık tekrar ettiği üzere kasaba fiilen artık yok olmuştur. Dolayısıyla kasabanın insanı da bu yok oluştan payını ahlaki yozlaşmadan yana almıştır.

Beyhude Ömrüm’de köylünün değişimini Kutlu şu cümlelerle ifade eder:

“Kadınlar toplanıp buğday kaynattıklarında hep bir ağızdan türkü çıkırmıyor, ne erişte kesene, ne tarhana dökene rastlanıyordu... İnsanlar sevincini kaybetmişti sanki. Hemen her iş sanki cebren yapılıyor, sanki angaryaya dönüşüyor; yapana bir şevk vermediği gibi neticesinde de bir bereket görülmüyordu. Kimse bir baş soğanın kıymetini

³²⁵ Sezai Coşkun, “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol.5(2), Spring 2010.

³²⁶ Mehmet Narlı, “Romanlar ve Taşralar Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bilig**, Kış S.64, 2013, s.287.

bilmiyordu. İnsanlar ne ölene eskisi gibi üzülüyor, ne doğana eskisi gibi seviniyordu.”³²⁷

Kasabaların modernleşme yolunda sürdürdüğü çabalar neticesinde kasabalının hayata bakış açısı değişmiştir. Özellikle para ile tanışma, yeni yapılan yollarla kasabanın çehresinin değişmesi, ticari hayatın yaygınlaşması ve bunların sonucunda metropolle bağlantısını daha çabuk kuran kasabalı, modern hayata intibak etmeye çalışırken bazı değerlerini de yitirir.

Bu Böyledir’de kasabada esen modernizm rüzgârına kapılan insan tipleri, “*İşte fırsat, yanbaşımdan yol geçiverdi. Kes şu ağaçları, temizle güzelce. Tam yeri. Bi benzin istasyonu. Senin gücün yetmezse Kadiroğlu dünden razı. Ortak ol girsin. Dört tane ağacın başını bekleyeceğine.*” düşünceleriyle yer alır. Kasabalı evlerini, ocaklarını, bahçelerini bu yoldan, elektrik tellerinden, motor seslerinden kendilerine ulaşan hesap-kitap üzerine bina etmeye başlarlar.

Modernleşme ile beraber kasaba esnafının işleri büyütmesi, dükkânını mal ile doldurup genişletmesi ve buna karşılık dükkânda çalıştırmak üzere güvenilir adam bulamaması gibi sorunlar *Bu Böyledir*’de işlenmektedir: “*Bir candan tezgahtar bulamadık efendi, şöyle bi candan adam olsun gözümün yağını yesin...İş ağırlaştı, nüfus çok, adamsız olmuyor...Damatlarda da iş yok. Yalnızım, yalnız...*”³²⁸

Kasabalarda esnafın para kazanır duruma gelmesi ile güven kaybı yaşanmaya başlar. Esnaf, çalıştıracığı kişiye güvenemez. Şehir insanında içselleştirilmiş olan güvensizlik ve bunun sonucu oluşan yalnızlık kasabaya da sıçrar.

Para kazanma hırsıyla dünya hayatına dalma *Bu Böyledir*’deki manifaturacıyı ikinci namazında yakalar. Manifaturacı namaz kılarken kendini hesap-kitaptan alamaz.

Kutlu, müslümanın zenginleştikçe ruhunun fakirleştiği kanaatindedir. Artık Müslüman, yeni dünyada malının zekâtını verirken bile türlü hilelere

³²⁷ Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, s.137.

³²⁸ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.48.

başvurabilmektedir. Gayesinden uzaklaşmış bir dini yaşayan Müslümanlar, modern dünyada daha çok kazanma, güçlü olma gibi ferdi amaçlarının boyunduruğu altında kalmıştır. *Bu Böyledir*'de manifaturacı dükkânını mal ile yığdıkça vereceği zekâttan türlü bahanelerle kaçmaya çalışır. Malının en kötüsünü, gözden çıkardıklarını zekâta ayırır. Bu yönüyle bile Kutlu, kapitalist düşüncenin insanın hayatında yaptığı tahribatı gözler önüne sermektedir:

“Niyet ettim Allah rızası için ikinci namazını kılmaya. Allahu ekber... Antep hesabına bir çizgi çekmeli...Gitmiyor bunların malı canım. Kayseri'nin kumaşını da satamadık. İyice rengi attı. Zekata ayırmalı bunları... Rabbenalekelhamd... Allahuekber... Çerik çürük malı zekata ayır, sonra da sevabını bekle... Tövbe Yarabbi... Subhanerabbiielala... Nereden takıldı aklıma şu Süleyman... iyi çocuk... Başı önünde... Şükriye'ye münasip... Namazı da fesat ettik yine... Esselamualeykümverahmetullah...”³²⁹

Para kazanma olgusu ile zenginleşen kasabalı eşrafi metropoldekilere eş değer özellikte konaklar yaptırır, çocuklarını kentlerde lüks içinde okutur ve adeta şehir hayatını kasabada yaşamaya çalışır. Bu durum o güne kadar toprakla irtibatını koparmayan, geleneksel hayatı yaşayan köy-kasaba insanının önüne yeni bir yol açar. O yol moderne, lüks hayata, otomobile, güzel evlere, kıyafetlere açılan yoldur.

Bu Böyledir'de Rauf Bey'in konağı bütünüyle bu özellikleri vermektedir. İçten içe Rauf Bey'in deniz mektebine giden oğluna gönül veren Zinnure, konakta gördüğü modern hayatın, eşyaların hayalleriyle doldurur kalbini:

“Japone kollu bir bluz giysem, onlara katılsam, gülsem, kahkalar atsam. Lunapark'ın uçan sandalyelerinde savrulsam. Arabalar, uçaklar, tirenler alıp götürse bizi. Bizi derken bile yüzüm kızarıyor. Yine de elbiseler, odalar, ışıklı avizeler, mücevher kutuları, beyaz üniformalar düşünüyorum”³³⁰

Zinnure'nin evi mürdüm eriğinin dalları, kavakların arkasında bal armutları, yaban üzümleri, ısırganlar, naftalin kokulu cibinlikler, kaynatılan pekmezler, dibine

³²⁹ A.e., s.50-51.

³³⁰ A.e., s.24.

dökülen dutlar içinde geleneği temsil ederken bağın ötesindeki Rauf Bey'in konağı da modernizmi temsil eder.

Mustafa Kutlu, kasabalının değişmesinde yol, para, ticaret gibi etkenlerin yanı sıra bu değişime başka bir yaklaşım daha getirir. Bu da köy ve kasabalarda yaşayan muhacir adlı kesimdir.

Muhacir hicret eden anlamına gelmektedir. Kavram olarak tarihte ilk defa Bulgaristan'da Komünist parti iktidar olduktan sonra oradaki Türklere yapılan baskının artması sonucu ortaya çıkan nüfus mübadelesiyle dilimize giren *muhacir* kavramının temelinde Balkanlarda yaşayan Türklerin ülkelerine dönmeleri, ülkedeki Balkan ve Ermenilerin kendi ülkelerine gitmeleri yatmaktadır. Geldikleri topraklarda büyük bir intibak süreci yaşayan, yerleştikleri köylerde tutunma mücadelesi verirken hep yerli köylü tarafından alttan alta benimsenmeyen bir kesimdir muhacirler. Kutlu, *Tufandan Önce*'de işte bu tarihi olayla ortaya çıkan muhacir kavramını ve onların özelliklerini şu şekilde özetlemektedir:

“Muhacir dediğin kök salmak ister, fethetmek ister, yabancı iken yerli olmak ister. Bu sebeple cırnağını kayaya geçirse bırakmaz. Bir kez tutunmayagörsün, onu oradan dozerle sökemezsin. Kapiyı kapatsan, pencereden, bacadan girer. Hem muhacir adam çok yol görmüş, çok yer gezmiş, çok çile çekmiştir. Aza kanaat eder, malını gıdım gıdım yer, bugünün değil, yarınını düşünür.”³³¹

Muhacir kavramı bir de Özal döneminde gündeme gelmiştir. Kutlu'ya göre bu dönemde gelen muhacirler hayata bakışları, değer yargıları bakımından farklıdır. Sanayi Devrimi ile meydana gelen kapitalist düşünce özellikle gelişmekte olan Avrupa ülkelerini Türkiye'den daha önce etkilemiştir. Parayla, teknolojiyle daha önce tanışmış olan muhacirler Türkiye'ye gelince özellikle yerleştikleri küçük kasabalarda yenilikleri ilk yapan, teknolojik gelişmelere ayak uyduran, hatta onları kasabaya ilk getirenler olmuştur. Kasabaların modernleşmesinde bu bakımdan muhacirler dönüşümde taşıyıcı bir rol üstlenmişlerdir. *Tufandan Önce*'de bu iki dönem muhacirlerini karşılaştıran

³³¹ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.34.

Kutlu, modernleşme sürecinde insanın değişimini ortaya koyar. Çok çile çeken, çok yer gezen ilk muhacirlere karşı Özal döneminde gelenlerin gözü açıktır. Bu tespitin altında yine modernleşen insanın değişimi vardır:

“İlk benzin istasyonun bunlar açtılar. Televizyonu kasabaya bunlar soktu. Bu İdiris var ya bu İdiris... Desen ki bir hoş âlet icat olmuş, şöyle yarayışlı, böyle faydalı, dünyanın öbür ucunda olsa üşenmez, gidip bakar. Bakar da hemen alır mı. Yoo... Yaş yere basmaz. Etrafında dolaşır, sorar, soruşturur, tâ ki akli kesen kadar. Yahu şu kasabada kooperatif denilen şeyi bile bunlar icat etti.”³³²

Görülüyor ki kasabalı modern dünyadan ahlaki çözülüş anlamında nasibini almıştır. Hayatı anlamlandırmada yardımlaşma, kanaat, rızk gibi geleneksel değerler yerini para hırsı, lüks yaşam, dînî duygularda zayıflama, insan ilişkilerinde güvensizliğe bırakmıştır.

2.2.5.1. Köy/Kasabadan Kente Göç

Türk toplumuna bakıldığında, 1950'lere kadar Anadolu'nun çok büyük kısmının köy özelliği gösterdiği, nüfusun çoğunluğunun köylü olduğu, ancak bu yıllardan sonra artan sanayileşme ve beraberinde gelen göçler sebebiyle modern kent olgusunun bir problematik olarak ortaya çıktığı görülür. 'Geç sanayileşen toplumlarda yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran gelişme, köylülüğün çözülmesi ve topraktan kopan insanların kentsel alanlara göçüdür.' Türk toplumunun modernleşme macerasının takip edilebileceği alanlardan olan bu problematik, edebiyata da önemli oranda kaynaklık etmiştir.³³³

Nüfusunun önemli bir bölümü kırsal kesimde yaşayan ülkemizde, “köy ve köylüleri ne yapalım?” sorusuna her dönemde pek çok insan kafa yormuştur. Kimi kalkınmayı buradan başlatalım, kimi enstitüler kuralım, kimi köy gerçekliği ile edebiyat

³³² A.e., s.34-35.

³³³ Mübaccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, İstanbul, Bağlam Yay., 1998, s.184; Akt: Coşkun, a.g.m.

yapıtlarını ortaya çıkaralım fikrini ileri sürmüştür. Kutlu *Akasya ve Mandolin*'de bu sorunun cevabını aramış, en rahatlatıcı cevabı bulmuştur:

*“Bana kalsa rahat bırakmalıyız derim” Bu ifade,köylülerin rahat bırakılmadıklarını, daha doğrusu modern yaşamın dayatmalarının köylüyü yerinde bırakmadığını, bozduğunu anlatmaktadır.*³³⁴

1950 sonrası gelişen hızlı sanayileşme, devlet eliyle köye yapılan yatırımların yetersiz kalması gibi nedenlerle köylerde özellikle gençler para kazanma, zengin olma hayalleriyle kente göç etmeye başlamışlardır. Göç, bu anlamda yoksul gruplar için bir emniyet sübabı, bir can kurtarıcı olarak görülmüştür. Böylelikle köylerin içi boşalmış, sadece yaşlı kesim orada hayatlarını devam ettirmiştir.

*“1970’lerde iyice hızlanan iç göç sebebiyle köy nüfusunun önemli bir bölümü kentlere gelmiş, ancak bu nüfus kentlere eklenmek suretiyle varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Nitekim bu yıllardan itibaren gerek romanda gerek hikâyede köy ve kent olgusunun bu göç etrafında kurgulandığı, göçün sebepleri, sonuçları, sebep olduğu dramlar gibi konular etrafında meselenin ortaya konulduğu görülür. Bu yıllarda köy kent meselesini işleyişle Türk hikâyesinde ayrı bir yer tutmayı başaran isimlerden biri olarak Mustafa Kutlu öne çıkar.”*³³⁵

Kutlu, köylünün/kasabalının değerlerinin başkalaşmasına paralel olarak daha fazla para için kente göç edildiğini, köyü/kasabayı mekân olarak seçtiği hikâyelerinde ortaya koyar. *Kapıları Açmak*'ta Cihan, büyük bir inşaat şirketinde marangozluk yapmak için Rusya'ya gitmeye karar verir. Bu kararını Zehra'ya açtığında Zehra'nın sözleri para kazanma mefhumunu somutlamaktadır:

*“Neyin ne olacağını kim bilebilir. Sen bırak bunları, git oralara güzel güzel çalış. Para biriktir. Sonra döner bir atelye açarsın.”*³³⁶

Cihan'ı Zehra ile evlenmeye cesaret edememesinin en önemli sebebi de para kazanamamasıdır.

³³⁴ Tosun, **a.g.e.**, s.52.

³³⁵ Coşkun, **a.g.m.**

³³⁶ Kutlu, **Kapıları Açmak**, s.181.

Yokuşa Akan Sular' da Demirdöküm fabrikasında çalışmak için gelen köylülerin göç etmelerinde birbirine benzer gerekçeleri vardır. Evin dedesi ölünce dağılan aileler, “öl büyük yerde, kal büyük yerde”³³⁷ anlayışıyla teker teker şehre göç ederler. Zamanla tarlaların ekilip biçilememesi, malların sahipsiz kalması ile geride kalan aile fertleri de çareyi gurbette bulurlar. Kutlu bu durumu “dağıldık, un ufak olduk”³³⁸ şeklinde somutlar.

Kutlu'nun, göç kavramı etrafında ele aldığı bir konu da göçün kendi içinde barındırdığı bir alt sorun olarak oluşan köylerin boşalmasıdır. *Beyhude Ömrüm*'de Türk insanını yaşadığı toplumsal değişimi, köyden kente göç ve bunun neticesinde köyün boşalması sorunsalını oldukça hüzünlü bir biçimde anlatmaktadır. Türkiye'de başlayan hızlı sanayileşmenin sonucunda kent ile köy arasındaki dengeler sarsılmıştır. Kentte yaşam biçimleri değişmiş, zenginleşme ile beraber oluşan refah seviyesi artmıştır. Buna karşılık devlet köyleri kalkındırma projelerinde yetersiz kalmış, elektrikten, sudan bile mahrum kalan, camisi, şadırvanı eskiyen köyde, özellikle yeni yetişen nesil geçinmek, daha iyi yaşamak, Kutlu'nun deyimiyle *parsadan pay almak* hevesiyle birer birer büyük kentlere göç etmeye başlamışlardır.

Kutlu'nun göç olgusunu verirken özellikle üzerinde durduğu şehir İstanbul'dur. İstanbul'a göç edince kapıcılıktan pazarcılığa, inşaattan büfe işletmeciliğine ne iş bulursa yapan köylünün eli para görür ve kısa zamanda ev ve araba sahibi olur. Bu durum bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır *Beyhude Ömrüm*'de. Gençleri artık zaptetmek güçtür. Köyde yaşamayı “dört tane ağacın başını beklemek” olarak adlandıran gençler yavaş yavaş köyü terkedince geriye köyün birkaç ihtiyarı kalır. Köyde kalıp bahçesinin başını bekleyen kahramanın ağzından bu durumu Kutlu şu şekilde yorumlar:

³³⁷ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.26.

³³⁸ A.e.

“Evler git gide boşaldı... İçinde nice aşkların, arzuların, kavgaların, acıların yaşandığı bu eski, metin, mütevekkil evler, yıllarca bakımsız kaldıkları için; kapısı açılmadan, tahta merdivenlerine bir canlı ayağı dokunmadan öyle sessiz bekliyor.”³³⁹

Kutlu’ya göre köpeklerin bile bu sahipsiz viraneleri terkettiği köyün üzerinde sanki vebanın kara eli dolaşmıştır.³⁴⁰

Kutlu, köyden kente göç sorununun temelinde köylerin yerinde kalkındırılmamasının yattığını savunmaktadır. Ona göre devlet, bu konudaki plan ve projeleri yetersizdir. *Beyhude Ömrüm*’de Yadigâr’ın:

“Şu bizim memleketin işleri niçin böyle tuhaftır. Köyde nüfus varken yol yoktu; yol geldi nüfus gitti. Köyde öğrenci bol iken öğretmen yoktu; öğretmen geldi öğrenci tükendi.”³⁴¹

şeklindeki yorumları, devlet yönetiminin köylere zamanında el atmadığına işarettir.

Hikâyede göç eden kahramanların ortak özelliklerine baktığımızda hepsinin maddi yönden daha rahat yaşamak, zenginleşmek, ev, otomobil sahibi olmak gibi düşler kurduğunu görürüz.

Gönül İşi’nden itibaren göç ve göçün sonuçları Türkiye’nin geldiği nokta açısından tespit edilmektedir. Kitapta yer alan *Oy Dağlar*³⁴²adlı hikâyede zengin olma hülyasıyla karısını, çocuğunu bırakıp Almanya’ya göç eden Ali Düzgün’ün başından geçenler, köylünün zihninde yaşanan değişim depremini vermektedir. Burada Ali Düzgün bir yurt dışına göç eden Türk insanın tiplemesidir. Doğduğundan beri toprakla, tabiatla bağ kurmuş köy insanı, kapitalist sistemin çarkına girince önce onun verdiği maddi imkânlar karşısında gözü döner, fakat bir Batılı gibi bu durumu içselleştiremez, fitraten yabancı olduğu bu durum onu zamanla değerlerine ve kendine yabancılaştırır. Ortaya çıkan tablo darmadağın olmuş aileler, kaybolan dostluklardır. Ali Düzgün de böyledir. Her şeyi bırakıp gittiği Almanya’dan bir otomobil ve bir Alman kadın ile

³³⁹ Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, s.206.

³⁴⁰ A.e.

³⁴¹ A.e., s.178.

³⁴² Kutlu, *Gönül İşi*, s.60-65.

döner. Ticaretten, piyasadan anlamayan Ali, sonunda biriktirdiği onca parayı çarçur eder, ailesi dağılır.

Kutlu, Türkiye'nin en büyük sorunlarından biri olan "dış göç" sorunsalı *Zafer Yahut Hiç*'te de ele alınır. Oya, yaptığı evlilikte mutlu günleri uzun sürmez. Kocasını Eşref'in Almanya'da yaşayan akrabaları onları ziyarete geldikçe konuştukları tek konu para olur. Sürekli Eşref'e bir maaşla yetinilemeyeceğini, vakit geçirmeden Almanya'ya gelip parayı bulması yönünde onun aklını karıştırırlar. Kutlu Eşref'in zihninde meydana gelen bu değişimi şu şekilde anlatır:

*"Böyle böyle Eşref'in derinlerinde uyuyan zenginlik ve göç duygusu uyandı. Uyanmakla kalmayıp bir ejderha gibi bütün benliğini kapladı. Kardeşleri her geldiklerinde Muş'ta, İstanbul'da daire, dükkan, arsa alıyor, yatırım yapıyor ve Eşref'in karşısında kas kas kasılıyorlardı."*³⁴³

Türkiye'de dar imkânlarla geçinen, umudu ve mutluluğu parada arayan aileler tek çıkar yol olarak dış göçü görmüşlerdir. Özellikle Almanya, Fransa gibi sanayi anlamında gelişmiş ülkeler kendi ülkelerinde yeterli nüfus olmadığı için az gelişmiş ülkelerden göçe müsaade etmişlerdir. Dış göç, Türkiye'de yaşayan aileler için bir umut kapısı olmakla beraber pek çok ailenin de yıkımına, mutsuzluğuna yol açmıştır. Orada tutunmaya çalışmak için önce aile babasının gitmiş, bazen orada bir düzen tutturup bütün ailesini yanına almış, bazen de kültür farklılığının yol açtığı bocalamayla kendi değerlerini unutup ailesini, çocuklarını bir yana bırakması hadisesi de cereyan etmiştir. Kutlu, dış göçün yol açtığı bu sorunsalı *Zafer Yahut Hiç*'te Oya ve Eşref üzerinden vermektedir. Eşref bu duygularla coşarken Oya mutlu ve huzurlu yuvasını paraya değiştirmek istemez. Eşref kararludur ve Oya'yla konuşup sadece gözlem amacıyla gitmek üzere çıktığı Almanya göçünden bir daha dönmez.

Köyden kente göç, sadece köy ve kasabaların dağılmasına, fakir ama gururlu olan kasaba insanının parayla yoksullaşmasına neden olmamış, aynı zamanda göç edilen kentlerde, bunun neticesi olarak birçok sorunu da beraberinde getirmişlerdir. Bu

³⁴³ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.46.

sorunlardan biri de yeterli alt yapı olmadan kentlerin büyümesidir. *Zafer Yahut Hiç*'te sözü edilen kent İstanbul'dur. Aldığı göçle beraber hızla büyüyen İstanbul, nüfus yoğunluğu, çevre kirliliği, kültürel yozlaşma, çarpık kentleşme, arabesk yaşam gibi çeşitli sorunlara karşı karşıya kalmıştır. Bunun yanında İstanbul'un sadece merkezine değil göç alan civar köyleri de durumdan etkilenmiştir. Nüfusunun artmasıyla hızla ve hazırlıksız olarak büyüyen köylere, devletin gereken yardım elini uzatamaması, gerekli alt yapı olmadan belli bir nüfus yoğunluğuna ulaşınca şehre katılıp ilçe durumuna gelmesi kente eklemlemeye çalışan köy halkını kendi imkânsızlıklarıyla bırakmıştır:

“Durum umutsuz. Devlet hazırlıksız, para kıt. Devlet halkın dinamizmine yetişemiyor. İşte şurada bir semt kurulmakta. Beş on seneye kalmaz şehirle birleşir. Ama ne alt yapısı var, ne üst yapısı. Bizim devlet ilk günden bu yana böyle galiba. Kervan yolda düzülür misali. Vatandaş kendi işini kendi görmek zorunda kaldı. Ne yapsın. Nüfus artıyor, ekmek aslanın ağzında. Kentleşme böyle mi olur? Az gelişmiş denince kızıyoruz. Hiç hakkımız yok. Balık Ankara'dan kokuyor. Yıllarca seçildiği ili milletvekili olarak ziyaret etmeyen, tanımayan mebuslarla geçirdik zamanı. Milletle devletin arası açıldı, bir türlü kapanmıyor. Bir seferberlik, topyekun bir heyecan lazım. Onun için bir de hedef tutmalı. İşte zurnanın zırt dediği yer.”³⁴⁴

Kentleşme ve göçler üzerindeki en etkili faktör kırsal alanlardaki geçim ve hayat şartlarıdır. Tarihsel deneyime bakıldığında ekonomik gelişme süreci boyunca tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payının girederek azaldığı görülecektir. Bunun sebepleri ise birçok olmakla beraber hikayelerde de temel izlek olarak işlenen sanayileşme ve kent hayatının cazibesidir.

Köy-kasabadan kente göç meselesinde göç olgusunu pek de hoş karşılamayan yazar, kentten bakıldığında göç etmiş insanın durumunu modern dünyanın dayattığı bir “mecburiyet” olarak niteler. Kutlu köy-kasabanın değişmesi, köylü-kasabalının göç etmesini topraktan kopma, tarım ekonomisinin zayıf kalması gibi sebeplere bağlarken aynı zamanda bu karşı konulamaz durumu *zamanın hükmünü yürütmesi* olarak algılamaktadır.

³⁴⁴ A.e., s.23-24.

2.2.5.2. Kentteki Köylü

Modern kent, modern iktisadi anlayışın, kapitalist sistemin çevresinde gelişir. Mustafa Kutlu, köy/kasabayı anlatırken takındığı bütün olumlu bakış açısını, söz konusu kent olunca bırakır. Ona göre kentler, insan ilişkilerinin en aza indirildiği, maddi zenginliğin değer olarak en üstte tutulduğu mekânlar olarak bozulmuşluğun, kirletilmişliğin simgesidir.

Mustafa Kutlu, köyden kente göçen insanları, zamanla modern kent yaşamı karşısındaki yabancılaşmalarını, kente intibak etme yolunda takındıkları arabesk tavırları, kentlerde geleneksel hayatı bütünüyle devam ettirmeye çalışan kahramanlarının yaşadıkları kültürel ve ahlaki dönüşümleri Türkiye'nin yaşadığı toplumsal değişim boyutuyla ele alır.

Kentteki köylü, *Beyhude Ömrüm*'de tarif ettiği” *Biraz saf, biraz enayi, biraz kaba-saba... fakir ama gururlu*” toprakla ünsiyet kuran, kendihayatına kendi sahip olan, kente geldiğinde musluklardan akan *klor kokan suyu* içmek, betonun, asfaltın, makinenin, fabrikaların, egemenliği altına giren, modernin yürüyen hükmüne intibak etmek zorunda kalandır. Köy insanı, bir tercih sebebi olarak kendine yaşam alanı seçtiği kentte isteyerek veya istemeyerek kent kültürüne hızla adapte olmaya çalışırken üzerine sinen taşralılık kokusundan da arınamaz. Nihayetinde ortaya içinde bulunduğu ortama ayak uyduramamış, geldiği ortamı benimsememiş, her şeyin taklitini yaşayan bir kültür ortaya çıkar.

Kendisine tamamen yabancı, yaratılışlarının dışında olan yeni yaşam biçimine uymak için oluşan bu arabesk kültür beraberinde gecekondü kavramını da getirir. Göçün doğal bir sonucu olarak göç eden ailelerin birbirlerine yakın yerlerde yerleşim kurması, adeta köyün kente taşınmasıdır. Özellikle şehir merkezinden uzak yerlerde adeta yeniden bir köy kurulur. Gecekondü göç eden insanın şehirde ünsiyet kurduğu ilk mekândır. Dolayısıyla orada kendini tekrar var eder. Fakat bu varolma küllerinden yeniden doğmak için değil, modern dünyada ben de varım demek içindir. Gecekondü

bir başlangıç adımıdır. *Eşik* hikâyesindeki kapıcı Âdem'in beton binaya geçme yolundaki ilk basamağıdır. Oradan atlatığı zaman modern dünyanın bütün maddi imkânlarına sahip olacaktır. Nitekim Âdem'in gecekondü ile başlayan hikâyesi betonarme bir apartman ile taçlanmıştır.³⁴⁵

Yokuşa Akan Sular'da bu durumu “*Evinden apartmanına, dükkanından arabasına, insanından hayvanına bir oturmamışlığın, bir tedirginliğin, bir gözleri dört açılmışlığın, bir kıpır kıpırlığın kol gezdiği bu büyük şehrin kenar semti*”³⁴⁶ diye tarif etmektedir.

Bican'ın yanında kaldığı akrabasının evi tipik bir gecekondü evinin döşemesidir.

*“Aralıktan misafir odasına kadar uzanan koridoru parça işi kahverengi bir halıflex kaplıyor. Limon küfü yağlı boya... duvarı bir baştan öbür başa geçip, köşede bacaya bağlanan emaye soba boruları. Auer emaye soba. Mermer soba altlığı. Masanın yanında büyük bir camekanlı büfe. Formika. Üzerinde bir kuşkonmaz saksı. Kuşkonmazın yaprakları dökülmüş, birkaç incecik dal sarkıyor. Daralivermiş oda. Plastik kokusu, soğuk. Hantal sandalyeler. Birinin üzerine etamine işlenmiş, alt tarafı kanaviçeli patiska ile kaplı seccade, 99'luk tesbih, yeşil, plastik. Yanyana iki sehpa. Kahverengi camdam kül tablaları. Sehpaların yanında bir büyük saksı. Yağlı yeşil yapraklı kauçuk. En uç yaprağı duvarda asılı Kuran-ı Kerim'e değişiyor. Oda sessiz. Çağdaş bir müze gibi.”*³⁴⁷

Toplumsal değişimden payını en çok alan köy/kasaba insanıdır. Gerek kasabaların giderek modernleşmesi, gerek kentlere yapılan göçlerin, köy insanını kentli yapma yolunda büyük etkisi olmuştur. Kutlu, modern kentte yaşanan çağı “*kendini yiyen ejder*” olarak nitelendirmektedir. Yaşanan teknolojik medeniyet, insanı varoluş gayesinden uzaklaştırmakta, onu mutlaka kendisine uydurmayı başarmaktadır. *Yokuşa Akan Sular*'da bütünüyle köyden kente göç eden insanın kente uyum sürecinde yaşadıkları ele alınırken Kutlu Bican'ın ağzından “*aslımızı yitirmezsek iyi*” çıkarımının

³⁴⁵ Kutlu, *Gönül İş*, s.100-101.

³⁴⁶ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.34.

³⁴⁷ *A.e.*, s.70.

içinde gizli olan yargı, moderne bulaşmış insanın zaten aslını yitirdiğidir. Nitekim, şehre geldiğinde uzun süre yabancılık çeken Bican zamanla bu çarka ayak uydurmaya başlar. Bir bayram öncesi şu düşüncelerle yatar yatağına Bican: “*Bir çift ayakkabı almıştı, dayısıoğlu Yusuf’un*kinden. *Bir de kazak, kırmızı-sihay, dayısıoğlu Yusuf’un*kinden. *Saçları taranmış, pantolonu ütülü, dişlerini parlak parlak*”³⁴⁸ şeklinde düşünür. Kutlu, ütülü pantolon kavramını Bican’la beraber daha sonra tekrar kullanır. Şehre ait bir durum olan ütülü pantolona vurgu yapması Bican’ın kendi benliğinden uzaklaşp kentli gibi olma çabası içine girdiğini somutlamak içindir.

Bican’ın dönüşümü hikâyenin sonunda katıldığı işçi yürüyüşünde kesin olarak verilir. İlk greve farkında olmadan katılan Bican, bu kez bir işçi hakları savunuculuna soyunarak yürüyüşe katılır. Görülüyor ki o da ütülü pantolonuyla, almayı hayal ettiği ayakkabılarıyla, fabrika yaşamının oluşturduğu farkındalıkla kendisini bir işçi sınıfına dahil etmiş, iktidardan haklarını ister duruma gelmiş, henüz hiçbir şeyin bilincine varmadan kent yaşamının çarkına ayak uydurmuştur.

Köyden umudunu kesip İstanbul hevesiyle gelen gençler kentte büyük bir hayat mücadelesinin içine düşerler. *Yokuşa Akan Sular*’da, Bican’ın çalışmak için yanlarına geldiği akrabasının evinde yaşananlar bu gerçekliği gözler önüne serer. *Gergef* adlı küçük hikayede Evin hanımının gergef işlerken daldığı düşünceler yer alır. “*Anneninki basma idi, senin perdelerin tül olacak*” Bu hayallerle gelmiştir kente. “*Sen bu tül perdelerin ardında solacaksın. Çilli akasyaların kirli grisinde kaybolduğu sokak parçasına dalarak.*”³⁴⁹ ifadesi, basma yerine tül perde hayali ile yola çıkılan kent hayatında işlerin hiç de o kadar kolay olmadığını, kentteki köylünün tutunma mücadelesini örneklemektedir. Geriye dönmek mümkün olmadığına göre köylünün kentte tutunmak için yapacağı tek şey vardır: Çalışmak, para kazanmak, mülk sahibi olmak. İnsan, toprakla arasındaki bağı koparınca kendi varoluşuna da yabancılaşır.

Yazarın kentteki köylüler üzerinde yoğunlaştığı eseri *Rüzgarlı Pazar*’dır. İstanbul’daki bir üst geçitte tezgâhlarda sattıkları mallarla geçinmeye, kent şartları

³⁴⁸ A.e., s.54-55.

³⁴⁹ A.e., s.65.

karşısında ayakta durmaya çalışan insanlar anlatılmaktadır. Köy ve kasabalarda gözlemlenen toplumsal dayanışmalar da burada yoktur. Kutlu, geçim mücadelesi veren göç insanının çektiği sıkıntıları anlatırken “*Akrabaların yardımı yok mu?*” sorusunu yöneltmesinin, ardından da “*kimseden kimseye fayda yok*” cevabını vermesinin temelinde kent insanının başkasını düşünmediği ve bunun sonucunda giderek yalnızlaştığı fikri yatmaktadır.

Kentteki köylünün yaşadığı travmatik durumlardan biri de yabancılaşmadır. Kutlu’da doğal/ köylü ilişkisi insani boyutlarıyla, iç zenginlikleriyle işlenmiştir. Kendi doğal ortamından çeşitli nedenlerle koparılıp kente getirilen insan, ilk önce çevreye, ahlaki değerlere bir yabancılaşma yaşar.

Köyden kente çalışmak için getirilen Bican, daha ilk andan itibaren çalışmaya başlayacağı fabrikaya yabancılik hisseder. Bican fabrikaya işçi alımı esnasında seçilecek olan on yedi kişinin arasındadır. Kutlu bu on yedi kişiyi işe alacak müdürü “*mal meydanında sığır beğenmeye çıkan bir celep gibi*”³⁵⁰ şeklinde tarif eder. Bunların arasında ortama en fazla yabancı olan Bican’dır. On yedi senelik ömründe betona bir yada iki defa ayak basmış olan Bican, şehre ilk defa gelmektedir. Sürekli salavat getirir. İçindeki korkuyu bastıracak bir şey bulamaz.³⁵¹

Şehir insanının bu bağı yoktur artık. Onun bağları yapay, apartman daireleri, tozlu hava içine hapsedilmiş bir hayattır. *Gergef* hikâyesinde de Bican’ın dayısının tek düşüncesi binbir zorlukla yaptırdığı gecekonduasına bir kat daha çıkmaktır. Bu sebepten ona destek olmayan oğullarına kızarken “*Bizimkiler de akıl yok. El-âlem öyle mi? Hereksin biri bin olmakta. Ne dedik biz, babanın söznü tutun da şu katı çikalım bir, kiraya verelim dedik. Kötü mü dedik?*”³⁵² diye serzenişte bulunur.

³⁵⁰ A.e., s.12.

³⁵¹ A.e., s.13.

³⁵² A.e., s.67.

Göç, insanı topraktan yani kendi varoluşundan uzaklaştırır. Her evin bir bahçesi olan köylerde yaşayan insan, kente göçünce yaşamında bahçeyle, toprakla olan ünisiyeti sadece evlerde meraklısının yetiştirdiği birkaç saksı çiçeğe kalmıştır.³⁵³

Köyden kente göç meselesinde en önemli sorunsallardan biri de köyü kente taşıma mefhumudur. Temelinde güvenlik endişesi, yabancılaşma gibi etkenler yatması sebebiyle kente gelen aileler önce oraya daha önce yerleşmiş akrabalarının yanına yerleşirler. Zamanla intibak süreci tamamlanınca ayrı bir eve ama mutlaka akrabalarıyla aynı muhite yerleşirler. Böylece köyün bir devamı da kentte devam etmeye başlar. Orada geleneksel yaşamalarını yarı bozulmuş şekilde devam ettirmeye çalışırlar. *Yokuşa Akan Sular*'da Kemahlılar ekseninde ele alınan bu konuyu Kutlu, Taşlı Bayır Sokak adlı bir muhitin Kemahlıların istila ettiğini, sokaktaki inşaatları ve sokağı yine memurun gözünden “*Yeni inşaatlar, bazılarının alt katları dolu. Başı dolaklı, uzun etekli kadınlar, naylonlara, orlanlara belenmiş çocuklar, derken inşaat, beş katlı devasa bir bina.*”³⁵⁴ şeklinde tarif ederken ona göre Kemahlı millet göç ettikleri kentte adeta yeni bir köy inşa etmektedir.

Tipik bir kentteki köylü örneği de *Anadolu Yakası*'nın kahramanı Muzo'dur. Kente tahsil görmek için gelen Muzo, ailesine işletme okuyorum deyip gizlice sinema okur. Hayata bakış açısı, değer yargıları zaman içinde kentteki algılarla birleşir, uyum sağlar. Ailesine sık sık para desteği de sağlayan Muzo, “her açığı kapatan” para kazanmayı, çalışmayı kendine düstur edinir. Nihayet Özal döneminde özel televizyonların patlama yapmasıyla Muzo da kendine bir özel kanal açar. Muzo, göç eden genç köylünün değişimini vermesi açısından önemlidir. Kutlu, bu sembol kahraman tarafından köy-kent insanı arasındaki farkların tespitini yapar. Köylüye ait yüzü kızarmak, ar duygusu gibi temel kavramlarla simgelerken kentli insanda bu değerlerin yoksunluğuna dikkati çeker. Dikkati çeken diğer bir nokta ise Muzo'nun da kente geldikten sonra bu değerlere bakışının değiştiğidir. Kanal'da çalışan Janset ile

³⁵³ A.e., s.78.

³⁵⁴ A.e., s.76.

sevgilisi Corc'un uygunsuz hallerine karşı bile anlayışlı bir tavır sergilemesi buna örnek gösterilebilir.³⁵⁵

Kentteki hiçbir şey gerçek değildir. Etraftan naylon kokuları yayılmaktadır. Hiçbir şeyin asıl rengi belli değildir. Fabrika bacalarından çıkan isler gökleri kaplamıştır. İnsanlar sürekli bir telaş içinde koşturmaktadırlar. Mustafa Kutlu, köyden kente göçen kahramanların portrelerini çizerken onları kente intibak süresince geçirdikleri ahlaki değişim yönüyle ele almıştır. Kutlu'nun hikâyelerinde toplumsal değişim sosyolojik, ekonomik, iktisadi yönünden ziyade ahlaki ve geleneksel değerlerden uzaklaşma yönüyle yer bulmaktadır.

2.2.5.2.1. Kültürel ve Ahlâki Değişim

Toplumun ayakta tutan en temel değer "ahlâk"tır. Dolayısıyla milletlerin ve toplumların gördüğü en büyük zarar bağlı oldukları inanç ve gelenek sisteminden kopmaları ile kendilerine yabancılaşmalarıdır. M. Kutlu, ahlakî hayatın nizamını sağlayan bütün değerlerin başına taç yapmıştır. Modernizmin literatürden türlü hilelerle çıkarmaya çalıştığı ahlak, kelime ve kavram olarak Kutlu'nun olmazsa olmazlarından. Onun ahlak kavramı gelir, en uç noktada ahirete, hesap gününe dayanır.³⁵⁶

Modernizmin Türk toplumunda en tahrip edici etkisi insan ve dolayısıyla Türk insanını geleneksel formda üreten, onu diğer toplumlardan ayıran ahlakî üzerinde olmuştur. Kültürel ve ahlaki değişimin kendine yaşam alanı açan mekânları özellikle kentlerdir. Kent hayatı, ona intibak eden herkesi kendi normlarına dönüştürür. Köy ve kasabalaradan göç edip geleneksel hayat tarzıyla kentin kuralları arasına sıkışıp kalan insanlarda bu dönüşüm daha yakından hissedilir.

³⁵⁵ Kutlu, **Anadolu Yakası**, s.83-84.

³⁵⁶ Mustafa Kutlu, "Ahlak Olmadan Asla", **Yeni Şafak**, 15 Mayıs 2013.

Kutlu, ahlakı bir bütün olarak İslam dinine dayandırır. Dini, hayatın içinden bir kenara iten seküler yaşam biçimi dinin belirlediği ahlaki değerleri de bertaraf eder. Bunlardan en başta geleni masumiyet ve hayâ'dır.

Anadolu Yakası'nın kahramanı Muzo'nun şehirli insan ile köy insanı arasında yaptığı karşılaştırma konuya ışık tutması açısından önemlidir:

“Allah'ım bu ne temiz aşk, bu ne masumiyet. Bu ahlak şehirde bitti. Masumiyet bitince, o temizlik, o el değmemişlik, o saflık bitince. Geriye ne kalıyor? Hepimiz cinselliğin hayvani bataklığında çırpınıyoruz. Bırak hareketi bir müstehcen söz duyduğunda yüzü kızaran ne kız kaldı ne oğlan. Oysa ahlakın emaresi yüzün kızarmasıdır. Ar duygusudur.”³⁵⁷

Modern kentin insanının ahlâki çöküşü, yazarın değerlendirmeleri çerçevesinde, *adam olmaktan ziyade, adamı olmak* şeklinde açıklanır. Bu değişim, geleneksel hayatı var eden değerler sisteminin çöküşünü beraberinde getirmektedir. Kutlu, modern ekonominin öne çıkardığı paranın ve paranın değiştirdiği insanın adeta birleşerek *şehrin kanını emdiklerini* söyler ve bu zinciri ancak idealleriyle şekillendirecekleri dünyayla aşabileceklerini belirtir.

Kültürel ve ahlaki değişimin pratikte yaşanan boyutu ticari hayatta karşımıza çıkar. Ticaret İslam dininin de tavsiye ettiği, önem verdiği bir rızık kazanma yöntemidir. İslam dinine göre rızık dörtte üçü ticarettir. Bununla beraber ticari hayat, içinde dinin bütün ritüellerini yerine getirme konusunda geniş bir çerçeveye sahiptir. Haram-helal çizgisi, hak yeme, yalan söyleme gibi ahlaki değerleri içinde barındıran hassas bir dengede durmaktadır. Osmanlı'dan bu yana Türklerin ticari hayatı bu saydığımız hassasiyetler dikkate alınarak sürdürülmüştür. Modernizmin bir zihniyet olarak dünyaya hükmetmesi, sanayileşme, daha fazla kazanma, tüketimin üretimi kışkırtması geleneksel toplumların hayata bakışını da değiştirmiştir. Temelinde Tanzimat'la başlayan bu değişim, özellikle 1980 müdahalesi ile toplumsal yapıda temel bir eğilime yol açmıştır. Bu eğilim, insanın eşyaya olan bakışının değişmesi, köşe dönücülük, nasıl

³⁵⁷ Kutlu, *Anadolu Yakası*, s.71.

ve nerden olursa olsun zengin olma arzusudur. Bu zaman diliminde mal edinme başat anlayış olmuştur.³⁵⁸

Mustafa Kutlu artık fiilen bittiğini söylediği kasaba ve kasaba hayatında bu bitişin sebeplerinin başına insanın eşyaya bakışının değişmesini getirir. Kasabalarda bozulmaya başlayan ticari hayat, göç edenlerde kentteki bozulmaya da ayak uydurarak daha da belirginleşir. İlk olarak sadece daha iyi kazanmak, bir ev sahibi olmak arzusuyla göç edenler, gittikleri kentlerde büfecilikten garsonluğa, inşaat işçiliğinden fırıncılığa kadar ticari hayatın her alanına ayak basmışlardır.

Bunlardan bazıları *Yokuşa Akan Sular*'daki Bican'ın dayısı gibi “Bizimkilerde akıl yok. El-âlem öyle mi? Herkesin biri bin olmakta. Ne dedik biz, babanın söznü tutun da şu katı çikalım bir, kiraya verelim dedik. Kötü mü dedik?”³⁵⁹ diye kent hayatının zorlukları karşısında aradığı zenginliği bulamazken, gözü açık olanlar ise Kutlu'nun tabiriyle köşeyi dönmüşlerdir.

Görülüyor ki kentteki köylüler büyük bir hayat mücadelesinin içine düşmüşlerdir. Mücadeleden maddi kazançla çıkıp zengin olanlar Kutlu'ya göre manevi yönden kaybetmişlerdir.

Kültürel ve ahlaki değişimin ikinci boyutu ise geleneksel bazı değerlerin çöküşüdür. Sürekli maddi mutluluk peşinde koşmak, kent insanının ahlak, dini ve insani unsurlarını yok etmiştir. Kente göç edenler ise bir müddet direnseler de bu çözülsün karşısında duramazlar. Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*'da bir bayram ziyareti esnasında yaşananları verirken saf ve temiz köy insanının nasıl kirlendiğini de gözler önüne serer. Önce, Bican'ın kentte geçirdiği ilk bayramda ziyaret için gittiği Hacıfendi'nin evinde seyrettikleri bir televizyon programında bayramı tatil fırsatına dönüştürüp kaçan kent insanını dile getirir.³⁶⁰

³⁵⁸ Tosun, **a.g.e.**, s.35.

³⁵⁹ Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, s.67.

³⁶⁰ **A.e.**, s.60.

Kutlu, bir söyleşisinde *Yokuşa Akan Sular*'ı yazarken ülkemizde olan maddi-manevi değişimi konu aldığını belirtir. “*Değişimin temellerini Tanzimata hatta daha gerilere götürerek, Meşrutiyetten Cumhuriyete geçirerek enine boyuna tartışıldığı yollardan geçiyoruz...Ben bu kitabı da konum bakımından sınırlayan bir tarih olarak 1950 yılını yaklaşık “topyekun ve gerçek” değişime başlangıç olarak aldım.*”³⁶¹ şeklinde ifade ederek bu toplumsal değişimin ana izleği olarak köyden kente göç olgusunu belirlemiştir. Köyde hayatın akışına kapılan, geleneksel değerlerini koruyan insan, kente geldiği zaman Kutlu'nun ifadesiyle “*bir nevroz, sapkınlık hali*” yaşamaktadır. Çıkar ilişkileri, insanları kazandıkları paraya göre değerlendirme ve değer verme gibi unsurları *Yokuşa Akan Sular*' da sorunsallaştırılır. Bir bayram günü Bican'ın daha önce hiç görmediği Hacefendi diye anılan amcazadesine gidilir. Dayısının dediğine göre Hacefendiler şehre vaktinde uyanıp gelen ilk ailelerdendir. Hacı altı oğlunu altı koldan işe sokmuş, Allah “yürü ya kulum” deyince ilerleyip gitmişlerdir. Bu değişimi Hacefendi'nin yaşadığı apartmana girerken verir Kutlu. Bu apartman, evlerde köpek beslenen cinsten ve asansörlüdür. Bu iki durum karşısında Bican'ın içi havalanır, hafif bir tikslenme yaşar.

Bican'ın dayısının bu parayı bulmuş, zengin amcazenin yanında takındığı tavır da, kente göçen insanın değer yargılarının değiştiğinin bir göstergesi olması bakımından önemlidir:

*“Bayramı şerifiniz mübarek olsun Hacefendi diye çevikleşiyor dayısı, bir şüirnlük takıyor yüzüne, dayısı nasıl hiç görmediği dayısı oluyor bu geniş mutantan mobilyaların doldurduğu boydan boya camlardan ışık içinde boğulmuş kalmış salonda.”*³⁶²

Yokuşa Akan Sular'da kent yaşamının değiştirdiği bir başka insan tipi de Hacefendi'nin çocuklarıdır. Ecnebi memlekette okumaya giden bir oğlu, oradan müslüman olmayan bir kızla döner. Hacefendi buna itiraz ederse de kızın kelime-i

³⁶¹ Necati Güneyceli, “Yokuşa Akan Sular Üzerine Mustafa Kutlu ile Bir Konuşma”, **Hareket**, Haziran-Temmuz 1980, s.49-51.

³⁶² Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, s.57.

şehadet getirmesiyle ortalık yatıştır. Kutlu, bu durumu Bican'ın dayısının ağzında “müslümanın gavura karışması”³⁶³ şeklinde ifade etmektedir.

Hikayede Hacıfendi'nin evinin kütüphanesi de o evin kültürel zihniyetini vermektedir:

*“Kütüphanenin bölmelerinden birinde duran azgın boğa biblosu, kırmızı gözler, kırmızı dil, önünde kıvrak bir bükülüşe bir elini havaya kaldırmış, başını geriye atmış, şuh mu şuh gülüvermiş dansöz. Yanında altı cilt Türk Ansiklopedisi. Gözü her takılıştı senelerdir “Ya hu şunu bari tamamlasaydık” dediği. Onun yanbaşında iki cilt Fizilâlîl Kur'an. Sonra Agatha Criste'den birkaç büyük kitap, yanında Amentü şerhi.”*³⁶⁴

Bu kitaplıkla bile Kutlu, okura köyden kente göçen insandaki kültürel değişimin, açıkça göstermektedir. Kitaplıktaki kitapların ve süs eşyalarının çeşitliliği bize Hacıfendi'nin evinde hâlâ yaşamakta olan değerlerin yanında artık yeni nesilde değişen hayat algısını ortaya koyar.

Kent yaşamının değiştirdiği bir insan tipi de Hacıfendi'nin oğlu Ömer'dir. Tahsilini tamamlayamadan omuzlarına iş yükü binen, her gün kravatını titizlikle bağlayıp işine giden, karısına, annesine, babasına hep aynı ölçüde yaklaşan kendisine “elektronik Ömer” lakabı takılan biridir. Kutlu Ömer'in yaptığı bir iç muhasebe vasıtasıyla şehir hayatının insanı doğallığından uzaklaştırdığını, kendi benliğine yabancılaştırdığını şu cümlelerle ifade etmektedir: “Görüntüsü ile aynileşti. Makesi suratına yapıştı.”³⁶⁵

Türkiye'de yaşanan toplumsal değişimin muharrrik güçlerinden birinin göç olduğunu söyleyen Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*'da henüz bir sınıf bilincine ulaşmamış köylü kitlelerinin şehirlere akın etmesi neticesinde henüz ciddi manada sanayileşme evresi yaşamamış Türkiye'de yaşanan iş ve işçi politikalarını, bunların paralelinde kurulan sendikaları ve bunların yol açtığı toplumsal karmaşayı da göç eden kahramanlar üzerinden ele almıştır.

³⁶³ A.e.

³⁶⁴ A.e., s.58.

³⁶⁵ A.e., s.59.

Bican'ın yeni çalışmaya başladığı fabrikada bir gün kendini grevin ortasında bulması, sonrasında yine belki daha çok para kazanma ümidiyle sendika için çalışmaya başlaması ve nihayetinde bu Anadolu'nun masum çocuğunun solcularla beraber katıldığı bir mitingte “işçiyiz güçlüyüz”, “kâtil iktidar”, “kâtil sermaye” gibi sloganlar atarken şakağına yediği bir kurşunla hayatını kaybetmesi Mustafa Kutlu'nun iş ve işçi münasebetlerine, politikalarına karşı takındığı tavrı somutlamaktadır. Yazar, Cevher Bican'ın buradaki trajedisini elinde olmadan sosyalist çarkın içine girmesi ve kim vurduya gitmesi olarak açıklamaktadır.

Sonuç olarak Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde köy-kasabalı, gerek kentleşen kasabaların getirdiği yeni yaşam standartlarına, gerekse göç ettikleri kentlerin yazılmamış kanunlarına uyma neticesinde pratikte ve kültürel-ahlaki zeminde geleneksel değerlerinden kopmuştur. Yeni dünya düzeninin en büyük sloganı olan köşeyi dönme sevdasına kapılan masum Anadolu insanı bu yolculukta ya kim vurduya gitmiş, ya da parsadan büyük pay almayı başarmıştır. Her iki sonuç da Kutlu için tek bir sonuca bağlanmıştır: “Geleneğin ve kasabanın bitişi.”

2.3. Modern Dünyanın İnsanı

“*Sen de bu dünyanın sâliki olacak mısın?*”³⁶⁶

Bilim ve teknoloji gelişirken kültür-ahlâk ve toplumun kültür ve ahlak taşıyıcıları olan insan bir çöküş yaşamaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan bu çöküşlerin tamamı modernliğin tanımı içine girmektedir. Modern dünya, insanı kendine uydururken onda daha önce var olan bazı değerleri yok etmiştir.

Charles Taylor, “*Modernliğin Sıkıntıları*”³⁶⁷nda insanının temel değişimini *üç sıkıntı* adı altında toplamıştır. Bunlardan ilki modern uygarlığın en büyük kazanımı olan bireyselciliktir. Geleneksel toplumlarda kendini büyük bir düzenin parçası olarak kabul

³⁶⁶ A.e., s.10.

³⁶⁷ Sözü edilen üç sıkıntının tamamı Taylor'un kitabından yararlanılarak anlatılmıştır. Charler Taylor, **Modernliğin Sıkıntıları**, Çev. Uğur Canbilen, 2. bs., Ayrıntı Yay., 2011, s.10-17.

eden insan – bu en büyük olan ilâhi düzenden çekirdekte aile düzenine kadar inmektedir.- yaşamı bu şekilde anlamlandırıyor. Kutsal olan bütün bu ritüellerin itibarını yitirmesiyle dünyanın büyüğü çözülmüş, insanın artık uğrunda ölmeyi göze alacak değerleri kalmamıştır. Birey olma düşüncesi “hoşgörü toplumu”nun yerine “hep bana” toplumunun geçmesidir. Bu durum modern dünyanın insanını içinden çıkamayacağı yeni bir duyguyla tanıştırır: İçine kapanma ve yalnızlık.

Dünyanın büyüğünün çözümlenmesine etken olan ikinci sıkıntı akılcılıktır. Toplumun kutsal yapısı ortadan kalktığında sosyal düzenlemeler ya da eylemler amaca ulaşmak için aklın öngördüğü doğrultuda bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır. Akılcılık bir açıdan özgürleştirici olmakla beraber onun yaşamı ele geçirme tehlikesi de mevcuttur. Bilim ve teknolojiye kendini gösteren akılcılık başarısının ölçüsünü maksimum verimlilik olarak belirlemektedir.

Taylor’un, üçüncü sıkıntı olarak tespit ettiği bireycilik ve akılcılığın siyasal düzlem üzerindeki etkisidir. Modernin oluşturduğu kendine dönük, bir anlamda yumuşak despot olan birey ile siyasi güçlerin arası açılmıştır. İnsanları kendi içine kapalı bireylere dönüştüren modernizm, yönetim faaliyetine aktif olarak katılmak isteyenlerin sayısını azaltmıştır. Böylece siyasi ve bürokratik denetim halkın elinden gizlice kaymaya başlamıştır.

Sonuç olarak modern dünyanın insanı ahlaki kaygıları azalmış, akılcılık karşısında boyun eğmiş, kendine verilen bu oyuncaklarla bireysel hayatını yaşarken maddenin hâkimiyetine girerek en büyük özgürlüğünü kaybetmiştir.

Huzursuz Bacak’ta anlatıldığı gibi “...saate bağlanmış. Sokaklar saatle kalabalıklaşıyor, saatle tenhalaşılıyor. Her şey saat gibi tıklar tıklar işliyor... Yüzleri manasız, münasebetleri manasız, hayatları manasız. Bilgisayar ekranı gibi, robot gibi, inanılmaz.”³⁶⁸ insanlara dönüşürken hayatta hiçbir değeri kalmamış, annesinin cenazesini bile almak için tatilini bozmayan narsisizmin esiri olmuştur.

³⁶⁸ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.68.

Çalışmanın bu bölümünde Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde yaşanan toplumsal değişimde Türk insanının modern dünyanın neresinde durduğu, moderne eklemlemeye çalışırken nelerin yitirildiği, direnen cephede modern reddedişin doğurduğu sıkıntılar ve Kutlu'nun bütün bunlar karşısında aldığı tavır tespit edilecektir.

2.3.1. İdeallerin Çöküşü ve Kimliksizleşme

Modernizm bir anlamda kutsalın, ideallerin reddedilişidir. Hayatı anlamlandırmada kalbî ve aklî unsurların dengede tutulduğu gelenekle daha başından bir ayrışmaya girerek kalbî olan her şeyi çemberin dışına çıkarmıştır. Dolayısıyla “*ideal*”, uğrunda ölmenin göze alınacağı bir amaç değil, modern dünyanın dayattığı güçlere ulaşmak için bir araç vazifesi hâline gelmiştir. Yeni dünyanın insanı bu amaçlara ulaşmak için bütün özelliklerini, duruşunu yansıtan kimliğinden de vazgeçebilir.

Mustafa Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*'de modern dünyanın idealleri nasıl yok edip insanı da kimliksizleştirerek kendisine benzettiğini anlatır. Ercan Yıldırım, dünyaya yön vermek isteyen bireylerin vardıkları konumun, değiştirmek istedikleri yere entegrasyon olduğunu okurken, gençliğin hedef ve idealler, orta yaşlılığın dönüşüm, yaşlılığın ise tam olarak dünyaya bağlanma olduğu görüşünü ileri sürer.³⁶⁹

Ya Tahammül Ya Sefer'de medreseden bozma bir öğrenci yurdunda, yüce dava etrafında birleşen genç öğrenciler vardır. Bunlar davalarını şöyle ifade ederler: “*Bizim hareketimiz mesuliyet hareketidir. Davamız hayata uymak değil, hayatımızı hakka uydurmaktır.*”³⁷⁰

Kendi aralarında samimi, her türlü menfaat beklentisinden Murat Abilerin izinden gitmeye çalışırlar. İdealizmin son nefeslerini verdiği davanın erleri Yunus, Osman, Âsım ve Murat ve Dava Delisi Kerim'in ülkenin istikbaline dair derin

³⁶⁹ Yıldırım, a.g.e., s.52.

³⁷⁰

düşünceleri, yaptıkları ve yapmak istedikleri çok şey vardır: Memleketi kurtarmak ve davayı omuzlamak.

“Gençtiler, pırıl pırıldılar. Hiçbiri yerinde duramıyordu. Başlarında ne yeller esiyordu kim bilir? Memleket kendisine sahip çıkacak, bu çilekeş insanları tutup kaldıracak, şu çorak toprakları yeşertecek nesillere muhtaçtı...herkesler plajlara, kırlara, kızlı oğlanlı toplantılara koşarken onların içinde davanın sönmeyen ateşi.”³⁷¹

Kendisine “dava delisi” denilen Kerim, yıllarca derneğin çaycısı olarak her türlü işe koşar, ümitle o pırıl pırıl gençlerin bir gün gelip memleketi kurtaracağını bekler. Zamanla davanın vaat ettikleriyle bireylerin planları çelişmeye başlar. Geleceğin yükünü omuzlarında taşıyan dava erleri, mal-mülk, kariyerin sevimli yüzü karşısında direnemezler ve reele yenilerler. Kutlu’nun üzerinde durduğu gibi dünyayı değiştirmek isteyen insanlar değiştirmek istedikleri dünyaya dâhil olmaya başlarlar.

Kutlu, ideallerinden dönüp kimliksizleşen kahramanların üzerine ayrı ayrı projektör tutarak böylece Türkiye’nin bir sosyal gerçeğine de ayna tutmuş olur. 1980’lere kadar Türkiye, ideolojilerin, fikirlerin çarpıştığı, insan yaşamına ait her şeyin bir ideolojik kod olarak algılandığı günler geçirmiştir. 80 ihtilali ve Sovyet Rusya’nın çöküşü sosyalist kesimde bir çözümlüş başlatır. Devrin en ateşli fikir adamları o yıllardan sonra medya patronları, siyasi kadrolarda en ön safları tutanlar arasında yer almıştır. Diğer cenahta İslami kesim de aynı çözümlüşten nasibini alır. Modern dünyada artık yeni güç odağı para, makam, mevki ve siyasettir. Dolayısıyla her iki kesim de 80’lerden sonra kendini bu anlamda bir çek etme sürecine girer, idealist yanlarını parayla, menfaatle, şöhretle törpülerler.

Bunlardan biri *Ya Tahammül Ya Sefer*’in kahramanı Âsım’dır. Harçlığını çıkarmak için yanında çalıştığı Nuhzade Kemalettin Bey’in kızı Fethanet Hanım’la evlenen Âsım, bir zamanlar ideal diye koştığı değerlerinden sıyrılıp çıkar. Okur, akademik kariyerini de yapar ve Profesör Âsım Bey olur. Bunları yaparken kendisini huzurlu kılan bütün hissiyatını kaybeder. Makam ve paraya kavuşken ramazanın

³⁷¹ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.8.

geldiğinden bile haberdar olmaz. Âsım Bey, oğlu İlhan'ın ağzından Ramazanın geldiğini öğrenmesi üzerine uzaklaştığı, menfaat uğruna, eş uğruna sırt çevirdiği inançlarını, değerler sistemini, davasını içini ürperten bir acıyla hatırlar. Sıkıntısı giderek bunalıma dönüşür ve dünyası nar çatlağı gibi yarılr.³⁷²

Hayatın birtakım kodları vardır. Bu kodlar kişinin kimliğini açığa çıkaran önemli ipuçlarıdır. Kişi hayatının hangi safhasında olursa olsun bu kodlar sayesinde varlıklar dünyasını anlamlandırır. Âsım Bey'in çeşitli zamanlarda karşısına çıkan bu kodlar onun içinde bulunduğu dünyaya yabancılaşmasına, sorgulamasına, kaçmasına sebep olmaktadır. Oruç ve Ramazan bunlardan biridir. Oruç onu yıllar öncesine, Erzurumlu Yunus, Arapkirli Osman, Murat ve Kerim'le birlikte bir nar ağacının atında yaptığı iftarlara götürür

*“Âsım Bey neredeyse oğlunun bu akşam, bu sofraya hiç oturmamasını dileyecek. İlhan aklına gelince, o yüzüne dikilen iğne ucu bakışları hatırlayınca, her yanını tarifi mümkün olmayan bir tedirginlik kaplıyor. Nicedir oruca, oruç tutan birine bu kadar yakın olmamıştı.”*³⁷³

Oğlu İlhan'nın tuttuğu “oruç” Âsım Bey'e tekrar unuttuğu, bilinçaltına attığı davasını, Murat Ağabeyinin sözlerini hatırlatır:

*“Arkadaşlar!.. Zulmün, ümitsizliğin ve idealsizliğin kararttığı siyah zeminde Âsım, şafağın ilk ışıklarını haber verir. Bizim hareketimiz, mesuliyet hareketidir: Dâvamız hayata uymak değil, hayatımızı Hakk'a uydurmaktır. Ve o nesil. Üzerinde yaşadığımız acılı toprağın çocuğu. Âsım'ın nesli.”*³⁷⁴

Daha isminden başlayarak bir ideali yüklenen Âsım, kendisini zaman zaman yakalayan bu düşüncelerden dekan seçimine, balığa çıkmaya tutunarak kurtulmaya çalışır. *Bir dalga gibi çarpınarak gelen, gelip zihnine takılan geçmişi ötelere iter.*³⁷⁵

³⁷² A.e., s.23.

³⁷³ A.e., s.31.

³⁷⁴ A.e., s.33.

³⁷⁵ A.e., s.35.

Kutlu hikâyede dava etrafında toplanan gençlerin çıkardıkları dergiyi kırık dökük bir matbaadan istikbale doğru açılan hayaller olarak tanımlamaktadır. Onlara göre dergiyi bir adet daha fazla satabilmek davayı omuzlamakta büyük bir kahramanlık örneğidir. Ağabeylerinin bir adım gerisinde, emre amade, zeki, sevimli, öl desen hemen orada ölüverecek olan bu gençler Kutlu'nun düşünce dünyasında etkili olan Nurettin Topçu'nun Hareket dergisi etrafında toplanan gençlerdir. Hikâyenin tamamında Topçu'nun hareket felsefesi görülmektedir.

“Sabahı beklemeyiniz dostum, geceden yola çıkınız. Olur ki uyuysanız... Sabahı beklemek öğleni, öğleni beklemek akşamı, akşamı beklemek ruh gevşekliğini doğurur... Hayatın zaruretleri ayaklarımıza dolanmış zincirlerdir ve ıstıraplarımıza çeşni katarlar... Durduğumuz noktada inançlarımızın eskidiğini, yabancılaştığını hiç tecrübe etmediniz mi? En acı kayıp budur. Gerilemiş ruhların mütemadiyen tavizler vererek hayatla, zaruretle uyuşmaları...”³⁷⁶

Murat Ağabey'in öncülüğünde çıkan derginin baş sayfalarına “Aziz Dost” imzasıyla yazılan bu yazılar Âsım Bey tarafından sık sık hatırlanır.

Âsım Bey'in ilk çözülüşü Fetanet'le beraber yüzünü moderniteye dönmesiyle başlar. Kemalettin Bey'in köşkü, onun sunduğu imkânlar, makam, mevki, para Âsım'ın modernizme açılan penceresidir. Murat Ağabey'in onun omuzlarına yüklediği davayı Âsım'ın bu imkânları kaybetme korkusuyla omuzlarından atması bir gün çalıştığı yere gelen dava delisi Kerim'le kendisini yok dedirtip görüşmemesiyle başlar. Gerçek anlamda ilk yenilgi bu olaydır. Kutlu'nun Âsım şahsında kurduğu şu cümleler insanın modern dünyanın karşısındaki âcizliğini ortaya koymasından önemlidir:

“Beni kim tanıyabilirdi? Yönelişlerimi, arzularımı, oluşmamış fikirlerimi, açlığımı. Galiba bana yükledikleri kutsal görevin farkında değillerdi. Arzularından sıyrıl, nefsinin değil, başkalarını düşün, çalış, hizmet ehli ol. Peki ben okumayacak mıydım, giyinmeyecek miydim? Her gün gözlerimin önünden parlak saçlarını savurarak geçen Fetanet'in peşinden gitmeyecek miydim? Neye koşacağımı, nelere tutunup nelerden kaçacağımı el yordamıyla tayin ettiğim bir çağda... kâh bir iftar yemeğinde, kâh bir

³⁷⁶ A.e., s.50-51.

*burs veya benzeri imkan ile karşılaştığımda ne yapacağımı şaşırın ben. Ben bir derviş değildim elbet.*³⁷⁷

“*Oyun Bozan*” hikayesi temel alındığında oldukça başarılı iç çözümlerinin yardımıyla kişilerin değiştikleri, hatta keskin bir dönüşüm yaşadıkları görülecektir. Profesör Âsım Bey’in, Yunus Bey’in ve isimsiz adamın, kanaati yitirerek, maddesel varlığın, sosyal statünün cazibesine karşı koyacak gücü kendilerinde bulamamış ve hayatın rüzgarına kapılmış olduklarını gösterir. Davaya ihanet etmeyenler için diğerlerinin yaşadığı tam bir savruludur. Bu savruluşta esaret, başkalaşım, inandığı gibi olamama, adeta kimliksizleşme durumu gizlenmektedir.

Ya Tahammül Ya Sefer’de yer alan hikayelerin tamamında iletilmek istenen asıl mesaj, moderniteye bağlı olarak değişen hayat biçimine uyan ve/veya uymaya zorlanan bireylerin bu durumdan nasıl etkilendikleridir. Yetiştığı ortamın değerlerini arkada bırakarak modern hayatın içinde olmayı seçmiş olan hikâye kahramanlarının tercihleri ve sonrası gözler önüne serilir. Reailteyle tanışan gençler bencilleşmiş, yalnızca kendilerini düşünür olmuşlardır. Ben ve öteki kavramlarının belirginleştiği yeni düzende değerler de değişmiştir.³⁷⁸ Kutlu, modernitenin getirdiği para, makam ve mevki karşısında manevi çizgiden uzaklaşmayı, verilen tavizleri *kalbin aynasının çizilmesi*³⁷⁹ olarak ifade eder.

İdeallerini, inançlarını menfaat uğruna harcayan bir diğer kahraman da Yunus’tur. Âsım’ın çözülüşü para ve zenginlik üzerinden verilirken Yunus’un çözülüşü siyaset algısı üzerinden verilmiştir. Yunus Bey’in karısı Neslihan Hanım da modernizmin karşısında yenilen kahramanlardandır. Neslihan Hanım ve eşi Yunus Bey’in çözülüşü “*Artık bizim soframıza melekler inmiyor.*” cümlesiyle ilişkilendirilir hikâyede. Bir müftü kızı olan Neslihan Hanım, Efendibabasının tavsiyesi üzerine evlendiği Yunus Bey’le mütevazı bir yaşantı sürerken Yunus Bey, milletvekili olduktan sonra başını açar, düğünlere, yemeklere, kokteyllere gitmeye başlar. Hikâyede Âsım

³⁷⁷ A.e., s.54.

³⁷⁸ Gülsemin Hazer, “Anlatım Tekniği Açısından Bir Mustafa Kutlu Hikâyesi: Oyun Bozan”, **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi**, C.8, S.1, 2006.

³⁷⁹ Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, s.111.

Bey'den sonra içinde bulunduğu durumdan ara sıra da olsa rahatsız olan ve iç muhasebe yapan Kutlu'nun aynaya bakan kahramanları arasındadır Neslihan Hanım.

Âsım Bey'in dava arkadaşlarından Yunus ise avukat olur. Erzurum eşrafından Müftü Kızı Neslihan ile evlenir. Yazıhanesinin soğuk ve donuk duvarlarıyla halleşerek geçirdiğı yıllardan sonra, bahtı gülmüştür. Önce milletvekili, ardından bakan olur. Karısı Neslihan Hanım ile toplantılara katılır. Karısına başını açtırır. Kutlu'nun deyimiyle sofralarına artık melekler inmez.

Yunus Bey'in bakan olması sadece kendinde bir çözüme yol açmaz. Karısı Neslihan Hanım'a, ev yaşantısına, kurdukları sofraya kadar bir değişme olmaktadır. Önceleri beyaz örtülerle kaplanan, dört mevsim üzerinden bir deste çiçek eksik olmayan sofraya, alelacele atıştırmak için kurulan özensiz bir hale bürünmüştür. Saçının telini namahreme göstermeyen Neslihan Hanım, Yunus Bey bakan olduktan sonra davetlere, kokteyllere katılabilmek için başını açmıştır.³⁸⁰

“Canla başla çalışmak!

Yetenekli değerli olmak.

Bunların hepsi boş laf.

Hayatta yükselmek istiyor musun?

Öyleyse sen de bir şebekeye dahil ol.”³⁸¹

TELEMAK

Kutlu'nun Telamak'tan aldığı bu pasaj hikayenin özünü vermektedir. Dava uğruna canla başla çalışan, samimi, fedakar gençler ideallerini bu yönde gerçekleştiremezler. Çünkü kapitalist sistemin getirdiğı çıkar ilişkileri, madde bağlamında düşünülen ideolojiler, hayata sadece menfaat penceresinden bakan anlayış samimiyeti ve azmi geride bırakmıştır. Önemli olan çok çalışmak, yetenekli, dürüst

³⁸⁰ A.e., s.58.

³⁸¹ A.e., s.74.

olmak değil; köşeleri kapmak için köşelerin sahipleriyle iş birliği kurmak ve bu uğurda inançlarından vazgeçmektir. Bir şebekeye dahil olmak bunu gerektirmektedir. Bu şebeke bazen bir siyasi parti, bazen bir dini cemaat, bazen de bir sivil toplum örgütü olabilir. Türkiye’de Müslümanlar zenginleşmenin, büyümenin yollarını ararken özellikle güçlü olabilmek için cemaatleşmeye ve siyasete önem vermişlerdir. *Ya Tahammül Ya Sefer*’e bir bütün olarak bakıldığında bu sorunsalı verdiği görülmektedir.

İdeallerin çöküşü *Zafer Yahut Hiç*’te Ferit üzerinden de verilmiştir. Tepeköy’e amcasını ziyarete gelen Ferit, Tepeköy’deki zor şartları görünce bir an için iç muhasebe yapar. “*Kariyeri falan bir yana koysa. Şu fukara Tepeköy’e gelip Sağlık Ocağı’na postu serse. Ne kadar ihtiyaçları var. Kimsesizlerin kimsesi olur.*”³⁸² şeklindeki düşünceleri Ferit’in zihninin bir yerlerine kazınıp kalan, ara sıra kanayan ideal yarasıdır.

*“Talebeyken bir grup idealist arkadaşıyla birlikte İstanbul’un kenar semtlerini dolaşır, fukara hastalara bakarlardı. Uzun süre mezuniyetlerini müteakip böylesi bir gecekondu semtinde bir klinik açmayı tartışmışlardı. Hepsinin gözleri ıslı ıslıldı. Genç kalplerde merhametin kanatları çırpınıp duruyordu.”*³⁸³

Gençlik heyecanlarıyla böyle kararlar alıp sonra yurtdışında tahsil görmeye gidince modern hayat onu ideallerinden uzaklaştırmıştır.

Kutlu bir zamanlar davanın yükü omuzlarına yüklenmiş, memleketi kurtarma adına nice sözler veren, bu uğurda çalışan kahramanların zaaflarını verirken onlara insani vasıflarıyla da değerlendirir. Onlara cephe almaz. Kutlu bu hikâyelerde bir durum tespiti yapmaktadır. Yüklenen fikriyat ne olursa olsun bu fikirlerden zaman içinde dönülmesi, hayatın doğal seyri içinde gerçekleşmektedir.

“Ben bir derviş değildim elbet” diyen hikâye kahramanının samimiyeti çok açıktır. Kutlu, burada dünya nimetleri karşısında nefesine yenilen insanın durumunu anlatmaktadır. *Sır*’daki derviş modern dünya karşısında duramayıp drama düşmüş ve tekkesini terk etmişse, Âsım’ın, Yunus’un, Ferit’inki de tersinden fakat yine modern

³⁸² Kutlu, **Zafer Yahut Hiç**, s.92.

³⁸³ A.e.

dünyaya karşı başka bir çözüldür. Âsımlar, Yunuslar, Feritler, dervişler birer semboldür. Türkiye’de yaşanan toplumsal değışim rüzgârı böyle daha nicelerini içine almış, benliğinden sıyrılmıştır.

2.3.2. Yabancılaşma

Yabancılaşma, psikiyatride “normalden sapma”, şeklinde anlamlandırılırken, çağdaş psikoloji ve sosyolojide kişinin kendisine, içinde yaşadığı topluma, tabiata ve başka insanlara karşı duyduğu yabancılık hissine işaret eder. Bir diğer tarifile yabancılaşma, kişinin kendi benliğiyle ya da zihin hâlleriyle kendisi arasına duygusal bakımdan mesafe bırakması, kişinin gerçek beniyile olan içsel temasını yitirdiğini anlaması sonucu olan kendinden kopma hâlidir.³⁸⁴

Sosyal değışme sürecinde anomi ve yabancılaşmanın en yoğun olarak yaşandığı çağ sanayi devriminin getirdiği köklü değışimlerin meydana geldiği dönemdir.³⁸⁵ Türkiye’de yabancılaşma, bir sorun olarak 1950’lerden sonra hızlı kentleşme ve buna bağlı gelişen köyden kente göçün doğurduğu moderne intibak sürecine tekabül eder. Sosyal bünyede ortaya çıkan bu problem edebiyatta da ifade alanı bulur.

Yabancılaşma, insanın girdiği mekânda aidiyet duygusu hissedememesidir. Mustafa Kutlu’nun hikâyelerinde yabancılaşma, geleneksel alandan moderne geçen kahramanların ruh dünyalarında gerçekleşir. Yabancılaşma Kutlu’da *eskinin tamamen tasfiyesi değildir; varoluşun, yaratılışın, fitratın tasfiyesidir.*³⁸⁶ Yabancılaşan insan bulunduğu ortamda bir köşeye büzülmüş, iğreti, giyimi- kuşamı, davranışları, konuşmalarıyla girdiği toplumun örf adetlerinden uzak bir durumdadır. *Yoksulluk İçimizde*’de Süheyla, arkadaşının nikâhı için gittiği nikah salonunda etekleri ayaklarına

³⁸⁴ Ahmet Cevizci, **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yay., 2005, s.1728.

³⁸⁵ Cafer Gariper, “Mustafa Kutlu’nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.114.

³⁸⁶ Yıldırım, **a.g.e.**, s.30.

varan mantosuyla, omuzlarına inen başörtüsüyle, boyasız yüzüyle köşeye büzülmüştür. Süheylâ'nın yaşadığı yabancılaşmayı Kutlu şu ifadelerle verir: “*Bu hâlimle nikâh salonunu dolduran kalabalıktan ayrılıyorum. Ruhum: O zaten bu salondan içeri hiç girmedi.*”³⁸⁷

Zafer Yahut Hiç'te yurt dışında doktora yapıp memleketine dönen Ferit, Tepeköy'e geldiğinde görmüş olduğu manzara karşısında dehşete düşer. Köyün deresi simsiyahtır. Üzerinde deterjan kalıntıları, yer yer kuş kalıntısı, köpek leşi, paçavralar, çöplerden oluşan tam bir yığın haldedir. Bu manzarayı görünce insanların böyle bir yerde nasıl yaşayabildiğine akıl erdiremez ve büyük bir şaşkınlık yaşar. Ferit'in içine düştüğü bu yabancılaşma hâlini Kutlu şu şekilde yorumlamaktadır:

*“Ferit doktorasını yurt dışında yaptı. Memlekete yeni döndü, yurdunu, şehrini, şehrin kenar mahallelerini, hele böyle uzak İstanbullarda yeni türeyen gözden irak yerleşimleri, lağım akan dereleri hiç görmedi, bilmiyor. Şoke oldu zavallı.”*³⁸⁸

Yabancılaşma duygusunun yoğun olarak işlendiği hikâyeye *Yokuşa Akan Sular*'dır. Kutlu'da doğal/ köylü ilişkisi insani boyutlarıyla, iç zenginlikleriyle işlenmiştir. Kendi doğal ortamından çeşitli nedenlerle koparılıp kente getirilen insan, ilk önce çevreye, ahlaki değerlere bir yabancılaşma yaşar.

Köyden kente çalışmak için getirilen Bican'ı fabrikaya işçi alımı esnasında seçilecek olan on yedi kişinin arasında görürüz. Kutlu bu on yedi kişiyi işe alacak müdürü “*mal meydanında sığır beğenmeye çıkan bir celep gibi*”³⁸⁹ şeklinde tarif eder. Bunların arasında ortama en fazla yabancı olan Bican'dır. On yedi senelik ömründe betona bir ya da iki defa ayak basmış olan Bican, şehre ilk defa gelmektedir. Sürekli salavat getirir. İçindeki korkuyu bastıracak bir şey bulamaz.

Hikâyede sözü edilen fabrika muhtemelen Demirdöküm fabrikasıdır. Bican, dökümhaneye girince yün çorap ve kara lastik içindeki ayakları yanmaya başlar. İsten, dumandan yüzleri gözleri seçilmeyen don-atletli insanlara, homur homur kaynayan

³⁸⁷ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.66.

³⁸⁸ Kutlu, *Zafer Yahut Hiç*, s.22.

³⁸⁹ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.12.

ocaklara baktıkça heyecanı korkuya, titremesi üşümeye dönüşür.³⁹⁰Bican'ın fabrikadaki aynaya baktığı zaman kendisinin yerine fabrika bacasını görmesinin ardından her gün kendi varlığına yabancılaşır.

Kentteki hiçbir şey gerçek değildir. Etraftan naylon kokuları yayılmaktadır. Hiçbir şeyin asıl rengi belli değildir. Fabrika bacalarından çıkan isler gökleri kaplamıştır. İnsanlar sürekli bir telaş içinde koşturmaktadırlar. Dost-düşman ayırt edilemez olmuştur. Kentin kedisi bile bu düzene ayak uydurmaktadır. “*Kapının ağzında kulağının yarısı kopmuş tüyleri dökülmüş meczup bir kedi*”³⁹¹ betimlemesi kedinin bile bu kente yabancılaştığının somut bir göstergesidir. Bütün bu manzara karşısında Bican “*Aslımızı yitirmesek iyidir.*” ifadesi ve arkasından kendine “*İyidir ya, mümkün mü?*” sorusunu yöneltmesi aslında göç eden köylünün akibetinden haber vermektedir biraz da.

Beyhude Ömrüm'de şehir hayatından bıkip doğduğu topraklara geri dönmek üzere köye gelen Muhterem Bey üzerinden yabancılaşma sorunsalı işlenir. Alışkanlıkları, yemesi içmesi, oturması kalkması kendine göre olan Muhterem Bey köy hayatında epey zorlanır. Ömür boyu elektrikli traş makinası kullanmış olan Muhterem Bey için Kutlu “*Kaldı mı bizim kör ciletlere. Bir traş oluyor, surat kan-revan. Gülsek mi, ağlasak mı?*”³⁹²şeklinde bir yorum getirir. Bütün bu olumsuzluklara karşın Muhterem Bey bir konak yaptırır. İçini dayayıp döşer. Fakat günler geceler geçtikçe içindeki kafa dinleme isteği kaybolmaya başlar. “Ne işim var bu dağ başında” diye sorar kendisine. Şehir hayatının hareketine alışmış olan Muhterem Bey'i köyün dinginliği sıkır, bunaltır. Nihayetinde fitratına yabancı olan köy hayallerinden vazgeçer ve alışık olduğu şehir hayatına geri döner.

Aynı yabancılaşmayı hikâyenin kahramanıYadigar da İstanbul'a gittiğinde yaşar. İstanbul'un hareketliliği, havasının kirliliği, suyu, kalabalık, insanın insana yaptığı muamele kahramanın hep yabancı olduğu durumlardır. Kahraman, kendini iyi hissetmek için hemşehrilerinin topladığı kahveye gitse de kentteki köylünün hayat bakışı, muhabbetlerinin alacak-verecekten öte gitmeyişi karşısında aynı yabancılaşmayı

³⁹⁰ A.e., s.15.

³⁹¹ A.e., s.22.

³⁹² Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, s.188.

orada da yaşar. Köy kahvesinde seyredilen televizyon bile kahramanın yabancı olduğu bir durumdur: “Bir de televizyon çıkmış. İnsanlar birbiriyle değil topluca alete dönüp onunla konuşuyor sanki. O ne derse mevzu o oluyor.”³⁹³Toprağın, temiz havanın, yolundan akan suyun, dinginliğin adamı olan kahraman modern hayata alışmamış Muhterem Bey’in tersine alışmış olduğu toprağa, saflığa geri dönmüştür.

2.3.3. Modern Dünyayı Yaşayan İnsan

“... her şey değişti artık. İktidarı iyi yürekli, itaati özgür kılan, hayatın farklı renkleri arasında uyum kuran tüm hoş yanılısamalar ışık ve aklın yeni muzaffer hükümranlığıyla yok edilecek. Hayatın tüm saygıdeğer örtüleri kabaca çekilip alınacak. Zayıf ve sallantılı doğamızın aksaklıklarını örtmek, ona asalet sağlamanın bir gereği olarak yüreğimizin beslediği anlayışımızın çekidüzen verdiği tüm o eklenmiş yüce düşünceler saçma, gülünç ve bayat şeyler gibi patlayıp dağılacaklar.”³⁹⁴

Marshall Berman’ın Burke’den alıntılacağı bu cümleler bizi modernizmi yaşamının, onu kurallarına göre oynamayı gerektirdiği sonucuna götürmektedir. Bu kuralların başında akli ve maddeyi her şeyin üzerine çıkartmak gelmektedir. Böylece modernizmi yaşamak, *her türlü kişisel onur ve saygınlığı kendi içinde eriterek sadece ekonomik soruların değil, metafizik soruların da yanıtlarını bulmak için fiyat listesine bakarak*³⁹⁵gerçekleşecektir.

Cemil Meriç’in Bu Ülke’³⁹⁶de ifade ettiği gibi Türk aydını “izm”leri bir elbise gibi üzerine giyerken onun altında yatan toplum yapısını derinden sarsacak tehlikeleri göz ardı etmiştir. Türkiye’de Tanzimat’tan bu yana devlet eliyle hazır olarak satın alınan modernleşme hareketleri, onun karşısında direnen geleneksel yapının yanında Batı’yı topyekün kabul eden kesimde karşılığını bulmuştur. İlk zamanlar yaşama tarzında başlayan Batılılaşma, zamanla eğitimden, siyasete, ekonomiye kadar parça

³⁹³ A.e., s.198.

³⁹⁴ Marshall Berman, “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor”, 15. bs., İstanbul, İletişim Yay., 2012, s.154.

³⁹⁵ Berman, a.g.e., s.154.

³⁹⁶ Cemil Meriç, **Bu Ülke**, 35. bs., İstanbul, İletişim Yay., 2010, s.175-176.

tesirli bir bomba gibi hayatın her alanına sıçramıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra "din" devlet işlerinden ayrılmakla kalmayıp hayatın pratiğinden de elini eteğini çekmeye başlaması sosyal ve ekonomik hayatını bu değer üzerine bina eden insanda derin boşluklar açmış, bazıları bu boşlukları parayla, zenginlikle, hırsla, şatafatla, dine karşı olumsuz tavırla doldururken ahlâki değerlerinde onarılmaz yaralar açmışlardır.

Hikâyelerinde modern dünyayı yaşayan insanlara yukarıda saydığımız özellikleriyle projektör tutan Kutlu, bu bağlamda Türk toplumun modernleşirken geldiği vaziyeti gözler önüne sermektedir.

Kutlu'ya göre modern dünyayı yaşayan insan, o dünyanın sunduğu şatafatla bedenini zenginleştirirken ruhunu yoksullaştırmaktadır. *Yokuşa Akan Sular*'da paraya, zenginliğe aldanıp Alman Lisesi tahsilini yarım bırakarak evlenen Hacefendinin gelini İffet Hanım, yaşadığı hayal kırıklıklarını onarmak için "Babasığile giderken giyeceği yeni elbiselerle, yeni arabası ile kızkardeşlerine yapacağı nisbete dalıp, elindeki son kozunu bir kere daha, henüz sanki hiç denememiş bir yol, tutulacak bir dal gibi" düşünmekte "Bir yeni yüzük, bir deri çanta, Avrupa eldivenler..." ile zenginleşmeye çalışmaktadır.

Ya Tahammül Ya Sefer'de kapitalizmin değiştirme gücüne yenilen ve modern hayatı içselleştiren insan tipleri yer almaktadır. Hikâyelerin bütününde genel anlamda yaşanan toplumsal ve sosyal değişim, dar bir çevreden seçilen bir grup insanın yaşadığı sosyal, ideolojik ve belki de en önemlisi insani değişimleri esas alınarak okura sunulmuştur³⁹⁷. İdealleri, davaları, meseleleri ve vazgeçemeyecekleri mukaddesatları olan birtakım gençlerin kurdukları dernekte fedakârca çalışıp çıkardıkları dergilerle gelecek adına umut ortaya koyarken iş'in, eş'in, makam'ın siyaset'in ve para'nın karşısında nasıl birer birer çözüldükleri metaforik bir dille anlatılmaktadır.

Hikâyede başından sonuna kadar modernitenin oluşturduğu hayat standartını koruyan, çizgisinden dışarıya çıkmayan kahraman Âsım Bey'in karısı Fetanet'tir.

³⁹⁷ Köksal Alver, "Ya Tahammül Ya Sefer": Kırılğan Fay Üzerinde Zor Tercih", **Mustafa Kutlu Kitabı**, İstanbul, Nehir Yay., 2001, s.25.

Kahramana verilen ismin altında bile gizliden gizliye Kutlu'nun onda topladığı hayat anlayışına eleştiri vardır: Fetanet “fitne” kökünden gelmektedir. Âsım Bey'in gençlik yıllarında daha saf bir Anadolu çocuğuyken aklını çelen, onu ilk çay partisine götüren, dünya nimetleriyle, parayla, zevk ve sefayla tanıştıran, onun zaaflarını meydana çıkaran, kendine âşık eden kişi Fetanet'tir. Fetanet bütün hikaye boyunca o parti senin bu parti benim eğlenen, geceleri ne kadar yorgun olsa da saçlarını bigudilemeden yatmayan, rahat yaşantısından olacak gittikçe şişmanlayan, çocuğuna gereken ilgiyi göstermeyen bir yapıda verilir. Geleneğin hiçbir kısırtısı görülmez onda.

Modernizmin temsilcisi bir diğer kahraman ise İlhan'ın gönlünü kaptırdığı kızın babasıdır. *Irmaktan Öteye* hikâyesinde paradan daha önemli şeyler olduğunu savunan İlhan'a karşı, onun sevdiği kızın babasının aldığı tavır gözler önüne serilir:

“Gençlikte idealist olunuyor. Hepimiz öyle yetiştik. Etrafı toz-pembe görüyorduk... ben de gençken dünyaya nizam vermeye kalkmışım, ne delilik, arkadaşlarla dernek bile kurmaya kalkmışık – Dalıyor- Hey gidi. Güzeldi, asil duygulardı, ama akla dayanmıyordu, gerçekçi değildi. Gerçekçi olmak lazım, değil mi ama.” diyen kızın babasına göre *“Günümüzde paradan daha gerçek, daha değerli bir şey yoktur.”*³⁹⁸

Kutlu, modern dünyanın görünüm biçimlerini verirken *Beyhude Ömrüm*'de “kadın” ve “kadının değişimi” kavramlarına dikkati çeker. Destanlar döneminden beri erkekten daha güçlü, dayanıklı olarak belgelere geçen Türk kadını anlatırken şu ifadeleri kullanır:

*“Efendi bu kadın milleti erkekten daha yavuz, dayanıklı. Şunlara bak hele! Nasıl da çalışıyorlar. İki büklüm, eğilip kalkarak olgunlaşıp başlarını bükmüş başaklara nasıl da saldırıyorlar...”*³⁹⁹

Geleneksel hayatı yaşayan köy kadını hikâyede gürbüz, yanaklarından kan damlayan kişiler olarak betimlenir. Kutlu'ya göre bunun sebebi ise *“şu biçtikleri buğday ekmeği, şu yamaçta yayılan koyunun sütü, Akpınar'ın suyu, köyün*

³⁹⁸ Kutlu, *Ya Tahammül Ya Sefer*, s.117.

³⁹⁹ Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, s.7.

*havası*⁴⁰⁰ndan başka bir şey değildir. Tabiatın, toprağın saflığından beslenen kadın, özünü yitirmemiş, yapay olana bulaşmamış, toprakla olan bağıni koparmamıştır. Buna karşılık *Yoksulluk İçimizde*'de karşımıza çıkan kadın mefhumu modern hayatın sunduğu imkânları sonuna kadar kullanmış, parfüme, makyaja, yapaylığa bulanmıştır. Bu kadın şehir hayatında toprakla olan bağıni koparmış, kamusal alana açılmıştır. Hikâyede Kutlu sık sık Süheyla'nın arkadaşından bahsederken onun makyajına, kaşlarını incecik yapmasına, zenginlik hayali kurmasına dikkati çeker. Artık köyde ekmeğini kendi yapan, bileğinin gücüyle çalışan, kendini çocuklarına, yuvasına adayan kadın gitmiş, yerine zengin biriyle evlenip konfor içinde yaşamayı hedefleyen bir kadın gelmiştir. Bu kadın iç güzelliğın yerine makyajla, parfümle, pahalı giysilerle kaplanmış bir dış güzelliğın peşindedir. Gerek kamusal alanda, gerek eğlence hayatında artık birebir meta durumuna gelmiştir.

Yoksulluk İçimizde'de Şükran modern dünyayı yaşayan insandır. "*Şükran'ın kaşları cimblezle yoluna yoluna yok olmalıdır.*"⁴⁰¹Kutlu'nun bu ifadesi modernizmle beraber şehir hayatında kadının değışimine dikkati çeker. Şükran da bu değışen, dönüşen kadının bir sembol kahramanıdır:

*"Şükran- kaşları yolunmaktan neredeyse görünmez olmuş; yüzü, sürülen boyalardan mânasını, değıl tabii halini, yani göz gözülüğünü, ağız ağızlığını kaybetmiş..."*⁴⁰²

Türkiye'de modernleşme sürecinde 12 Eylül darbesi ve Sovyet'in çöküşü önemli rol oynamaktadır. 12 Eylül'deki sonrası ülkede iki katı grup oluşmuştur: Birincisi seküler, laik yapı; ikincisi muhafazakâr cephedir.

Seküler yapıyı içeren gruba göre muhafazakâlar "öteki"dir, "gerici"dir. Geleneğı ve geleneğın dünyasını reddeden, uzak durmaya çalışan bu kesimle muhafazakâr yapı 12 Eylül sonrası böyle keskin çizgilerle ayrışmıştır. Dinin dünyadan ihracı anlamına gelen seküler hayat biçimi, modern yaşama çabaları içindeki toplumlarda özellikle şehir merkezlerinde daha kolay kendini ifade imkânı bulmuştur.

⁴⁰⁰ A.e., s.9.

⁴⁰¹ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.13.

⁴⁰² A.e., s.67.

Türkiye'nin modernleşmesi bu anlamda seküler bir boyut kazanmaktadır. Bunun sonucunda dini, hayatın kopmaz bir parçası olarak kabul eden ve pratiği bunun üzerine inşa eden geleneksel hayattan modernizmin doğurduğu akıl ve pozitif bilimleri esas alan, dolayısıyla dini mefhumları hayatın dışına çıkaran, bununla da kalmayıp dinsel herhangi bir çağrışımı kendi üzerinde tehdit olarak algılayan uç bir anlayışa kadar giden yeni modern bireyler oluşmuştur.

Karakoncolos adlı küçük hikâyedeki karakter de davranışlarıyla sözü edilen seküler yapıdaki insan tipini canlandırmaktadır. Resmi bir törende sahneye çıkan bir grup çocuğun birden bire “Şol cennetin ırmakları/ Akar Allah deyü deyü” ilahisini söylemeye başlamasıyla okunan bu ilahiyi bir münasebetsizlik olarak gören kahraman kendini dışarı atar ve bundan sonra girdiği her mekân, baktığı herkes adeta soğuk kış akşamları görünen karakoncolos gibi gelir ona. Bu “herkes” hikâyede kahramanın şahsında Türkiye’de meydana gelen dine ve dini yaşayışa karşı olumsuz tavır takınan bir kesimin kendileri dışında olan bir insan tipine karşı tahammülsüzlüğünü anlatmaktadır.

Bu karakter dini çağrıştıran her türlü olgudan rahatsızlık duyan, başörtülü bir kızın gözünde *ibrik-leğen ve bir çift takunya* gören, yediğine, içtiğine, alış-verişine, dostlarıyla buluşmaya giderken geçeceği sokaklara, bineceği araçlara dikkat eden modern dünyayı bu anlamda sonuna kadar yaşayan insandır. Fakat ne yaparsa yapsın yine asansörde ummadığı biri besmele ile kapıyı açmakta, önüne çıkan bir dilenci “Allah rızası için” diyerek elini uzatmakta, üzerine düşen minare gölgesinden kurtulamamaktadır.⁴⁰³ Bu ifade edilenler Kutlu’nun, değişen Türk toplumunda hâlâ değişmeyen değerlerin var olduğuna ve olacağına inanması şeklinde okumaya açıktır.

Söyleşisinde *Türkiye hâlâ küçük bir Osmanlıdır* diyen Kutlu’nun bu gözlemleri bizi daha başka bir çıkarıma götürmektedir: Modernite, Türk toplumunu ne kadar etkisi altına aldıysa da hâlâ dini değerlerine sahip çıkan insanlar mevcuttur. Yine Kutlu’nun Nurettin Topçu’dan mülhem ifade ettiği gibi Türk toplumunun yükselişi bu *ruh terbiyesiyle* gerçekleşecektir.

⁴⁰³ Kutlu, **Hüzün ve Tesadüf**, s.62-63.

2.3.4. Modern Dünyanın Karşısında Arada Kalan İnsan

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Doğu uygarlıkları gözlerini Batı'ya çevirmişler, modernizmin ürettiği yeni yaşam tarzıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Değişen dünya dengelerine ayak uydurmak için Batıyı taklit etme yolunu seçmişlerdir.

Özellikle Batı dışı uygarlıkların, Batı'nın yaşadığı sarsıntıları yaşamadan geleneksellikten kopma yoluna girmesi, onların modernleşme psikolojilerini farklı yönde etkilemiştir. Batılı toplumlarda modernleşme, kendi içinde bir çatışmanın ifadesiyken, Batı dışı toplumlarda bu süreç hem kendi içinde çatışmaya, hem de Batı'nın temsil ettiği kavram ve değerlerle çatışmaya işaret etmektedir.⁴⁰⁴

Geleneksel ve modern düşünüş ve yaşayış biçimi temelden birbirine zıt kavramlardır. Vahyin, hayatın bütününde yol gösterici olduğu geleneksel yaşam, birdenbire seküler, pozitivist, kapitalist zihniyetin temellendirdiği modernle karşı karşıya gelince kafasından geleneğe ait kodları silmemiş olan toplum ilk başta şaşkınlık yaşar, bocalar. Modern olana yabancılaşma, hatta düşmanlık duyar. Modern, zamanla bilinçleri bulanıklaştırır, Kutlu'nun dediği gibi *kendinden başka her şeyi karartarak* neonlarını etrafa saçar, gözleri kamaştırır. İşte geleneksel toplumların bilinçlerinde oluşan bu yaralar, içinde bulunduğu değerlerden uzaklaşan, girmek istediği yeni hayat düzenine ayak uyduramayan kendisine ve topluma yabancılaşmış, arada kalmış insanlardır.

Türk toplumunda Tanzimat'tan bu yana başlayan modernleşme sancuları özellikle Cumhuriyet'ten sonra hızlanmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz arada sıkışıp kalan nesil en çok da bu dönemde kendini göstermiştir.

⁴⁰⁴ Bahtiyar Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Roman Kahramanlarında Kültürel Bocalama", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.12; Akt: Büşra Sürgeit, "Mustafa Kutlu'nun Hikâyelerine Temel İzleklerden Biri Olarak Arada Kalmışlık", **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, s.288.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinin baştan beri ana temalarından biri Türkiye'de 1950'den sonra yaşanan toplumsal değişimdir. Bu çerçevede ele alınan gelenek ve modern kavramları sürekli bir çatışma sergilerler. Bu çatışmadan modern birdenbire galip çıkmaz hikâyelerde. Kahramanlar, modernin sunduğu imkânlar karşısında bütünüyle teslim olmazlar. Salt görünürde moderne intibak etseler de ruh dünyalarında gelenekten kopamazlar. Bu durum tabii olarak kahramanlarda kimi zaman eskiye bir özlem şeklinde tezahür ederken, kimi zaman pişmanlıklarla desteklenen hatırlanmak istenmeyen bir mazi şeklinde olur. Kutlu, hikâyeciliğinin ikinci dönemini oluşturan metinlerde, Türk toplumunun ve insanının bu türden trajedisini ele alır.

Genel hatlarıyla baktığımızda modern hayat karşısında arada kalan insan tipi üç hikâyede karşımıza çıkar. Bunlar *Yoksuluk İçimizde*'nin kazandıkça yoksullaşan tüketim toplumunun bir üyesi olan Engin'i, ikincisi *Ya Tahammül Ya Sefer*'in maddi refah uğruna ideallerinden vazgeçen Âsım'ı ve *Bu Böyledir*'in lunapark ile yorgancı dükkânı arasında sıkışıp kalan Süleyman'dır. Diğer hikâyelerinde de modern hayatı yaşayan kahramanlar, ya duydukları bir ezan, su sesiyle, ya da zaman zaman yaptıkları iç muhasebelerle bilinçlerinde hâlâ kaybolmamış geleneğin kırıntılarını yoklarlar.

İnsanın eşyayla olan münasebetini en iyi anlatan hikâyesi *Yoksulluk içimizde*'de Engin, bir sembol kahramandır. Kutlu'nun dünyasında hayalleriyle, hırslarıyla, çıkmazları ve gelgitleriyle böyle insanlar vardır. Engin bütün bu özellikleri birarada bulundurur. Hikâyede “*Engin!.. Engin!.. Babası zengin*”⁴⁰⁵ tekerlemesinin birkaç defa geçmesi onun modern hayata teslim olmasında çocukluk yıllarında yaşadıklarının altını çizmek içindir. Çocukluk dönemini çalışarak, yoksulluk içinde geçiren Engin'in para, makam hırsı gözünü boyar. Süheyla'yı bırakıp patronun kızıyla nişanlanarak modernin ön gördüğü zenginliği seçmiş olur. Süheyla ona “*haramın olmadığı bir yere gitmeyi*” teklif etse de o modern hayatın sunduğu konfordan vazgeçemez. Kalınca bağlanmış kirası, cebinde taşıdığı banka anahtarlığı, o bankadan alınmış banka cüzdanına sahiptir Engin. Kooperatif, kalorifer sıcaklığı, avize parlıtları,

⁴⁰⁵ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.40.

uzun tüylü halıları, kapı önüne, garaja parkedilmiş siyah renkli bir otomobili hayal etmektedir.⁴⁰⁶

Hayatın kazanma, mal ve eşya yığılma arzusuna adayan Engin, bir kıravata, banka kartlarına, ihale dosyalarına sahip olurken eşyanın egemenliği altına girdiğinin, zenginleştikçe fakirleştiğinin çok sonra farkına varır. Engin'in bu modern rüyadan uyandıran Süheyla'nın varlığıdır. Süheyla adından da anlaşılacağı gibi bir yıldızdır ve hikâyede bir yön verici vasfıyla yer alır. Bir yıldız gibi Engin'in hayatına doğar ve ona gideceği yönü işaret eder. Kutlu, Süheyla ile Engin'i modern dünyaya bir teklif olarak vermektedir. Süheyla, bu dünyanın içerisinde eşyayın, maddenin tahakkümünden kurtulup Allah'a yönelmiş, onun ifadesiyle Müslüman olmuş bir karakter teklifidir. İçinde bulunulan hayat, her ne kadar para, menfaat, eşya, makam-mevki gibi dünyevi arzularla dolu olsa da Süheyla gibiler hep olacaktır, olmalıdır. Engin karakteri ise bu saydığımız bağlayıcı etkenlere karşı daha zayıftır. Fakat kaderin bir cilvesi olarak Süheyla onun tam olarak teslimiyetine engel olur. Gökten kayan bir yıldız gibi doğru yolda gitmediğini ona işaret eder. Sonunda iş görüşmek için gittiği gazonoda içinin sesini engeleyemez:

“Bir boşluk hissetmiyordum. Başarı, çalışma, buzlu raki, sıırım gibi bir vücut her şey yerli yerinde idi. Ama şimdi öyle mi ya?.. İçinin tamamına yakın bir yanı, yani muzaffer olanı, fevkalade öfkeli son zamanlarda. Bütün imkânlarını deniyor: Çalış, oyna. Eğlen. Boşver. Kazan. Yarış. Ye. Vur. Tut. Bastır. Ez. Yok et. Çalış. Oyna. Boşver. Sana gıpta ediliyor. Bütün bunlar ve ilaveten dışındaki unsurlar içinin öbür yanında, köşede belli belirsiz kıpırdayan, hayır... hayır... hayır... diye sinyaller salarak ışığını parıldatan o küçücük direnişi bastıramıyor.”⁴⁰⁷

Kutlu, Engin'in iç muhasebesini “Bizler kimiz, neyiz, ne yapıyoruz?”⁴⁰⁸ sorularıyla anlatırken bu soruları para sorunsalı üzerinden cevaplandırır. Engin'in iç dünyasında duyduğu huzursuzluk parayla, maddi zenginlikle olan bağı ile ilgilidir:

⁴⁰⁶ A.e., s.37.

⁴⁰⁷ A.e., s.83.

⁴⁰⁸ A.e., s.93.

*“İnsanları aldatarak, onların saf ve ihtiyaç duymadıkları şeyleri ihtiyaçmış gibi göstererek, yetmeyen paralarını ve mal varlıklarını, giderek haysiyet ve umutlarını çalarak biriktirdiğimiz bu kirli para.”*⁴⁰⁹

Necati Tonga, Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde adlı eserinde Engin’le ilgili şu değerlendirmeleri yapmıştır:

*“Eserde Engin, değişmesi hedeflenen kişidir. O; hayata, eşyaya bağlanan, eşyanın ve zenginliğinin dolayısıyla teferruatın peşinde koşan insanları temsil eden bir kahramandır. Ülkemizde onun gibi milyonlarca insan vardır. Bu yüzden de yazar tarafından; doğru yola giden Engin ve onun bu tutumu, maddenin peşinden koşan ve kültür buhranı yaşayan insanlara örnek gösterilmektedir. Engin gibi insanımızın da değişmesi ve kendini maddenin saltanatına teslim etmemesi gerektiği belirtilmek istenmiştir.”*⁴¹⁰

Hikâyede Engin’in iki kültür arasında sıkışıp kalmasını Mustafa Kutlu, gelenekten yana sonlandırır. Moderne tam olarak intibak edemeyişi onun gerçek zenginliği bulmasında etkili olmuştur. Nitekim iç sesini dinlemek için gittiği Göncüler Kasabasında karşılaştığı bavulunu taşımak isteyen birisine parmağındaki altın yüzüğü vererek bu sembolik davranışıyla ruhunu fakirleştiren maddi zenginlikten kurtulmuş olur.

1983 yılında neşrettiği *Ya Tahammül Ya Sefer* adlı eserinde Kutlu, Türkiye’deki toplumsal değişimin aydın zihnindeki çözülüşünü anlatmaktadır. *“Cihadımız fikir ve ruh cephesinde yapılacaktır. Mektebimiz ve devletimizle hukukumuz ve ahlakımızla, ilmimiz ve sanatımızla bizim benliğimizin mimarı olacaktır.”*⁴¹¹ diye yola çıkan bir grup idealist üniversiteli genç, modernitenin aldatıcı sevimliliğine karşı koyamaz. Nihayetinde memleketin çorak topraklarını yeşertecek Âsım timsali bu yeni nesil, para, makam, mevki hırsına teslim olur.

⁴⁰⁹ A.e.

⁴¹⁰ Tonga, **Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, s.73.

⁴¹¹ Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, s.43.

Âsım Bey, burada idealler ile reel hayat arasında sıkışıp kalmış, görünürde reeli seçse de içinde külleri hâlâ kor olan ideallerinin arada sırada da olsa alevlenmesine engel olamayan bir sembol tiptir.

“Ben de bir derviş değildim elbet” çıkarımı modernizmin sunduğu görsel imkânlar karşısında bireyin karşı koyamayacağına işarettir. Modern düşünce, ferdi ayakta tutan iman duygusunu derinden sarsmış, yerine para, mal edinme, yer kapma gibi yeni inanç sistemleri getirmiştir. *Neye karşı olacağını, nelere tutunup nelerden kaçacağını el yordamıyla tayin ettiği bir çağda* bu rasyonalist düşünceye karşı koymak ancak derviş misali olmayı gerektirir. Nitekim ideallerinden vazgeçip zenginliği seçen Âsım’ın içindeki külleri alevlendiren ramazan ayı olduğunu bile unuttuğu bir gece sahura kalkan oğlu İlhan olur:

“İşte İlhan o küllenmiş ocağı eşeliyor. Onun hareketleri, duygu ve düşünceleri derinlerde nasılsa kalmış kıvılcımı tutuşturuyor...”⁴¹²

Âsım’ın ikinci büyük iç hesaplaşması hizmet aşkıyla yanıp tutuştuğu yıllarda dava ağabeyleri olan Murat’ın ölümü olur. Ölüm, hem başlıbaşına onu hayatını yeni baştan gözden geçirmesine, hem de bir zamanlar koştukları, yalnız bıraktıkları davalarının muhasebesini yapmalarına vesile olur.

Murat’ın ölümü realiteyle yüzleşmekten kaçan hikâye kahramanları için bir hesaplaşma günü olur. Âsım geçmişinin bilinmesinin bugününü tehlikeye sokmasından endişe etmektedir. Öte yandan mevki, para ve sosyal refahın baş döndürücü cazibesine rağmen, içinde derinlere gizlenmiş olarak duran iman onu rahatsız etmektedir. Âsım pişmandır, bu nedenle cemaat imamın sorusuna “Helâl olsun” diye karşılık verirken, asıl alacaklının Murat olduğunu düşünür:

“Mevki ve makam peşinde değildi... hizmet aşkı ile yanıp tutuşuyordu... kendisini davaya adamıştı. Gençler öksüz kaldı, bizler öksüz kaldık, memleket öksüz kaldı... Kimdi bu? Niçin böyle konuşuyordu? Ne hakla? Ama olur. İnsanlar ölür ve cenazeler kalkar. Söyleyecek sözü olanlar için bu bir vesiledir. Âsım Bey tahammül edebiliyordu artık,

⁴¹² A.e., s.46.

yavaşça sıyrıldı kalabalıktan, arabasına doğru yürüdü. Yarı yolda iken cemaat imamının sorusuna “helal olsun, helal olsun” diye karşılık verdi. Âsım Bey bıraktı kendini. Neyi helal edeceklerdi? Alacaklı olan Murat’tı.”⁴¹³

Hikâyenin kahramanı Âsım Bey’de Murat’ın ölümü, içinde kalan geçmiş yılların kırıntılarının, “Kâbe’ye varıp toprağa yüz sürmeli” fikrinin hatırlanmasına yol açar. Âsım çaresiz gibi görünmekle birlikte, silik ve basiretsizdir. Madde âleminin büyüüne o denli kapılmıştır ki içindeki acı ve pişmanlığa rağmen hata olarak gördüğü bir seçimin neden olduğu durumu düzeltmek adına adım atamaz. Murat Âsım’a “*koyu gaflete bürünmüş ömründe mütemadiyen ‘geç kaldığını’ yaşarken hatırlattığı gibi, öldüğünde de işte bir daha şiddetle hatırlatır.*”⁴¹⁴

“Kısa süren hafif bir yer sarsıntısı gibi gelip geçer ölüm. Gökyüzü yeniden maviye boyanır.”⁴¹⁵ diyen yazar, hem hikâye kahramanları açısından hem de genel anlamda insanoğlu için ölümün bile anlaşılabilir, gelip geçen bir acı olduğunu gerçeğini dile getirmektedir.

Bu Böyledir hikâyesinde modern karşısında Türk toplumunun ahlâken eriyişi, kayboluşu, yabancılaşması ve iki değer arasında sıkışıp kalması Süleyman üzerinden derin metaforlarla anlatılmaktadır. Modern tasarımlar günlük hayatta boy göstermeye başlarken bu durum modernin zihniyetini tam olarak kavramadan onun pratiğiyle tanışan Türk insanını olumsuz etkilemiş, onu açmaza sürüklemiştir. Süleyman da gelenek-modernlik çatışmasında kafası karışık Türk insanının sembolüdür.⁴¹⁶

Lisede felsefeden kalan, yazları tuğla ocaklarında çalışarak annesi ve kardeşlerine bakan, gıdasız, güçsüz, kara kavruk bir oğlan olan Süleyman, hikâyenin başında lunaparkta bir tavşanı vurma hevesiyle karşımıza çıkar. Süleyman bu toplumda modernleşme sürecindeki herkeştir.

⁴¹³ A.e., s.109.

⁴¹⁴ A.e., s.111.

⁴¹⁵ A.e., s.111.

⁴¹⁶ Büşra Sürçit, “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Temel İzleklerden Biri Olarak Arada Kalmışlık”, *Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri*, Haziran 2012.

Süleyman'ın yeni bir gömlek giyme hayali, onun yönünü yorgancı dükkânından lunaparkın ışıklarına doğru döndürür.

“Yorgancı'nın dükkânı camiye bitişikti. Cami Atatürk Parkı'nın yanında idi. Avlusunda ulu çınarlar vardı-Hep olur- Gölgele lunaparkı çalıştıranların yanlarına düşerdi. Çadırlarla çınarların arsında bir duvar vardı. Üzerinde ben vardım. Bir yanda hafızın sesi, öte yanda: Seni sevdim, pek çok sevdiim güzelsin, güzelsin, şirinsin... Duvardan inip camiye doğru yürüsem. Tek dersten bu kadar sürünmesem.”⁴¹⁷

Lunapark, burada modernizmin para, menfaat, güç, eşya, hırs, oyun gibi kutsadığı bütün değerleri içinde barındıran bir dünya sembolü olarak iddiasız bir yaşam süren Süleyman'ın karşısına bütün görsel ışıltısıyla gelir dikilir. Artık onun için önemli olan lunaparktaki şu tavşanı devirmek, kiracılıktan kurtulup ev sahibi olmak, Zinnure'ye yatak odası almak, kızıyla beraber lunaparkta çarpışan otolara binmektir. Kambur Hafız tarafından okutulan, geçimini temin etmek için hafızlığını yarım bırakan, Zinnure'ye daha iyi imkânlar sunabilmek için bankaya memur olan Süleyman modernizmin dayattığı para kazanma, iyi şartlarda yaşama, eğlenme olgularına karşı duramamış, Kambur Hafız'ın gösterdiği direnme gücünü gösterememiştir. Yeni bir gömlek hayali kurarken sahip olduğu kiravatla moderne bağlanıp yorgancı dükkânını, hafızlığını geride bırakır:

“Bu kiravatla bağlanmışım bir yere. Nereye bağlandığımı ne bilecektim. Ne bilecektim nasıl bir seçim yaptığımı. Kiravatı çıkarınca yorgancı dükkânının serinliği, köşedeki çiçeklerin rayihası sarmıştı her yanımlı.”⁴¹⁸

Lunapark ile yorgancı dükkânı arasında kalması Süleyman'ın modernizm ile gelenek arasında sıkışıp kalan ne oraya ne buraya ait olabilen Süleyman, Zinnure'yle evlendikten sonra gittiği bir lunaparkta bütün hayatının iç muhasebesini şu şekilde yapar:

“Ah Süleyman ah! Sen o duvarın üzerinden hiç inmeyecektin. Minareden yıldızları seyredecektin. Ehl-i tarik bir yorgancı ustası, ne güzel. Dükkânın bir köşesinde ıtrılar,

⁴¹⁷ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.12-13.

⁴¹⁸ **A.e.**, s.33.

fesleğenler. Ama bir yorgancı çirağının asfaltlarla belenmiş sokaklarda, blok apartman önlerinde, minareleri görünmez olmuş şehirlerde esamesi okunur mu?”⁴¹⁹

Son adlı hikâyede Süleyman çekilişten bir davul kazanır. Fırını lunaparkın içinde bir o yana, bir bu yana taşır durur. Saatler on bire gelmektedir. Zaman durmuştur adeta. Süleyman Zinnure’yi ve kızını eğlendirmek için zoraki geldiği lunaparktan çıkış yolunu bulamaz. Bu çıkışsızlık modernizme kapılmanın bir sonucudur. Kutlu’ya göre insan bir kere bu çarkın içine girdi mi bir daha buradan çıkması imkânsızdır. Nitekim Süleyman da çıkış yolunu her bulamayışında başka bir kalabalığın peşine takılır ama hep çıkmak ümidiyle. Kutlu, onu dışarı çıkarmaz hikâyede. Modernleşen insanın içine düştüğü çıkmazları, gelenekten ayrılanın sonu olmayan sonunu vermesi ve Kutlu’nun bu bağlamda nerede durduğunun açık bir göstergesi olması açısından önemli bir hikâyedir.

Sonuç olarak değerlendirildiğinde Mustafa Kutlu’ya göre modernleşme Türk insanı içi trajik bir durumdur. Kapitalist beklentiler, toplumsal mevki hırsı trajik durumun oluşmasında birincil sebeplerdir. Gelenek, varlık âleminin ahengini sağlayan, insanı fitratından uzaklaştırmayan bir yapıyken, modern tam da gelip bu yapının temellerine balyoz vurmuştur. Sonuçta kökünden sarsılan ahlâki değerler üzerinde insan bir oraya bir buraya savrulmuş, anlamsız mekanik eşyalara dönüşmüştür.

2.3.5. Modern Dünyada Geleneksel Hayat ve İnsan

Mustafa Kutlu, modern dünyanın görünümüne hikâyelerinde adeta bir projektör tutarak, bu görünümlerin hem hayatın pratiğine, hem de zihinlerde yarattığı başkalaşıma yansımalarının nasıl olduğunu da tespiti çalışır. Kutlu’ya göre modernleşme önce şehirlerden başlayarak en ücra köylere kadar misyonunu tamamlamıştır. Geleneksel hayat ve bu hayatın bütünüyle yaşandığı mekânlar artık fiilen sona ermiştir.

⁴¹⁹ A.e., s.15.

Kalbî olanla bağ koparan insan da köksüzleşerek kendine tutunacağı yeni maddi bağlar icad etmiştir.

Özellikle 1950'lerden sonra yaşanan bu köksüzleşme hareketlerinde kasabalısından aydınına Türk insanı değerler arasında yaprak gibi savrulurken kimi zaman rüzgara karşı koyamayarak uçup gitmiş, kimi zaman ise tutunduğu dalı bırakmayarak sonunda yalnız kalmayı göze alarak direnmeyi başarmıştır. Prof. Dr. M. M. Fatih Andı'nın *Red Cephesinin Neferleri*⁴²⁰ şeklinde adlandırdığı bu kahramanlar, Mustafa Kutlu'nun modernleşme karşısında nerede durduğu, neye bağlandığını vermesi açısından önemlidir.

Buldozerlerle açılan modern dünyanın ikiye ayırdığı yolda yorganlarının önünde diz çökerek tevekkülü, kanaati, sabrı, tevazuyu tercih eden Yorgancı Hafız Yaşar, Kutlu'nun moderne karşı direnen en önemli kahramanlarından biridir.

Modernleşmenin henüz gerçekleşmediği mütevazî kasaba hayatının kendi hâlinde bir üyesi olan Hafız Yaşar, gerek yaptığı yorgancılık mesleğiyle, gerek Süleyman'a sık sık Kuran ile ilgili söylediği öğütlerle, çiçeklerle, tabiatla bir iletişim kurmasıyla geleneği bir bütün olarak temsil etmektedir. Yorgancı Hafız'ın dükkanını camiyle bitişiktir. Bitişiklik ile yanında olmak ayrı şeylerdir. Bitişik olma bitiştiği şeyle bir olma, bütün olma, bir bütüne dâhil olmadır. O bütün yaşantısıyla, hayata bakışıyla geleneği temsil eder. Modernizmin bütün dayatmalarına rağmen mesleğini bırakmaz, yorgancı dükkânını işletmeye devam eder. Ne var ki çok katlı binaların, bankaların ve mağazaların, tıkış tıkış arabaların arasında sıkışıp kalmıştır. Hafız Yaşar, o yolun adamlarına karşı koyuşuyla bir ordu cesareti gösterir. Bu anlamda modern mantığın dışına çıkar.

Ya Tahammül Ya Sefer'de modernleşmeye direnen kahramanlar Murat, Dava Delisi Kerim, Âsım Bey'in oğlu İlhan'dır. Bunların arasında İlhan, *bilinçli bir reddediş*,

⁴²⁰ M. Fatih Andı, "Red Cephesinin Neferleri: Mustafa Kutlu'nun Modernleşmeye Karşı Direnişin Kahramanları", *Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri*, Haziran 2012.

kendisini dışarıda tutuş, küçümseyiş duygusu ve bilinci ile bu dairenin önemli müntesipleri arasındadır.⁴²¹

Modernitenin hâkim olduğu bir evde büyümesine rağmen İlhan'ı geleneğe eklemlendiren, içinde bulunduğu ortama hep yabancı bırakan iki sebep vardır. Birincisi İlhan'ın çocukluğunun önemli bir kısmını birlikte geçirdiği babaannesidir. “Annesiyle babasının her kavga edişlerinde –onun yüzünden- babasının kucağında, sessiz, gergin bir yolculukta her babaanneye gidişte... Yazlıktaki koruya, arka bahçedeki güvercinlere, kedisine ve babaannenin koynuna sığınırđı.”⁴²²

Orada geçirdiği zamanlar, babaannesinden aldığı dini terbiye, moderniteden uzak tabiatla başbaşa geçirdiği günler İlhan'ın hayata bakış açısında önemlidir. Hikâyede babaanne ve onun kaldığı ev geleneği temsil etmektedir. İkinci sebep İlhan'ın babası Âsım Bey'in kütüphanesidir. İlhan babasının bir zamanlar hararetle savunduğu, yükünü omuzlarına aldığı davasının bütün fikriyatını bu kütüphanede bulur. Bu kütüphane hikâyede idealleri temsil etmektedir. Kutlu onu *çıkamazları, çizilmemiş yolları, oturmamış fikirleri*⁴²³ olan biri olarak tanımlarken bu kütüphane İlhan'ı zaten kalben bağlı olduğu geleneksel değerlere fiilen de bağlar. Kitaplar arasında bulduğu dergiler onu kendi gibi red cephesinin diğer müdafileriyle tanışmasına vesile olur: Veysel ve Murat Ağabey. Ne var ki hiçbir şey onun kütüphanede okuduğu gibi değildir. Murat'ın içinde bulunduğu durum (yemek kitabı çıkarması, kaldığı yerin düzensizliği) İlhan'ı hayal kırıklığına uğratar. İlhan Murat Bey'i *yalnız bırakılmış, kitapları satmamış, mücadelesini bir noktaya getirememiş, reel bir başarı kaydedememiş, fikriyatı tutmamış*⁴²⁴ olarak gözlemler.

İlhan'ın reddediş hareketi gözleri lacivert mi mavi mi belli olmayan kıza gönlünü kaptırması, kızın babası ile aralarında geçen gerçek-idealizm tartışması üzerine sona ererken kendini bu dünyaya ait olmayan bir yerli film kahramanına benzetir. Onun idealleri, yeni bir dünya inşası üzerine düşünceleri ne içinde bulunduğu aileye, ne de

⁴²¹ Andı, “Red Cephesi”nin Neferleri”, s.77.

⁴²² Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, s.41-42.

⁴²³ **A.e.**, s.101.

⁴²⁴ **A.e.**, s.95.

şehre aittir. Hatta aldığı diplomayı bile sorgular duruma gelir. Okul arkadaşı Veysel'in tayin edildiği kasabaya çağrılmasıyla özüne, tabiata dönme düşüncesiyle yeni bir başlangıça doğru yönelir.

Ya Tahammül Ya Sefer'in bir diğer direnişçisi olan Murat, kapitalizmin idealleri değiştirme gücüne karşı direnen ve sonunda mücadelesinde yalnız kalan bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Murat davası uğruna evlenemez. Yanında dava arkadaşı Kerim ile yayıncılık işine girer. Fikir kitapları basarlar. Hayat, satmayan fikir kitaplarıyla yürümektedir. Bu fikir kitapları sadece matbaada yer kaplar. İlhan babasının kütüphanesindeki dergilerden tanıdığı Murat Bey'i tam da işlerin kötüye gittiği, fikir kitapları satmadığı için kağıtçıya olan borcunu ödemek için yemek kitabı çıkarmaya başlama esnasında olağanca dağınık, derbeder bir haldeyken tanır. Murat'ın çıkardığı yemek kitabını milli kültüre, milli şuura bağlaması İlhan'ın, hem babasının hayatından aldığı dersi hem de Murat'ın geldiği noktayı gözden geçirmesine sebep olur. İlhan Murat Bey'in *bitmiş, tükenmiş, mücadelesinde yalnız bırakılmış, reel bir başarı kaydedememiş, kitapları satmamış, fikriyatı tutmamış biri*⁴²⁵ olarak gözlemler.

Murat, ömrünü bu davaya adanmış, evlenmemiş, modernizmin para, şöhret gibi tuzaklarına düşmemiş; fakat zamanla yalnızlaşmış, çıkardığı dergiler satılmaz olmuş, kağıtçıya olan borcundan dolayı yemek kitapları çıkarmaya karar vermiştir. Bunu da yine milli şuuru bilinçlendirmek adına yapmak istemiştir. Ya da öyle göstermek istemiştir. Kerim tahsili olmayan, gençlikte bir ayakkabıcının yanında çırak olarak çalışırken karşılarındaki derneğe çaycılık yapan, oradaki gençlerin icraatlerini büyük bir hayranlıkla seyreden bir kahramandır. Derneğe ve gençlere büyük anlamlar yüklemiştir. Zamanla okulunu bitiren çeşitli makamlarda görev alıp dernekten ve davadan uzaklaşmış, Kerim yıllarca dernekte onların yolunu, ateşli tartışmalarını gözlemiştir. Herkes değişirken Kerim aynı dava coşkusuyla değişime direnmiştir. Bu yüzden Murat'ın ölümünde sadece onun gözyaşları toprağı ıslatmıştır.⁴²⁶

⁴²⁵ A.e., s.91.

⁴²⁶ A.e., s.112.

Kutlu, köyden kente göç ettikten sonra değişmeyen, geleneksel değerleri muhafaza eden tipleri dehikayelerinde vermektedir. *Yokuşa Akan Sular*'da Hacefendi ve karısı Hacı Hanım bunun bir örneğidir. Hacefendi, modern hayatın olmazsa olmazı haline gelen televizyona “*yahu bu alet belâ mıdır, nedir?*”⁴²⁷ anlayışıyla yaklaşırken, Hacı Hanım elinde tarikat tesbihiyle karşımıza çıkar.

Kutlu'nun hikâyelerinde toplumsal değişimin götürülerinden biri de köyden kente göç sonucunda kültürel ve ahlaki dönüşüm yaşayan köylüdür. Ne var ki kentler her ne kadar insanı yutan, hapseden bir özelliğe sahip olsa da modernin dayattığı çarka ayak uyduran kahramanların yanında bu çarkın tersi yöne giden, çarkı durdurmaya çalışan, ahlaki değerlerini, inançlarını muhafaza eden kahramanları da yaşatmaya devam eder.

Yokuşa Akan Sular'daki *Dayan Seydali* hikâyesinin kahramanı Seydali üzerinden verilir bu direniş. Kutlu Seydali'yi bir tabiat manzarası içinde verir hikayede. Bu tabiat tomurcuk güller, laleler, menekşeler ve sümbüllerin olduğu; böceklerden, ceylanlardan, kuşlardan, kelebeklerden yapılmış evlerin üzerinde masmavi gökyüzünün, lacivert gecelerin kapladığı saf ve bozulmamış bir manzaradır. Seydali kentin bütün kirliliğinin üzerine yapışmasına rağmen temiz kalmayı başarmaya çalışan biridir. Köyden göç edip demirdöküm fabrikasında çalışmaya başladıktan bir müddet sonra sağlık sorunları nedeniyle iş görmez raporu ile fabrikadaki işinden olur ve işportacılığa başlar.

Seydali kent yaşamının getirdiği ahlaki, ticari çöküntü karşısında ayakta kalmaya çalışırken bir cuma namazı esnasında kendini de sorgulamaktan geri kalmaz. Namaz kıldığı halının desenlerinde köyüne ait izler bulur, fakat bu görüntünün ortasına ne zamandan beri gidip kapısında beklediği fabrikanın bacası oturur. Hocanın yaptığı *ulu'l emr* çağrısında köyünün büyüklerini, okunan cenkleri, Ahmediyeleri, hacdan gelince ellerinin içini öptüğü büyükleri hatırlar ve bu sorunun cevabını onlara sorar. Seydali'nin kafasında bunlar canlanırken bir yandan da yanına çöktüğü pencereden üç

⁴²⁷ Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.60.

tekerlekli işporta arabasını kontrol eder.Namazda yaptığı bu hareketten dolayı “*it nefsim*”⁴²⁸ diye hoşnutsuzca azarlar kendini.

“*Nefsi emmare yedi canlıdır, öldü der bırakırsın, yattığı yerden sana bakar da kas kas güler.*”⁴²⁹Kutlu’nun bu ifadeleri tasavvuftaki üç derece nefsin en aşağıda olan bölümüdür: Nefsi emmare, nefsi levvame, nefsi mutmaine. Seydali’nin derecesi de nefsi emmaredir Kutlu’ya göre. Cuma namazında kendini bir türlü ibadete veremeyen Seydali, pek çok şey düşünür namazda. Özellikle işporta arabasını kollamayı bir türlü bırakamaz. Sonunda zabıta memuru tarafından işporta tezgâhına el konur. Seydali arabayı kurtamanın yollarını ruküde ve secdede düşünür durur. Kalkarken tek duası “*Hey kurban olduğum yaradan. Seydali’yi mal uğruna deneme, sana sığınmışam*”⁴³⁰89 olur.

Görülüyor ki Seydali zaman zaman nefsine uysa da duayı eksik etmemektedir. O yıkılmak üzere olduğunda, ayağa kalkmak, temiz kalmak için mücadele verir. Kutlu hikayenin sonunda köy kent savaşında galip gelen kenti Bican’ın işçi hareketleri arasında yer alırken dönüşümü, köyün, saflığın yenilişini de Seydali’nin Bican’ın kollarında dostun düşmanın ayırt edilemediği bir ortamda bir kurşuna kurban edilişi üzerinden verir.

Yoksulluk İçimizde’de Sühayla’nın modern dünyaya karşı geleneği tercihi “*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birr’e eremezsiniz mamefih her ne infak eyleseniz Allah onu bilir.*”⁴³¹ ayetinden iktibasla verilir. Bu tercihiyle Kutlu, Süheyla için “*Bir dünyadan vazgeçiyordu*”⁴³²derken onun vazgeçtiği dünyanın modern dünya ve bu dünyanın yaşayış biçimleri olduğunu şu cümlelerle somutlaştırır:

“*Süet çizmeleri, şampuanları, daktilo kursundan aldığı diploma, biraz İngilizcesi, kalınlaştırılınca Elizabet Taylor’unkine benzediği söylenen kaşları, kartpostal*

⁴²⁸ A.e., s.87.

⁴²⁹ A.e., s.88.

⁴³⁰ A.e., s.89.

⁴³¹ Kuran-ı Kerim, Âli İmrân, 3/92, Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.46.

⁴³² A.e., s.43.

koleksiyonu, taksitle aldığı kürk, daha doğrusu Engin, pek tabii bunları bir bir sayıp dökmekte ne mana var, işte Engin’le oluşan dünyası kayboldu birden.”⁴³³

Süheyla’nın bütün bu değerlerin hepsini Engin’de toplaması onu modernizmin temsilcisi olarak görmesindedir. Dolayısıyla bu dünyadan vazgeçmesi Engin’den vazgeçmesidir. Kutlu, Engin’i ev eşyaları satan bir mağazanın vitrininin önünde donmuş kalmış olarak verir. Vitrindeki boydan boya halılarla, elektrik süpürgeleri, çamaşır makinaları, televizyonlar, fırınlarla, elindeki iş çantasının içindeki projelerle, traş losyonuyla bütünleştirir. Süheyla bu manzaraya bakarak hangi dünyadan vazgeçtiğini anlar. Yeni bir hayata, Kuran’ın ve ezanın çağıracağı sese yönünü çevirir.

Kuran, Kutlu’nun hikâyelerinde bazen onun hayata bakışını yönlendiren, sağlamlaştıran bir dayanak olduğu gibi, bazen de kahramanlarının önünü açan, onları feraha ulaştıran bir yol göstericidir. *Yoksulluk İçimizde*’de Kuran, Süheyla’yı yeni bir yola girerken kalbini ferahlatan, karanlığı silen bir iç huzuru olarak karşımıza çıkar:

*“Annesinin okuduğu Kuran-ı Kerim’i dinlerken gözyaşları yanaklarından ağır ağır akıp sessizce eteklerine dökülürken hiçbir şeyin şuurunda değildi. Yalnızca içinin ürpertilerinden, titreşimlerinden kaynaklanan yavaşça yüze çıkıp toparlanan, geçtiği yerleri temizleyip parlatan, odanın karanlığını silen bir iç huzurun sessizliğinde dinleniyordu.”*⁴³⁴

Süheylâ’yı Kutlu, modern dünyaya bir teklif olarak sunar. Hikâyede Süheylâ’nın hidayete ermesinde salt sebep Engin’in zengin bir kızla nişanlanması şeklinde gösterilse de altta yatan bir tercih, bir dünya görüşü vardır. Kutlu, burada madde ve mâna arasındaki ilişkinin yanında modern hayatta insanda yitirilen hasletleri, *insanoğlu putunu kendi yapar* ifadesine nispetle bağlandıkları mefhumları gözler önüne sererek kendi tercihini hangi yönde kullandığını göstermektedir. Nitekim yazar, *bu dünyadan diğerine geçiş tercihini, yani değişmeyi, ‘dünya’ kavramlaştırmasını iki farklı yerdeki kullanışıyla hem bireysel, hem psikolojik, hem de toplumsal fikrî dönüşümü*

⁴³³ A.e., s.44.

⁴³⁴

ifade edecek bağlamda kullanır.” ⁴³⁵Süheyla'nın bu bilinçli tercihi olan reddedişi, Engin'in de özüne dönüş sürecine girmesinde etkili olur.

Mustafa Kutlu'nun geleneğin temsilcileri olan kahramanları hikâyelerinin içinde yaşamlarını sürdürürler. Bunlardan biri de Cevat'tır. *Arkakapak Yazıları*'nda, *Hüzün ve Tesadüf*'te karşılaştığımız Cevat, duruşuyla, davranışlarıyla geleneği yaşamaya çalışan bir kahramandır.

Arkakapak Yazıları'nda iki hikâyeye vardır: *Cevat ve İkinci Cevat*. İlk hikâyede Cevat, Kapalıçarşı'da ⁴³⁶gözden ırak bir kuytu köşede kilim tamir ederken karşımıza çıkar. Kapalıçarşı'nın zanaat erbabının azaldığı, turizmin, döviz ticaretinin elinin her yere ulaştığı zamanlar gelmiştir, fakat Cevat buna rağmen hep aynı kalmış, kanaat erbabı olarak hayatına devam etmiştir. İş dönüşlerinde evlerinin karşısındaki mescitte vaktini geçirmekte, mescidin etrafına diktiği çiçeklerle, ağaçlarla avunmakta, mutlu olmaktadır. Mescidin yanına bir de Kuran Kursu açılmış, mini bir kitaplık kurulmuştur. Geleneksel hayatı temsil eden Cevat'ın oturduğu mahalle de aynı izleri taşımaktadır. Mescid, sadece ibadet yeri değil, ihtiyarların avlusunda sohbet ettiği, kadınları yün yıkadıkları, çocukların oynadıkları bir sosyal mekan olma özelliğiyle önemlidir.

İkinci Cevat hikâyesi de toplumsal dönüşümden nasibini alır. Mahallenin nüfusunun çoğalması, evlerin apartmana dönüşmesi, halkın bazısının zenginleşmesi, mahalle sakinlerini mescidin yetersiz geldiği düşüncesine sevkeder. Bu hızla mescide el atılmış, Kuran Kursu yeniden elden geçmiş, eski kilimler atılıp halifleksler döşenmiş, tuvaletler değişmiş, çiçekler sökülümüş, İmam Eşref Efendi'nin yerine vakıf başkanının yakını yeni imam tayin edilmiştir. Cevat bu defa bütün bu olanlar karşısında hep muhalif bir duruş sergilemiştir. Bu bağlamda Cevat, Mustafa Kutlu'nun kendisidir denilebilir.

Beyhude Ömrüm'de geleneği temsil eden kahraman ömrünce hayalini kurduğu bir bahçe yapma isteği ile anlatılır. Islak bir kayadan su çıkarabilmek için haftalarca

⁴³⁵ Andı, “Red Cephesinin Neferleri”, s.76.

⁴³⁶ Mustafa Kutlu, *Arkakapak Yazıları*, 5. bs., Dergâh Yay., 2010, s.51-53.

kayayı deşer durur. Sonunda suyu bulur. Bu kez de köyün muhtarının engellemeleriyle karşı karşıya kalırsa da kahraman yılmaz, suyu bulduğı yere bahçesini yapmaya başlar. Ülkenin her yerinden en iyi olan fideyi, tohumu bulur, getirir, dillere destan bir bahçe yapar. Kahramanın bu bahçeyi yaparken bütün amacı topraktan beslenmek, ileride çocuklarına bırakabilecek bir yadigara sahip olmaktır. Modern dünyanın sunduğı imkanlar karşısında kayıtsız kalamayan gençler tek tek köyü terkederken o bu bahçenin mutluluğıyla yaşayıp gider. Kahramanın mutluluğı oğlunun bir gün İstanbul'a göç etme kararını duyuncaya kadar sürer. Onun ömrünü verdiğı bahçe için oğlunun yaptığı “dört tane ağacın başını mı bekleyeceğiz”⁴³⁷ yorumu gelenek ve modernizm çatışmasının önemli bir göstergesidir. Modern dünyanın içinde geleneğı temsil eden diğerkahramanlar gibi *Beyhude Ömrüm*'ün kahramanı da aynı duruşu sergiler. “...şu kısacık zamanda anladım ki benim meskenim köydür, bahçedir, pınardır”⁴³⁸ diyen kahraman, çocuklarının tüm ısrarlarına rağmen köyünü, bahçesini, terketmez ve son nefesini de yine bu bahçede verir.

Modern dünyada geleneğı yaşayan bir diğerkahraman da Kutlu'nun bir karakter olarak tasarladığı Tahir Sami Bey'dir. Kahraman çocukluğundan beri akranlarından ayrı olarak bir hayat geçirmiş, küçük yaşta ciltcilik yapmaya başlamış, sahaflar ile tanışmış ve büyük bir kitap tutkunu olmuştur. Onun kitaplara olan tutkusu aşık olduğu kıza açılmasına, sosyal bir hayat kurmasına engel olmuştur. Nihayet bir gün ablası tarafından kütüphanesi ile birlikte evden atılması onu çalıştığı Osmanlı'dan kalma kamu dairesinde hem kendi içine çekilmesine ve yalnızlığa iter. Nihayet modern hayatın dışında kalan, ne görünüşüyle ne de düşünceleriyle yaşadığı zamana ayak uydurabilen Tahir Sami Bey, hayatın onu terk ettiği bu kalem dairesinde gerçekleşmeyecek olan hayalleriyle ebediyete uçar.

⁴³⁷ Kutlu, *Beyhude Ömrüm*, s.158.

⁴³⁸ *A.e.*, s.201.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ VE TASAVVUFİ HAYAT

Edebi eseri incelerken, incelenen eserin sosyal ve metafizik derinliği, yazarının temellendirdiği değerler o esere hangi kriterlerle yaklaşılacağı hakkında araştırmacıya ipuçları verir. Mustafa Kutlu'nun hikâyeleri bu bağlamda çok yönlü okumalara açık bir yapıt niteliğindedir. Yapılan incelemelerde Kutlu'nun hikâyelerinin üç ana katmandan meydana geldiği tespit edilmiştir:

1. Olay örgüsünün oluştuğu yüzeyde görülen katman.
2. Türkiye'de özellikle 1950'lerden sonra yaşanan toplumsal değişim ve bunun insan üzerindeki etkileri.
3. Bunların hepsini kuşatan, zeminde bir yük olarak taşıyan bir değer olan İslam dini ve tasavvuf düşüncesi.

Mustafa Kutlu, 1980 sonrası Türk edebiyatçılarının popüler yönelimlerinden uzak kalmış, hikâyeciliğini oluştururken gelenekle olan bağını hiçbir zaman koparmamıştır. Dönemin toplumsal değişimindeki ivmeyle bağlantılı olarak kurgusunu oluştururken gerek teknik, gerek muhteva bakımından sırtını geleneğe yaslamıştır. Bu da ona 80 sonrası dönemde kendi hikâyesini bulan sanatçı olma özelliğini kazandırmıştır. Dolayısıyla gelenek içinde önemli yeri olan İslam dini ve tasavvuf düşüncesi, Kutlu'nun kendi hassasiyetlerinin de bir tezahürü olarak bütün hikâyelerinin zeminini oluşturan, onları yüklenen bir ana taşıyıcı olma özelliğine sahiptir. Özellikle hikâyeciliğinin ikinci dönemine ait eserlerinden *Yoksulluk İçimizde*, *Bu Böyledir*, *Sır* ve uzun hikâyelerden oluşan dördüncü döneme ait eserlerinden *Beyhude Ömrüm*, *Tufandan Önce*, *Mavi Kuş*, *Hayat Güzeldir*'de dini hayat ve tasavvufun önemli bir tem olarak izlenirken hikâyelerinin genelinde bu bakış açısı izlek olarak görülmektedir.

Tasavvuftaki dünyaya eksik bakmak, dünya ile ilgili rabıta ve meşguliyetlerini kalbinden çıkarmak ilkelerini hikâyelerin derin kurgusuna yerleştirmekle beraber din ile dünya ilişkisini de göz önünde tutar.⁴³⁹ Gazali'nin söylediği insanlara yaratanını, nereden gelip nereye gideceklerini unutturan dünya meşgaleleri Kutlu'nun, hikayelerinde dikkati yoğunlaştırdığı temel ilkedir. Çünkü ona göre insanı yaratanından uzaklaştıran, özüne ve çevresine yabancılaştıran, hakikat yolunu tıkayan bu dünya algısıdır

Çalışmanın bu bölümünde “İslâmi endişelerle yazıyorum” diyen Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde dini ve tasavvufi derinlik ve bu pencereden dünyaya bakışı tespit edilecektir.

3.1. Dünya Algısı

Mustafa Kutlu tezi olan bir yazardır. Hikâyelerinin bütününe hâkim olan bir dünya algısı vardır. Sosyolojik bir yaklaşımla ele aldığı gelenek-modernleşme çatışmasının temelinden itibaren teklif olarak sunduğu değerler, inançlar sistemi rol oynayan önemli kıstaslar Kuran-ı Kerim, hadisler, tasavvufi düşüncesinin zeminini hazırlayan mutasavvıflar ve Nurettin Topçu'nun derin tefekkürü onun dünya algısını oluşturan unsurlardır.

Mustafa Kutlu'nun dünyaya bakışı iki düzlemde izlenmektedir. Birinci olarak idealize ettiği dünya hayatının pratikte yaşandığı zemindir ki bu zeminde köklü bir medeniyetin tezahürü olan Osmanlı kültür ve geleneği oturmaktadır. Kutlu'ya göre Osmanlı, mimarisinden, sosyal hayata uzanan insanın fitratına uygun bir yaşama biçimi sunan bir medeniyettir. Onun dine bakışı Osmanlı'nın yüzyıllardır kök saldı, maneviyatın maddiyatı kuşattığı, geleneksel hayatla bütünleştiği medeniyettir. Bu medeniyette salt dini hayat yoktur. Gelenek ve din olgusu bir zincirin halkaları gibi birbirlerini tamamlarlar. *Huzursuz Bacak*'ta açıklığa kavuşturduğu üzere Kutlu'ya göre:

⁴³⁹ Ercan Yıldırım, **a.g.e.**, s. 16

“Bizim dinimiz kapıdan çıkmak, yolda yürümek, tuvalete gitmek, oturup kalkmak, yemek-içmek, bu manada insanın günlük hayatını tanzim eder. Geleneği teşkil eden pek çok unsur dinin günlük hayatta coğrafya, iklim ve örfle uyuşmasıdır. Gelenek denilen şeyi kazıyın, altından yüzde doksan din çıkar. Yüzde onu ise düpedüz hurafedir.”⁴⁴⁰

“Mesela Doğu Anadolu’da kadınlar incecik eğirdikleri yünden ehram dokur ve onu örterler. Dinin örtünme emrini bu geleneğin içinde sürdürürler. İklimle ilgili bir şey. Kızlar, gelinler şehre gelince çokluk ehramı bırakır, başörtüsü giyerler... Yani gelenek gitmiş, örtünme yani din baki kalmıştır...”⁴⁴¹

Görüldüğü gibi din ve gelenek her ne kadar iç içe geçmişse de gelenek dinin önüne geçemez. Bâki kalan temel dini değerler, insanların yaşayış tarzı, sosyal ve ekonomik durumuna göre küçük nüanslarla farklılık gösterebilir. Fakat bunun ayrımını iyi yapmak gerekir. “Din”, bir değerler sistemi olduğu gibi dinin de değişmez kuralları vardır. Geleneksel hayat din ile kaynaşarak kendine ait özellikleri de bir çeşni gibi yerleştirir, fakat öz her zaman aynı kalmalıdır.

Kutlu, dünyaya bakışını bu şekilde kimi zaman açık olarak ifade ederken, kimi zaman da tasavvufi göndermeleri modern mazmunlar aracılığıyla gerçekleştirir. Dünya tanımlamasını en belirgin olarak yaptığı hikâyeye *Bu Böyledir*’dir. *Bu Böyledir* hikâyesi de “*Bu dünya bir oyun ve eğlenceden ibarettir*”⁴⁴² ayetine binaen dünyaya kapılan insanın çıkmazlarını, gelgitlerini ve Mustafa Kutlu’nun bu bağlamda hayata bakışını, dünya algısını vermekle beraber hikayede ikinci bir düzlem olarak devam eden ve Mustafa Kutlu’nun bütün hikayelerinin temel çıkış noktası olan modernizm eleştirisi de sorunsallaştırılmaktadır.

Hikâyenin kısaca olay örgüsü şu şekildedir: Sakin ve huzurlu bir şekilde hayatını sürdüren kasabanın ortasından bir gün bir otoyol geçer ve bu yol ile kasabalının hayata bakış açısı değişir. Modern hayatın imkânlarıyla karşılaşan kasabalı, bu hayatın caizbesine kapılmaktan kendini alamaz. Sonunda çözülme başlar. Kutlu, görünürde sosyolojik bir görünüm arzeden hikâyesine dini ve tasavvufi metaforlarla, metinlerarası

⁴⁴⁰ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.53.

⁴⁴¹ **A.e.**, s.53.

⁴⁴² Kuran-ı Kerim, Ankebut, 29/64

göndermelerle ve kişiler aracılığıya asıl anlatmak istediği şeyi *açık bir sır*⁴⁴³ olarak ortaya koyar. Bir söyleşisinde *Bu Böyledir* ile ilgili şunları söylemiştir:

“Bu Böyledir” in başından sonuna kadar gelen macerası son hikâyeyle birlikte esasen dünya mazmunu, dünya sembolü çerçevesinde kurulmuştur. Ve pek tabii ki ilhamını Kuran-ı Kerim’den almaktadır...Kitap “Son” adlı son hikâyeyle birlikte insanın dünyadaki macerasının, dünyaya kapılan insanın hissedeceği son noktayı işaret etmektedir. Bu da yine beni bu kitabı yazmaya iten şu mealdeki ayetlere dayanmaktadır: ‘Dünya hayatı elbette bir eğlence ve aldaniştan başka bir şey değildir.’”⁴⁴⁴

Tasavvuf düşüncesi ve dini unsurlar sanatçıların önüne yeni bir pencere açmıştır. Kutlu da bu pencereden açılan dünyayı eserlerine taşımaktadır. Bunu yaparken;

“Bugünün insanına bugünün diliyle hitap etmek gerekiyordu. O zaman yeni mazmunlar aradım. Ve günümüzde insanın insanla ,insanın eşyayla, insanın hakikatle olan münasebetini bu yeni mazmunlar ve yeni remizler çerçevesinde inşa etmeye çalıştım.”⁴⁴⁵

diyen Mustafa Kutlu, *Bu Böyledir*’de ifadesini desteklemektedir.

Hikâyenin başında karşımıza çıkan lunapark metaforu, dünyayı temsil etmektedir. Lunaparkın bir giriş, bir de çıkış kapısının olması tasavvufta dünyanın iki kapılı bir han olduğu düşüncesine dayanırken Kutlu, hikâyede Süleyman’a lunaparkın çıkış kapısını bir türlü buldurmaması ise dünya hayatının meşgalelerine dalan insanın buradan çıkmasının imkansız olduğuna inanmasındandır.

Metne adım atmadan karşımıza çıkan divâni yazı tipi ile yazılmış *hiç* ifadesi Kutlu’nun metnini daha kapaktan itibaren tamamlayan ve tasavvuf kültürünün önemli metinlerine işaret eden bir gönderge niteliğindedir. Tasavvufa göre bu dünya bir

⁴⁴³ Hasan Akay, “Mustafa Kutlu’nun “Eşik” Adlı Hikâyesini Yeniden Okumak” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 4/8 Fall 2009, Ayrıca Hasan Akay çeşitli makalelerinde, şiir incelemelerinde metnin niyetini okumak adına bu ifadeyi yer yer kullanmaktadır.

⁴⁴⁴ Bedri Gencer, “Mustafa Kutlu İle Hikâye Geleneğimiz Üzerine”, **İslami Kültür Sanata ve Edebiyat**, Kasım/Aralık/Ocak, 1988/1989, s.32-33.

⁴⁴⁵ Gencer, **a.g.m.**

“hiç”tir, asıl olan “öte dünya”dır. Kutlu’nun hikâye atmosferine baktığımızda lunapark yani dünya aslında bir “hiç” tir. Süleyman Koçlar, felsefeciler gibi modern dünyanın tuzaklarına düşenler lunaparktan yani bu dünyadan çıkış yolu bulamazlar. Çünkü modern, kendisine kapılan insanı çıkmaza sürükler. Dünyada da insan lunaparktaki oyunlar gibi kendini gelip geçici heveslerle avutur. İlk hikâyede lunaparkta karşımıza çıkan, *Son* adlı hikâyede de ailesiyle beraber geldiği parktan bir türlü çıkış yolu bulamayan Süleyman, hikâye boyunca bir tavşanı vurma telaşıyla karşımıza çıkar:

*“Bir kere de ben vursam. Devirsem şu tavşanı diye diye çıkıp gideceğiz şu Lunapark’tan. Bu böyledir. Çünkü geldik. Yani Atatürk Parkı’ndaki sıralara oturduk. Yani semaverler kaynadı. Yani muhasebe öğrendim ve banka memuru oldum.”*⁴⁴⁶

Dünya hayatı da böyledir. Kitabın adından itibaren Kuranî bir göndermeyle kesin olarak yargıda bulunur Kutlu: Bu Böyledir. Dünya, bir tavşanı vurma oyunu gibi insanı kendi işleriyle oyalayarak, öte fikrinden uzaklaştırır.

Mustafa Kutlu’nun dünya algısını oluşturan diğer bir unsur da Kuran-ı Kerim’dir. *Bu Böyledir*’de verilmek istenen asıl mesajı Kutlu, Hafız aracılığıyla verir. *Red Cephesi* adlı hikâyede karşımıza çıkan Hafız Yaşar, Kutlu’nun gönül ehli, dindar kahramanlarından. Geceleri uyku ve ibadetle, gündüzleri çalışma ile geçiren kahraman, modernitenin rüzgarına kapılıp kendini değiştirmez. “*Eskiden nasılsam, şimdi de öyleyim, daha sonra da öyle kalacağım.*”⁴⁴⁷ der. Ömrün gelip geçici olduğunun farkındadır. Hikâyede Süleyman’a verdiği nasihatlar, Kutlu’nun Kuran’a bakışı hakkında önemli ipuçları vermektedir:

“Bak diyorum Süleyman; hafızlık geçim yolu değil. Para ile Kuran-ı Kerim okunmaz. Bunu kulağına küpe et... Kuran-ı Kerim’i okudukça o senin gören gözün, duyan kulağın olur, unutma... Gece ile gündüz, uyku ile uyanıklık, hayatla ölüm birleşir. Dünyada niçin varsın, anlarsın. Okudukça açılırsın... Ayakbağı olan şeylerden kurtulursun bir bir. Gittikçe hafiflersin... Hafiflersin ne demek? Biri sana ağır bir söz söyler, biri sana ağır bir yük yükler, biri seni över de göklere çıkarır, biri sana mani olmak ister, biri seni

⁴⁴⁶ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.17.

⁴⁴⁷ **A.e.**, s.36.

çekip götürmeye çalışır, biri önüne engeller yığar, bir başkası para yığar, biri der ki aç kalırsın, biri der ki yapamazsın, biri der ki olmaz, imkansız....Bütün bunları aşarsın anlıyor musun? ”⁴⁴⁸

Kutlu'nun hayata bakışı Müslüman bir insanın gözündendir. Din mefhumu onun bütün hayatında ve hikâyelerinde temel çıkış noktası olmuştur. *Bu Böyledir*'de Hafız Yaşar'ın “*Zaman...Her zaman aynı. Güneş aynı, ay aynı, ağaçlar ve insanlar aynı, sevgi ve nefret, korku ve ümit hep aynı. Dulalar aynı. Kible tek.*” ifadeleri Kutlu'nun hayata bakışında nereye yönelmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Dünyaya İslam ve tasavvuf penceresinden bakan Kutlu, bu bağlamda bireylerinin hem buna batmasına, hem çıkmasına, hem de bulaşmamasına özen göstermektedir. Dolayısıyla Kutlu, tasavvuftaki dünyaya eksik bakmak, dünya meşguliyetlerini kalbinden çıkarmak ilkelerini derinden derine işlemektedir.⁴⁴⁹ *Yoksulluk İçimizde*'de gönül zenginliğine, manevi değerlere önem veren toplumumuzun artık yönünü eşyaya, maddeye çevirdiğine dikkat çeker. *Hikem-i Atâiyye*'den ilham ile aldığı Levha II Ahlak Dersi'nde yer alan; “*Dünya sûretlerinin bulaştığı ayna nasıl parlar? (...) Eşyadan eşyaya seyahat edip durma(...) Dünya nimeti için zaaf haline düşersin. Ona doğru koşma. Şükür ipi elinde ya(...) Ne ki senden alınmıştır, o senin hayrınadır. İçindeki yoksulluğu hissediyor musun? ”⁴⁵⁰ cümleleriyle modernin insanı mensup olduğu değerlerden kopardığını ifade ederken esere tasavvufi bir derinlik de kazandırır.*

Kutlu'ya göre dünya hayatı bir imtihan yeridir. Kalp, dünya suretlerine bulaştığı sürece bu imtihan kaybedilecektir. *Yoksulluk İçimizde*'nin kahramanı Süheyla'nın ağzından dünyaya bakış şöyle verilmektedir:

“Ben hayatın bir imtihan olduğuna inanıyorum. Yeniden dirilişe, öbür dünyaya inanıyorum.”⁴⁵¹

⁴⁴⁸ A.e., s.39.

⁴⁴⁹ Yıldırım, a.g.e., s. 10.

⁴⁵⁰ Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.17-18.

⁴⁵¹ A.e., s.69.

Bu yüzden mal biriktirmek, zenginlik ona göre dünyadaki imtihanı kaybetmektir. İnsanın insana üstünlüğü mal, mülk ve parayla değil takva, dürüstlük ve iyi bir kul olmasıyla gerçekleşir. Mal biriktirmek insanda dünyevi hırsları çoğaltır. Çalışmak, rızkını kazanmak için olmalıdır. Para kazanma arzusu harama batmaya sebebiyet verir. *Yoksulluk İçimizde*'de Süheyla'nın çok para kazanma arzusuyla mal biriktiren Engin'e şu sözleri Kutlu'nun dünya algısını oluşturan Kurani bakışı ifade etmektedir:

“Harama batmışsın. Mülevves bir ortamda çırpınıp duruyorsun.

Harama batmamış bir beldeye hicret ederiz.

Allah'a güven. Allah'ın inayetini unutma.”⁴⁵²

Süheyla'nın Engin'e yaptığı bu teklif ve telkinlerden yola çıkılarak Kutlu'nun modern dünyanın artık harama battığını, mal, mülk edinme hırsının insanı bu bataklığa sürüklediğini düşündüğü çıkarılmaktadır. O, sanayi ve teknolojiyle, kapitalizm ve konformizmle kirlenmiş modern dünyaya karşılık olarak *“harama batmamış bir dünya”* teklifi yapmaktadır. Bu dünya, diniyle âdetleriyle geleneksel hayatın yaşandığı ideal bir dünyadır. Bir yönüyle Osmanlı, bir yönüyle ise Asr-ı Saadettir.

Kutlu, hikâye serüveninde taşra, sosyal değişim, uzun hikâyeler gibi merhalelerinden sonra şükrün, kanaatin, rızanın kapısından *Hayat Güzeldir*'e girer. Küçük hikâyelerden oluşan bu kitabın ortak temi bütün bu saiklere de şemsiye açan bir dünya algısıdır. Bu dünya, gönül zenginliğinin, fâniliğin, Mevlana'nın, Yunus'un dünyasıdır. Bu dünyada insanın kesretten vahdete ulaşmasının tek yolu Allah aşkı ile dolmak, O'ndan başkasının sevgisiyle kalbi doldurmamaktır. Kitabın sonunda yer alan hikâyenin başlığı bu bakışın özetini verir: *Allah Bes* (Allah kuluna kâfidir.)

Allah'ın kuluna kâfi olması; hem yardım etmesi, vekil olması, yol göstermesi, hem de yaptığını bilmesi, görmesi, şahit olması, günahından haberdar olması ve hesaba çekmesi demektir. Kur'ân'da, dost ve yardımcı olan, bilen, şahit olan, vekil olan, hesap

⁴⁵² A.e., s.71.

soran⁴⁵³, kullarından haberdar olan, günahlarını bilen⁴⁵⁴ ve yol gösteren⁴⁵⁵ olarak Allah yeter (kefâ billah) denilmiştir.

Bu ayetlerin zemininde yazdığı hikâyesinde Kutlu, müminin hiçbir zaman ye'se kapılmaması gerektiğini, bütün kapıların kapandığını sandığı bir anda Allah'ın yardımı ile rahatlayacağını, Allah'ın kuluna yeteceğini ifade etmektedir. Hikâyenin kahramanı Yaşar da parasızlıktan ümitsizliğe düştüğü bir anda çocukluk arkadaşı Aykut ile karşılaşır. Çocukken hayatını kurtaran Şaban'a yardım sırası Aykut'a gelmiştir. Şaban her şeyin bittiğini sandığı bu zamanda Aykut'un yardımıyla tekrar yerinden doğrulur, yuvasını kurtarır, iş gücü sahibi olur.

Zümer Suresi'nde *“Allah kuluna kâfi değil mi? Onlar seni Allah'tan başkasıyla korkutuyorlar. Allah kimi saptırırsa artık ona hidayet verecek kimse yoktur.”*⁴⁵⁶ ayetinden iktibasla Kutlu, modern dünyada eşyanın tahakkümüne girip her gün biraz daha fazlasına sahip olma hırsıyla yalnızlaşan insana bir uyarı, kurtuluşa bir çağrı yapmaktadır.

3.1.1. Dünyanın Gelip Geçiciliği

*“Hikâyelerimde fanilik düşüncesi çok vardır. Hemen izah edeyim. Hepimizin birçok projesi vardır hayata dair. Bu işler çok dramatik. Bu fanilik duygusunu yenmek ancak velilere mahsustur. Biz daima kaybettiklerimize çok fazla üzüliyoruz. Kazanınca da çok fazla seviniyoruz. Halbiki kazandıran da kaybettiren de Cenabı hak'tır. Ona teslimiyetimiz olmadığı için üzüntümüz de sevincimiz de fazla oluyor. Ben bunu tabii hikâyelerde açık şekilde yapmam. Onun çıkarımını okura bırakırım.”*⁴⁵⁷

Mustafa Kutlu, söyleşisinde de belirttiği gibi dünyanın fani, tek gerçeğin ölüm ve ötesi olduğunu, hikâye kurgusunun içinde bazı mazmunlarla, metinlerarası

⁴⁵³ Kuran-ı Kerim, Nisa, 4/6, 45, 70, 81, 166.

⁴⁵⁴ Kuran-ı Kerim, İsrâ, 17/65, 95.

⁴⁵⁵ Kuran-ı Kerim, Furkan, 25/31.

⁴⁵⁶ Kuran-ı Kerim, Zümer, 39/36.

⁴⁵⁷ Mustafa Kutlu ile Hikâyeleri Üzerine yaptığımız söyleşiden alıntıdır.

iktibaslarla hissettirir. “*Bu dünya hayatı bir eğlence ve oyundan başka bir şey değildir.*”⁴⁵⁸ ayetinden yola çıktığı *Bu Böyledir*’de ayeti destekler nitelikte zaman zaman okurun karşısına bazı kıstaslar çıkarır. Dünyanın gelip geçiciliği bunlardan biridir:

“*Sen de dünyaya kazık çakacak değilsin, günün birinde seni de kefenleyip gömecekler.*”⁴⁵⁹

Kutlu’ya göre “*Dünya bir gündür, o da bugündür.*” *Huzursuz Bacak*’ta hikâyenin kahramanı, kardeşinin eşi Nuri ile beraber babasının mezarını ziyarete gittikleri zaman bir mezar taşında okur bu yazıyı. Kutlu bu yazıdan yola çıkarak kahramanın ağzından dünyaya bakışını verir:

“*Çarşambalı Deli Remzi haklı. Ama bu haklılık insan hayatını pek değiştirmiyor. Çünkü biz ömrün çok kısa olduğunu duyuyor, düşünüyor, ama az sonra unutuyoruz. İnsanoğlu unutkan ve nankördür. Elindekini kaybetmez, kaybedince mızıldanır. Biz her zaman bu işi bir hatırlar, bir unuturuz. Sürekli hatırda tutmak velilere mahsus. Ölmeden ölenlere. Bizim gibi faniler hep unutacak ve yeniden hatırlayacak.*”⁴⁶⁰

Kutlu insanın bu dünyada gaflet uykusunda olduğunu ifade etmiştir. Kuran-ı Kerim’de “*İnsanlara; kadınlar, oğullar, yüklerle altın ve gümüş yığınları, cins atlar, davarlar, ekinler, nefsin zevklerini çekici, câzip hale getirildi. Fakat bunlar, dünya hayatının geçici nimetleridir. Esas gidilecek güzel yer Allah katındadır.*”⁴⁶¹ buyrulduğu üzere insan, bu gelip geçici nimetlerle gaflete düşer ve bu düştüğü uykudan ancak ölünce uyanır. Kutlu’nun “velilere mahsus”tan kastı tasavvuf düşüncesinde *Ölmeden önce ölünüz* hadisine binaen gelişen, dünyayı bir misafihane, vücudu da emanet olarak gören, bu dünyada iken ahiretine hazırlanan insan-ı kâmil seviyesine ulaşmaktadır. Kutlu’nun yukarıdaki cümlelerde ifade ettiği unutkan ve nankör insan, dünyanın gelip geçici olduğunu, yani fâniliğini unutarak gaflet uykusundan uyanamayan tasavvuftaki “nefs-i emmâre” dir.

⁴⁵⁸ Kuran-ı Kerim, Ankebut, 29/64.

⁴⁵⁹ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.38

⁴⁶⁰ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.50.

⁴⁶¹ Kuran-ı Kerim, Âli İmran, 3/14.

Öyle ise, ölmeden evvel ölenler, nefsi arzularını hayatta iken terk etmeyi başarıp, Allahın küllî iradesine tâbi olurlar. Nefis hesabına bir şey talep etmezler. Bütün arzuları helâl dairesinde olur. Böylece ölmeden evvel ölmenin zevkine ererler. Kutlu *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*'nda “*Fani ile bakının farkını fark eden için eşya kaç para eder?*” sorusuyla dünyanın fani olduğuna tekrar dikkati çeker.

Uzun Hikâye'deki “göç” olgusunun arka planında yatan dünya algısı da önemlidir. Ayrıca ontolojik bir sorun olan mekânsızlık felsefesini de Kutlu bu göç kavramı üzerinden irdelemektedir. Anlatıcı da hikâye içinde bunun muhasebesini yapar:

“Nereliyim acaba? Bunu kendime sorar, bir cevap bulamam. Coğrafyaya, mekâna dair bir bağlanma duygusu yok bende. Zihnimi eşiyor, hafızamı yokluyorum. Hep yollar, kıvrılıp giden tozlu yollar, eski dökülen otobüsler, kamyon karoserleri, tiren rayları, vagonlar.”⁴⁶²

Uzun Hikâye kahramanın bütün göçleri, insanın bu dünyada bir yolcu ve baki olan tek mekânın öteki dünya olduğu inancına yaslanmaktadır. Bu inanç, insanların kamplara ayrıldığı, her davranışın bir ideolojik duruma gönderme olarak algılandığı bir zaman diliminde hayatını iddiasız ve mütevâzı bir şekilde sürdürmek isteyen Ali Bey'in doğru olarak inandığı bir fikrini ortaya koymasından dolayı “Sosyalist Ali Bey” diye damgalanması sonucunda hayatı boyunca oradan oraya göç etmek zorunda kalması konu edilir.

Uzun Hikâye'deki yolculuk Ali Bey'in dedesi Pelvan Sülüman'ın Bulgar muhaciri olarak İstanbul'a gelmesiyle başlar. Yolculukta ilk veda edilen dede Sülüman'dır. Daha sonra sevdiği kızı kaçıran Ali Bey ilk olarak bir kasabada konaklar. Hassas, dürüst bir insan olan Ali Bey orada okul kâtipliği yapar. Okulun bahçesinde meyve-sebze yetiştirmeye başlamıştır. Okul müdürü yetişen üründen çalışanlara vermeyince Ali Bey eşit paylaşım hakkı ister. Bunun üzerine müdür tarafında sosyalistlikle itham edilir. O günden sonra Ali Bey bu kasabada fazla duramaz. İkinci göçtükleri kasabada Ali Bey'in karısının ölümü onun ikinci vedasıdır. Annenin

⁴⁶² Kutlu, **Uzun Hikâye**, s.18.

ölümünden sonra Ali Bey bu kasabada da fazla duramaz. Ali Bey'in deyimiyle yol görünür. Ancak ne gidilebilecek bir yer, ne de bir program vardır. Yine aslolan gitme fikrinin kendisidir.

Gittikleri yeni kasabada Ali Bey, ilk defa bir kitapçı dükkânı açarak bir mekâna bağlanma arzusu duyar. Kutlu burada Ali'nin dükkânıyla birlikte kendilerinin de artık göçebelikten kurtulma imkânını gözler önüne sererken Sosyalist Ali'nin şahsında iyiden iyiye kalem oynatır. Büyük umutlarla kurduğu kitabevine kasaba halkı gereken ilgiyi göstermez. Bunun üzerine Ali'nin eli ayağı kitapçıdan kesilir. Kendini yerel bir gazete olan Yeşil Hanyeri gazetesindeki yazılarına verir. Hiçbir mekâna ait olan Ali Bey hiçbir partiye de ait değildir. Yazılarında bütün partileri, partilerini yerden yere vurur. Bu da başına türlü işler açmasına, sonu hapse varan bir duruma sevk eder.

Mekânsızlık olgusu babadan oğla geçen bir miras gibi Ali Bey'den oğluna geçer. Babasının hapse düşmesinden sonra içinde bulunduğu sıkıntıyı bir nebze ferahlatan “aşk” a kapılmıştır. Feride'ye olan aşkında karşılık bulamayınca tek çare olarak babasının yolunu tek başına izlemeye karar verir.

Ali Bey ve ailesinin kaderi de başından beri mekânsızlıktır. Bunun sebeplerinin altında anlatıcı ve ailesinin göçebe edimlerinin başından beri hem ahlaki bağlamdaki siyasetleri, hem de aidiyete bağlı direnme tavrı yatmaktadır. Anlatıcı ve ailesi haksızlığa dayanamayıp en ufak bir sorunda çekip gitmeyi erdem saymışlardır. Onlara göre önemli olan nereye gidildiği değil gitme fikrinin kendisidir: Nitekim anlatıcı hapisteki babasına göç fikrini açtığı aralarında geçen konuşma bu durumu somutlamaktadır:

“Beni düşünme. Benim ömrüm böyle geçti. Nereye gideceksin?”

Bilmiyorum.

İyi... Bilmemek en iyisi.”⁴⁶³

Yolculuk teması üzerinden dünyanın gelip geçiciliği düşüncesini Kutlu, kahramanın şahsında “*Kurduğumuz düzen hep böyle sürüp gidecek sanırsınız. Birden ip*

⁴⁶³ A.e., s.110.

kopar, ışık söner, her şey darmadağın olur.”⁴⁶⁴ ifadeleriyle somutlamaktadır. Kutlu’ya göre hayat yazılmış bir kaderdir. İnsan cüz’i iradesiyle küçük manevralar çizse bile külli iradede yazgı neyse o olur. Yarımın ne olacağını bilmek Allah’a mahsustur. “*Meşime-i şebden neler doğar.*”⁴⁶⁵ Bu inancını hikâyenin çeşitli yerlerinde ortaya koymaktadır.

Yazar, bu dünyada her şeyin bir sonu olduğunu şu cümlelerle sık sık vurgular.

“*Takma kafana geçer bunlar. Ömürler geçiyor be!*”⁴⁶⁶

“*Efendim nasıl desem bilmem ki. Hani her işin bir sonu var.*”⁴⁶⁷

Mustafa Kutlu’nun, okuru dünyanın fâniliği düşüncesine ulaştıran bir mazmunu da “ölüm”dür. *Mavi Kuş*’ta özellikle hikâyenin sonu açısından bakıldığında insanı getirdiği fikir dünyanın faniliğidir.

Mavi Kuş, bir kasabadan çıkan mavi bir otobüsün yolcularını tren istasyonuna götürüşünün hikâyesidir. Otobüsün içinde doktorundan öğretmenine, turistinden kasabalısına her çeşit insan bulunmaktadır. Otobüs tiren istasyonuna gidene kadar yolda türlü maceralardan geçer. Ancak kitabın sonunda hikâyenin tamamının bir film çekimi olduğu anlaşılır. Film bitmiş, set işçileri malzemeleri toplarken jandarma eşliğinde götürülen mahkûm rolündeki kişi hikâyenin başından beri otobüsü izleyen kanlıları rolündeki kişiler tarafından öldürülür ki bu, gerçek bir ölümdür. İşte burada film yönetmeninin sözü Kutlu’nun dünyaya dair düşünceleri açısından manidardır: “*Biz ne yaptık?*”

Yazar, hikâyenin başından beri anlatılan yolculuk hikâyesini dünya yaşamına benzeter. “*Bu dünya bir oyun ve eğlenceden ibarettir*” ayetinden hareketle bu düşünce olayların bir film çekiminden ibaret kılınmasıyla somutlaşır. Dünya yaşamı da bir sinema filmi gibi oyundur. Bu geçici dünya üzerinde gerçek olan tek şey vardır: “ölüm” Bu da film gerçekliğine ait biri tarafından oyuncunun öldürülmesiyle somutlanır.

⁴⁶⁴ A.e., s.12.

⁴⁶⁵ A.e., s.84.

⁴⁶⁶ Mustafa Kutlu, *Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı*, 5. bs., Dergâh Yay., 2011, s.159.

⁴⁶⁷ Kutlu, *Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı*, s.160.

Beyhude Ömrüm'de insanın varoluş sorunsalına tasavvufi bir bakış açısıyla yaklaşır:

“İnsanoğlu bu dünyaya niçin gelir? Herhalde bir bahçe kurmaya gelir. Bu düşünceyle gülümsüyorum Dünya dediğimiz de bir gurbet değil mi?”⁴⁶⁸

Tasavvufî düşünceye göre insan elest bezminde “kâlû belâ “dedikten sonra dünyaya gönderilmiş ve asıl vatanından ayrılmıştır. Bu dünya insan için gelip geçici bir gurbet yeridir. Sonunda gideceği asıl vatanı öte dünyadır. Mevlana'nın Mesnevi'sinde işlediği bu düşünceyi Kutlu bütün hikâyelerinin alt zeminine genel bir bakış açısı olarak işler. Ona göre dünya “*Sultan Süleyman'a kalmayan dünya, gelimli gidimli dünya*”⁴⁶⁹dır. *Beyhude Ömrüm*'de geçimi kıt dağ köylerinden süratle göç edip, İstanbul'da başka bir hayatın kollarına atlayan, yeni ve zengin bir geleceğin kapısını aralama sevdasına bürünen, ev, lüks araba, konfor sahibi olmak isteyen gençlere karşılık kahramanın sadece bir bahçe hayalinin olması ve onu gerçekleştirmesi Kutlu'nun dünyaya bakış açısını vermesi bakımından önemlidir. Bahçe toprakla olan bağıdır. Bir dikili ağaç nesilden nesile sürecek bir mirastır. O ağaçtan beslenen herkes için onu dikene sonsuz bir ecir vardır. Bahçe Yaratan'ın verdiği nimetlerden O'nun nasip ettiği ölçüde istifade etmek, kanaat etmektir. Bu dünyanın gelip geçici olduğunun farkında olmak, ona bel bağlamamaktır. Nitekim, hikâyenin sonunda Yadigar'ın ömrünü adadığı bahçede dünyaya gözlerini kapaması, her ne olursa olsun dünya işlerinin, telaşının gelip de ölümde sonlanacağını vermesi açısından önem arz etmektedir. *Beyhude Ömrüm*'den *Anadolu Yakası*'na bir köprü olan “*yaprak da fani, insan da*”⁴⁷⁰ anlayışına Mustafa Kutlu *Cenabı Hakk'ın bir kanunu* olarak nokta koyar.

⁴⁶⁸ Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, s.73.

⁴⁶⁹ **A.e.**, s.152

⁴⁷⁰ Kutlu, **Anadolu Yakası**, s.75.

3.1.2. Zâhir ile Bâtın

Zâhir, bir şeyin dış yüzü, görünen tarafı; bâtın ise bunun tam zıddı olarak gizli, derûn, sâlikin kalbi ve ruhu gibi anlamlara gelmektedir. Aynı zamanda *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nde zâhir ve bâtın Allah'ın isimlerinden biri olarak da geçmektedir. Buna mukabil gelişen bâtın ehli tabiri de görünürdeki eşya ve olayların arkasındaki hakikatleri ve sebepleri keşf yoluyla bilen ve kalp gözüyle gören insan⁴⁷¹ olarak ifade bulmaktadır.

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerine yön veren bu iki kavram, onun kahramanlarının dünyaya, eşyaya bakışı üzerinden okuru bir dünya tanımlamasına götürmektedir. Kutlu'nun hemen bütün hikâyelerinde dikkati çeken temel nokta şudur: *“Eşya hayatın teferruatıdır. Asıl önemli olan teferruatın özünü kavrayabilmek, görünenin ardındaki sırra erebilmektir.”* İçinde yaşanılan dünya, özü değil teferruatı öncelikli kılmaktadır. Modern dünyanın yüzü makyajlıdır, sonsuz bir eşya kalabalığı ile kalpleri zenginleştirmeye çalışır. Hep daha güzelini, daha fazlasını kazanmak için insanı bitip tükenmeyen bir yarışa sokar. Bu yüzden insan eşyanın tereffuatıyla uğraşmaktan aynanın ardındaki sırra eremez. Baştan sona aslolanın gönül zenginliği, hakikate erme vasfı olduğunu vurgulayan *Yoksulluk İçimizde*'nin arka kapağındaki cümleler Mustafa Kutlu'nun eşyanın hakikati ile ilgili vermek istediği mesajı özetler mahiyettedir:

“Bedenî ve maddî hazlara bağlı bir mutluluk düşüncesini besleyip büyütüyoruz. Dünya muhabbetini sayısız teferruat ile zenginleştiriyoruz. Nefsin ihtirasları bizi her an değişik parıltılar yayan eşyaya doğru koşturuyor. Bu vahşi koşu modern dünyanın simgesidir. Yoksulluk İçimizde; kalbî olanı, aşkı ve ötelere dile getirerek hayatın hakikatine işaret ediyor. İçimizdeki yoksulluğu farkedebilmek için belki bir imkândır bu”⁴⁷²

İslam kültüründe Allah'ın dışındaki her şey “fâni”dir. Tasavvufta Allah'tan başka varlığın bulunmadığı görüşüne dayanan Vahdet-i Vücûd fikri İslam kültüründe eşyaya bakışa yeni bir yorum getirmiştir. Bu fikre göre kâinatta yaratılan bütün varlık âlemi Allah'ın bir tecellisidir. Dolayısıyla varlık, bu birliğin açılımı olduğu için değerli

⁴⁷¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Marifet Yay., 1991, s.86 ve 534.

⁴⁷² Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*.

olmakla birlikte birliğe ulaşma yolunda engel olduğu için “süflî”dir. İslami düşüncede eşya-madde, insan ile Yaratıcı arasına çekilen bir perde gibidir. Müslüman, eşyadan, nefsî arzularından sıyrılabilirdiği ölçüde Allah’a yaklaşır, onun birliğine kâni olabilir. Eşya yani zâhir olan, insanı asıl hakikatten uzaklaştıran bir engeldir. Mânayı bulmak maddeden geçmekle olur.

Yoksulluk İçimizde’de bu bağlamda dıştan içe doğru hareket eden kahramanların durumları vardır.

Süheylâ, bir gün annesiyle beraber gittiği bir toplantıda hoca hanımın “*Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe siz birr’e eremezsiniz mamefih her ne infak eyleseniz Allah onu bilir.*”⁴⁷³ ayeti üzerine zâhir olan eşya teferruatını elinin tersiyle itmiş, hakikate erme yoluna girmiştir.

Yoksulluk İçimizde, muhteva itibariyle bir aşk hikâyesi üzerine kuruludur. Bölümlerin aralarına dört levha yerleştirilmiştir. Birinci levhayı takip eden *Akasyalar Açar mı* başlıklı ilk bölümde, Süheyla’nın Engin’in nişanlandığı haberini alışı ve bu sıradaki düşünceleri verilir. *Ahlak Dersi* başlığını taşıyan ikinci levhada Ataullah İskenderi’nin bir tasavvuf klasiği olan ünlü eserinden, Hikem’den yazar tarafından Türkçeleştirilmiş bazı alıntılar yer almaktadır. Bu alıntılarda; insanın dıştan içe, dünyadan hakikate yönelmesinin, tevbe etmesinin ve böylece kederden kutulmasının gerekliliği dile getirilmektedir.⁴⁷⁴

Mustafa Kutlu’nun zâhir ile bâtın kavramlarının en belirgin olarak yansıttığı mazmun “ayna”dır. Ayna, insanın kendiyle hesaplaşması, dış görüntüsüne bakarken içini de görebilmesi ve tasavvufta yüklendiği değer açısından önemlidir. Hikâyelerde sık sık ayna karşısında kendiyle hesaplaşan kahramanlara rastlanır. Bu kahramanlar genellikle modern hayat karşısında ahlaki değerlerinde çözülme yaşamış, sonunda geldikleri nokta itibariyle kendilerine bile yabancılaşmışlardır. Nitekim aynadaki görüntüleri bile onları rahatsız etmektedir. *Ya Tahammül Ya Sefer*’de Yunus Bey’in

⁴⁷³ Kuran-ı Kerim, Âli İmrân, 3/94.

⁴⁷⁴ Ali Yıldız, “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Tasavvuf”, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu**, 19-20 Ekim 2007, Ümraniye Belediyesi, Haziran 2008.

karısı Neslihan Hanım, eşinin siyasette ilerlemesi için başını açmış, kılık kıyafeti oldukça değişmiştir. Bir protokol yemeğine giderken kendini aynanın karşısında bulur ve görünenin ardında kirlenen gönül aynasıyla karşılaşır. Yine *Sır*'da mürşit, şehirdeki tekkeye taşındıktan sonra hiçbir işle uğraşmaması, konforlu bir hayat sürmesi sonucu ellerinin tonbul tonbul oluşunu, şişmanlayan vücudunu aynada görür. Orada asıl gördükleri hâl ehlinin bileceği üzere tekkeye o anda terk eder.

*“Aynalar boyumu uzatıyor. Çekik gözlerim sonunda kayboluyor. Yerinde ancak bir alaycı çizgi kalıyor. Ya ağzım. O bıçak yarası. Bir elimi şöyle kaldırıyorum. Parmaklarım neredeyse ağaç dallarına dönüyor. Bu görüntü korkunç... Hemen ardımda billur bir kahkaha kopuyor. Aynalara çarpa çarpa kırılıyor. Bana bakarak gülüyor. Gülecek ne var... Bu kahkaha aynalarına girecek ne var...Burada benim ne işim var... Ben...”*⁴⁷⁵

Bu Böyledir'de Süleyman'ın Lunaparkta girdiği kahkaha aynalarından yansıyan görüntüleri yukarıdaki ifadelerle anlatır Kutlu. *“Bu görüntü korkunç”* derken aslında Süleyman kendi değişiminin ve dönüşümünün durumunu kastetmektedir. Zinnure'yi mutlu etmek, iyi bir şekilde geçinmek, para kazanmak için hafızlığını yarım bırakmıştır. Zinnure ve kızını eğlendirmek için girdiği lunaparkta kahkaha aynalarına bakarken kendini tanıyamaz. Çünkü lunapark, modernin bozduğu dünyanın sembolüdür. Orada insan, artık fitratından kopmuştur, yüzü, ağzı, elleri kendinin değildir.

Tasavvufi anlamda ayna mazmununa *Mavi Kuş*'ta rastlanır. Hikâyede bahsettiği Aynalı Lokantanın kasabanın büyük bir bölümünü gösteren muazzam bir aynası vardır. Lokantaya gelenler kendilerini görebilmek için özellikle aynanın karşısına denk gelecek şekilde otururlar. Aynadan yansıyanlar kahramanı derin bir tefekküre daldırır:

“Aynada insan kendini tanıyor. Burnunun üzerinde et benini, beninin üzerindeki ağarmış birkaç kılı görüyor. “Ulan yaşlanmışız be!” diyerek meyus oluyor. Veya kasketi yana yıkıp bıyıkları burarak ve de kimseler görmesin ula diye işkillenip sağa sola bakınıp

⁴⁷⁵ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.60-61.

azıcık sırtarak ağızındaki altın dişin parıltısına rastlayınca “Daha ölmedik efendi” diye şişiniyor.

Bunların her ikisi de zâhir erbabına yakıştır. Aslolan ayna camın ardına sürülen sırda. O sır olmasa kendimizi adi bir cam karşısında bulacağız ve hiçbir şey göremeyeceğiz. Sır bize bir kapı arıyor. İşte diyor sen busun.

“Ama insan sadece kaştan, gözden, gövdeden mi ibaret? Ayna dediğin taşı, toprağı, evi, sokağı da gösteriyor. Mühim olan bu vücudun içini görebilmek. Kalbin aynasında ne var, ona ulaşabilmek. Ne demişler: “kendini bilen Rabbini bilir”⁴⁷⁶

Mustafa Kutlu'nun yukarıda “*Aslolan camın ardına sürülen sırda... mühim olan vücudun içini görebilmek, kalbin aynasında ne var ona ulaşabilmek*” ifadeleri ve “*Kendini bilen Rabb'ini bilir*” hadis-i şerifi dünya algısını tamamlayan zahir ve batin algısına açık bir yorum getirmiştir.

Kutlu'da bu hadis-i şerif bütün hikâyelerinin ana izleğidir aslında. Çünkü o hikâyelerinde ana öge olarak insanı, insan üzerinden inançtaki, değerlerdeki, gelenek ve medeniyetteki çözülüşü vermektedir. İnsanın bozuluşundaki temel sebep onun varlıkları anlamlandırmadaki sorunudur. Yani görünenin ardında asıl görünmeyene gidemeyişi, aynadaki sırrı fark edemeyişi. Bu da doğrudan “fitrat” dediğimiz yaratılış sırrıdır. İnsan, yaratılıştan mahlukların en şerefli olarak İslâmi telkinleri kabul edebilecek bir aralıkta ve günahsız doğar. Kendini bilmek bu dünyaya geliş sebebini bilmektir. Görünmeyenin ardındaki görünenin idrak etmek insan-ı kâmil olma yolunda ilerlemektir. Ne var ki insanoğlu dünyada yaşarken fitrata mugayır davranmakta, hakikat çemberinden çıkarak mal, mülk, kariyer gibi heveslerle ziyana düşmekte, kalbin aynasını kirletmektedir.

Hikâyede yer alan hadis-i şerifle ayna metaforu tasavvufi düzlemde birleşirler. Anlatıcının “Kendini bilen Rabbini bilir” hadisini alıntı olarak kullanması ise metnin alt yapısının çözümlenmesine ilişkin daha somut bir kanıt verir. Tasavvuf inancında “ayna” metaforu yaratıcı-âlem, yaratıcı-insan arasındaki ilişkiyi saklamak üzere kullanır.

⁴⁷⁶ Kutlu, **Mavi Kuş**, s.14-15.

Allah'ın tecellilerini aksettirmesi özelliğiyle âlem bir aynadan ibarettir.⁴⁷⁷ Bir diğer açılımla insanın kendi bir aynadır. O aynaya bakan yaratıcının görüntüsünü görür ve ona ulaşır. İnsan ve tüm âlem onun yansımasıdır.⁴⁷⁸ Yunus Emre “ *beni bende deme bende değilem, bir ben vardır bende benden içerü*” sözleri bu düşüncenin ürünüdür. Öte yandan bu yansımaya sağlayan aynanın ortasındaki sır ise Yaratıcının kendisidir. Anlatıcı bu sırda da dikkat çeker. İnsan o sır sayesinde Yaratıcıyı kendi içinde görebilir.

Birinci anlamda sır bu şekilde açıklanırken, ikinci anlam olarak hikâye kişileri üzerinden bir insanı tanımanın zorluklarına dikkati çeker. *Mavi Kuş*'taki aynada herkes dış görünüşünü yeniden keşfetmektedir. Anlatıcıya göre önemli olan vücudun nasıl yaşadığı değil, kalbin aynasında neler görüldüğüdür.⁴⁷⁹

Hikâyenin sonunda tekrar karşılaşılan ayna imgesi bu defa sinema tanımlaması üzerinden sorunsallaştırılır.

“Sinema nedir? “Çokları buna ayna diye cevap verebilir. İnsanların yüzüne ve yaşadıkları hayata tutulan bir ayna.

Burada ikinci olarak “*Biz elbette biliriz ki aynada oluşan görüntüyü sağlayan şey aynanın arkasındaki sırdır.*”İfadesinin karşımıza çıkması Mustafa Kutlu'nun tasavvufî bir dünya tanımlamasının arkasında durduğunun bir göstergesidir. Çünkü bu sır Kutlu'ya göre *bütün insanı ve hayatın her yanını kuşatmıştır. Yönetmen kamera arkasına geçmekle belki de aynanın arkasına geçmiş gibidir. Yani camın sırrı olmuştur. İşte büyük aldaniş buradadır.*⁴⁸⁰

⁴⁷⁷ Hasan Akay, **İslami Terimler Sözlüğü**, “Ayna Maddesi”, 3. bs., İstanbul, İşaret Yay., 2005, s.45.

⁴⁷⁸ Uludağ, **a.g.e.**, s.72.

⁴⁷⁹ Funda Keskin, “Mustafa Kutlu'da Gelenek ve Yenilik”, **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, S. 2(1), 2012, s.91-92.

⁴⁸⁰ Kutlu, **Mavi Kuş**, s.208-209.

3.1.3. Kader

İslam dininde Allah'ın yaratması ve irâdesiyle vücut bulan her şey onun kaza ve kaderine bağlıdır. Kaderde yaratılana ait iyilik, kötülük; fayda, zarar olabileceği gibi ona ait zaman ve mekân unsuru ile ona terettüb edecek mükâfat veya azap da vardır.⁴⁸¹ Nitekim Allah ü Te'âlâ şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki biz her şeyi bir kader ile yarattık”⁴⁸²

Mustafa Kutlu, hikâye kurgusunu oluştururken kurgunun kader çizgisinden çıkmamasına özen gösterir. Kahramanlar da buna uygun olarak aynı teslimiyetle bu inanişâ tâbi olurlar. Dünya hayatında herkes kaderine düşeni yaşar. Hep aynı çizgi yoktur. Uzayan, kısalan, kıvrılan hayatta insanoğlu payına ne düşerse o kadarıyla yaşar.

Mustafa Kutlu, çağdaşlarının Marksist eğilimlerle yazdığı Anadolu edebiyatına karşı bir tavır olarak hikâyelerinde hayat ve kültür itibarıyla döneminde hor görülen Anadolu insanının mütevekkil, kanaatkâr yapısını ele alarak bir öze dönüş hareketi başlatmıştır. Kutlu, modern hayatın çökerttiği ahlâki değerleri toplumsal değişim ekseninde verirken hâlâ Osmanlı kültüründen miras kalan bazı değerlerin kaybolmadığını, aslında Türk insanının özünde var olduğunu kahramanları aracılığıyla ele almaya çalışır.

Kutlu, idealize ettiği kahramanlarını oluştururken onların dünyalarını “kader” çizgisine oturtur. Bütün hikâyelerinde görülen “*Kader deyip geçelim*”⁴⁸³, “*Bundan böyle Cenab-ı Hakk ne derse o olur*”⁴⁸⁴, “*Ancak kader yönetir bizi, biz anlayamayız*”⁴⁸⁵ gibi ifadeler onun dünyaya bakışını özetlemektedir.

Kutlu'nun hikâyelerinde kader kuvvetli bir zemine oturmuştur. *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*, baştan sona kadere teslim olmuş yarı derviş misali bir karakter olan Tahir Sami Bey'in başından geçen olayları anlatmaktadır. Tahir Sami Bey,

⁴⁸¹ Nureddin Es-Sabûnî, **Maturudiye Ahlakı**, Çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 1978, s.162.

⁴⁸² Kuran-ı Kerim, El-Kamer, 54/49.

⁴⁸³ Kutlu, **Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı**, s.81.

⁴⁸⁴ **A.e.**, s.80.

⁴⁸⁵ **A.e.**

çocukluğundan farklı bir gelişim geçirmiş, ciltçilikle uğraşmış, bu yönüyle diğer akranlarından ayrılarak çabucak büyümüş, Sahaflar Çarşısı'yla ve kitaplarla yepyeni bir dünya kurmuştur. Gençlik yıllarında babasını kaybetmesinin ardından yaşadığı maddi sıkıntılar, arşivde çalışmaya başlaması, kitaplara olan sevdası, aşkını dile getirememesi, kızkardeşleri tarafından kitaplarıyla beraber evden atılması, sonunda yerleştiği metruk arşiv binasının dairesinde soğuk bir kış gecesine dayanamayarak ebediyete intikal etmesi “*Ancak kader yönetir bizi, onu anlayamayız.*” çıkarımıyla doğrudan bağlantılıdır.

Kader, insanın bütün planlarının önünde duran, onun acizliğini sürekli hatırlatan bir güçtür.

“Babam içindeki korku, acı ve endişe dolu nefesi dışarı boşaltarak başını önüne eğiyor.

“-Her gün fidan gibi gençler vurulup öldürülüyor. Buna dayanmak imkânsız.

Kalkıp yanına gidiyorum. Ellerini tutup önünde diz çöküyorum.

-Tasalanma baba. Yüzdük yüzdük kuyruğuna geldik. Ben nerede durduğumu biliyorum. Gerisi kader.

*Kader lafı geçince babamın gözlerinden yüzüme ılık bir damla düştü.*⁴⁸⁶

Uzun Hikâye'de Kutlu, Ali Bey'in şahsında bu dünyanın gelip geçiciliği, mekâna bağlanmanın (dünya) yersizliği, mülkün asıl sahibinin Cenab-ı Hak olduğunu, aslolanın geçip gittiğin yerlerde insanlığa faydalı ameller bırakmak olduğu düşüncesini verir. Bu fikirler etrafında “kader” düşüncesi bütün hikâyenin çerçevesini çizer. Ali Bey'in oğlu, geleceği ile ilgili planlar yaparken onu kader inancı gelip yakalar:

*“Bir küçük kitapçı olarak bu küçük kasabada kendime küçümen bir hayat mı kursam, yoksa kitabevini oluruna terk edip askere mi gitsem diye ufkunda hiçbir şey görülmeyen istikbalim için zar atarken kader ‘şiştt ben buradayım’ diyerek zuhur etti.”*⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.23.

⁴⁸⁷ Kutlu, **Uzun Hikâye**, s.91.

Bu Böyledir'in daha başlığı kesin bir kader anlayışına götürür. Kuran-ı Kerim'de bazı değişmez hususlarla ilgili *kezalik*, (*bu böyledir*) ifadesi geçmektedir. Kutlu, dünya algısının temelini oluşturan Kuran- Kerim'den mülhem olarak kullandığı bu ifade hikâyede dünya hayatına gönlünü verenlerin değişmez kaderini şu cümlelerle ifade eder:

*“Bu böyledir. Yaz tatillerinde tuğla ocaklarında çalışan cılız çocuklar, dul karı yetimleri, bir kötü tavşanı bile vuramayan askerliğini yapmış banka memurları, adı Süleyman'a çıkmışlar, hep felsefeden kalırlar.”*⁴⁸⁸

*“Bu böyledir. Çünkü geldik. Yani Atatürk Parkı'ndaki sıralara oturduk. Yani semaverler kaynadı. Yani muhasebe öğrendim ve banka memuru oldum.”*⁴⁸⁹ *“Böyledir. Sanırsız Süleyman gidince işler düzelecek. Rauf Bey'in çift atlı faytonu geri dönecek. Gülper yine telaşla gelip “Zinnure abla, Zinnure abla hadi seni bekliyorlar” diyecek... Bu çırpınış niye?”*⁴⁹⁰

Kader ve tevekkül kavramları *Mavi Kuş*'ta baştan sona bir yolculuk olarak geçer. Kutlu'nun, söyleşisinde Mantıku't-Tayr'dan ilhamla yazdığını söylediği hikâyede yolculuk yapan her karakterin ayrı bir kader çizgisi vardır. Ortak noktaları ise bindikleri otobüs, yani “dünya”dır. Yolculuk esnasında hasta bir kadının ölümü karşısında çaresi kalan doktorun *“kader ile baş başa kalması”*⁴⁹¹ modernizmin temelini oluşturan pozitivizmin de son kertede tikanıp kalacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Kutlu'ya göre hayatta hiçbir şey tesadüf değildir. *“İnsanoğlunun kendi başına, kendi kararı ile bir şeyi bitirmesi, nokta koyması mümkün mü?”*⁴⁹² sorusunu yönelttiği *Beyhude Ömrüm*'de Muhterem Bey'i köye getiren kader, kahramanın hastalanan karısını da şehre tedaviye götürmesine vesile olacaktır. Bu dünyada Allah'ın izni olmadan yaprak bile kıpırdamaz ona göre.

⁴⁸⁸ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.12.

⁴⁸⁹ **A.e.**, s.17.

⁴⁹⁰ **A.e.**, s.24.

⁴⁹¹ Kutlu, **Mavi Kuş**, s.141.

⁴⁹² Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, s.194.

Kutlu'nun dünya algısını bütüncül olarak ifade bulduğu *Yoksulluk İçimizde*'de Süheylâ'nın kendi tabiriyle Müslüman oluşu, Engin'e bu bağlamda yol göstermesi kaderin bir cilvesi olarak yorumlanabilir.

Modern dünya kendi yarattığı putu olan akıl ile kadere yön verebileceğini düşünmektedir. Kâinatta ilâhi gücü okumayan modern akıl, tabiatın da dilinden anlamamakta, her olayı sebep-sonuç ilişkisine bağlarken ilk sebebe gidememektedir. Dolayısıyla modern düşünce kader anlayışını iman ile değil akıl ile karşılamaktadır. Mustafa Kutlu'nun ideal kahramanları da Müslüman olmanın şartlarından olan kaza ve kadere imanı kalp ile karşılamış “*Olan kaderdir. Daha sonra ne olacak kimse bilemez.*”⁴⁹³ diyerek hayatın hakikatini kavramışlardır.

3.1.4. Tabiat

Kutlu, Kuran ve hadislerin yanı sıra tasavvufun da beslenmektedir. Özellikle Yunus Emre'nin, Mevlana'nın onun tasavvuf düşüncesinde etkisi büyüktür. Kuvvetli bir tasavvufi arka planın hissedildiği *Bu Böyledir*'den, hayatın pratiğine yansıyan tasavvufu gördüğümüz *Sır'a*, sabrın, tevekkülün, şükürün kapısından hayatın güzelliklerine dalan *Hayat Güzeldir*'e kadar kimi zaman açıkça, kimi zaman da bazı göndermelerle tasavvufun kokusunu hissetmek, izlerini sürmek mümkündür.

Kutlu'nun hikâyelerinde vazgeçemediği bir unsur olan tabiat ve toprak olgusunun yakın bir okuma yapıldığında tasavvuf zeminine oturtulduğu görülür. Daha da derine inildiğinde *vahdet-i vücûd* felsefesi ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Vahdet-i vücud varlıkların bir ve tek olduğu kanaatidir. Diğer bir deyişle her şeyin tek olan Allah'ın değişik tecellileri ve görünüşleri olduğuna inanma temeline dayalı tasavvufi anlayıştır. Vahdet-i vücûd, âlemde gerçek varlık olarak yalnızca Allah'ı kabul etmek, diğer varlıkların varlığını ona nispetle gölge veya hayallerden ibaret

⁴⁹³ Kutlu, *Menekşeli Mektup*, s.77.

görmektir.⁴⁹⁴ Her biri bir tecelli olan tabiattaki varlıklar Allah'ı zikretmekle mükelleftir. Tabiatla mevcut olan ahengin, kuşların seslerinin, suyun şırıltısının, gün ışığının yaydığı zerreciklerin, yağmurun, bulutların hepsi bu değişmeyen nizama uyumu söz konusudur. Bu nizamın farkında olan insan, o ahengin sesini duyabilir, kalp gözüyle tefekkür edebilir. Çiçekle, böceklerle, suyla, toprakla konuşabilir. *Bu Böyledir*'de Hafız Yaşar kalp gözüyle tabiatın sesini duyabilen insanlardandır. O tabiatla kader birliği yapmıştır. Bütün yaratılanlara hayret makamında yaklaşır. Tasavvufta hayret makamı bir şeyin ilk defa sizin karşınızda yaratıldığını görmenin neticesinde duyulan duygudur. Hayret, insanı kendisinin üzerine çıkararak, metafiziği sorgulatan bir durumdur. Hikâyede yorganını dikmek için eğildiğinde pamukla konuşurken görülürken Pamuk da Yunus Emre'nin *Beni bir ovada buldular/Kolum kanadım kırdılar*⁴⁹⁵ ilahisini söylemektedir. Bir nevi dertleşmektedir pamukla Hafız Yaşar: “...Hey...Hey...diyorum. Yavaş ol...Bu şiir senin değil. Olsun diyor. Ne zararı var. Ayrılıklardan şikâyet ediyor nasılsa. Bana da uyar, sana da.”⁴⁹⁶

Geleneksel hikâyeye öğelerinden faydalanılarak yazılan *Çiğdem Güzeli* hikâyesinde bu dünyada yaratılan her canlının bir dili olduğu, hepsinde insanoğlu için şifa veren bir özelliğinin bulunduğu teması işlenmektedir. Çiğdem çiçeğinin söyledikleri bunu somutlaştırmaktadır:

*“Ben dağların kızım. Beni bahçe çiçekleri gibi kimse görmez, kimse koklamaz. Meğerki bir arı, bir kelebek ziyaretime gelsin. Zaten ömrüm kısadır. Baharı müjdelemek için senede bir kez açarım. Ne var ki yüce Mevlâ bana böyle bir şifa vermiş.”*⁴⁹⁷

Nitekim çiçeklerin sultanı güle gönderilen şehzadeye, ihtiyar kadın tarafından şu telkinde bulunulur:

*“Gül bir çiçektir. Benim dilimden ne anlar demeyin. Siz kalbinizi çiçeğe, böceğe, ağaca, karıncaya açıp diyeceğinizi bütün samimiyetinizle ve Cenab-ı Hakk'a sığınıp anlatın, onlar anlar, merak etmeyin.”*⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Akay, “Vahdet-i Vücûd Maddesi”, a.g.e.,s.489.

⁴⁹⁵ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.37.

⁴⁹⁶ **A.e.**, s.37.

⁴⁹⁷ Mustafa Kutlu, **Hayat Güzeldir**, 1. bs., Dergâh Yay., 2011, s.71.

Yaşlı kadının bu sözleri Yunus Emre'nin yüzyıllardır nesilden nesile, gönülden gönüle aktarılan ilahisini hatırlatmaktadır. “*Dağlar ile taşlar ile/ Çağırayım Mevlam seni/ Seherlerde kuşlar ile/ Çağırayım Mevlam seni*”

Aheste Beste hikâyesinde de tabiattaki her şey Yaratan'ın büyük nizamı içerisinde kusursuz bir ahenk içindedir. Bütün tabiat o musikiyle Allah'ı zikretmektedir. Bu sonsuz besteyi duyan kulaklar, gören gönüller de devrana katılmakta, aheste aheste terennüm etmektedirler.

“Zerdali dalında kızarıyor. Mavi gökle yaz güneşi, ağustos böcekleri bitmez-tükenmez şarkılarını sürdürüyor... Dutkuşları, sığırcıklar, alakargalar dallar arasında cirit atıyor... Aksakallı dede yüzünde bir gülücük, kucağında bir torun, merkebine binmiş aheste beste geliyor... Gökyüzünde pamuk atığı gibi dalgın dolaşan bir ki bulut eğilip aşağıya bakıyorlar...”⁴⁹⁹

“Akrep bir böcektir, yelkovan bir kuş.

Bu böcek ve o kuş da cemaate katılıyor.

Neyin ne olduğu böylece apaçık anlaşılıyor.

Görüldüğü gibi bir yanda sulh, öte yanda sükunet!..”

Nurettin Topçu, tabiatı ebedi mutluluk ve sükûnet sunan bir varlık âlemi olarak tanımlar. Ona göre tabiatta kusursuz bir nizam ve ahenk vardır. İnsan ruhu cehaleti ve kibri sonucunda kendini hür zannetmekte ve tabiatın nizamına karşı koymaya çalışmaktadır.⁵⁰⁰ Kökeninde yine vahdet-i vücûd felsefesi bulunan bu tabiat anlayışı Kutlu'nun hikâyelerinde yerini bulur. Tasavvufta devir nazariyesi⁵⁰¹ diye de

⁴⁹⁸ A.e., s.69.

⁴⁹⁹ Kutlu, **Hüzün ve Tesadüf**, s.39-41.

⁵⁰⁰ Nurettin Topçu, **İsyân Ahlâkı**, 6. bs., Dergâh Yay., 2011, s.49.

⁵⁰¹ Salih Çift, “Bektâşi Geleneğinde Vahdet-i Vücut ve İbnü'l Arabî”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, İbnü'l Arabî Özel Sayısı, S.23, 2009, s.262.

“Varlığı ve nesnelere sudûr ve tecellî esasına göre açıklayan mutasavvıflara göre mutlak varlıktan tecellî sûretiyle ayrılan bir nesne, çeşitli değişim safhalarından geçtikten sonra varlıkların en süflîsi olan madde mertebesine kadar iner. Sonra yükselmeye başlayarak yine çeşitli merhalelerden geçtikten sonra geldiği noktaya ulaşır. Devir adı verilen bu yolculukta bütün merhalelerin oluşturduğu seyir çizgisi bir daire şeklinde düşünülür. Vücûd-ı mutlaktan ayrılan kâmil bir varlık ya hiçbir engelle karşılaşmaz ya da

adlandırılan bu durum vahdet-i vücûdun izah etmeye çalıştığı temel kavramlardandır. Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*'da yeşilliklerle, çiçeklerle serpili çimenler, şırl şırl akan sular, ahenk içinde gezinen ceylanlar, kuşlar vs. tasvirleri yaparken bütün bu tabiat ahenginin *bir ân-ı vâhitte kaldığını*⁵⁰² belirtir. Onun “*ân-ı vâhid*”den kastı tabiatın bu ahenkli dönüşü içerisinde Allah’a rücu etmesidir. Yalnız bu tek bir an değil, her zaman bir oluş hâlidir. Onun tabiti resimlediği öykülerin tamamında rastlanılan bazen farkına vardığımız bazen de varmadığımız bu kutsal bir düzen ve ahenk Allah’ın varlığı ve birliğini işaret etmektedir.

3.2. İnsan ve Hâlleri

Türkiye’deki toplumsal değişimi bir sorunsal olarak ele alan Mustafa Kutlu’da, değişimden bizzat etkilenen insan ve onun hâlleri hikâye kurgusunun temellerini oluşturur. Onun hikâyelerinde ideal olanla pratik yaşam arasındaki fark, kişileri arasında da görülür. İnsanın içine düştüğü çelişkileri, yanlışlıkları ucuz yargılarla mahkûm etmeden, onu yanlış iten nedenleri kendi gerçekliği içinde vererek bir insanlık durumunu anlatmaya çalışır. İnsanın seçimlerine, hırslarına, açmazlarına içten bir bakışla bakar.⁵⁰³ Olumsuzladığı her karakterin aynı zamanda ideal olanı da anlatılır. *Sır*’da şehir hayatında elleri tonbul tonbul olan, rahata alışan şeyhin yanında, olanlar karşısında tekkeyi terk edip seyr-i sülûkuna devam eden şeyh de verilmektedir. *Tufandan Önce*’de siyasetçilerin çirkef yüzü verilirken ideal siyasetçi portresi de çizilmektedir.

karşılaştığı engelleri çabuk aşar, devrini ve seyrini süratle tamamlayarak Hakk’a vâsıl olur. İslam dünyasında muhtemelen ilk defa İhvân-ı safâ’nın başlattığı, Muhyiddîn İbnü’l-Arabî, Sadreddîn Konevî (ö.673/1274), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nâsır-ı Hüsrev (ö.465/1073) ve Yûnus Emre (ö.XIV. yy.) başta olmak üzere pek çok mutasavvıf tarafından benimsenen ve güçlü bir şekilde ifade edilen devir nazariyesi genellikle ‘Biz Allah’a aitiz ve yine ona döneceğiz’ (Bakara 2/156) meâlindeki âyetin ışığı altında açıklanmaya çalışılmıştır.”

Çift, **a.g.m.**, s.262.

⁵⁰² Kutlu, *Yokuşa Akan Sular*, s.7.

⁵⁰³ Tosun, **a.g.e.**, s.46.

Kutlu'nun genel hatlarıyla çizmeye çalıştığı insan portresi, onu yorumlayışı yine İslam dininin ve Kuran'ın penceresindedir. Ona göre insan Kuran'ın koyduğu kıstaslar çerçevesinde yaratılmışların en şerefliisidir. Aynı insan dünya nimetlerine, şeytanın hilelerine dalınca aşağıların en aşağısı seviyesine de inebilir. Yine anlatıcı yazar olarak Kuran'dan hareketle söylediği şu cümleler onun insana yüklediği anlamları verir:

“Cenab-ı Hak eşref-i mahlûkat olan insanın şeytanın iğvası, nefsin galebe çalması ile yeri geldiğinde esfel-i sâfileine yuvarlanabileceğini haber veriyor.”⁵⁰⁴

Bu sebepten insanoğlunun süfli olandan ulvi olana çıkabilmesi için belirli şartlar gerekmektedir. Bunların başında hikâyelerde zaman zaman karşılaştığımız “Hududullah”⁵⁰⁵ a bağlı kalmak gelir. Burada şüphesiz ki fitratın da önemi ortaya çıkmaktadır. Müslümanlıkta insan İslam dini üzere yaratılmıştır. İnsan fitratından uzaklaştıkça Hududullah çizgisinden de uzaklaşır. Bununla beraber Kutlu, kahramanlarına karşı acımasız değildir. Kutlu'ya göre fitrattan ne kadar uzaklaşılsa da çocuklukta alınan terbiye, eğitim bir gün yine insanı yakalar, kendi özüne doğru bir bilinçakışı sağlar. *Kapıları Açmak*'ta para uğruna kardeşi Zehra'yı Ahmet'e peşkeş çeken ağabeyi zamanla yaptığından utanması, içinde bulunduğu durumu sorgulamaya başlaması bunun bir örneğidir.

Babası tarafından memleketin huzursuz ortamından uzaklaştırılmak için master ve doktora bahanesiyle yurt dışına gönderilen bir akademisyenin ülkesine döndüğü zaman edindiği izlenimler, giderken bıraktıkları, döndüğünde buldukları ya da bulamadıklarının anlatıldığı *Huzursuz Bacak*'ta kahramanın çocukken babasından aldığı dini terbiye bilinçaltına yerleşerek hayatının her safhasında onun hayata bakışını belirleyen önemli bir etmen olmuştur:

“Bir çocuğun babası tarafından elinden tutulup Cuma namazına götürülmüş olmasının ne kadar etkili bir şey olduğunu o zaman kavradım. Hocanın hutbede söylediklerinden birkaç cümle o manevi atmosferde zihne kazınmış ise mesele yok. Belki de bu sebeple

⁵⁰⁴ Kutlu, *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*, s.69.

⁵⁰⁵ A.e., s.101.

bir gün bir sınıf arkadaşım Hz. Peygamber'e alenen dil uzattığında kendimden geçmiş, çocuğun ağzını burnunu dağıtmıştım."⁵⁰⁶

Kutlu'nun hikâyelerinde mutlak kötüye rastlanmaz. Kötü sonlar, kan davaları görülmez sonlarda. En kötü kahramanı okunduğunda bile insanda tiksinti verecek bir durum oluşmaz. Çünkü onun, kahramanlarına başarısıyla, hatasıyla, sevabıyla bir insan olarak bakmasının yanında bağlı olduğu dini ve tasavvufi değerlerin de etkisi büyüktür. İslam dininde tevbe kapıları daima açık olduğu gibi Mevlana'nın Şems'e nidası olan "gel, gel, yine gel, bin kere tevbe edip bin kere bozsan da yine gel" çağrısı da Kutlu'yu temellendirmektedir.

Döne Döne hikâyesinin kahramanı Hacı abinin hikâyesi de bu örneklere uygundur:

"Bu Hacı gençliğinde yoldan çıkmış. Bayağı kabadayı, bayağı bir hovarda. Semt halkı çekinirmiş. Rahmetli dedesi bunu evden kovmuş. Bir zaman gurbet gezmiş Hacı. Sonunda Cenab-ı Hakk'ın yardımı ile böyle ipi kırmış adamların elinden tutan bir mürşide rastlamış. Bağlanmış o bağlanmış. Kabadayı genç gitmiş, mürşidi ile hacdan dönen mübarek bir zat gelmiş. Dede bunu görünce boynuna sarılıp ağlamış. Hemen bir şükür namazı kılarak saatlerce dua etmiş. Sormuş "Seni kim yola getirdi" diye. Hacı "Söz verdim söyleyemem" demiş."⁵⁰⁷

Her ne kadar kahramanlarını oluştururken acımasız, ön yargılı olmasa da Kutlu'nun da bazı kahramalara daha içten yaklaştığı hissedilir. Elit diye de adlandırılan modern dünyanın yaşama biçimlerini benimseyen insandan ziyade sade, mütevazı, geleneksel değerleri yaşayan bir insan tipine daha yakındır. Onun hikâyelerinde maddi yönden zengin, makam mevki sahibi insanlar genelde şişman, karakter olarak menfaatinin gözeteni, ahlaki değerlerden yoksun, dejenere olmuş kişilerdir. Bunun yanında geleneksel değerlerini yaşamaya çalışan, kendi hâlinde hayatını idame ettiren, hırstan, gösterişten, riyadan uzak fakat maddi zenginliği elde edememişler ise kaybolmamış değerleri temsil eden, fitrattan uzaklaşmamış ideal insanlardır.

⁵⁰⁶ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.17.

⁵⁰⁷ Kutlu, **Menekşeli Mektup**, s.134.

3.2.1. İdeal İnsanın Özellikleri

Mustafa Kutlu'ya göre ideal insan yukarıda da ifade bulduğu üzere Hududullah'a bağlı olmalıdır. Dinin bütün vecibelerini yerine getirmenin yanında tasavvuf ahlakıyla bütünleşip kültürüne, medeniyetine sahip çıkmalıdır. İlk yazdığı iki kitabından sonra uzun bir müddet yazmayan ve bu arada kendi hikâyesini arayan Kutlu, bu süreçte tasavvufi kaynaklardan beslendiğini, kıssaları, menakıbnameleri okuduğunu belirtir. Hikâyesini Şark üslubuyla temellendirirken aynı zamanda tasavvufi hayat ve bu hayatı yaşayan kişiler de eserlerinde yaşadığı görülür. Bu kişiler bazen kitaplarını suya atan bir akademisyenin, bazen çiçeklerle konuşan bir köy imamının bedeninde can bulur. *Mavi Kuş*'taki manifaturacı Hâdi Efendi de Hamzanâme, Müzekkinnüfus, Yunus Emre divanı okurken karşımıza çıkar. Bazen tarikat neşvesiyle coşup dışarı fırlar, önüne gelene yüksek sesle

“Hak bir gönül verdi bana

*Ha demeden hayran olur.”*⁵⁰⁸

gibi ilahiler okur. Hâdi Efendi'nin okuduğu bu eserler aslında Kutlu'nun dünya algısının zeminin ören düşünce, inanç yapısını, beslendiği kaynakları anlamada önemli bir izlektir.

Kutlu'nun hikâyelerinde yaşayan bu kahramanlar davranışlarıyla, yaşantılarıyla, düşünceleriyle İslam ahlâkına ve öğretilerine uygun yaşarlar. *Şafak Penbesi* hikâyesinin kahramanı Saliha Kadın da bu özelliklerdedir:

“Saliha kadın, üstüne gün doğmayan kadınlardandı. Sabah namazından sonra yatmaz Kur'an okur, sonra işine bakardı. Yedi yaşından bu yana namazını kılıyordu.

⁵⁰⁸ Kutlu, **Mavi Kuş**, s.58.

*Namahreme görünmez, gıybet etmez, merhametli, cömert; sanırsın yeryüzünde bir melek.*⁵⁰⁹

Sebebimsin hikâyesinin kahramanı İbrahim de Gümüşhane-Kelkit köylerinden bir gençtir. İşletme fakültesini kazanıp, İstanbul'a okumak için gelen İbrahim fakir bir Anadolu çocuğudur. Parasızlık, köyden gelmiş olmanın verdiği çekingenlik İbrahim'i daha çok derslerinde yoğunlaşmaya iter ve sosyal çevreden uzak tutar. Fakat gençlik hevesleri her gencin olduğu gibi İbrahim'in de içini yemektedir. Bir arkadaş aracılığıyla boşörtülü bir kızla tanışır. Kız da onun gibi zar zor geçinen bir ailenin çocuğudur. Başörtülü olmasına rağmen kızın namaz kılmayı, Kuran okumayı bilmemesi İbrahim'i şaşırtır. Onun tanıştığı kıza bu hususta telkinleri, yapmayı teklif ettiği yardımlar üniversiteli bu gencin dindar biri olduğunu gösterirken aynı zamanda başörtülü olup da namaz kılmayı bilmeyen genç kızın şahsında da özellikle şehir hayatında amelden çok şekle dayanan dindarlığın gizli eleştirisi yapılmıştır:

“İbrahim:

-Sen namaz kılıyor musun?

Ayşe utançla başını eğdi:

-Bilmiyorum ki.

İbrahim şaşkın:

-Ama başını örtüyorsun.

-Annem öyle istiyor.

-Nasıl olur, anan-baban sana namaz kılmayı öğretmediler mi?

-Babam ben küçükken öldü. Ardından kötü konuşmak yakışık almaz, ama sarhoşun tekiydi. İçer içer gelip anamı döverdi. Bize de çok çektirdi. Çalışmazdı. Onda ne oruç, ne namaz. Bizi annem büyüttü. Evlere temizliğe giderek. Annemin bütün derdi beni

⁵⁰⁹ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s.77.

okutmak. Kendisi namaz kılar. Ama nasıl? Küçükken ninesi birkaç sure öğretmiş. Yalan-yanlış işte onlarla. Bize öğretmeye gücü yetmedi garibimin.”⁵¹⁰

Ayşe'nin hikâyesini öğrenen İbrahim'in söyledikleri onun dindar bir insan olduğunun göstergesidir:

“Bak şimdi. Önce sana bir ilmihal kitabı getireceğim. Kolay anlaşılır ufak bir şey. Buradan Allah, Peygamber, Kuran, namaz, oruç, haram-helal yani dinimi,n esaslarını öğreneceksin, Sen de kardeşlerine öğretirsin... Sonra bir Kuran alfabesi getireceğim. Oradan hem Kuran okumayı öğrenir, hem de sureleri ezberlersin.”⁵¹¹

Çalışmamızın pek çok yerinde geçen Bu Böyledir'in kahramanı Hafız Yaşar da yazarın yine modern dünyaya teklif olarak sunduğu insan tipidir. Görülüyor ki Mustafa Kutlu, ideal insanı çizerken onun varlıklar dünyasına bakışını dinden, gelenekten uzaklaştırmamıştır. Bu insan, dini zihnen özümseyen ve pratikte uygulayan, hayatını bu kıstaslar üzerine kuran bir yapı arz etmektedir.

3.2.1.1. Ahlak

Türk toplumunun değişimi en temelde ahlak üzerinden olmuştur. Ahlak, insanın ve toplumun bu dünyada varlığını sürdürme şeklidir. İnancını, sosyal ve iktisadi hayatı pratikte yaşamanın yazılı olmayan kurallarıdır. Bu sebepten toplumların değişmesi, gelişmesi hep ahlakla doğru orantılı olmuştur.

Kutlu'nun hayata bakış açısında önemli saiklerden biri olan Topçu'ya göre ahlâk; fertten topluma, devletten millete, tarihten dine, ekonomik düzenden sanata kadar geniş bir çerçeve içinde ele alınabilecek bir fikir ve felsefe dünyasıdır. En önemli eserlerinden biri olan *İslam ve İnsan*⁵¹², da ahlakın üç temel unsuru olduğunu belirtir. Bunlar “hürmet, merhamet ve hizmet”tir. “Hürmet”, insanın yaptıklarının hesabını vereceğinin bilincinde olmasıdır. Hürmetin başında Allah'a hürmet gelmektedir ki bu da

⁵¹⁰ Kutlu, **Hüzün ve Tesadüf**, s.126-127.

⁵¹¹ **A.e.**, s.127.

⁵¹² Nurettin Topçu, **İslam ve İnsan**, 5. bs., Dergâh Yay., 2008, s.85-99.

ibadetle olur. Kuran'a hürmet ise onu hayatta tatbik etmekle gerçekleşir. İkinci unsur olan "merhamet"; Müslümanda olması gereken en büyük meziyettir. Bu duygu, insanın benliğinden taşarak âleme yayılmasıdır. Ruhlar arasında köprü kuran, acımak yerine iyiliğe, yardıma götüren, Müslümanı başkalarından ayıran bir özelliktir. Üçüncü unsur ise bu iki unsurun hayatın pratiğinde tatbikini sağlayan, bunu yaparken de öz menfaatlerinden sıyrılarak Allah'a ulaşmayı hedefleyen "hizmet" düşüncesidir.

Mustafa Kutlu, ahlak ile görüşlerini gazete yazılarıyla da biçimlendirir. Modern çağda seküler bir anlayışı enpoze etmeye çalışan zihniyet, bu bağlamda ahlakı dinin dışına çıkararak yerine etik kelimesini üretmiştir.⁵¹³ Etik, dini herhangi bir öğeyi çağrıştırmayan, kuralları kapitalist sistemin belirlediği maddi güç odaklı bir kelimedir Kutlu'ya göre. O, liberalizm ve kapitalizmin, zengin ülkeleri daha zengin, fakir ülkeleri daha da fakir yaptığı görüşündedir. Teklif sunduğu sistem ise ahlak düzeninin yeniden inşasıdır. Onun ideal ahlak sistemi, Osmanlı'daki kanaat ekonomisine dayalı, ürettiğini tüketen, hayır ve hasenatı önceleyen, böylelikle zengin-fakir sınıf ayrımının en aza indirildiği Müslüman yaşayış biçimidir.

Kutlu'nun ahlak düşüncesi Nurettin Topçu'nun fikirleriyle bütünlük arz etmektedir. Topçu'nun hürmet ve merhametle şekillenen, hizmetle hayat bulan ahlak felsefesi *Bir Şey Yap* hikâyesinde karşımıza çıkar:

"Bir şey yap güzel olsun... Huzura vesile olsun, rikkate yol açsın, şevk versin, hakikate işaret etsin. Bir şey yap doğru olsun. İnsanları yalanın ve yanlışın bataklığına düşmekten korusun. Rüzgâra ve akıntıya kapılmasın; kırılınsın lakin eğilip bükülmesin. Bir şey yap iyi olsun. Hizmetten, hürmetten merhametten müteşekkil olsun. Kalpleri yumuşatsın; garibin, yolcunun, zayıfın derdine derman olsun. Bir şey yap adil olsun. Haktan hukuktan ayrılmasın. Zalime haddini bildirsın, mazlumun payını versin. Bir şey yap barış olsun. İnsanlar kin ve nefretten uzaklaşsın. Bombalar patlamasın, çocuklar ölmesin."⁵¹⁴

⁵¹³ Kutlu, "Ahlak Olmadan Asla".

⁵¹⁴ Kutlu, **Hüzün ve Tesadüf**, s.16-17.

Kutlu, eski kültürümüzde asaletin ahlakla belirlendiğini vurgulamaktadır. İnsanî ilişkilerde de dışın değil, ahlakın şekil verdiği şahsiyetin önemli olduğunu belirten Kutlu, *Kapılar Açmak*'ta anlatıcı-yazar olarak köy/kasaba toplumuyla ilgili yaptığı değerlendirmede Türk kültüründe Aristokrazi, Burjuvazi, Feodal beylerin olmadığını, asil olmak için makam ve mevki sahibi olmanın yetmediğini belirterek bunun kıstaslarını şu şekilde özetler:

*“Adam makam-mevki sahibidir, yine makbul sayılmaz, bilinir ki bu mevki ve makam iltimasla kazanılmıştır. Mevki ve makam, şöhreti, hatta parayı helal yoldan, ehliyetliyat ve alın teri ile kazanmış olmak lazımdır. İşte o zaman makbul sayılır. Bir tüccar ile bir yemenicinin farkı, asaleti, ahlakı ile belirlenir.”*⁵¹⁵

Yazarın köy toplumunu idare eden değerlerle ilgili bütün bu düşüncelerine dikkat edildiğinde dinin belirleyici olduğu ve dinin çizdiği ‘hadd’in içerisinde şekillenen bir hayatın sürdürüldüğü, bundan dolayı insanî bir yaşamın varolduğu inancı öne çıkar. Ona göre ahlak Kuran’ın ve sünnetin ışığında oluşan İslam dininin özüdür. Dünyayı ayakta tutacak olan yine bu ahlak nizamıdır. İnsanların dünya hevesleriyle bocaladıkları, Allah’ı unuttukları modern çağda hakikat yolunu açacak, ruhları terbiye edecek olan tek değer ahlaktır. *Kapıları Açmak*'taki Mahir Hoca bu özellikleriyle ahlâk timsali olarak ifade edilmektedir:

*“Merhametli, müşfik, kırılıp ama eğilmeyen cinsten. Hak bildiği yoldan dönmez, haksızlık karşısında susmazdı. Kasabalı kendisini hem sever, hem sayardı. Düğünde, nikahta, nişanda, cenazede, hastalıkta, sağlıkta, kavgalıların barıştırılmasında, bayramda, seyranda bütün gözler Mahir Hoca’yı arar, onun bulunduğu mecliste sükunet, memnuniyet, neşe, edep-erkan bulunurdu. Emniyet, asayiş, alış-veriş, doğum-ölüm, mevlid-sünnet ondan sorulurdu. Devlet gibi adamdı vesselam.”*⁵¹⁶

Görüldüğü üzere Kutlu’da ahlak, insana ve topluma nizam veren dinamik bir özellik göstermektedir. Ahlakın gayesinin belirlenmesinde ve gayenin mahiyetinin ne olduğu konusunda “din” ve dini yaşama biçimi olan “tasavvuf” belirleyici bir rol

⁵¹⁵ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.13.

⁵¹⁶ *A.e.*, s.54.

oynamaktadır. Çünkü din, ahlaki bir sistem haline getirmek için belli normlar belirler. Bu normları uygulayan insan ve toplumlar dinin belirlediği gayeyle ideal olan hayatı yaşarlar. Hikâyelerinde ahlakı daha çok insan ekseninde ele alan Kutlu, ahlaki insanın resmi çizerken de bazı kıstaslar belirlemiştir. Çalışmamızın alt başlıklarında bu hususlar tespit edilecektir.

3.2.1.2. Takva

Takva, Arapça, “korkma, sakınma, kaygılanma” anlamına gelmektedir. Takvanın dışı Allah'ın hududunu muhafaza, içi de ihlâs ve niyettir. Takva; dini daha derin bir anlayışla yaşama olayıdır, dinde hassaslıktır. Takvada, ruhsattan kaçış, azimetle amel ediş söz konusudur.⁵¹⁷

İslam dininde her insan, doğuştan Allahü Teâlâ'ya aynı uzaklıktadır. Ancak kendi amelleri (çalışmaları) neticesinde değeri artar veya eksilir. Kur'ân; insanın mevki, sınıf, zenginlik, ırk, iklim, bölge farkından kaynaklanan üstünlüklerini tamamiyle silmektedir. Onların yerine, yegâne değer ölçüsü olarak insanın kendi niyet, gayret ve çalışmasının ürünü üstünlükleri, esas ölçü olarak alır. Kur'ân: " *Allah katında en değerli ve şerefli insan, takvası en ileri olandır.*"⁵¹⁸ prensibini yaratılış kanunu olarak açıklar. Allah katında insanlar arasındaki eşitlik takva ile değişir ve o üstünlük ölçüsü olur. Kulu, yalnız ve yalnız şahsî gayret ve çalışmaları ile yüceltir. Kuran-ı Kerim'de "*Takva sahiplerini Allah, kendi başarıları (iman ve ibadeti) sebebiyle kurtuluşa çıkarır.*"⁵¹⁹ ve "*İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.*"⁵²⁰ ayetleri ve daha pek çok hüküm takva üzerine buyrulmaktadır.

⁵¹⁷ Ethem Cebecioğlu, (Çevrimiçi), http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERİMLERİ_VE_DEYİMLERİ_SOZLUGU.pdf, 17 Mayıs 2013.

⁵¹⁸ Hucurat, 49/13.

⁵¹⁹ Kuran-ı Kerim, Zümer, 39/61

⁵²⁰ Kuran-ı Kerim, Mâide, 5/2.

Karpuz hikâyesi'nde takvanın, Kur'ânı Kerîm'de ve din lisanında çok önemli bir yeri olduğu anlatılmaktadır. Takva sahipleri, Allah'ın Resulünü örnek alarak, ibadeti ve insanlara hizmeti "Muhammedî şefkat" anlayışı ile yaparlar. İmanda, hareketlerde ve ibadette mükemmellik sergilerler. Böyle bir gayret içinde olan mü'minler, nefisini kötü sıfatlardan arındırarak kazandığı ilâhî ahlâk ile kemale erer ve takva sahibi kul olma mutluluğuna erişirler. Kurtuluşa erenler onlardır, cennet onlar için hazırlanmıştır. Takva sahipleri, Kur'ân'a göre Cenâbı Hakk'ın sevdiği kullarının başında gelmektedir.

Kutlu'ya göre bu dünyada önemli olan Allah sevgisine erişmek, dünya hırslarından uzak, yaratılış yasalarına uygun şekilde amellerde bulunmaktır. Nitekim bu hikâyede Kutlu, İslam dininde önemli bir kıstas olan takva sahibi olmanın önemini sanatla zenaat kavramları arasındaki fark üzerinden ifade etmektedir:

“Bazıları sanatla zenaatı birbirinden ayırır. Beyhûde bir ayırım. Daha doğrusu sanatçının kendini ötekilerin üstünde tutmak için seçtiği ve gariptir destek bulduğu bir şey. Batı'dan bize gelmiş. Bizde dâhi yoktur. Herkes işini yapar. İşini iyi yapmak ahlak gereğidir. Zenaat erbabının yaptığı bir sandalye, bir mezar taşı ile ressamın tablosu arasında ne fark var? Efendim ressam tablosuna kendisini katıyormuş, yenilik yapıyormuş vesaire. Öteki de yapıyor. Sanatçının yüce, erişilmez bir mevkiye çıkarılması pagan döneminden kalmadır. İlla bir ayırım yapılması gerekiyorsa onu Cenab-ı Hak kitabında bildirmiş. Ulu olan ancak takva sahibi olandır. İster vezir, ister şair, isterse çömlekçi olsun. Dâhilik abartıdır. Tevazu asıldır.”⁵²¹

“*Tevazu Asıldır*” cümlesi aslında takva sahibi bir müminde olması gereken en büyük özelliktir. Hikâyede geçen bu hüküm cümlesi ayetlerdeki gibi kesin yargı bildirmektedir. Tasavvufta gerçek bir nefsin hırslarından, isteklerinden sıyrılıp mümin tevazu sahibi olur.

Modernizmin besleyip büyüttüğü kapitalist düşüncede insanın insana üstünlüğü para, şöhret gibi güçlerdedir. Din, hayatın merkezinden çıkınca onu yaşamada gelinen en ideal nokta olan takva da yerini hırsla, menfaate bırakmıştır.

⁵²¹ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s. 140.

3.2.1.3. Teslimiyet

Kutlu'nun dünyaya bakışını veren tasavvufi bir üçleme vardır: Sabır- şükür-tevekkül. Biz bunların tümünü teslimiyet kavramı çatısı altında değerlendirdik. Çünkü Allah'a teslim olan insan güçlükler karşısında sabırlı olur, elinde olanla yetinir, başına gelen ve gelecek şeylere karşı da tevekkül eder. Müslüman olmanın en önemli şartıdır teslimiyet. Kelimenin kökünden de anlaşılacağı üzere teslim olmuş kişi kurtuluşa ermiştir.

Kutlu, *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*'nda okura seslenerek teslimiyete verdiği önemi ifade eder:

*“Feride'nin çocuğu olmuyordu. Gitmedik doktor, hoca, ebe kadın bırakmadılar. Vermeyen Allah vermiyor. Öyle demeyelim aziz okuyucu. Cenab-ı Hakkın neyi, ne zaman kuluna ihsan edeceğini bilemeyiz. Bu bazen bu dünyada olur, bazen öteki dünyada. Bize düşen sabır-şükür-tevekkül.”*⁵²²

Tasavvufta bu üç kavram, insan-ı kâmil olma yolunda ilerlemek için birer basamaktır. İmam Gazâlî'ye göre kulu şükretmeye götüren ilim, bütün nimetlerin sacede Allahu Te'âlâ'ya ait olduğunu bilmesidir. Bu ilimden ortaya çıkan hâl ise kulun Allah'ın nimetleri ile mutluluk ve sevinç içinde olmasıdır. Bu durumda mutluluğun kendisi de bizzat şükürdür.⁵²³

Mehmet Tekin'e göre⁵²⁴ tam bir karakter tasarımı olan Tahir Sami Bey, metruk devlet dairesinde kitaplarıyla baş başa kaldığında bile bir teslimiyet örneği sergiler:

*“Havalar iyicene soğuduğu için soba yakmak lazım. Sami depoya bakıyor, az bir kömür ile az bir odun var. Yine de seviniyor. ‘Bir süre idare eder, ondan ötesi Allah Kerim.’”*⁵²⁵

⁵²² Kutlu, **Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı**, s.50-51.

⁵²³ İmam Gazâlî, **Hak Yolunun Esasları**, Çev. Dilaver Selvi, 8. bs., İstanbul, Semerkand Yay., 2011, s.224.

⁵²⁴ Bknz: Mehmet Tekin, “Mustafa Kutlu'nun Bir Karakter Tasarımı: Tahir Sami Bey”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012, başlıklı bildirisinden mülhem ifade edilmiştir.

Hayat Güzeldir'de teslimiyet kavramı *sabır, şükür, tevekkül, merhamet, yardımseverlik* temaları etrafında ele alınmaktadır.

Kitaptaki “*Çiçek Tefsiri* hikâyesinde, kötü hastalığa tutulan birinin hastaneden çıktıktan sonraki izlenimleri sabır, şükür, tevekkül kavramları üzerinden verilir. Tabiattaki çiçeklere, lalelere bakarak tefekküre dalar kahraman:

*“Ağaçlara bakıyor, tomurcuklar patlamış, ilk çıkan yaprakları bir keçi yavrusu kadar sevimli ve parlak. Utanmasa eğilip yüzünü gözünü çiçeklere sürecektir... Yüreği kabarmış, yaş gözünün ucuna gelmişti. ‘Sizi bana gönderen Rabbime şükürler olsun’ dedi.”*⁵²⁶

Tasavvufta kulu tevekküle sevkeden şey, onun Allahu Te’âlâ’nın sonsuz hikmetini bilmesi, O’na itimat etmesi ve O’nunla huzur bulmasıdır. Teslimiyet sahibi olan kul, aynı zamanda tevekkül sahibidir. Teslimiyet Allah’ın kendisi için hükmettiği bütün işlerde iradesini kaybetmesi olarak açıklandığında tevekkül teslimiyetin doğal bir sonucu olarak gerçekleşmektedir.⁵²⁷

Şafak Penbesi hikâyesinde Saliha kadın darda olan fakat hâlimden hiçbir zaman şikâyetçi olmayan tam bir teslimiyet örneğidir. Bir gün kapının çalındığını duyar. Kapıyı açtığı zaman havada duyduğu gül kokusuyla birlikte *çoktandır yumurtadan kesilen çilli tavuk yumurtlamış... Bu kışı ya çıkarır ya çıkarmaz dediği, iyicene azalan odunların tavana kadar dizilmiş olduğunu görünce evine Hızır’ın uğradığını düşünür.*

*“...Odunları böyle görünce Saliha kadının aklı başına geliyor. Elini alnına vurarak ‘Uy ana!.. Hızır uğradı evimize de ben bir dilek dilemedim...”*⁵²⁸

Teslimiyet kavramı bütün hikâyelerinde temel izlek olarak görülmektedir. *Kapıları Açmak*’ta da Zehra, gönül verdiği Cihan’nın çeşitli maddi nedenlerden dolayı evliliğe cesaret edememesi sonucunda teslimiyet içine girer. Yine Kemal tarafından

⁵²⁵ Kutlu, *Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı*.

⁵²⁶ Kutlu, *Hayat Güzeldir*, s.19.

⁵²⁷ Gazâlî, *a.g.e.*, s.227.

⁵²⁸ Kutlu, *Hayat Güzeldir*, s.80.

kaçırıldıktan sonra önce karşı koymaya çalışır, sonra *kaderine razı olanların sessizliğiyle*⁵²⁹ teslim olur.

Zafer Yahut Hiç'te Ferit'in ağzıyla kadere teslimiyet kavramını işler Kutlu. Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya ait olan Mevla görelim neyler sözüne ve "*O dilemedikçe yeryüzünden bir yaprak kıpırdayamaz*" ayetine gönderme yapar.

*"Dönüp kaderini kucaklamalı. Teslimiyet şart. Görelim Mevlam neyler. O dilemedikçe yeryüzünden bir yaprak kıpırdayamaz. Bu bir ayet olmalı. Ferahlıyor."*⁵³⁰

Modern dünyada kenara itilmiş, hor görülmuş yoksul insanın ve yoksulluğun zahiri imkânsızlıklarını anlatırken aynı zamanda bu dünyanın saiklerinin yitirdiği en önemli değer olan teslimiyet kavramının işlendiği *Rüzgarlı Pazar*'da Duran'ın şahsından Kutlu, modern dünyanın yoksullarının esasında gönül zenginliği içinde olduklarını, kaderlerine teslim oldukları takdirde Allah'ın yanlarında olduğunu vurgulamaktadır:

*"Duran!... / Buyur abi. / Sen melekleri görüyor muşsun, öyle mi? / Evet. (...) / Hani satış falan olmuyor, cepte para yok, karanlık basıyor... / İşte böyle anlarda çıkıyorlar. Onlar görününce her bir sıkıntı yok oluyor. Öyle hoş, öyle güzel ki... / Onlar da merak etme Duran, her şey çok güzel olacak diyorlar... Melekler koruyor bizi. Kimselere söyleme sakın, işin aslı bu. Sürekli dua ediyorum Allah'ıma. Allah bizimle. İnan."*⁵³¹

Hikâyenin sonunda Kutlu, teslimiyet düşüncesini iki görme engelli olan Cesur ile Nimet'in evlilikleriyle kemale erdirir. Hem yoksul, hem görme engelli bu gençler bir teslimiyet içinde evlenirler. Sonunda doktor onlara bir dükkan kiralar, bir yıllık kirasını da peşin öder. Çocukların mal aldıkları Şapkacı Bacı gelip doktorun yaptığı insaniyeti görünce imrenir ve dükkânın raflarını malla doldurur. Kutlu, hikâyeyi şu cümlelerle noktalar:

⁵²⁹ Kutlu, **Kapıları Açmak**, s.73.

⁵³⁰ Kutlu, **Zafer Yahut Hiç**, s. 94.

⁵³¹ Mustafa Kutlu, **Rüzgarlı Pazar**, 8. bs., Dergâh Yay., 2010, s.46-49.

“... Gördüğünüz gibi işin ek yeri, boş yeri kalmıyor. Siz sakın ola ki bu aklınızdan, yâhu iki âmâ, bir çocuk, bu dükkan nasıl döner; sağlam adamlar işi çeviremezken diye vesveseye kapılmayın. Cenâb-ı Hak bir işe ol deyince oluverir. Amenna ve soddakna!”⁵³²

Teslimiyet düşüncesi ile ilgili örnekleri çoğaltmak mümkündür. Tencere pişirip kapağında yiyen Âdil Efendiler,⁵³³ geçim derdi çekmeyip Allah’ın verdiğiyle şükreden Yadigârlar,⁵³⁴ Kambur Hâfızlar, Aliler aslında toplumumuzda hâlâ yaşamakta olan bazı değerleri temsil etmektedir. Bu durum Mustafa Kutlu’nun bu kavrama ve kavramın yüklendiği diğer unsurlara ne kadar önem verdiği bir göstergesidir.

3.2.1.4. Kanaat

Kanaat, elindekiyle yetinmek, kısmetine razı olmak, Allah’ın verdiğiyle idare etmek anlamlarına gelmektedir.⁵³⁵ İslam’da her şey bir ölçü dairesi içindedir. Dolayısıyla kul, dünyadan nasibini ararken bu ölçüyü aşmamak, kazandıklarını cömertçe Allah yolunda sarfedebilmekle yükümlüdür.

Kuran-ı Kerim’de ve hadislerde kanaat, dini yaşamanın özü mahiyetinde oldukça geniş yer tutar. Kuran-ı Kerim’de “*Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların hoş ve temiz olanlarından yiyin ve Allah'a şükredin, eğer yalnız O'na ibadet (ve kulluk) ediyorsanız.*”⁵³⁶ buyurulmaktadır. Kutlu’nun pek çok hikâyesinde karşımıza çıkan kanaat kavramı İslam dininin direklerinden biridir. Onun hikâyelerinde mutasavvıfların yaşama biçimlerini temellendirdikleri “*Kanaat, tükenmeyen bir hazinedir*”⁵³⁷ hadis-i şerifinin izlerini sürmek mümkündür. İmam Gazali de kanaat

⁵³² A.e., s.181-182.

⁵³³ Kutlu, **Hayat Güzeldir**,s.45.

⁵³⁴ Kutlu, **Beyhude Ömrüm**.

⁵³⁵ Akay, “Kanaat Maddesi”, **a.g.e.**, s.248.

⁵³⁶ Kuran-ı Kerim, El-Bakara, 2/172.

⁵³⁷ Gazali, **a.g.e.**den alıntılanan: Taberânî, el-Mu’cemu’l-Evsat, nr. 6918.

bahsine aynı hadisle başlamıştır. Gazali'ye göre kanaat Allahu Te'âlâ'dan kuluna bir hediyedir.⁵³⁸

İhtiyacından fazla kazancını bir yerlerde yığmayıp hayır-hasenatta kullanmak iyi ahlakın temeli olduğu gibi cemiyeti ayakta tutan, insan ilişkilerini düzenleyen gizli bir bağıdır. Kutlu'nun hikâyelerinde kanaat sahibi olan kahramanlar maddi refahtan uzak hatta yoksul diye adlandırılan sınıftır. Bu yoksul kahramanlar, haline şükreden, aza kanaat edip, malın çoğundan Allah'a sığınan yapıdadır. *Rüzgârlı Pazar*'da bu sorunsalı işlerken yoksulların şükür ve kanaat sahibi olma bilincine vakıf olduklarına da dikkati çekmektedir:

“Evet, onların... malı mülkü varsa bizim de onurumuz var. Ayakları altına atamayız. Hem ne denilmiş çok mal haramsız, çok laf yalansız olmaz. Bizim çok şükür gözüümüz tok, gönlümüz gani. Size yeminle söylüyorum, şöyle yoldan geçen yüz fakürü çevirin sorun, size der ki: Yok arkadaş o kadar mal istemem, bana yetsin kâfi; kimselere muhtaç olmayayım, çoluğumun çocuğumun nafakasını yalansız dolansız sağlayayım yeter...”⁵³⁹

Caney hikâyesinde “Ah benim yufka yürekli halkım... Ah benim merhametli insanlarım...”⁵⁴⁰ diye çizdiği Türk insanının portresinin ardından şu hadiseyi anlatır:

Otobüste yanında oturan vatandaşın “Yahu her önüne gelen yorumcu oldu” sözüyle kahramanla diğer yolcu arasında devletin adalet politikasından, vatandaşın bu konuda fikirlerinin alınmamasından sohbet açılır. Kahraman bu ülkede memlekette adalet mekanizmasının yavaş işlediği düşüncesindedir. Sohbet devam ederken kahramanın ve diğer yolcuların yüzünü güldüren altı yedi yaşlarında bir satıcı çocuk ortaya çıkar. Kutlu kanaat düşüncesini satıcı çocuk üzerinden memleketin insanının bir özelliği olarak verir.. Çocuğun “ayaklarında yırtık lastik çizmeler, başında bir Fenerbahçe beresi” vardır. Koltuğunun altına sıkıştırdığı bir aliminyum tepsi içinde “Helva alana bir türkü bedava” diyerek helva satmaktadır. Çocuğun tepsisindeki

⁵³⁸ Gazâlî, a.g.e., s.246.

⁵³⁹ Kutlu, *Rüzgârlı Pazar*, s.160.

⁵⁴⁰ Kutlu, *Hayat Güzeldir*, s.85.

helvaların bitince duyduğu sevinci kahraman “*Sanki hükümet bir çırpıda iç ve dış borçlarımızı temizledi. Sanki terör sona erdi, cari açık kapandı.*” şeklinde yorumlarken “*Evet insanlarımız bu kadarlık olsun sevinmek, gülmek istiyor... İnsanlarımız kanaat denilen şeyi biliyor, her vesile ile hatırlamak istiyor.*” sözleriyle Türk insanın hâlâ önemli bir bölümünün bu önemli değeri yitirmediğini de vurgular. Ve kanaat kavramı üzerinden siyasi bir eleştiri de yapmaktan kendini alamaz:

“İnsanlarımız kanaat denilen şeyi biliyor, her vesile ile hatırlamak istiyor. Her an iyilik ve adalet için fedakarlığa hazır... Ama karşularında şu küçük adam kadar olsun içten ve dürüst makamlar, insanlar, sözler olsun istiyor.”⁵⁴¹

Siyaset adamları ile ilgili yaptığı bu çıkarımlar onun “kanaat”i sadece maddi zenginlikle sınırlandırmadığının bir göstergesidir. Modern dünyayı hırs, hız ve haz dünyası olarak tanımlarken kanaat bu dünyanın ötelediği, sınırlarının dışına çıkardığı bir olgu olmuştur. Yaratılan her şeye bir eşya gözüyle bakan modern insan, kanaati değil eşyayı tükenmeyen bir hazine olarak görmeye başlamıştır. Bu eşya bazen para, bazen makam, mevkiye bürünmüş, Allah için kazanma, tüketme gibi dini değerler alt üst olmuştur. Kutlu’nun hikâyelerinde can bulan *Ya Tahammül Ya Sefer*’deki Âsım, *Chef*’teki Hüseyin Hüsnü Şen, *Yoksulluk İçimizde*’deki Engin, *Sır*’ın yeni şehirli müridleri, lunaparkla yorgancı dükkânı arasına sıkışan *Bu Böyledir*’in Süleyman’ı, *Beyhude Ömrüm*’ün beyhude emelleri olan firarileri ve bunun gibi birçok kahramanının sonunda geldikleri noktanın sebebi, aslında en başında kaybettikleri önemli bir değerdir: Kanaat.

Kanaat, ahlak sahibi olmanın önemli şartlarından biridir. Kutlu’nun tüm eserlerinde insan ve toplum bazında sık sık vurguladığı, modern hayatın açmazlarından bir kurtuluş yolu olarak belirlediği, medeniyetimizin üzerine kurulup yüzyıllarca bu temellerle ayakta durduğu kanaat ve kanaat sahibi olmak kapitalist çarka baş kaldırıp özüne dönmenin anahtarıdır. Ona göre kanaat; şükür, sabır, yardımseverlik, cömertlik gibi insani değerlerin gelişmesinde önemli rol oynar. Nitekim Osmanlı toplumu kanaati önceleyen, tüketim odaklı değil, ihtiyaç odaklı yaşayan, malın aızıyla yetinip geri kalanı

⁵⁴¹ A.e.

muhtaçlara bağışlayan, ferdi cemiyete dönüştüren bir toplum idi. Mustafa Kutlu'da pek çok değerde olduğu gibi "kanaat"te de Osmanlı'yı örnek bir yaşama biçimi olarak göstermektedir.

3.2.1.5. Zikir ve Dua

Zikir, kelime anlamı olarak adını anma, hatıra getirme, açık söyleme, iyilikle anma gibi karşılıklara gelir. Kuran'da Allah'ı anma, namaz kılma şeklinde geçerken tasavvuf düşüncesinde daha geniş bir açılım bulur. Esmâülhüsna'yı söyleme, belirli zamanlarda belirli şeyleri okuma, namaz, Kuran okuma gibi gizli ya da açık yapılan her tür ibadet zikir sayılmaktadır.⁵⁴²

İslam dininde bütün ibadetlerin özü zikirdir. Bu zaviyeden bakıldığında zikrin belirli kıstaslarının olmadığını, her an ve her şekilde Allah'ı anmanın mümkün olduğu, ibadetin her çeşitini içine alan geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir. Hatta zikir sadece insana mahsus değil bütün mahlukâtın Allah'ı anmada ortak dilidir. Öncelikle, Kur'an'ın kâinattaki bütün varlıkların O'nu zikrettiğini haber verdiğini hatırlamak gerekir:

*"Allah'ı yedi gök, yer ve bunların içindekiler tesbih eder. O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Fakat siz onların zikrini anlamazsınız. Allah muhakkak kullarına çok yumuşak olan ve çok bağışlayandır."*⁵⁴³

"(Hem akıl sahipleri için ihtiyari, diğerleri için de tabii olmak üzere) her biri kendine göre namazını (duasını), kendine göre tebihini bilmiştir."⁵⁴⁴

Zikir, Hak yolcusunun en birinci amelidir. Tasavvuf terbiyesinin ana hedefi kalbi uyandırmak ve Yüce Allah'a bağlamaktır. Bütün mesele kalbin uyanmasıdır.

⁵⁴² Akay, "Zikir Maddesi", a.g.e., s.511-512.

⁵⁴³ Kuran-ı Kerim. İsrâ, 17/44.

⁵⁴⁴ Kuran-ı Kerim. Nur, 24/41.

Kalbi uyanmayan kimse, bir türlü taklidî imandan kurtulamaz. Bu haliyle kalp, ibadetin gerçek tadını alamaz. İlâhî emirlerdeki hikmeti ve inceliği anlayamaz.⁵⁴⁵

Mustafa Kutlu'nun hikâyelerinde zikir, modern dünyanın unutturduğu bir ibadettir. Modern dünya kendi kalabalığının içinde insanın manevi değerlerini eritmiştir. Bunun sonucunda hayatını ekonomiyle, geçim derdiyle, ömrünün sonuna kadar ödediği arkası gelmeyen taksitlerle, otobüs kuyruklarında hep bir yere yetişme telaşı içinde geçiren insan Allah'ı zikretmeyi unutarak yaratılış gayesinden uzaklaşmıştır. *Yokuşa Akan Sular*'da yer alan *İkindiyi Kılmak* hikâyesinde bir okulda öğretmen olan kahraman şehir hayatının telaşından vakti gelip geçen ikindi namazını bir türlü kılamamasıyla karşımıza çıkar. *Sır*'da tekkenin şehre taşınmasıyla şehirdeki yeni müritlerin tekkeye geldiklerinde yaptıkları şey zikirden çok menfaatlerine uygun düşebilecek fetvaları alma gayretidir.

Kutlu, modern dünyanın dejenere ettiği insanın karşısına bir teklif olarak geleneği yaşayan, kaybetmediği hasletleriyle ayakta duran insanı çıkarır. *Anadolu Yakası*'nda belirttiği gibi “*Dua insanın Allah'a en yakın olduğu andır.*”⁵⁴⁶ Çalışmamız içerisinde Modern Dünyada Geleneksel Hayatı yaşayan İnsan başlığı altında da değerlendirdiğimiz bu insanlar bir bütün olarak Müslümanca yaşamı sindirip Kuran ve sünnete uygun olarak hareket ederler. Kambur Hafız olarak hikâyelerinde yaşayan karakter bunların başındadır. Kambur Hafız, gündüzleri çalışan, akşamları ibadetle, zikirle meşgul olan, dükkânında çiçeklerin dilini duyabilen, onlarla hasbihal eden, onların zikrine şahit olan gönül ehli biridir. Özellikle Kuran'ı Kerim, onun dünyasında önemli bir yere sahiptir. Süleyman'a “*Kuran senin gören gözün, işiten kulağın olur*” diyerek Kuran okumanın önemini bu vesileyle vurgular.

Kapıları Açmak'ta Cihan'ın okuduğu ezan da Allah'ı anmak, hatırlamak, O'na dönmek çağrısı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Zehra'ya yön veren, onu kurtuluşa çağıran bu ezan olmuştur. Aynı hikâyede Zehra'nın annesi de ibadetiyle meşgul, mütevekkil hayat yaşayan bir karakterdir.

⁵⁴⁵ (Çevrimiçi) <http://semerkanddergisi.com/varliklarin-ortak-dili-zikir/>, 18 Mayıs 2013.

⁵⁴⁶ Kutlu, *Anadolu Yakası*, s.76.

Bununla beraber Kutlu, zikir kavramına tasavvufi bir pencere de açarak zikri insanın, kainatın, özüne dönmesi olarak gösterir. Bütün kâinatın Allah'ı zikretmesini *Döne Döne* hikâyesinde okumak mümkündür:

“...Derken kalbi kabardı, çiçekler arasında ağlaya ağlaya semaya başladı. Yani bütün kainat ile birlikte duaya durdu... Siz çiçekleri ne sandınız. Onlar böyle bir ateşin yalazını görür de dayanabilirler mi? Bu defa âlem-i mânaya dalmış Hacı'nın etrafını sardılar, bir halka oluşturdular.”⁵⁴⁷

Kutlu'nun hikâyelerinde zikir halkasına katılanlardan biri de onun sessiz kahramanları da diyebileceğimiz kedilerdir. Kedilerin de çıkardıkları hırıltıyla Allah'ı zikrettikleri inancı hâkimdir:

“...Saliha kadın ise ona bu müjdeyi ulaştıran Cenab-ı Hakk'a şükretmektedir. Ve artık yalnız değildir. Tekir kedi gelmiş, mırıl mırıl mırıldanarak kucağına oturmuştur. İkisinin de zikri birbirine karışır.”⁵⁴⁸

Zikrin yollarından biri de duadır. Abdülkâdir Geylâni dua ile ilgili şu sözleri söylemektedir:

“Her iman sahibi Allah'a dua eder. İman sahibi Yaradanını her zaman anandır. Dua eden bilir ki her şeyi veren Allah'tır.”⁵⁴⁹

Dua müminin silahıdır. *Çiğdem Güzeli* hikâyesinde dua ve Kuran-ı Kerim kavramları bizzat yer almaktadır. Hastalanan Hanım Sultan'ı iyileştirmek için şehzade gece gündüz dua eder, Kuran okur.

Yokuşa Akan Sular'da Seydali, bir Cuma namazında işporta tezgahını polise kaptırmama düşüncelerine dalmaktan kendini alamazken yine kurtuluşu duada arar: *“Hey kurban olduğum yaradan. Seydali'yi mal uğruna deneme, sana sığınmışam”⁵⁵⁰*

⁵⁴⁷ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s.134-135.

⁵⁴⁸ **A.e.**, s.81.

⁵⁴⁹ Abdülkâdir Geylâni, **Fütûhu'l Gayb**, Çev.Abdülkadir Ayçiçek, 1. bs., İstanbul, Alperen Yay., 2001, s.221.

⁵⁵⁰ Kutlu, **Yokuşa Akan Sular**, s.82.

Görülüyor ki dua, Seydali'yi yıkılmak üzere olduğunda ayakta tutan tek dayanaktır.

Dua etmek kadar dua almak da önemlidir hikâyelerde. *Su Sesi* hikâyesinde bu olgu işlenir. İslam dininde amel defteri kapanmayacak üç kişi vardır. Bunlardan biri sağlığında insanlığa faydalı bir hizmet bırakan ve bu hizmetinden dolayı dua alan kişidir. Hikâyede vaktiyle bir sahibü'l-hayrat tarafından yaptırılan minik bir çeşmede “*Yıllar yılı mescidin cemaati, mahalle sakinleri, genç ihtiyar, çoluk çocuk suyunu*” içerek sahibü'l-hayrata dua etmesi anlatılmaktadır.

Kutlu'ya göre dua insanın öte dünya için yatırımdır. *Kapıları Açmak*'ta zikrettiği *para yerine dua almak*⁵⁵¹ifadesi bu düşüncesini kanıtlamaktadır. Burada Kutlu, para ile dua kavramlarını yan yana daha doğrusu karşı karşıya getirerek bir tespit yapmaktadır. Kapitalist seküler yaşam manevi bütün olguları sınırlarının dışına çıkararak her türlü alış-verişte maddi karşılık şartını getirmiştir. Türk toplumunun geleneksel yapısında var olan *para yerine dua almak, kiminin parası kiminin duası* gibi deyimler modernizme bulaşmadan önce cemiyet hayatının şekillenmesinde belirleyiciydi. Dua almak insanın öte dünyadaki en büyük kazancı olduğundan bu durum hem maddi çıkarıcılığı azaltmakta, hem de insanları yardımseverliğe teşvik etmekteydi. Modern insanın unuttuğu bu hasleti Kutlu, onu özellikle unutturan en büyük rakibiyle karşı karşıya getirerek duadan yana tavır alır.

Zikir ve dua Kutlu'nun hikâyelerinde modern dünyada geleneğin derinlerden gelen sesidir. Seküler zihniyet, kendi hâkimiyet alanını genişletmek için bu ve bunun gibi kavramları ne kadar geriye itse de insan bilinçaltı fitratta var olanı gün gelince kazıyıp tekrar yüzeye çıkaracaktır.

⁵⁵¹ Kutlu, *Kapıları Açmak*, s.92.

3.2.1.6. Tevbe

Allah-u Te'âla insanı diğer canlılardan üstün kılmış, yaratılmışların en şerefli mertebesine çıkarmış, Şeyh Galib'in söyleyişiyle *merdûm-ı dâde-i ekvân* olarak olarak yaratmıştır. Şu hal üzerine insan kendisine verilen akl-ı selim, irade ve temyiz kudreti sayesinde mesuliyetini idrak edip faydayı zarardan, iyiyi kötünden ayırabilecek özelliklere sahiptir. Bunun sonucunda yaptığı her türlü amelden Kuran-ı Kerim'de "*Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekemez.*"⁵⁵² buyurulduğu gibi kendi sorumlu olacaktır.

Ancak insanın kendisine verilen bu kudretle bizzat işlediği kusur ve kabahatler için de tevbe kapısı daima açıktır. Nitekim ilk kabahati işleyen Hz. Âdem, yaptığından hemen pişman olmuş ve tevbe etmiştir. Kuran-ı Kerim'de Hz. Âdem'in bu pişmanlığı şöyle ifade edilmektedir: "*EyRabbimiz biz kendimize zulmettik. Eğerbizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen elbette biz hüsrana uğramış olanlardan oluruz.*"⁵⁵³ Hz. Âdem, ayette ifade edildiği gibi yaptığı işin kabahat olduğunu, Allah'ın emrine karşı geldiğini anlayıp kabul ve itiraf ederek Rabbine yönelip tövbe eder. İşte bundan sonradır ki Kuran-ı Kerim'de Hz. Âdem'in tövbesini kabul ettiğini haber veriyor⁵⁵⁴: "*Adem Rabbinden öğrendiği kelimelerle tevbe etti, Rabbi de bunun üzerine tevbesini kabul etti, O, gerçekten tevbeleri çok kabul eden ve merhameti bol olandır.*"⁵⁵⁵

Tasavvufi hayata girmenin de ilk şartı tevbedir. Tasavvufta tevbe Allah'a dönmek, nefsi arzularından sıyrılmak anlamına gelir. İmam Gazali, tevbenin ilim, hâl ve amel⁵⁵⁶ ile tamam olabileceğini ifade ederken, Eşrefoğlu Rûmî, tevbenin gerçekleşmesi için insanda üç değişikliğin meydana gelmesi gerektiğini belirtir:

1. Eski arkadaşlarından kopmak
2. Dış görünüşünü değiştirmek

⁵⁵² Kuran-ı Kerim, İsrâ, 17/15.

⁵⁵³ Kuran-ı Kerim, Ârâf, 7/23.

⁵⁵⁴ Cihad Tunç, "Tevbe Hakkında Bazı Meseleler", (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9764.pdf>, 19 Mayıs 2013.

⁵⁵⁵ Kuran-ı Kerim, El-Bakara, 2/37.

⁵⁵⁶ Gazâlî, **a.g.e.**, s.211.

3. Yiyecek ve içeceklerde helâl-haramı gözetmek⁵⁵⁷

Kuran'ın açtığı tevbe kapısından içeri Kutlu'nun kahramanları da girerler. Bu anlayıştan hareketle hikâyelerdeki kahramanlar da zaman zaman tövbe edişleriyle karşımıza çıkar. Özellikle tema ve yüklendiği dini-tasavvufî değer açısından tevbe konusunun en belirgin olarak ele alındığı *Yoksulluk İçimizde*'de Süheylâ'daki değişim tasavvuftaki tevbe aşamalarını hatırlatmaktadır.

Önce çalıştığı yerden istifa etmekle eski arkadaşlarından, özellikle yakın arkadaşı Şükran'dan ve Engin'den kopar. Arkasından dış görünüşünü değiştirir. Daha önce aldığı kıyafetleri, çeşit çeşit saç tokalarını bırakarak İslami bir giyiniş tarzına, tesettüre bürünür.

Hikâyede bir diğer tevbe Süheylâ'nın Engin'i davet ettiği tevbedir. En yakın arkadaşı Şükran'ın nikâh töreninde Engin'le Süheylâ arasında bir hesaplaşma şeklinde konuşma gerçekleşir. Bu konuşma, hayatın bir imtihan olduğuna, yeniden dirilişe ve âhirete inanan Süheylâ ile eşyanın peşinden koşan, zenginliği maddi bir mefhum olarak algılayan Engin'in hesaplaşmasıdır. Süheylâ bu konuşmada Engin'i kendisi gibi tövbe etmeye, harama batmamış bir beldeye hicret etmeye çağırır. Süheylâ'nın bu daveti Engin'i kendiyile başbaşa bırakır. Harama batmamış bir beldeye hicret etmek amacıyla hâlihazırdaki durumunu bırakarak çocukluğunun geçtiği yer olan memleketine gider. Bu durum Engin'in kendini arama yolculuğunun ilk aşamasıdır. İkinci aşamada altın yüzüğünü oradaki bir hamala verir.

Görülüyor ki Kutlu, hikâyenin başından beri dünyaya meyyal olan Engin'in de Allah'a yöneleceğine işaret etmektedir. İslam dininde son nefesini verene kadar insan Allah'a yönelebilir. Kutlu'ya göre *Tevbe kapısı açık, gayret kuşağı yanı başımızdadır.*⁵⁵⁸ Mevlana'nın Şems'e “*Gel, gel bin kere tevbe etmiş olsan da gel..*” çağrısı yine Kurânî bir bakışın tezahüründen başka bir şey değildir.

Döne Döne'nin kahramanı Hacı abinin hikâyesi de bu örneklerle uygundur:

⁵⁵⁷ Mustafa Kara, **Eşrefoğlu Rûmî**, Ankara, TDV Yay., 1995, s.55-56.

⁵⁵⁸ Kutlu, **Huzursuz Bacak**, s.124.

“Bu Hacı gençliğinde yoldan çıkmış. Bayağı kabadayı, bayağı bir hovarda. Semt halkı çekinirmiş. Rahmetli dedesi bunu evden kovmuş. Bir zaman gurbet gezmiş Hacı. Sonunda Cenab-ı Hakk’ın yardımı ile böyle ipi kırmış adamların elinden tutan bir mürşide rastlamış. Bağlanış o bağlanış. Kabadayı genç gitmiş, mürşidi ile hacdan dönen mübarek bir zat gelmiş. Dede bunu görünce boynuna sarılıp ağlamış. Hemen bir şükür namazı kılarak saatlerce dua etmiş. Sormuş “Seni kim yola getirdi” diye. Hacı “Söz verdim söyleyemem” demiş.”⁵⁵⁹

Kutlu’nun kahramanları yanlış yolda olsalar bile bir gün bir şekilde doğru yolu bulurlar. Ona göre az ya da çok hata etmek insanî bir zaaf; af ve merhamet ise ilahî bir lütuftur. İki kişi arasında söyleşi şeklinde geçen *Aramakla Bulunmaz* hikâyesinde kişilerden birinin gençlik yıllarını içkiyle, kumarla geçirip daha sonra Hoca Ragıp denilen bir yakını vesilesiyle Efendi ile tanıştırılması ve tevbe etmesi anlatılmaktadır. Kahramanın Efendi’den önceki ve sonraki hayatı birbirinden tamamen farklıdır. Onun hayatının dönüm noktası olan Efendi’ye götürülme bahsi şu şekilde geçmektedir:

“Ben o geceyi hayal meyal hatırlıyorum. Sarhoş kafa. Efendi’nin büyüklüğüne bak sen ki, beni o halde kabul etti ve benimle bilhassa meşgul oldu... Evladım dedi, içme artık... Bak çoluk çcuğun da perişan olmuş, niyet et, Cenab-ı Hakk’a sığın, niyet et...”⁵⁶⁰

Kahramanın tevbesi onun bütün işlerini kolaylaştırır. Peşpeşe üç kız çocuğu dünyaya gelir, maddi durumu rahatlar. Onun deyimiyle tuttuğu altın olur.⁵⁶¹

Yine *Kapıları Açmak*’ta Zehra, ezan sesi vesilesiyle tevbe eder, günahlarının bağışlanması için af diler:

“Ezanlar okundu, o ağladı. Ezanlar okundu, o ağladı. Ezanlar bitti, o da gözyaşlarını sildi. Sanki bütün kalbini, bütün ruhunu, bütün vücudunu, geçmişini yumuş-yıkamış yeniden doğmuş gibi oldu. Tevbe ede ede kesin kararını verdi. Gidecekti. Bu hayatı

⁵⁵⁹ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s.134.

⁵⁶⁰ Mustafa Kutlu, **Sır**, 10. bs., Dergâh Yay, 2012, s.64.

⁵⁶¹ **A.e.**,s.67.

terkedecekti. Olmaz denilen işi öldüracaktı. Allah var ve tek yardımcımız o. Allah dedikçe güçlendi. Damarlarında tembel tembel akan kan harekete geçti...’’⁵⁶²

Tufandan Önce’de tevbe eden bir kahraman olarak Zabıta Kemal karşımıza çıkar. Kemal’le ilgili çıkarımlarını yaparken Gazali’ye kaynak olarak başvurur:

“Büyük İslam âlimi Gazali hazretleri dahi “mizaç değişir mi” sorusunu tartışmış; neticede “değişir ama zorlu mücahede gerektirir ve de nadiren değişir, hatta değişmez desek evkadır” sonucuna varmıştır.” Sonrasında bu düşünceyi doğrular nitelikte *“Kemal Ağa ilim erbabını yalancı mı çıkaracak? Hem o bizden biridir, cebi para gördü mü gözü çöplüğe ilişir. Eski huylarını geri çağırır, üstelik içkiye başladı...”*

Kutlu neticede insan olarak Kemal’e bir şans verir. Başkana Kemal’in elinden tutturur, onu bir pirin önünde tevbe ettirir. *“İnanmayacaksınız belki ama, yahu bayağı bir adam oldu yani’’⁵⁶³*

İslam dininde, insan İslam fitratı üzere yaratılmıştır, fakat varoluş gayesinden uzaklaştıkça Allah ile kul arasında bir perde oluşur. Modern dünya kul ile Allah arasındaki bu perdeyi *neonlarını yakarak* her geçen gün daha da kalınlaştırmakta ve insanlığa *bir nevroz hâli* yaşatmaktadır. Bununla beraber Kutlu insanın fitratının değişmeyeceği düşüncesindedir. Kul ne kadar günah işlerse işlesin, gönülden tevbe ederse tevbesi Allah katında kabul olur. Bu tevbe hâlini Kutlu’nun kahramanları bazen bir şeyhe intisab ederek, bazen duyulan bir ezan sesiyle, bazen de yollarının düştüğü bir dergâh vesilesiyle yaşarlar: *Gözleri kible duvarında. Duvarın kaybolduğunu, ufukta müjdeli bir aydınlığın belirmediğini görünceye dek.*⁵⁶⁴

⁵⁶² Kutlu, **Kapıları Açmak**, s.10.

⁵⁶³ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.22.

⁵⁶⁴ (Çevrimiçi) <http://yenisafak.com.tr/arsiv/2001/ocak/03/mkutlu.html>, 19 Mayıs 2013.

3.2.1.7. Yardımseverlik ve Dayanışma

İslam, bir arada yaşamanın, sosyal dayanışmanın tabii, fitrî, psikolojik ve ictimâî boyutlarını bir arada değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeye de en küçük toplum birimi olan aileden başlamış, sırasıyla akraba, komşu, cemaat veya ümmet şeklinde şeklinde halkayı genişletmiştir. Akralalık ve komşu haklarına son derece önem veren İslam dini, bunu “*Kim Allah’a ve ahret gününe inanıyorsa komşusuna eziyet vermesin*”, “*Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe bizden değildir*”⁵⁶⁵ gibi hadislerle dikkati çekmiştir. Akrabayı gözetmek, yoksula, muhtaca yardım eli uzatmak ahlaki bir ödev sayılmıştır.⁵⁶⁶

İster aile, ister, akraba, ister komşu yahut cemaat veya ümmet olsun; bunların hepsini birbirine bağlayan ahlaki üst kavram “kardeşlik” kavramıdır. İslam inancına göre insanların hepsi yaratılıştan kardeştir. Kan bağıyla ait olunan topluluklarla “kan kardeşliği”; inanç bağıyla mensup olunan topluluklarla da “inanç kardeşliği” esastır. Bu nedenle Kuran-ı Kerim’de müminler topluluğunun birbirleriyle bağı: “*Müminler ancak kardeştir.*”⁵⁶⁷denilmek suretiyle vurgulanmıştır. Hz. Peygamber de Veda Hutbesi’nde bu hususun altını çizmiş ve: “*Müslüman Müslümanın kardeşidir. Müslümanlar kardeştir. Kişiyi kardeşinin gönüllü olarak verdikleri dışında malı helal olmaz. Sakın birbirinize zulmetmeyiniz.*”⁵⁶⁸buyurmuştur.

Kutlu, Müslümanlığın temel esaslarından biri olan muhtaca yardım eli uzatmayı hikâyelerinde sık sık işlemektedir. Kuran-ı Kerim’de “*Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Buna göre, hayırlı işlerde birbirinizle yarışa girin. Nerede olursanız olun, Allah sizi bir yere getirecek (toplayacak)tır. Hiç şüphesiz, Allah herşeye kadirdir.*”⁵⁶⁹ buyrulduğu üzere Kutlu da dindar kahramanlarını hayırda adeta yarıştırmıştır. Allah Bes hikâyesindeki Aykut çocukluk arkadaşı Şaban’a yardım eli uzattıktan sonra şu ifadeleri kullanır:

⁵⁶⁵ Müslim Buhari, **Müttfekün Aleyh Hadisler**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Hüner Yay. s.41-42.

⁵⁶⁶ “İslama Giriş”, (Çevrimiçi), http://www.diyenet.gov.tr/turkish/dok/islama_giris.pdf, 19 Mayıs 2013.

⁵⁶⁷ Kuran-ı Kerim, Hucurat, 49/10

⁵⁶⁸ (Çevrimiçi) <http://www.diyenet.gov.tr/turkish/hutbe/vedahutbesi.asp>, 08 Mayıs 2013.

⁵⁶⁹ Kuran-ı Kerim, El-Bakara, 2/148.

“O gittikten sonra Aykut bir süre kamyonetin ardından bakıyor. Yaşaran gözlerini siliyor. Yüz yirmi kiloluk koca gövde elli kiloya indi sanki. Tüy gibi hafıfladı. İyilik sardı her yanını, onu yeryüzünden kaldırıp gökyüzüne doğru götürdü. İçi bir tuhaf oldu. Çok neşelenmişti. Markete girerken “Bu işte bu!..” diyordu. “Para senin köpeğin olsun be Yaşar. Cenab-ı Hak seni bana gönderdi. Gönderdi ki bir kalbim olduğunu bileyim. Bundan öte ne var? Ne olabilir?”⁵⁷⁰

İslam dininde yardımlaşmak, insanlar arasında sosyal adalet ve dayanışmayı sağlamak, servetin zenginler arasında dolaşmasına engel olmak, kilitli kasalarda biriktirilmesinin önüne geçmek, toplumda huzur ve sükûnu temin etmenin yoludur. Toplumda birlik ve beraberliğin meydana gelmesi, zenginlerle fakirler arasındaki uçurumun zekât, sadaka ve diğer yardımlarla kapatılmasına ve böylece insanlar arasında sevgi bağının kurulmasına bağlıdır. Zekât ve sadaka vermek, malını Allah için harcamak insanın izzet ve şerefini yükseltir. Zira asıl şeref ve izzet yemekte değil; yedirmektir. Kur’ân-ı Kerim’de birçok ayet-i kerime, kazanılan servetin Allah yolunda harcanmasını teşvik etmiştir:

“O takva sahibi olanlar, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar, öfkelerini yenerler ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever.”⁵⁷¹

Kutlu, hikâyelerinde hem sosyal bir mesele olan, hem de Müslümanlıkta çizgileri çizilmiş önemli düsturlar arasında yer alan fakire, ihtiyaç sahibine yardım etme konusunu ele alır. İslam merkezli bir medeniyetin mirasçısı olan Türk toplumu, ictimai hayatını bu kıstaslar üzerine inşa etmiştir. Kutlu’nun hikâyelerinde sorunsal olarak yer alan toplumsal değişim, büyük ölçüde cemiyetten ferdiyetçiliğe geçişin yarattığı sonuçları gözler önüne serer. Bu sonuçlardan biri de dayanışma ve kardeşliği önceleyen geleneksel hayatın çöküşüdür.

Mavi Kuş’un şoförü Kenan oldukça renkli bir şahsiyettir. Davranışları itibariyle kaba gibi görünmesine rağmen dış görünüşünün altında yufka yürekli, yardımsever bir kişiliğe sahiptir. Otobüsü hareket ettireceği sırada iki keçi, üç koyunu yolda kalan

⁵⁷⁰ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s.170.

⁵⁷¹ Kuran-ı Kerim, Âl-i İmran, 3/134.

köylünün otobüse binmek istemesi üzerine önce sızlansa da yelkenleri suya çabucak indirir ve köylüyü hayvanlarıyla beraber otobüse alır. Diğer yolcuların durumu olumsuz karşılamaları üzerine onlara Kutlu'nun Kenan üzerinden verdiği cevap geleneksel değerlerini yitirmemiş Türk insanını anlatan en önemli bir örnektir:

*“... Ne yapsın yani, gece vakti yayan yapıldak yola mı düşsün. Düşse bile tirene kavuşamaz... Şimdi bu adam darda kalmış. Bize düşen darda kalana yardım etmektir”*⁵⁷² Kutlu'nun ifade ettiği bu düsturun temelinde İslam dininin belirlediği sosyal ahlak nizamı yatmaktadır.

Döne Döne hikâyesinde Hacı abi diye anılan kahraman darda kalan bir kadının bütün ihtiyaçlarını karşılayıp aynı zamanda geçinebilmesi için ona makine alıp bir kazanç kapısı sağlar. Hacı'nın bunu yaparken mahalle muhtarıyla işbirliği içine girmesiyle Kutlu, olması gereken mahalle hayatını, muhtarın bu mahallede nasıl bir işlevi olduğunu Hacı'nın ağzından okura şu ifadeler ile hissettirmektedir.

*“...Kadına söyle üzülmesin. Bu mahalle onu ortada bırakmaz. Sana da epeyce iş yükledik, lakin unutma muhtarlık mühür basmakla olmaz, derde derman olcaksın.”*⁵⁷³

İslam dininde ve dinin sosyal yaşamı belirlediği geleneksel toplumlarda yardımlaşmanın bir diğer kolu da yetim hakkını gözetmedir. İslâm'da yetimlerle ilgili olarak; onlara iyilik yapmak⁵⁷⁴, ikramda bulunmak,⁵⁷⁵ kollayıp gözetmek, horlayıp incitmemek⁵⁷⁶, âdil davranmak⁵⁷⁷ infakta bulunmak emredilmektedir.

Her kuşun bir dalı var hikayesi'nin başlığı “Garip kuşun yuvasını Allah yapar” atasözünü çağrıştırmaktadır. Başlıktan itibaren okuru bir garibin hayatına hazırlayan hikâyenin kahramanı Sırrı hem yetim, hem öksüz bir çocuktur. Fakir ninesinin büyüttüğü Sırrı'yı bir müddet sonra komşusu eli iş tutsun bir meslek sahibi olsun diye İstanbul'a ahababı Kadir Usta'nın yanına götürür. Komşusunun Sırrı'yı verirken Kadir

⁵⁷² Kutlu, **Mavi Kuş**, s.149.

⁵⁷³ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s.133.

⁵⁷⁴ Kuran-ı Kerim, El-Bakara, 2/83, 177, 220; Nisâ, 4/36, 127.

⁵⁷⁵ Kuran-ı Kerim, Fecr, 89/17.

⁵⁷⁶ Kuran-ı Kerim, Nisâ, 427, Duhâ, 93/9, Mâ'ûn, 107/1-2

⁵⁷⁷ Kuran-ı Kerim, Nisâ, 4/3, 127.

Usta'ya söyledikleri Kutlu'nun yetim ve öksüz hakkı gözetmeye verdiği önemi ifade etmektedir:

“Usta ben gidiciyim, hastalık her yanımı sarmış. Son bir defa sılayı göreyim deyip köye gittim. Bu sabi hem yetim, hem öksüz, alıp geldim. Dünya fani, sevaptır. Bunu sana emanet ediyorum. Ezme, ezdirme.”⁵⁷⁸

Yetimi ezmek, ezdirmek Müslümanlıkta büyük günahlardandır. Hz. Muhammed hem yetim hem öksüz olarak amcası Abdülmuttalip tarafından büyütülmüştür. O'nun hayatına bakıldığında yetimi, öksüzü daima gözettiği, gözetmeyi de buyurduğu görülür. Kuran-ı Kerim'de *“Rabbini seni yetim bilip barındırmadı mı?”⁵⁷⁹* buyurularak bizzat Hz. Muhammed'in yetim büyüdüğü vurgulanmıştır. Allah Resûlü (sallallahü aleyhi ve sellem), yetimle ilgilenmenin dinî, sosyal ve ahlakî bir görev olduğunu, onları korumasına alıp iyi davranan, bakımı ve eğitimiyle yakından ilgilenen, ihtiyaçlarını gideren kimselerin ahirette büyük mükâfata erişeceğini bildirmiştir.

Kutlu'nun hayat anlayışında, amellerinde Kuran ve hadisler başat referanslarıdır. *Tufandan Önce*'de Şemsettin Bilen'in şahsında bunu işler. Başkanın kasabaya uzun yıllar ayakta kalabilecek çınarları diktirmesi olayını bir hadisi şerife gönderme yaparak açıklar:

“Ne diyor dinimiz: Ölünce ardında üç şey bırakacaksın. Hayırlı evlat, hayra hizmet edecek kitap; okul, çeşme, köprü, hastane falan. İşte o zaman amel defterin kapanmıyor. Geride bıraktığın eser insanlığa faydalı oldukça sevabı sana yazılıyor.”⁵⁸⁰

Yardımlaşma, dayanışma, ona göre pratik yaşamı düzenleyip insanlar arasında maddi uçurumu ortadan kaldırmaktadır. Toplumlara refah seviyesine ulaştıran bu manevi terbiyedir. Ayrıca başkası için bir şey yapan insan ötesi için de kazanç sahibi olur.

⁵⁷⁸ A.e., s.89.

⁵⁷⁹ Kuran-ı Kerim, Duhâ, 93/6.

⁵⁸⁰ Kutlu, **Tufandan Önce**, s.16.

3.3. Tasavvufi Kavramlar

Bizim hikâye geleneğimizi İslam toplumlarının geleneğinden devşirilen Şark hikâyesi etrafında toplayan Mustafa Kutlu, bütün bunların temelinde kutsal kitapların, menkıbelerin ve destan kahramanlarının bulunduğunu belirtmektedir.⁵⁸¹ Bu bağlamda onun kendi hikâyesini bulduğu eseri *Yoksulluk İçimizde* olarak telakki edilebilir. Bir nevi *modern Leyla vü Mecnun kıssası*⁵⁸² özelliği taşıyan kitabın ve akabinde yazdığı aynı ortak temalı hikâyelerin temelinde yatan tasavvuf düşüncesi, onun hikâyelerinin nirengi noktası olma özelliğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere Kutlu tasavvuf düşüncesini hikâyelerinde hem teknik, hem de tematik bir muharrik güç olarak kullanmaktadır. Çalışmamızın alanını belirleyen Kutlu'nun dünya algısı, bizi daha çok hikâyelerin zihni boyutuna taşımaktadır. Dolayısıyla tasavvufi zemin incelenirken bu noktaya dikkat edilecektir.

Mustafa Kutlu, eserlerinde tasavvufu bazen eserin temasını oluşturan bir duygu değeri olarak işlerken -*Yoksulluk İçimizde, Bu Böyledir, Sır, Hayat Güzeldir*'deki küçük hikâyeler bunlar arasındadır-, bazen de tasavvufi kavramları olay örgüsü içinde yaşatır. Bu kavramlar bugünün mazmunlarıyla kurulmuş bir sembol ifade olabileceği gibi direk tasavvufi istilahları da içerebilmektedir.

3.3.1. Lunapark

Mustafa Kutlu'nun teknik olarak kendini bulduğu hikâyelerinden modernizmin mütevazı hayatlarda yarattığı depremi tasavvufi metaforlarla anlattığı *Bu Böyledir*, hikâyenin başından sonuna okurun zihin tarihini kurcalayan çok katmanlı bir metindir. Lunapark metaforu sadece bu hikâyede görülmekle birlikte Kutlu'nun dünya algısını sembolik olarak temsil etmesi açısından önemlidir. "*bugünün mazmunlarıyla bir dünya kurmaya çalıştım*" diyen Kutlu'nun bütün sanat anlayışını kapsayan asıl mazmun

⁵⁸¹ Lekesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, s.120.

⁵⁸² A.e., s.121.

“Lunapark” tır. Nefsin insana telkin ettiği şeyleri, ihtirasları, oyun ve eğlenceyi çağrıştıran malzemeleriyle lunapark dünya hayatını temsil eder. Bu dünyanın içinde olmak ya da olmamak arasında gidip gelen insanın muhasebeleri, dünya hayatına meyledenlerin çıkmazları da fani dünyanın bir yüzüdür.⁵⁸³

3.3.2. Ayna

Tasavvuf düşüncesinde en çok kullanılan metaforlardan biri “ayna”dır. İlk başlarda ayna müsülmanın, özelde de sufinin kalbini simgeleyen bir metaforken Gazzali, ayna-sûret metaforuna başvurarak aynadaki sufinin görüntüsünü Yaratıcısının görüntüsüyle özdeşleştirerek tam bir birlik hâlini ifade etmiştir. Muhyiddîn İbnü'lArabî de Gazzâlî'nin bu alanda mîras bıraktığı birikimi daha da geliştirerek, sonradan kendine izâfe edilecek olan ve sistematik temellerini attığı vahdet-i vücûd düşüncesinin ana unsurlarını anlatmak için ayna metaforuna çokça başvurmuştur. Bu bağlamda o, ayna metaforunu, Tanrı–insan özdeşliğini değil, Tanrı ile insan arasında aynı anda var olan özdeşlik/ayniyet ve başkalık/gayriyet ilişkisini göstermek amacıyla kullanmıştır. Bu düşünceyi devam ettiren diğer sûfiler ise ayna metaforunu, tasavvuf literatürünün genel karakterine uygun olarak üç farklı anlamda kullanmışlardır.⁵⁸⁴

Bunlardan birincisi, Cenâb-ı Hakk'ın tecellîleriyle var olan ve bu tecellîleri yansıtan kesret âlemi; ikincisi ,Allah'ın zât, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecellîgâh olan ve bunları en güzel şekilde yansıtan insan, insan-ı kâmil ve üçüncüsü de kalp, gönül, ruh anlamlarıdır.

Kutlu, bu tasavvufi ayna metaforunu hikâyelerinde dünyaya dalmış insanın kalbini görmesi, onunla hesaplaşması, bir nevi yaratıcı hatırlama aracı olarak kullanır. *Sır*'da şeyhin sır olmasına sebep boy aynasında kendini görmesidir. Köydeki tekkesinde yanık yüzlü, nasırlı ellere sahip olan şeyh şehre gelince hareketsizlikten elleri

⁵⁸³ Bu bahsin örneklerini “Dünya Algısı” başlığı altında ve çalışmanın diğer birçok bölümünde incelediğimiz için bu kadarıyla almayı kâfi bulduk.

⁵⁸⁴ Ahmet Ögke, İbnü'l Arabî'nin Fusûsu'l Hikem'inde Ayna Metaforu”, **Tasavvuf | İlmî ve Akademik - Araştırma Dergisi**, İbnü'l-Arabî Özel Sayısı, S.23, 2009, s.77-78.

tonbullaşır, karnı göbek bağlar. Şeyh kendisindeki bu değişikliği boy aynasında görür. Aynada cismani değişikliğiyle beraber hakiki olanı da görür.

Kutlu'nun diğer aynaya bakan kahramanlarının da hissettikleri temelde aynıdır. *Ya Tahammül Ya Sefer*'de Yunus Bey'in karısı aynadaki görüntüsüyle beraber kabindeki bozulmayı da hisseder.

Kutlu'da ayna insanın iç dünyasında nefsiyle olan çekişmesini, manevi sınavda geldiği noktayı göstermesi bakımından önemli bir tasavvufi metafordur.

3.3.3. Seyr-i Sülûk

Tasavvufi motifler *Yoksulluk İçimizde*'de belirginleşirken *Bu Böyledir*'de bir olgunluğa ulaşır. İki hikâyede kavram olarak direk zikredilmeyen, fakat hikâyenin geldiği nokta bakımından tematik bir mazmun olarak tasavvufi bir arka plana götüren bir kavram vardır ki o da seyr-i sülûktür.

Tasavvuf geleneğinde gezme, gezinme, temâşâ etme mânâlarına gelen seyr kelimesiyle; bir yola girme, bir kimseyi veya bir yönü takip etme, bir düşünce ve bir sisteme bağlanma anlamındaki sülûk sözcüğünden mürekkep olan seyr-i sülûk'un diğer bir ifadesi, "Allah'a ulaşabilmek için Kuranî ahlâkla ahlâklanmanın unvanı" olagelmiştir. Seyr-i sülûk'un iki yönü, iki farklı yol olarak da tanımlanmıştır: Birincisi "*Nefsini bilen kendini bilir*", ikincisi ise "*Rabbini bilen nefsi bilir*" şeklindedir. Birinci yolda, kendini bilen Rabbini öğrenmiş olur, ikinci yolda ise önce Rabbini öğrenip oradan kendini bilir hale gelir. Birinci yola "Halktan Hakk'a çıkış", ikinci yola ise "Hakk'tan Halka iniş" denmiştir.⁵⁸⁵

Seyr-i sülûk şu halde cehaletten bilgiye, kötü ahlaktan güzel ahlaka manevi kalbi bir hareket olup tasavvuf ve tarikata giren kimsenin manevi eğitimini tamamlayıncaya kadar takip ettiği süreçtir. Bu mistik yolculuk sonucunda tasavvuf

⁵⁸⁵ Akın Candan, "Seyr-i Sülûk Üzerine Notlar", (Çevrimiçi), http://www.anadoluydinlanma.org/Yazilar/seyni_suluk.pdf, 20 Mayıs 2013.

erbabında bir kemale eriş söz konusu olur. Seyr-i sülûk neticesinde nefis madde âleminin kirlerinden arındırılarak Hakk'a doğru bir değişim yaşar.

Yoksulluk İçimizde'de Engin'in harama batmamış bir beldeye yolculuk yapma teşebbüsü ve maddi engelleri aşır çocukluğunun geçtiği kasabaya gitmesi de bir seyr-i sülûk olarak açıklanabilir. Oradan dönerken altın yüzüğünü bir hamala vermesi de dünyayı terk etme yolunda bir sembolik tavidir. Hikâyenin sonu ise Engin'in artık Süheyla'yı değil hakikatı aramak için yeni başladığı bir seyr-i sülûkla biter.

Sır hikâyesinin anlatıcısı bir dervıştır. Bir gün efendisi tarafından kapısı çalınan derviş rençberlik yapmaktadır. O seyr ü sülukunda hem geçimi için çalışır, çabalar hem de halk içinde daima Hakk iledir. Genç şeyhin, tekkesi şehre taşındıktan sonra bir gün bir boy aynasında vücudundaki değişimleri görmesi, oradan kalbe yolculuk yapmasına sebep olur. İşte orada ne gördüğünü *hâl ehli bilir* diyerek her şeyi geride bırakır ve tekkeyi terk eder. *Bu kayboluş yeniden doğuşa tekabül etmektedir. Yani onun için yeniden bir seyr-i sülûk başlamış olur.*⁵⁸⁶

3.3.4. Semâ

Sûfî literatürüne geçtiği şekliyle semâ salt bir mûsikiyi ifade etmez. Bilakis mistik olarak deruni bir anlamlandırma söz konusudur. Kelime anlamı olarak semâ, işitme duyusuyla mülâki olunan bütün sesler olduğuna göre kâinattaki her şeyin ilahi bir tecelli olduğuna inanan sûfî için dış dünyadaki ölçülü ölçsüz her ses bir semâ olarak algılanabilir. Nitekim Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin kuyumcu dostu Selahaddin Zerkabl'nin çekicinin sesinde tattığı sema' zevki bu anlayışın ürünüdür. Aslında bu muhayyile sessizlikte de musiki zevkini tadacaktır. Çünkü sema'dan kasıt, tasavvuf kitaplarında anlatıldığı şekliyle, sema'nın tabii neticesi olan vecd halini yaşamaktır.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ Lekesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, s.129.

⁵⁸⁷ Bilal Kemikli, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Risâle-i Devrân ve Semâ Türü ve Gaybî'nin Konuyla İlişkin Görüşleri", (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10067.pdf>, 20 Mayıs 2013.

Kutlu'nun kahramanlarının önüne de zaman zaman mana âlemi açılır. *Döne Döne* hikâyesi, başlığından itibaren okuru Mevlana ile baş başa bırakmaktadır. Hikâyenin kahramanı Hacı, şeyhi sayesinde doğru yolu bulur. O günden sonra Hacca gider, yardımsever, nur yüzlü bir çiçek olur. Onu kimin yola getirdiğini hikâyede açıkça söylemese de hem başlık, hem de Hacı'nın çiçek serasında vecde gelip semaya durması onun Mevleviliğe intisab ettiğini göstermektedir:

“Çiçek serasında yürürken şu gelen telefona, bu yardımın kendisine nasip olmasına şükretmeye başladı. “Ya Rabbi onca kulun arasından beni seçtin” diyerek ağlamaya başladı. Bir gül, bir karanfil kokladı. Derken kalbi kabardı, çiçekler arasında ağlaya ağlaya semaya başladı. Yani bütün kâinat ile birlikte duaya durdu. Yandıkça alevlendi, alev aldıkça dönmesi hızlandı. Siz çiçekleri ne sandınız. Onlar böyle ateşin yalazını görür de dayanabilirler mi? Bu defa âlem-i mânaya dalmış Hacı'nın etrafını sardılar, bir halka oluşturdular. Döndükçe yanyor, yandıkça dönüyorlardı.”⁵⁸⁸

3.3.5. Ney

Tasavvufta ney, hikâyesinden dolayı⁵⁸⁹ “öte”yi hatırlatmaktadır. İnsan-ı kâmil olabilmek için kamış gibi içini boşaltmak, faniliğin, hiçliğin makamına ermek gerekir. Bu sebepten Mevlana ney'e âşıktır ve Mesnevisini ney metaforuyla başlatır.

Kutlu dünya algısının zemin oluşturan tasavvuf düşüncesinde 'ney'in temsil ettiklerini kahramanı Tahir Sami Bey üzerinden vermektedir. Sami Bey için ney öte dünyaya ait iç muhasebelerini yapmaya vesile olan bir şeydir. Bir nevi tefekkür

⁵⁸⁸ Kutlu, **Hayat Güzeldir**, s.134-135.

⁵⁸⁹ Tasavvufî olarak ney'in hikâyesi şöyle anlatılır: Ney, bir zamanlar, kendi asıl vatanı sazlık, kamışlık bir bölgede hemcinsleriyle birlikte yaşamaktadır. Onu oradan keserler, pisin olgunlaşsın, içi boşalsın diye, gübre yığınının içine sokarlar, o karanlık ve pis yerde kalır. Çile çeker, sabır ve tahammül gösterir. Sonunda, içi bomboş hale gelir, rengi sapsarı olur. Oradan çıkarırlar, üzerine delikler açarlar. Ağız kısmından üfürülünce, kalpleri yakan bir ses ile feryada başlar. Bu feryadı, asıl vatanın (Neyistan, kamışlık)dan olan ayrılığının doğurduğu hasretten kaynaklanmaktadır.

(Çevrimiçi)

http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf, 20 Mayıs 2013.

biçimidir ney onun için. Ehl-i tariklerin topladığı neyzenler kahvesi Tahir Sami Bey'in manevi dünyasını olgunlaştıran bir mekân olarak karşımıza çıkar.

“Eve vardıklarında neyzenin ilhamı yerinde ise ney üflemeye başlar; Sami bir köşeye ilişir, bu karanlık odada bu ilahi ses ile fani dünyadan çıkar, öte dünya düşlerine dalardı... Sevabı, günahı, cenneti, cehennemi, hesap gününü düşünür, Cenab-ı Hakk'ın rahmetine sığınır. Ney sesi onun için bu dünyaya ait bir şey değildi.”⁵⁹⁰

3.3.6. Sır

“Sır” tasavvuf irfanının temel kavramlarından. Sözlükte “Varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan, gizli tutulan şey, aklın erişemediği, açıklanamayan veya çözülemeyen şey, giz, gizem” gibi açıklamaları mevcuttur.⁵⁹¹ Tasavvufta sır, Hakk'ın henüz bir gönle bağışlamadığı hakikate denir. Gönülde gizli olan o sır, kul ancak seyr u sülukundan sonra ulaşabilir. Nitekim İbn Arabi de “sır, henüz verilmemiş olandır” der. Sır, kâmil bir mürşidin manevi terbiyesinden geçen yol erbabına yine mürşidi tarafından birebir verilir.

Sır, kalbin bir buududur diyenler olduğu gibi, ruh'tur veya ruhtan daha yüce ve daha latif bir ruh buududur, diyenler de vardır. Mevlevîlikte sır, ıstılah olarak şu anlamda kullanılır: Dede'nin hücresinin pencere perdesi kapalı ise, bu onun içeride istirahat ettiğini veya kendine göre bir ibadetle meşgul olduğunu gösterir. Bu hale sır denir.⁵⁹²

Mustafa Kutlu'da hikâye başlıkları kelime dünyasından zihin dünyasına açılan penceredir. *Aramakla Bulunmaz, Allah Bes, Döne Döne, Sır* gibi ilk akla gelen hikâyeler, adından itibaren okuru bir seyr u süluk yolculuğuna çıkarmaktadır.

⁵⁹⁰ Kutlu, **Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı**, s.125.

⁵⁹¹ (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr>, 20 Mayıs 2013.

⁵⁹² (Çevrimiçi)

http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERIMLERI_VE_DEYIMLERI_SOZLUGU.pdf, 20 Mayıs 2013.

Sır hikâyesi hem bir bütün olarak hem de sadece başlığı bile dikkate alındığında Mustafa Kutlu'nun tasavvufi literatürden ne kadar beslendiğini açıkça koyar. Bu beslenme sadece hikâye tekniğinin bir yere bağlanması maksatlı değil; dünyaya bakışta, onu anlamlandırışta da yaslandığı değerleri göstermesidir.

Yukarıda, *Sır*'ın kelime ve tasavvufi ıstılah olarak açıklamalarından yola çıkıldığında hikâyenin sonunda efendinin sırrolmasının manasını da onun ibadette meşgul olması, ruhunun geldiği son noktaya ermesi şeklinde bize açmaktadır.

3.3.7. Tarikat Kültürü

Tarikat kültürü verbal bir kültürdür. Bu manada şeyhlerin ve ihvanın sohbetinden yeterince beslenmiş olanlar ilmen yetişmiş, kemale ermiş sayılırlar.⁵⁹³ *Sır*'da genç dervişin şeyhi tarafından bir gece gizli olarak şeyhliğe intisab ettirilmesi buna örnektir.

Bir gece ansızın evinin kapısında müşidini gören derviş, ilk önce kendi ayağının çamuruna bakar, utanır. Bunun üzerine efendisi gülümser, sırtını sıvazlayarak "*aldırma*" der. Sırt sıvazlamak, tasavvufta önemli bir tabirdir. Müşidi dervişin manevi terbiyesi esnasında bazen onu azar eder, bazen de sırtını sıvazlar. Sırt sıvazlamak yol şevkini arttırmak içindir.

Hikâyede Efendi dervişlere "*Benden sonra posta işte şu gördüğünüz zat oturmuştur*" der. Postun devredilişi çoğunlukla mahfidir ve bu gizlilik postun genellikle manada tecellisini zorunlu kılar. Ama müşidin kendisinden sonra ihvanın dağılmasını önlemek amacıyla böyle manevi görevlendirmeler yaptığı da vakidir. Posta oturmak, 'hayvanatı altıma aldım, insan mertebesine yüceldim' manasına gelmektedir.⁵⁹⁴

⁵⁹³ Lokesiz, *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, s.137.

⁵⁹⁴ "Sırrın Sırları", *Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri*, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran 2012.

Şeyhlik makamı için kendisini hiç de yeterli görmeyen mürid, bu ağır yükü nasıl taşıyacağını düşünerek tasalanır, gözyaşlarını döker, öyle ki “*akan yaşlar odanı zeminini ıslatmış, çamur etmiştir.*”⁵⁹⁵ Efendi müritlerine bundan böyle ona biat etmelerini vasiyet eder ve efendisinin himmetiyle derviş tarikatın yeni şeyhi olur. Kutlu burada genç mürşid üzerinden tarikat şeyhi olmanın, gerçek bir tekke yaşantısının gerekliliklerini şu şekilde ifade eder:

*“Bize âlem-i mânâda böyle göründü... Emaneti sana tevdi ettik... Bir emr-i hak vuku bulursa, fitne zuhur ederse zinhar tasa etmeyesin, her daim birlikte bulunduğumuzu gönülünden, himmet dileyene usulünce himmet edesin.”*⁵⁹⁶

Efendinin gül kokusu yayarak dervişin evinden çıkması hadisesinde ‘gül’ün Hz. Muhammed’in mazmunu olduğuna işaret vardır. Gül kokusu Muhammedi hakikatin hamili olanları ima eder. Efendiye âlem-i mânâda posta oturacak kişinin gözükmesi de bu sebeptendir.⁵⁹⁷

3.4. Mutasavvıflar

Nefis terbiyesi, ruh eğitimi, manevi temizliğin kültürümüzdeki karşılığı olan tasavvuf, medeniyetimizin temel taşlarından. Mustafa Kara’ya göre⁵⁹⁸ tasavvuf terbiyesinde bu yolculuğun ilk rehberi Kuran-ı Kerim, mürşidi Hz. Peygamber, ilk cemaati de onun arkadaşlarıdır. Daha sonraki yüzyıllarda çeşitli üslup ve yöntemlerle devam eden bu yolculukta gaye insanla tabiatı, insanla insanı ve nihayet insanla Allah’ı bir araya getirmektir. Bu noktada mutasavvıflar Hz. Peygamber ve dört halifeden sonra bayrağı devralmış, Müslümanlığın dünyaya açılan şemsiyesi olmuştur.

İslam âleminin tümünü etkileyen ve İslam’ın yayılması fonksiyonunu üstlenen tasavvuf müessesesi, o devirde gittikçe artan bir kuvvetle yayılmıştır. Özellikle

⁵⁹⁵ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.10.

⁵⁹⁶ Kutlu, **Bu Böyledir**, s.11.

⁵⁹⁷ Kutlu, **Sırrın Sırları**.

⁵⁹⁸ Mustafa Kutlu, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Sır Yay., 2005.

Gazzali'den sonra ehl-i sünnet akideleri ile de pek iyi te'lif edilmiş olan bu cereyan, XII. ve XIII. asırlarda İran, Orta-Asya, Mısır, Suriye ve Anadolu'da etkili olmuştur. Bilhassa o dönemde vahdet-i vücûd telakkisini en geniş bir surette kucaklamış sufilere sık sık rastlanmıştır.⁵⁹⁹

Anadolu Selçuklu döneminde filizlenen mutasavvıflar, Osmanlı döneminde gerek devlet yönetiminde gerekse ictimai hayatta belirleyici bir rol üstlenmişlerdir. Hakk'ın dışındaki her şeyi perde olarak gören, makam, mal ve dünya sevgisini öldürücü bir zehir addeden İmam Gazali⁶⁰⁰ gibi mutasavvıfların genel tavrı dünyaya dalmayı men etmektir. Bu bağlamda mutasavvıflar Allah'ın kulları için kıldığı nimetlerden helal olanları yeme, cimrilik ve nefsin kötü arzularından sıyrılarak göz, kulak, dil, el, ayak gibi âzaları Allah rızası dışında kullanmama gibi insan ile dünya arasındaki sınırları çizmekte rehber vazifesi görmektedirler.

Mustafa Kutlu'nun dünya algısında önemli bir yer teşkil eden tasavvuf düşüncesi hikâyelerde insanı Allah'tan alıkoyan şeyleri terk etmek temasıyla beraber bu yolda rehber edinilen mutasavvıflara da direk ya da dolaylı yoldan rastlanır. Kendisiyle yaptığımız söyleşide hikâyesini bulurken Şark hikâye tekniğinden ve tasavvuftan beslendiğini, bu yolda mutasavvıfların hayatını ve menkıbelerini okuduğunu belirten Kutlu'nun hikâyelerinde bu malzemelerin sadece metinlerarası bir gönderme değil, aynı zamanda onun hayatı şekillendirmesiyle de ilişkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bu Böyledir'de yorgancı Kambur Hafız, duruşu, tavrı, yaptığı meslek itibarıyla bir mutasavvıfın özelliğini göstermektedir. Yorgancı dükkânından yorganlarına eğilmesinde aldığı vücut dili mütevazılığı simgelerken, çiçeklerle hasbihal etmesi ehl-i dil olduğunu, gündüzleri çalışıp geceleri ibadetle meşgul olması da dini tam bir olgunlukla yaşıyor olduğunun göstergesidir.

⁵⁹⁹ Mustafa Aşkar, "Osmanlı Devletinde Âlim Mutasavvıf Prototipi Olarak; İlk Şeyhülislam Molla Fenari ve Tasavvuf Anlayışı", (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10064.pdf>, 21 Mayıs 2013.

⁶⁰⁰ Gazâlî, "Hüccetü'l İslâm", s.15-17.

Bu böyledir'de bir isim olarak zikredilmese de mutasavvıfların dünyaya bakışı hissedilir. Lunapark metaforuyla anlatılan dünya hayatına bakış; asıl olan dünya değil, ahirettir; madde değil, manadır şeklindedir. Modernleşme ise dünyayı, dünya hayatını yegâne gerçek olarak kabul eden bir anlayışa dayanır. Dolayısıyla, dünyanın sahte, aldatıcı nitelikte oluşu, modernleşmeyle birlikte daha da artmıştır. İşte bu yüzden lunapark hikâyede bugünün dünyasını; lunaparkta bir gösteriden başka bir gösteriye, bir oyundan başka bir oyuna telaş içinde koşan insanlar ise kendini dünya hayatının aldatıcılığına kaptırmış insanları temsil etmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de dünya hayatının sık sık bir oyun ve eğlence olarak nitelendirilmiş olmasının, daha önce de belirtildiği üzere, yazarın hikâyede bir temsil aracı olarak lunaparkı kullanmasında belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Kutlu modern insanın imtihanının eşyaya bağlı zenginlik arzusuyla ilgili olduğunu vurguladığı *Yoksulluk İçimizde*'de hem biçim hem de hikâyenin temasına uygun olarak roma rakamıyla isimlendirilmiş altı levha diye adlandırılan bölüm ve dokuz çerçeve hikâye bulunmaktadır. İlk levhanın da Emin Barın'ın, divani tarzında yazının serbest bir yorumu olarak nitelendirilebilecek bir eseri yer almaktadır. Bu eserde lafza-i celâl bir daire şeklinde istif edilmiştir. Buradan bile yola çıkarak Kutlu'da var olan dünya algısına gitmek mümkündür. Tasavvufta her şeyin bir döngü halinde olduğu, yaratılan bütün âlemin yine Allah'a döneceği düşüncesi kitabın içeriği hakkında ön bilgi vermektedir.

Hikâyedeki diğer levhalarda mutasavvıfların bizzat etkisi hissedilir. *Ahlak Dersi* başlığını taşıyan ikinci levhada Ataullah İskenderi'nin bir tasavvuf klasiği olan ünlü eseri Hikem'den yazar tarafından Türkçeleştirilmiş bazı alıntılar yer almaktadır. Bu alıntılarda; insanın dıştan içe, dünyadan hakikate yönelmesinin tevbe etmesinin ve böylece kederden kutulmasının gerekliliği dile getirilmektedir. Son kısımlar, Süheyla'nın iç dünyasına ışık tutar niteliktedir:⁶⁰¹

"...Dünya suretlerinin bulaştığı ayna nasıl parlar? Huzura girmeden önce tevbe sularında yıkan... Eşyadan eşyaya seyahat edip durma... Melâl içindesin. Yoksul

⁶⁰¹ Yıldız, a.g.e.

*olduğunu düşünüyorsun. Ne ki senden alınmıştır, o senin hayrınadır. İçindeki yoksulluğu hissediyor musun?...'*⁶⁰²

Dördüncü levhada Eşrefoğlu Rûmî'nin aşk redifli gazeli direk alınmıştır. Ahlâk Dersi'nde Ataullah İskenderî'den alınan vecizli sözler tevbe ile ilgiliyken Eşrefoğlu'nun şiiri ise aşk konuludur. Her iki kavram da tasavvufta kalbin yolculuğunun güzergâhlarıdır. Nitekim bu yolun rehberleri de mutasavvıflardır. Kutlu'nun levhaların akabinde hikâyeye yön vermesi, mutasavvıflara bakış açısını da gösterir. Tıpkı bir müridin hayatının istikametini çizen mürşitler gibi tasavvuf ve ehl-i tasavvuf da Kutlu'nun hikâyelerinin sınırlarını levha gibi çizmiştir.

Yoksulluk İçimizde'de hikâyelerin aralarına konan levhalarda bazı kıssalara rastlanır. Yazarın *Ataullah İskenderî'nin Hikem-i Atâiyye*'sinden hareketle kaleme aldığı *Levha II-Ahlâk Dersi*, teklif ve telkinlerle kurulmuş bir metindir. Yoksulluk İçimizde'nin yayımından kısa bir süre evvel *Ataullah İskenderî'nin Hikem-i Atâiyye*'sinden kırk üç madde Mustafa Kara çevirisiyle o sıralar Mustafa Kutlu'nun yazı işleri müdürlüğünü yürüttüğü *Fikir ve Sanatta Hareket* dergisinde yayımlanmıştır.

Beşir Ayvazoğlu'nun da "*Kuşeyri Risalesi'nin Taarruf'un ve Rene Guénon'un kitaplarının neşredildiği günlerde Kutlu'nun Yoksulluk İçimizde'yle karşımıza çıkması bir tesadüf değil*"⁶⁰³ sözlerine ilave olarak bu eserlere Hikem-i Atâiyye'yi de eklemek yerinde olur. Kutlu, 1980 yılında yayımlanan bu çevirinin bazı maddelerini hemen hemen aynı şekilde Levha II'ye yerleştirmiştir:

"Varlığını bilinmezlik (humûl) toprağına göm! Çünkü gömülmeyen şey bitip nâbit olmaz." (*Hikem-i Atâiyye, madde 11*)⁶⁰⁴

"Varlığını bilinmezlik toprağına göm. Gömülmeyen şey nâbit olmaz." (Levha-II)

⁶⁰² Kutlu, *Yoksulluk İçimizde*, s.17.

⁶⁰³ Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s.77.

⁶⁰⁴ Ataullah İskenderî, *Tasavvufî Hikmetler (Hikem-i Atâiyye)*, Haz. Mustafa Kara, İstanbul, Dergah Yay., 1990, s.86.

Eserde yer alan Levha VI'da ise Ebu Nuaym'ın Hilve adlı eserinden bir kısma yer almaktadır. Kıssa'da Ebu Talha'nın Rûmeysa ile evlenmek için Müslüman olması hadisesi anlatılır.

Aynı hikâyede Eşrefoğlu Rûmî'nin meşhur "Aşk" şiiri Levha-IV'e yerleştirilmiştir. Adı geçen şiir, tasavvufi bir şiirdir ve gerçek aşka ulaşmak "*cihanı hiçe satmak, vücudu fâni etmek*" gibi esaslara bağlanmıştır.

Sır'da genç müridin tekkeyi şehre taşıdıkları gün rüyasında kendisini Muaviye olarak görür. Hz.Ebûzer-i Gıfârî kendisine "*Bu sarayihalkın parasıyla yaptırıyorsan; bil ki bu bir zulümdür..Yok kendi paran ile yaptırıyorsan bil ki bu dabir israftır.*"⁶⁰⁵ Der. Efendi, ter içinde uyanır. Okuyup üfürdükten, yaradana sığınıp, Hz.Peygamber'den şefaath, efendisinden himmet dileyip yeniden uyur. Efendisi "âlem-i mânada" kendisine şöyle buyurur:

*"Hz.Ebûzer-i Gıfârî haklıdır, amma ben de haklıyım. Köyde eskinin insanına eski usul üzere hizmet etmek kolay; zor olan fitnenin fink attığı bu şehir yerlerinin insanlarına mürşid olabilmektir."*⁶⁰⁶

Genç mürşidin bu zorlu imtihanında ona yol gösteren âlem-i manada efendisi olur.

Mustafa Kutlu, mutasavvıflara gönderme yaptığı diğer bir hikâyede de *Ya Tahammül Ya Sefer*'dir. İlhan'ın sevdiği kızın babasının karşısında *dünyada paradan daha önemli şeyler* var derken kendini yerli film kahramanlarına benzetmesi ve Şeyh Küşteri'ye sözü getirmesi boşuna değildir.⁶⁰⁷

"Kendimi yerli film kahramanlarına benzetiyorum. Demek hayatta paradan daha değerli şeyler var. Hayır. Yerli film kahramanları hiç de gülünç değil. Onlar da benim gibi durup dururken hayatta paradan daha değerli şeyler var diyorlar. Pek tabii hayal perdesinde. Şeyh Küşteri'den beri rumuz erbabına bunları aktarıp duruyorlar. Mum

⁶⁰⁵ Kutlu, **Sır**, s.18.

⁶⁰⁶ **A.e.**, s.19.

⁶⁰⁷ Kutlu, **Ya Tahammül Ya Sefer**, s.114.

ışığı ile efsunlanan, renkli, parlak, yer yer silikleşip saydamlaşan, uzuvları uzayıp kısalan, bir görünüp bir kaybolan hayatta.”

şeyh Küşteri, Kutlu'nun dünya algısını temellendiren tasavvuf düşüncesinin bir parçasıdır. Küşteri bir gün bu dünyevi âlem ve hayat nedir? Sorusuüzerine başındaki sarığı çözerek odanın bir köşesine bir perde kurar ve müridlerine dönerek: *“Bu perdenin dört köşesi: şeriat, tarikat, hakikat ve marifet köşeleridir. Ayrıca her köşeyi üçer parçaya bölerek on iki bölüm yaptığımızda bunlar da on iki imamdır”* der. Sonra perdenin arkasında bir meşale yakarak, elini perde ve meşale arasında tutar ve gölge yapar: *“İşte şu gördüğünüz perde dünyadır. Arkasında yanan meşale ise ruhtur. şu elimin gölgesi de cisimdir.”* der ve meşaleyi söndürür. Meşale yani ruh sönünce de cisim yani gölge kaybolur. Bunun üzerine: *“İşte hayat budur. Ruh sönerse cisim de yok olur. Yalnız baki kalan perdedir. Perde dünyadır. İşte insanlar bu perdede oynayan birer hayaldirler.”* diyerek tasavvuf felsefesini açıklar.

Beyhude Ömrüm'de Deli Derviş adındaki köylü, köyün hocası Emrullah Hoca'ya göre okur-yazar, mutasavvıf, hatta yarı ermiş bir zattır. Deli Derviş'in diğer özelliklerini Kutlu şöyle sıralar:

“Kış boyunca hastalanan çocukları ottan, kökten yaptığı ilaçlarla tedavi etmiş, kadınların gözünde evlilik postunu kapmıştı. Kerametse, işte keramet diyorlardı. Sabahlara kadar camiden çıkmaz, ibadet eder; gün boyu oturmaz, çalışır; yediden yetmiş herkesin önünde eğilirdi.”⁶⁰⁸

Deli Derviş, Kutlu'nun mutasavvıfa bakışını özetlemektedir. Keramet, her zaman tayyi mekân, tayyi zaman değildir. İnsanlara faydalı olmak, Yaratanın sunduğu topraktan şifa bulup dağıtmak da bir keramettir ona göre. Sır'daki şeyhe bakıldığında da onun gündüzleri tarlada çalışan, akşamları tekke işleriyle meşgul olan bir tarikat şeyhi olduğu görülür. Kutlu hikâyelerinde tasavvufa, tarikatlara ve mutasavvıflara dıştan değil içten bir bakışla yaklaşmakta ve bu zaviyeden kendi dünyasını oluşturan tasavvuf ve mürşidin resmini çizmektedir.

⁶⁰⁸ Kutlu, **Beyhude Ömrüm**, s.36.

Sır'da yer alan *Her Ne Var Âlemde* adlı küçük hikâyede Kutlu, Allah yolunda dünyadan vazgeçme imtihanını yaşamayı bir akademisyenin tasavvuf yoluna girmesi esnasında yaşadığı ikilem üzerinden vermektedir. Hikâyede şeyhe intisap etmek isteyen âlime verilen cevap şu şekilde anlatılır:

*“Bir tarihte, bir âlim zât, bir şeyhe intisab etmek istedi. Şeyh dahi o âlim zata şöyle dedi: ‘Sizde çok kitaplar olduğun duyduk. Kendinizde bir kaç parça eser yazmış imişsiniz. Doğru mudur? O âlim zat ‘beli’ deyince, şeyh bu defa şöyle buyurdu: ‘Önce kitaplarınızı suya atın, sonra buraya gelin’”*⁶⁰⁹

Tasavvufta izlenen yöntemlerden biri de müridin dünya malından uzaklaştırılmasıdır. Bunun çeşitli yolları vardır: Mürid ya malını fakirlere dağıtır, eşe dosta verir ya da gerçekten denize atar.

Hayatını kitaplarına, okumaya vermiş, Londra’da uzun bir tahsil hayatından sonra yaldızlı bir doktora kazanmış akademisyen tasavvuf yoluna girmek isteyince Efendi’den aldığı bu cevap karşısında ne yapacağını bilemez halde kendini, emeklerini, kariyerini sorgulamaya başlar. Bu sorgulamada Kutlu’nun Tanpınar’dan mısralar seçmesi de tesadüfen değildir. Akademisyenin zahir ile batın arasında arada kalmışlığı ile Tanpınar ‘ın Doğu ile Batı medeniyeti arasında arada kalmış kahramanları benzeşmektedir:

“Her şey yerli yerinde havuz başında servi

Bir dolap gıcırıyor uzaklarda durmadan

Eşya aksetmiş gibi tılsımlı bir uykudan

Sarmaşıklar ve böcek sesleri sarmış evi

Her şey yerli yerinde; masa, sürahi ve bardak

Sağolasın Tanpınar. Her şey yerli yerinde. Güzel. Lakin ben nerdeyim? Zamanın neresinde. Hangi sarmaşıklar sarıp sarmaladı beni? Böcek sesleri dediğin, gecenin eç

⁶⁰⁹ Kutlu, *Sır*, s. 44.

*vakitlerinde tıkr tıkr kitapları yiyip duran kitap kurtları mı? Ben miyim?.. Şimdi sen de kalkıp lütfen Efendi'den yana çıkma. Kitaplarıma kıyma. Zahir-batın ayırımına dalma. Kitaplar beni bir yerden aldı, bir yere getirdi. Burası muhakkak. Lakin nereye getirdi?*⁶¹⁰

Akademisyenin yaptığı muhasebeler sırasında Kutlu “*Kariyerim. Hep beraber gülümseyelim. Kaç para eder? Yazılanlar nereye gidiyor?*”⁶¹¹ derken dünyaya ait olan kariyerin, çalışıp çabalamanın, ünvanların gelip geçici şeyler olduğunu, asıl ilmin, gerçek mutluluğun nefse hoş gelen dünya nimetlerinden vazgeçmekle mümkün olabileceğini hissettirmektedir.

Bütün bu muhasebeler sonucunda akademisyen Kutlu’nun ifadesiyle “*kendiliğinde, yani verilmiş bir karar olarak değil, olacak bir işin, bir hadisenin olmasındaki sır olarak*”⁶¹² masaya yaklaşır ve üzerinde çalıştığı on üç sahifesi daktiloya çekilmiş makalesini alıp sağ elinin olanca gücü ile denize fırlatır:

*“Efendi’nin dediğini yaptı. Şimdi her neyse kendini gelip bulacak olan veya her neyse kendinin gidip bulacağı olan. Onu gidip bulmalı...”*⁶¹³

Kutlu’nun bu hikâyede temellendirdiği bu düşünce tasavvuf akidesinde velilere verilen önemi göstermektedir. Velilik, tasavvufta özel bir makamdır. Bu makama ulaşan insan apayrı bir kimliğe, yetkiye ve sevgiye sahiptir. Bu yüzden veli Allah’ın varlığını ispat etmede ve ilâhi emirlerin hakikatini anlamada insanlar için büyük delildir. Onların insana uzanan elleri sayesinde irşat ve feyz yayılır, niceleri tevbe eder, hidayet bulur.⁶¹⁴

Bu biat şekli çeşitli şekillerde gerçekleşir. Bazen de hikâyede olduğu gibi dünya malından sıyrılmayı simgeleyecek şekilde kitaplarını suya atarak olur. Tasavvufta kitaplarını suya atma hadisesi Mevlana ile Şems arasında da yaşanmıştır. Daha evvelden tarikatlığı, şeyhliği, dervişliği benimsemeyen Mevlana Şems’in bir gün onun bütün

⁶¹⁰ A.e., 50-51.

⁶¹¹ A.e., 51.

⁶¹² A.e., 54.

⁶¹³ A.e., 55.

⁶¹⁴ Dilaver Selvi, *Kaynaklarıyla Tasavvuf*, 8. bs., İstanbul, Semerkand Yay., 2010, s.225-228.

kitaplarını suya atmasıyla irşad olur.⁶¹⁵ Mevlana'nın Şems'in kitaplar hakkındaki sorusuna “*Kîl u kâl*” olarak cevaplandığı bu anektot “*Her ne var Âlemde*” öyküsünün hem başlığı, hem de anlatısı ile ilgili düğümü çözmektedir. Sufilik yolunda adım atan akademisyen için kitapları yani zahiri ilmi önünde bir engeldir. Gerçek bir sufi olmak bu engeli ortadan kaldırmakla mümkün olacaktır. Fuzuli'nin *Aşk imiş her ne var âlemde/ İlm bir kîl u kâl imiş ancak* beytindeki dünya algısı Kutlu'nun hikâyesinde bu şekilde şerh edilmektedir.

Kutlu'nun hikâyelerini oluştururken, başlıklarından itibaren altta yürüyen temel bazı izlekler bulunmaktadır. Bu izlekler Kutlu'nun dünya algısını şekillendiren inanç sistemine ait kaynaklardır. *Aramakla Bulunmaz* hikâyesi de başlığından itibaren okuru Beyazıt Bestami'nin hayatına, onun yaşam algısına götürür.

Öykü iki kahramanın arasında geçen bir söyleşi, röportaj şeklinde ilerlemektedir. Bunlardan biri anlatıda isminin de zikredildiği üzere Mustafa Kutlu'nun kendisidir. Diğeri ise gençlik yıllarında içki, kumar, eğlence hayatına karışmış daha sonra Hoca Ragıp denilen bir yakını vesilesiyle Efendi ile tanıştırılmış biridir. Kahramanın Efendi'den önceki ve sonraki hayatı birbirinden tamamen farklıdır. Onun hayatının dönüm noktası olan Efendi'ye götürülme bahsi şu şekilde geçmektedir:

*“Ben o geceyi hayal meyal hatırlıyorum. Sarhoş kafa. Efendi'nin büyüklüğüne bak sen ki, beni o halde kabul etti ve benimle bilhassa meşgul oldu... Evladım dedi, içme artık...Bak çoluk çuğun da perişan olmuş, niyet et, Cenab-ı Hakk'a sığın, niyet et...”*⁶¹⁶

Kahramanın niyet etmesi onu daha önce işlediği günahlardan alıkoymaya başlar. Sonrasında Efendiye bağlanır. Kişinin günahlarından tevbe edip Hakk yoluna dönmesi onun her yönden nasibini açar. Nitekim kahramana da böyle olmuştur. Efendi'nin elini tutan kahramanın her yandan nasibi açılmıştır:

“-Söylenmesi ayıp üçkız çocuğu peş peşe gelmişti. Anadolu işi bilirsiniz, oğlan olmayınca suratlar asılıyor. Bu da ayrı bir dert idi. Şükür Allah'a bir oğlan verdi. .. E, elde yok

⁶¹⁵ (Çevrimiçi) http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1195, 20 Mayıs 2013.

⁶¹⁶ Kutlu, *Sır*, s.63.

avuçta yok, nâna muhtaç hale gelmişiz, işler birden açıldı. Yani nasıl söylesem. Tuttuğum altın oluyor, diyeyim anla. Para oluk gibi akmaya başladı.”⁶¹⁷

Mustafa Kutlu tasavvufu çok iyi bilen, onu kavrayıp yerli yerinde kullanan, hayata bu zaviyeden bakan bir sanatçıdır. Bunu hikâyelerinde işlerken onları asıl amacı yapmamış, modernizmle beraber dünyaya dalan insana öze dönüş, hakikate ulaşma çağrısı olarak ortak amaca hizmet eden bir araç vazifesi yüklemiştir. Bu araçlar kimi zaman metaforlar, kavramlar, kimi zaman da çeşitli vesilelerle karşımıza çıkan mutasavvıflar olmuştur.

3.5. Tarikatlar ve Tekkeler

Tarikat ve tekke hayatı Mustafa Kutlu'nun özellikle tasavvufi temalı hikâyelerinde karşımıza çıkar. Özellikle *Sır*'da bir sorunsal olarak işlenen tekke yaşantısını düzenleyen tarikat Melâmilik'ten yola çıkarak oluşan Bayramîlik tarikatidir. Çalışmanın son başlığı olan bu bölümde söz konusu tarikatların hikâyelerde ne şekilde geçtiği tespit edildikten sonra Kutlu'nun özellikle bu tarikatları almasının onun tasavvufa ve tarikat olgusuna bakışı ile ilgisinin olup olmadığı belirlenecektir.

Kutlu, *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*'nda Sahaflar Çarşısı'nın adında ardında bir nevi bitpazarını andıran hurdacılarla dolu olan bir sokağın ortasındaki Neyzenler Kahvesi'ni tasvir ettiği bölümde “Galip Baba” adında bir neyzenden söz eder:

“Galip Baba, namı diğer Neyzen Bektaşî, Melami ve Mevlevî'dir. Kafada yaz kış takılı bir takke...Beyazıt Camii'ne namaza gittiği ve her namaz sonunda kendi başına bir köşeye çekilip uzun uzun zikrettiği zamanlar hariç bütün gününü bu kahvede geçirir.”⁶¹⁸

⁶¹⁷ A.e., s.67.

⁶¹⁸ Kutlu, *Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı*, s.123.

Sır'da tarikat ve tekke yaşantısı hem zihni hem de pratik boyutta anlatılır. Genç derviş dergahın başına geçtikten sonra hizmette bir “gayret”, canlanmanın vukubulması şu cümlelerle geçer:

“Gerçi bizim bağımız, bahçemiz, tarlamız tumbumuz fazla sayılmazdı ama, Kadir Mevlam çoluk çocuğumuzu fazla vermişti. Efendim gibi mücerret bekar olmadığımızdan bir hanemizi bekler olup, rençberliğe devam ile bir de tekke hizmetini üzerimize aldık ya; gelenin gidenin haddi hesabı tutulmaz oldu.”⁶¹⁹

Bu sözlerle mürşidin tarikat anlayışının da dairesi çizilmeye başlar. Bunun akabinde bir de Hacı Bayram'dan dörtlük okunur:

“Nagehan ol şara vardım / Ol şarı yapılır gördüm

Ben dahi bile yapıldım / Taş u toprak arasında”⁶²⁰

Yani “Ansızın şehre geldim (erenler meclisine) ve şehri yapılır gördüm. O hizmette hamdım piştim kemale erdim”. Kutlu, meseleyi dallandırmadan,iki kelimelik cümlelerle anlatıyor, “Gayrete geldik” dedirtip Hacı Bayram'dan bir dörtlük söylettirmesi mürşidin intisabının Bayramilik olduğunu göstermektedir.

Mürşidin intisabının Bayramilik tarikatı olduğu Hacı Bayram Veli'den okuduğu bir dörtlükten ve hikâyede bahsi geçen dergâhın faaliyetlerine bakıldığında Melamilik yolunda gittiği görülmektedir. Melamilik ile ilgili en kapsamlı çalışma Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılmıştır. Gölpınarlı; Melâmilerin diğer tarikatlaerde olduğu gibi çile, riyazat gibi dünyayı terk etme anlayışında olmadıklarını, bilakis bütün Melami şeyhlerinin şeyhülislamlıktan terziliğe kadar çeşitli meslek erbabından olduklarını belirtir. Bu meyanda Melamiliğin bir tarikat olarak addedilmediği, aksine bir neşve hâli olarak bütün tarikatların özünde var olduğunu da açıklar. Bu yolda, herkesin, bir iş, bir güç sahibi olması şarttır. Herkes elinin emeğiyle, alnının teriyle yaşayacak,

⁶¹⁹ Kutlu, *Sır*, s.10.

⁶²⁰ Kutlu, *Sır*, s.12.

kimse, kimseye eğilmeyecek, kimse, kimsenin sırtından geçinmeyecek, kesesine ortak olmayacaktır. Vakıf malıyla değil, el emeğiyle yaşanacaktır.⁶²¹

Bu bilgilerden yola çıkarak *Sır*'da genç müşhidin hem meslek, he de meşrep hüviyetiyle geleneğe bağlandığı tespit edilebilir.

Melâmi şeyhleri tekke, dergah kurumlaşmasından ziyade esnaf, çiftçi, köylü içinde teşkilatlanmışlardır. *Sır*'da da buna işaret edilmektedir. Kutlu'nun tasavvuf algısında dünyadan tamamen el etek çekmek yoktur. Hikaye bu algıyı destekleyen sözler müşhidin ağzından şöyle nakledilmektedir:

“Bu kavl üzerine uzak dağ köylerinden yüzleri güneş çalığı dağ gibi ihvan duyup gelerek ve ova köylerinden dahi nice insanlar gelerek, bizimle birlik sırtı ile taş taşıyıp ayağı ile çamur çiğneyerek işe koyuldu. Hanemizin kıyıcığına bir mütevazi, tekke ile bir misafirhane inşa ettik. Rabbim utandırmadı. Bu vesile ile gelenin gidenin hizmetini görür olduk; elin yüzün yuyup, karnın doyurur olduk, kul eksiksiz olmaz deyip ne gücümüz var ise ortaya döküp yerleri hasır ile döşedik. Efendimizin himmeti ile bu işler tamam olup biz dahi zikrullahı devam ettik.”⁶²²

Nitekim müşhidin de dergâhın tamamlanması esnasında zikre devam ettiğini *“Efendimizin himmeti ile bu işler tamam olup biz dahi zikrullahı devam ettik”⁶²³* sözlerinden anlaşılmaktadır

Kutlu, söyleşisinde tarikatlara bakış açısını verirken onu en çok etkileyenin Şeyh Nakşibendî ve tarikatı olduğunu belirtirken, hikâyeleriyle de örtüşen bir düşünce olarak bunun nedenini gündüzleri çalışıp kazanan, iyi yiyen, geceleri ibadetle meşgul olan bir yol tuttıkları şeklinde açıklar. Kutlu, tasavvufu ve onu yaşamanın yolu olan tarikatları dünyadan el etek çekip zühd hayatı yaşamak şeklinde yorumlamaz.⁶²⁴

Tasavvufun zemin bulduğu, ilerlediği düşünce sistemi olan tarikatlar ve onların toplanma, ibadet mekânı olan tekkeler Kutlu'nun hikâyelerinde sıkça yer almaktadır.

⁶²¹ Abdülbâkî Gölpinarlı, **Melâmîlik ve Melâmîler**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931

⁶²² Kutlu, **Sır**, s.12

⁶²³ **A.e.**

⁶²⁴ Yazarla yapılan söyleşinin ayrıntıları “ek”tedir.

Sır'da Kutlu'nun dünya algısını besleyen tasavvuf inancı ve bu inancın filizlenip boy verdiği tekke yaşantısını sosyal bir çözümüş çerçevesinde vermektedir. “*Dışımızda olup bitenlerden çok içimizde olup bitenlerin önemli olduğuna kaniim.*” diyen Kutlu'nun çalışmaları da bu düşüncesine paralellik arz etmektedir. Zihin dünyasının hamurunu mayalayan İslam dini ve tasavvufi düşünce hasebince Kutlu, hikâyelerinde bu inancın filizlendiğı, boy verdiği sosyal hayatın düzenlendiğı mekânlar olan cami ve tekkelere ayrı bir önem verir. Bu mekânlar insanın fitratına dönüşün sembolüdür. Osmanlı medeniyetinin doğmasında ve kökleşmesinde camilerin yanında özellikle tasavvuf kültürünün hâkimiyetini kazandığı tekke ve dergâhların önemi yadsınamaz. O dönemlerde sadece dini vazifeleri değil bütün bir eğitim hayatını içine alan bir fonksiyona sahip olan dergâhlar, Kutlu'nun hikâyelerinde modern hayatın doğurduğu çözümüşten nasibini alır. *Sır*'da tekkelerin işlevi, siyasi ve ekonomik emellere ait olması bir sorunsal olarak işlernirken, *Huzursuz Bacak*'ta yurt dışından memlekete dönen kahramanın İstanbul'un sevimsiz caddelerini, teknolojiyle, gürültüyle yıkanmış semtlerini gezerken, sosyal işlevi kalmasa bile onun içinin açılmasına, genişlemesine vesile olan, ona medeniyetini, özünü, fitratını hatırlatan bir mekân görünümüne bürünür.

SONUÇ

“Hikâye” bir edebi tür olarak edebiyatımıza girdiği zamandan bu yana müstakil bir formdan ziyade roman ile birlikte anılan, romanın alt türü muamelesi görme gibi bir talihsizliğe sahip olmuştur. Bu durumun oluşmasında edebiyatçıların da rolü büyüktür. Edebiyatçılar hikâye yazmayı roman yazmak için bir basamak olarak görmüşler, ilk fırsatta roman yazıp hikâyeyi geri plana atmışlardır. Mustafa Kutlu, yönünü hikâyecilikte sabitleyen ender yazarlarımızdandır. O, hikâyenin bütün tekniklerinden faydalanmış, uzun hikâye gibi romana kaymaya çok müsait bir zeminde bile bu duruşundan vazgeçmemiştir.

Mustafa Kutlu, hikâye yazarken dil, üslub ve biçim ve temayı bütünleştirmiştir. Bunu yaparken dünya algısını her türlü ideolojik saptamalardan sıyrılarak toplum ve insan ekseninde hikâyelerine yansıtmıştır. O, sadece Türkiye’de özellikle 1950’lerden sonra başlayan toplumsal değişime bir projektör tutmakla yetinmemiş, toplumun mirasçısı olan geleneksel değerlere, inancına, yaşayışına sahip çıkması yönünde direk ya da dolaylı yoldan göndermelerde bulunmuştur. Bunları yaparken de beslendiği bazı kaynaklar olduğu muhakkaktır.

Kutlu’nun dünya algısını belirlemede tezini ortaya koymak için beslendiği en önemli kaynaklardan biri, modernizm ve buna bağlı gelişen kapitalist ve seküler hayat tarzıdır. İslam düşüncesinde dünya ile öte dünya arasında bir ayrım yoktur. Ahiret bu dünyanın devamı, hatta daha da güzeli niteliğindedir. Çünkü orada Allah’la buluşma söz konusudur. Modernizm, dünya ile Tanrı’yı birbirinden ayırmıştır. Bu düşünce sistemi Müslümanların da manevi niteliklerini dejenere etmiş, onları mensup oldukları bağlardan koparmıştır. İşte bu kopuşu Kutlu, hikâyelerinde çeşitli sosyo-kültürel temalarla işlemektedir. Bu temalar; *Yokuşa Akan Sular*’da köyden kente göç sonucunda değişen insan, *Yoksulluk İçimizde*’de eşya-insan ilişkisi, *Ya Tahammül Ya Sefer*’de mensubiyet bağının kopması, *Bu Böyledir*’de dünya algısı, *Sır*’da tasavvuf, *Tufandan*

Önce’de siyaset, *Uzun Hikâye*’de mekân ve aidiyet, *Chef*’te konformizm vb. şekilde tezahür eder.

Kutlu’nun hikâyelerinin en derininde ve temelinde yatan kaynak Kuran-ı Kerim ve hadislerdir. Mustafa Kutlu hemen bütün eserlerini Kuran ve hadis düsturuna dayandırarak bina etmiş, dünya hayatını bu bağlamda ele almıştır. Onun hikâyelerinde ‘dünya’ En’am Suresinin 32. ayetindeki *“Dünya hayatı sadece oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. Allah’ın azabından korunmak için elbette ahiret yurdu daha iyidir. Düşünmüyor musunuz?”* şeklinde tezahür etmektedir. Bununla beraber hikâyelerinde dünyaya boş vermişlik de yoktur. Olay örgüsünde, şahıs tasavvurlarında, meslek gruplarında dünya içinde olma; fakat dünyanın tuzaklarına yakalanmama sorunsalı işlenmektedir.

Kutlu’nun dünya algısında beslendiği diğer güçlü kaynak tasavvuftur. Fakat tasavvuf algısı dünyadan el etek çekmek şeklinde değildir. Tasavvuftaki dünyaya eksik bakmak, dünya ile ilgili meşguliyetlerini kalbinden çıkarmak ilkelerini hikâyelerin derin kurgusuna yerleştirmekle beraber din ile dünya ilişkisini de göz önünde tutar. Gazali’nin dediği gibi İnsanlara yaratanını, nereden gelip nereye gideceklerini unutturan dünya meşgaleleri Kutlu’nun hikâyelerinde dikkati yoğunlaştırdığı temel ilkedir. Çünkü ona göre insanı yaratanından uzaklaştıran, özüne ve çevresine yabancılaştıran, hakikat yolunu tıkayan bu dünya algısıdır.

Bunların yanında Mustafa Kutlu’nun hikâyelerini oluşturan dünya algısını besleyen “insan” ve insanın fitratı gibi kavramlar, çıkış noktası İslam dinine dayanan her insanın dünyaya İslam fitratı üzere gelmesi meselesi hikâyelerin nirengi noktasıdır. Kutlu’nun kahramanları dünya içinde olduklarından fitrata mugayir davrandıkları gibi fitratı takip de edebilirler. Bazen de ilkin yanlış yola saptıktan sonra tekrar fitratın hakikat çemberine dâhil olurlar. Ne kadar sapma içerisinde olursa olsun yaratılıştan/fitrattan kopma göstermezler.

Sonuç olarak Mustafa Kutlu, hikâyelerinde Şark hikâyeciliğinden gelen kıssadan hisse çıkarma, az sözle çok şey anlatma yoluna gitmiş, bunda da oldukça başarılı olmuştur. Hikâyelerini yazarken İslami endişelerle hareket ettiğini söyleyen

yazarın bütün sonlarında hissedilen kuşatıcı tema bu dünyanın gelip geçiciliği ve insanın fanilik duygusudur. Mustafa Kutlu'nun dünya algısının özeti budur.

KAYNAKÇA

A. MUSTAFA KUTLU'NUN ESERLERİ

- KUTLU, M.: 2011 **Tahir Sami Bey'in Özel Hayatı**, 5. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: **Gönül İşi**, Dergâh Yay. 48, Türk Edebiyatı Hikâye Dizisi 3, Yayın Tarihi Yok.
- KUTLU, M.: **Ortakdaki Adam**, Dergâh Yay. 48, Türk Edebiyatı Hikâye Dizisi 3, Yayın Tarihi Yok.
- KUTLU, M.: 1991 **Bu Böyledir**, 2. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2005 **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Sır Yay.
- KUTLU, M.: 2006 **Tufandan Önce**, 6. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2010 **Arkakapak Yazıları**, 5. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2010 **Rüzgarlı Pazar**, 8. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2010 **Zafer Yahut Hiç**, 4. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Chef**, 6. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Hayat Güzeldir**, 1. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Huzursuz Bacak**, 7. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Hüzün ve Tesadüf**, 8. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Kapıları Açmak**, 8. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Ya Tahammül Ya Sefer**, 13. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2011 **Yokuşa Akan Sular**, 10. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Akasya ve Mandolin**, 6. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Anadolu Yakası**, 1. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Beyhude Ömrüm**, 18. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Mavi Kuş**, 18. bs., Dergâh Yay.

- KUTLU, M.: 2012 **Menekşeli Mektup**, 9. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Sır**, 10. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Uzun Hikâye**, 29. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2012 **Yoksulluk İçimizde**, 13. bs., Dergâh Yay.
- KUTLU, M.: 2013 “Ahlak Olmadan Asla”, **Yeni Şafak**, 15 Mayıs.
- KUTLU, M.: 2013 “Çocuk ve Toprak”, (Çevrimiçi)
<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/MustafaKutlu/cocuk-ve-toprak/34631>, 08 Nisan 2013.

B. MUSTAFA KUTLU İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

- AKAY, H.: 2009 “Mustafa Kutlu’nun “Eşik” Adlı Hikâyesini Yeniden Okumak”, **Turkish Studies**, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 4(8), Fall.
- AKTAŞ, Ş.: 1984 “Hikâyeciliğimizde Yeni Bir Tarz: Yoksulluk İçimizde”, **Türk Edebiyatı**, S. 24, Şubat.
- ALVER, K.: 2001 “Ya Tahammül Ya Sefer’: Kırılğan Fay Üzerinde Zor Tercih”, **Mustafa Kutlu Kitabı**, İstanbul, Nehir Yay.
- ANAR, T.: 2012 “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Ezan Sesinin İşlevleri”, **Aynanın Sırrı Sempozyum Bildirileri**, Haziran.
- ANDI, F.: 2012 “Red Cephesinin Neferleri: Mustafa Kutlu’da Modernleşmeye Direnişin Kahramanları”, **Aynanın Sırrı Mustafa Kutlu Sempozyumu Bildirileri**, Haziran.
- ANDI, F.: 2012 “Türk Edebiyatında Postmodern Eğilimler”, **Yüksek Lisans Ders Notları**, FSMV Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AYVAZOĞLU, B.: 1982 “Yoksulluk İçimizde”, **Eğitim ve Kültür**, S.13, Ocak.
- BARBAROSOĞLU, F.K.: **Mustafa Kutlu ile Tenkit Üzerine**, Türk Edebiyatı, Haziran 1992.
- COŞKUN, S.: 2010 “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Temel İzlek Olarak Köy-Kent Meselesi”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol. 5(2), Spring 2010.
- ÇETİN, M.: 1981 “Yoksulluk İçimizde Üstüne Mustafa Kutlu İle Bir Konuşma”, **Yönelişler**, S.3, Haziran.

- DURSUN, D.: 2007 “Mustafa Kutlu’nun Tufandan Önce’inde Siyasetin Gerçekliği”, **Muhafazakar Düşünce/Edebiyat**. Y.4, S.13-14, Yaz-Güz.
- FAYDA, M.: 1996 “Asr-ı Saadet Döneminde Gelenek ve Yenileşme”, İslâm, Gelenek ve Yenileşme, **I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmî Toplantısı**, Nisan.
- GARİPER, C.: 2012 “Mustafa Kutlu’nun Sır Hikâyesinde Yabancılaşma, Yalnızlaşma, İnsanın Yitimi ve Süreksizlik, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran.
- GENCER, B.: 1988-89 “Mustafa Kutlu İle Hikâye Geleneğimiz Üzerine”, **İslami Kültür Sanata ve Edebiyat**, Kasım/Aralık/Ocak.
- GÜNEYCELİ, N.: 1980 “Yokuşa Akan Sular Üzerine Mustafa Kutlu ile Bir Konuşma”, **Hareket**, Haziran-Temmuz.
- HAZER, G.: 2006 “Anlatım Tekniği Açısından Bir Mustafa Kutlu Hikâyesi: Oyun Bozan”, **Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi**. C.8, S.1.
- KARATAŞ, T.: 2012 “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerindeki Kısa İleti” **Aynanın Sırrı Sempozyum Bildirileri**, Haziran.
- KESKİN, F.: 2012 “Mustafa Kutlu’da Gelenek ve Yenilik”, **Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi**, S. 2(1).
- LEKESİZ, Ö.: 2000 “Mustafa Kutlu”, **Yeni Türk Edebiyatında Öykü**, 1. bs., Cilt. 4, İstanbul, Kaknüs Yay.
- NARLI, M.: 2012 “Yerliliğin İmkânsızlığı ya da Taşraların Hikâyesini Yazmak”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran.
- SAMSAKÇI, M.: 2012 “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Bir Dejenereasyon Alanı Olarak Siyaset ve Siyasiler”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran.
- SEMPOZYUMU; 2012 **Aynanın Sırrı**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran.

- SEZGİN, O.: 1996 “Geleneğin Baş Düşmanı Statikleşmesidir”, İslâm, Gelenek ve Yenileşme, **I. Uluslararası Kutlu Doğum İlmî Toplantısı**, Nisan.
- SÜRGİT, B.: 2012 “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerine Temel İzleklerinden Biri Olarak Arada Kalmışlık”, **Aynanın Sırrı Sempozyum Bildirileri**, Haziran.
- TEKİN, M.: 2012 “Mustafa Kutlu’nun Bir Karakter Tasarımı: Tahir Sami Bey”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran.
- TONGA, N.: 2005 **Hikâyeciliğimizde Manevi Zenginlik Mustafa Kutlu ve Yoksulluk İçimizde**, 1. bs., Ankara, Akçağ Yay.
- TONGA, N.: 2010 “Ortadaki Adam’dan Tahir Sami Bey’in Özel Hayatı’na Mustafa Kutlu Hikâyeciliğinin Kronolojik Tahlili”, **Fayrap**, S.25, Mart.
- TOSUN, N.: 2004 **Türk Öykücülüğünde Mustafa Kutlu**, 1. bs., Dergâh Yay.
- TUĞLUK, A.: 2010 “Mustafa Kutlu’nun Mavi Kuş’unda Mekânın Poetiği”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.28, Konya.
- TUNALI, Y.: 1981 “Yoksulluk İçimizde”, **Töre**, S.119, Nisan.
- YALSIZUÇANLAR, S.: 2012 “Sırr’ın Sırları”, **Aynanın Sırrı Sempozyum Bildirileri**, S. 109, Haziran.
- YAZARSIZ: 2012 “Sırrın Sırları”, **Aynanın Sırrı: Mustafa Kutlu Sempozyum Bildirileri**, Küçükçekmece Belediyesi, Haziran.
- YETİŞ, K.: 2008 “Türk Hikâyeciliği ve 1980 Sonrası”, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi, **80 Sonrası Türk Hikâyesi Sempozyumu**, 19-20 Ekim 2007, Ümraniye Belediyesi.
- YILDIRIM, E.: 2007 **Mustafa Kutlu Hikâyeciliği Varoluş, Yabancılaşma, Hakikat**, 1. bs., Ankara, Ebabil Yay.
- YILDIZ, A.: 2008 “Mustafa Kutlu’nun Hikâyelerinde Tasavvuf”, Hikâyenin Bugünü Bugünün Hikâyesi, **80 Sonrası**

Türk Hikâyesi Sempozyumu, 19-20 Ekim 2007,
Ümraniye Belediyesi.

C. KİTAPLAR, ANSİKLOPEDİLER, MAKALELER, TEZLER

- AKAY, H.: 2005 **İslami Terimler Sözlüğü**, 3. bs., İstanbul, İşaret Yay.
- ARSLAN, B.: 2009 “Cumhuriyet Dönemi Roman Kahramanlarında Kültürel Bocalama”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- GÖLPINARLI, A.: 1931 **Melâmîlik ve Melâmîler**, İstanbul, Devlet Matb.
- BAYTAN, E.: 1987 **Kur’an-ı Kerim ve Yüce Me’al-i Âlîsi**, İstanbul, Baytan Kitabevi.
- YAZIR, E.H.: 2006 **Hak Dini Kur’an Dili**, Sadeleştiren: Rauf Pehlivan, İstanbul, Motif Yay.
- ARİSTOTALES: 1998 **Poetika**, Çev. İsmail Tunalı, 7. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- ARMAĞAN, M.: 2012 **Gelenekten ve Modernlik Arasında**, 3. bs., İstanbul, Timaş Yay.
- ARSLAN, A.: 2012 **Modern Dünyada Müslümanlar**, 6. bs., İstanbul, İletişim Yay.
- ARSLAN, H.: 2007 **Epistemik Cemaat**, İstanbul, Paradigma Yay.
- AYVAZOĞLU, B.: 1992 **Aşk Estetiği İslam Sanatları Estetiği Üzerine Bir Deneme**, 2. bs., İstanbul, Ötüken Yay.
- BACHELARD, G.: 1996 **Mekânın Poetikası**, Çev. Aykut Derman, İstanbul, Kesit Yay.
- BAYKARA, T.: 1992 **Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar**, İzmir, Akademi Kitabevi.

- BERK, S.: 2006 **Zamanı Aşan Taşlar**, İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi Yay., No.8, İstanbul.
- BERMAN, M.: 2012 **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, 15. bs., İstanbul, İletişim Yay.
- BERNARD, L.: 1998 **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, 7. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BOĞOS, Z., 1982 **Humanizm (İnsancılık) Düşünsel İşlem ve Tarihsel Kökenleri**, İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri..
- BUHARİ, M.: **Müttefekün Aleyh Hadisler**, Çev. Abdullah Feyzi Kocaer, İstanbul, Yeni Şafak Kültür Armağanı, Hüner Yay., Yayın Tarihi Yok.
- CANSEVER, T.: 1999 "Osmanlı Evi", **Osmanlı Kültür Sanat**, Ed. Güler Eren, C.10, Yeni Türkiye Yay., Ankara.
- CEVİZCİ, A.: 2005 **Paradigma Felsefe Sözlüğü**, İstanbul, Paradigma Yay.
- ÇETİŞLİ, İ.: 2003 **Edebî Akımlar**, 4.bs., Ankara, Akçağ Yay.
- ÇİFT, S.: 2009 "Bektâşi Geleneğinde Vahdet-i Vücut ve İbnü'l Arabî", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, İbnü'l Arabî Özel Sayısı, S.23.
- ÇİĞDEM, A.: 1997 **Bir İmkan Olarak Modernite**, İstanbul, İletişim Yay.
- DAŞÇIOĞLU, Y ve O. Taş, 2009 "Batı Tarzı Türk Hikâyesinin Doğuşu ve Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ana Temalar", **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, S.4 (1-I), Winter 2009.
- DAYI, H.: 2012 **İslam Medeniyetinin Küreselliği**, 1. bs., İstanbul, Akis Kitap.
- DEMİR, Ö ve M. Acar: 1992 **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, İstanbul, Ağaç Yay.
- EATON, G.: 2000 **Kalenin Kralı Modern Dünyada İnsanın Tercih ve Sorumluluğu**, Çev. Birol Çetinkaya, İstanbul, İz Yay.
- ES-SABÛNÎ, N.: 1978 **Maturudiye Ahlakı**, Çev. Bekir Topaloğlu, İstanbul, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.

- GAZÂLÎ, İ.: 2011 **Hak Yolunun Esasları**, Çev. Dilaver Selvi, 8. bs., İstanbul, Semerkand Yay.
- GEYLÂNÎ, A.: 2001 **Fütûhu'l Gayb**, Çev. Abdülkadir Ayçiçek, 1. bs., İstanbul, Alperen Yay.
- GİDDENS, A.: 2010. **Modernite ve Bireysel Kimlik**, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say Yay.
- HŞAGGSON, M.G.: 1993 **İslâmın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih**, Çev. Ercümet Karataş ve diğ., Cilt. III, İstanbul, İz Yay.
- İSKENDERÎ, A.: 1990 **Tasavvufi Hikmetler (Hikem-i Atâiyye)**, Haz. Mustafa Kara, İstanbul, Dergah Yay.
- İSLAM, K.A.: 2012 "Cumhuriyet Dönemi Türk Hikâyesi", **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, 7.bs., Ankara, Grafiker Yay.
- KAHRAMAN, Â.: 1998 "Hikâye", **İslam Ansiklopedisi**, C.17, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.
- KARA, M.: 1995 **Eşrefoğlu Rûmî**, Ankara, TDV Yay.
- KARAKOÇ, S.,:2005 **Düşünceler ve Kavramlar 1**, İstanbul, Diriliş ŞYay.
- KARAÖMERLİOĞLU, A.: 2006 **Orada Bir Köy Var Uzakta-Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem**, İstanbul, İletişim Yay.
- KIRAY, M.: 1998 **Kentleşme Yazıları**, İstanbul, Bağlam Yay.
- KIZILÇELİK, S.: 1992 **Sosyoloji Teorileri I**, Konya, Mimoza Yay.
- KONGAR, E.: 1985 **Toplumsal Değişme ve Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, 4. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KORKMAZ, R.: 2012 **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, 7. bs., Ankara, Grafiker Yay.
- MERİÇ, C.: 1974 **Ümrandan Uygarlığa**, İstanbul, Ötüken Yay.
- MERİÇ, C.: 1998 **Kırk Ambar: Rumuzu'l Edeb**, İstanbul, İletişim Yay.
- MERİÇ, C.: 2010 **Bu Ülke**, 35. bs., İstanbul, İletişim Yay.

- NASR, S.H.: 2010 **Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi**, Çev. Şehabettin Yalçın, 5. bs., İstanbul, İz Yay..
- ÖKTEN, S.: 1999 “Osmanlı Kentinde Estetik Üzerine Deneme”, **Osmanlı Kültür ve Sanat**, Ed. Güler Eren, C.10, Ankara.
- PULTAR, G.: 2007 **İslâm ve Modernite**, 1. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- SELVİ, D.: 2010 **Kaynaklarıyla Tasavvuf**, 8. bs., İstanbul, Semerkand Yay.
- TAYLOR, C.: 2011 **Modernliğin Sıkıntıları**, Çev. Uğur Canbilen, 2. bs., Ayrıntı Yay.
- TOPÇU, N.: 1998 **Kültür ve Medeniyet**, İstanbul, Dergâh Yay.
- TOPÇU, N.: 2008 **İslam ve İnsan**, 5. bs., Dergâh Yay.
- TOPÇU, N.: 2010 **Kültür ve Medeniyet**, Dergâh Yay.
- TOPÇU, N.: 2011 **İsyan Ahlâkı**, 6. bs., Dergâh Yay.
- TOPÇU, N.: 2012 **Ahlâk**, 3. bs., Dergâh Yay.
- TURİNAY, N.: 1996 **Geleneğin Dünyası Yeniliğin Ufukları**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yay.
- ULUDAĞ, İ.: 1991 **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yay.
- WELLEK, R. ve A. Warnen: 1983 **Edebiyat Biliminin Temelleri**, Çev. Ahmet Edip Uysal, 1. bs., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- YAVUZ, H.: 2001 **Özel Hayattan Küreselleşme’ye**, İstanbul, Boyut Yay.
- YAZARSIZ: 1993 **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, Ankara, Anı Yay..
- YAZARSIZ: 2001 **Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi**, C.II, 1.bs., YKY, İstanbul.

- EYÜBOĞLU, Z.İ.: 1972 “Türk Öykücülüğünün Kökeni”, **Yansıma**, Günümüz Türk Hikayesi Özel Sayısı, S.6, Haziran.
- İLERİ, S.: 1975 “Çağdaş Türk Öykücülüğümüze Kısa Bir Bakış, Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri”, **Türk Dili Dergisi**, Türk Öykücülüğü Özel Sayısı.
- KAYIKÇI, S.: 2005 “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Kadar Köye ve Köylüye Yönelik Olarak İzlenen Politikalar”, **Türk İdare Dergisi**, S. 448.
- LEKESİZ, Ö.: 1998 “Ana Hatlarıyla Cumhuriyet Dönemi Türk Öykücülüğü”, **Yeni Türkiye**, Cumhuriyet Özel Sayısı, C. IV, S. 23–24, Eylül-Aralık.
- MERT, N.: 2000 “Modern Öykünün Serüveni: 1940’tan Günümüze”, **Türk Öykücülüğü**, Özel Sayısı, Hece, Y.4, S.2, Ekim-Kasım.
- NARLI, M.: 2013 “Romanlar ve Taşralar Türk Romanında Taşra Algıları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Bilig**, Kış S.64.
- ÖGKE, A.: 2009 İbnü’l Arabî’nin Fusûsu’l Hikem’inde Ayna Metaforu”, **Tasavvuf | İlmî ve Akademik - Araştırma Dergisi**, İbnü’l-Arabî Özel Sayısı, S.23.
- ŞAHİN, K.: 2011 “Kültürel Yozlaşmaya Neden Olan Bir Unsur Olarak Televizyon”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, C.1, S.1.
- TUĞAÇ, A.vd.: 1970 **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor I**, Ankara, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yay.
- ÜNVER, S.: 1949 “Su Şırlıtısı Olmayan Ev Türk Evi mi Olur?”, **Şadırvan**, C.1, Nisan.
- YAVUZ, F.: 1980 “Köyden Şehre Göç ve Şehirleşme”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.35.

D. İNTERNET KAYNAKLARI

- AŞKAR, M.: 2013 “Osmanlı Devletinde Âlim Mutasavvıf Prototipi Olarak; İlk Şeyhülislam Molla Fenari ve Tasavvuf Anlayışı”, (Çevrimiçi), <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10064.pdf>, 21 Mayıs 2013.
- CANDAN, A.: 2013 “Seyr-i Sülûk Üzerine Notlar”, (Çevrimiçi), http://www.anadoluydinlanma.org/Yazilar/seyri_suluk.pdf, 20 Mayıs 2013.
- CEBECİOĞLU, E.: 2013 (Çevrimiçi), http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERİMLERİ_VE_DEYİMLERİ_SOZLUGU.pdf, 17 Mayıs 2013.
- DEVER, A.: 2013 “Bilginin Efendileri, Epistemik Cemaat”, (Çevrimiçi) <http://www.flisdergisi.com/sayi13/201-217.pdf>, 05 Nisan 2013.
- KEMİKLİ, B.: 2013 “Türk Tasavvuf Edebiyatında Risâle-i Devrân ve Semâ Türü ve Gaybî'nin Konuyla İlişkin Görüşleri”, (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/782/10067.pdf>, 20 Mayıs 2013.
- ÖZDEMİR, U.: 2013 “Türkiye’de Kadın Kıyafetinde Modernleşme Süreci ve Medyanın Etkisi”, (Çevrimiçi) <http://www.enfal.de/tes17.htm>, 27 Nisan 2013.
- TUNÇ, C.: 2013 “Tevbe Hakkında Bazı Meseleler”, (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9764.pdf>, 19 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ: 2012 (Çevrimiçi) <http://www.reyhaber.com/yazarlar/siyasete-nasil-baslamali.html>, 20 Kasım 2012.
- YAZARSIZ: 2013 (Çevrimiçi) http://dosyalar.semazen.net/e_kitap/TASAVVUF_TERİMLERİ_VE_DEYİMLERİ_SOZLUGU.pdf, 20 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ: 2013 (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr>, 20 Mayıs 2013.

- YAZARSIZ: 2013 (Çevrimiçi)
http://akademik.semazen.net/author_article_print.php?id=1195, 20 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ: 2013 (Çevrimiçi)
<http://www.diyamet.gov.tr/turkish/hutbe/vedahutbesi.asp>, 08 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ:2013 (Çevrimiçi)
<http://yenisafak.com.tr/arsiv/2001/ocak/03/mkutlu.html>, 19 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ: 2013 “İnsan Akli Zamani Anlayabilir mi?”, (Çevrimiçi)
http://www.derindusunce.org/img/derin_zaman.pdf, 13 Nisan 2013.
- YAZARSIZ: 2013 “İslama Giriş”, (Çevrimiçi),
http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dok/islama_giris.pdf, 19 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ: 2013 “İşçi Hareketi Değişimleri”, (Çevrimiçi),
<http://www.belgeler.com/blg/29q5/ii-hareketi-deimleri>, 10 Ocak 2013.
- YAZARSIZ: 2013 “Sanayi Devrimi ve Sonuçları”, (Çevrimiçi)
<http://www.belgeler.com/blg/6mx/sanayi-devrimi-ve-sonulari>, 10 Ocak 2013.
- YAZARSIZ: 2013 (Çevrimiçi)
<http://semerkanddergisi.com/varliklarin-ortak-dilizikir/>, 18 Mayıs 2013.
- YAZARSIZ: 2013 Çevrimiçi
http://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Kutlu, 04 Haziran 2013.

EKLER

“Mustafa Kutlu İle Hikâyeciliği ve Hikâyeleri Üzerine Hasbihâl”

Kadriye ALEV - Merve OKUYUCU

1 NİSAN 2013

Günümüz Türkiye’sinin genel panoramasını çizer misiniz?

Dünya değişiyor ve bu değişimi yakalamak dünyanın ve Türkiye’nin ne tarafa doğru gittiği konusunda fikir yürütmek öyle kolay değil. Mesela bir tarım toplumu olmuş olsaydık çok daha rahat konuşuyor olabilirdik. Bundan 50 sene evvele kadar tarım toplumuyduk. Ama Türkiye’nin yüzde 25’i köylerde yaşıyor, yüzde 25i şehre gelmiş fakat şehirleşememiş köylüdür. Bu Türkiye liberalleri için kötü bir şey ama bana göre çok iyi. Çünkü ben antiliberalim, antiteknolojiyim, ilerlemeye, refaha karşıyım. Bana bir gün sormuşlardı köylüleri ne yapmalıyız diye, ben de rahat bırakmalıyız demiştim. Köylülükten nefret etme modasını rahmetli Özal çıkardı. O zaten Türkiye’yi küresel dünyaya, küresel kapitalizm katarına son vagonu atmaya çalıştı ve attı ve bununla da övünüyorlar Türkiye’de, bugünkü iktidar da dahil. Bunun çok iyi bir şey olduğunu Türkiye’yi geliştirdiğini söylüyorlar ama benim gibi gelişme, refah, zenginlik karşıtı olan insanlar buna karşı. Zenginlikle refah, o bildiğiniz zenginlikle refah değildir çünkü. Yani şu anda vahşi kapitalizmin kuralları işliyor. Alttaki kalanın canı çıksın anlayışı. Bizim tarım toplumu olduğumuz zamanlarda bir söz vardı: “Ağalık üretmekle, yiğitlik vurmakla olur.” Şimdinin ağaları tam tersine maalesef. Benim için önemli olan dış ticaret, iç ticaret, cari açık vs. değildir. Ben açlık sınırına bakıyorum. Kaç kişi var aşağıda, nüfusun kaçta kaç bunlar.

Dünya gelirinin neredeyse tamamına yakın bir kısmını şirketler ayakta tutuyor. Bana göre dünyayı artık devletler değil şirketler idare ediyor. Devletlerin başındaki adamları da şirketler seçiyor. Dolayısıyla bu şirketlerin laboratuvarları var, bilim adamları var, üniversiteleri, orduları, teşkilatları var. Bütün gücü ellerinde bulunduruyorlar. Ayrıca bir muhalefet lazımsa onu da biz yapalım diyorlar. Mesela bu muhalif hareketlerden bir tanesi halkın çok kolayca kanabileceği bir harekettir. O da sürdürülebilir kalınma hareketidir. Kalkınma ama sürdürülebilir. Bu çevre kuruluşlarının tezi şudur: “Biz konforumuzdan vazgeçmeyelim, yaşadığımız zaman batarsın, hem dünyayı batırırın, hem kendini.” Dünyanın toplu gidişatından ve buna dâhil olmak için çırpınan Türkiye’nin bu politikasından, gidişatından hiç memnun değilim, zaten Türkiye’de ne fikir adamı kaldı ne de fikir. Benim söylediklerim toplumun genelinde makes bulacak laflar değil. Sen gerçekçi değilsin, derler ama zaten gerçekleri görmemiz için gerçeklerin dışına çıkmamız lazım.

Ben sokaktan gelen bir adamım. Ama benim en büyük silahım ben bu toprağı ve bu toprağın insanlarını, değerlerini, nasıl yaşadıklarını, tanımamdır. Yani İstanbul otoparına Doğu Beyazıt’tan gelen bir otobüsün bagajında neler var bunları ben biliyorum ama bilim adamlarının bildiğini sanmıyorum.

Hikâyelerinizde üç katman izleniyor. Birinci katmanda bir olay örgüsü var. Bir alt katmanda sizin de bahsettiğiniz Türkiye’deki toplumsal değişim ve bu değişim birey üzerindeki etkileri. En alttaki katmanda ise bunların hepsini kuşatan, zeminde bir yük olarak taşıyan bir değer var ki o da tasavvuf düşüncesi. Yani bu dünyanın gelip geçiciliği, faniliği. Bu konuda sizin düşünceleriniz nelerdir?

Çok doğru tespit etmişsiniz. Hikâyelerimde fanilik düşüncesi çok vardır. Hemen izah edeyim. Hepimizin birçok projesi vardır hayata dair. Bu işler çok dramatik. Bu fanilik duygusunu yenmek ancak velilere mahsustur. Biz daima kaybettiklerimize çok fazla üzülmüyoruz. Kazanınca da çok fazla seviniyoruz. Halbuki kazandıran da kaybettiren de Cenabı Hak’tır. Ona teslimiyetimiz olmadığı için üzüntümüz de sevincimiz de fazla oluyor. Ben bunu tabii hikâyelerde açık şekilde yapmam. Onun çıkarımını okura bırakırım. Bende daima bir iyimserlik, bir umut vardır. Umutsuz,

bulanık, insanlara sıkıntı veren şeylerden hiç hoşlanmam. Gerilim, polisiye sevmem, bilim kurgu hiç sevmem, ben romantik aşk filmleri toplumsal meseleleri anlatan şeyleri, açık, anlaşılır, bahar gibi şeyleri severim. Tabiat bunların başında gelir.

Sır hikâyesinde Bayramilik ve Melamilik tarikatlarını örnek olarak almanın bir sebebi var mıdır?

Kast-1 mahsusla yapılmış bir şey değil. Sır hikâyesi aslında bir toplum hikâyesidir. Ben bunu cemaatler meselesi ortaya çıkmadan evvel bir sezgiyle yazdım. Bununla da övünebilirim. Bir şeyhin de drama düşebileceğini anlattım aslında. Etrafında yine toplumsal konular var. Bir bilim adamı var, siyaset adamı var, medya var, onların tarikatlarla ilişkisi, tarikatlar onlara ne veriyor, onlar onlardan ne almaya çalışıyor. Hikâyenin sonunda şeyh ortadan kayboluyor. Bu sona tarikat çevrelerinden çok kızanlar oldu. Dediler ki hiçbir şeyh böyle cemaatini, tarikatını terk etmez. Ama o da bir insandır bana göre. Onun da yaşadığı düşüşleri, çıkışları var. O bakıyor ki ortada bir düşüş var, bırakıyor, ama sonradan sembolik bir hikâye olan en son Güz Gülü hikâyesinde şeyh efendinin bir dağ başında yeniden bir tekke kurup seyri sülükuna devam ettiğini görüyoruz. Temelde anlattığım bir şeyhin de drama düşebileceğidir ama bu şeyh toplumsal muhtevalı bir şeyhtir. Yani hem şeyhin kendi dramı var, hem de toplumun tarikat çevresiyle olan ilişkileri var.

Sır'daki tasavvuf düşüncesinde dünyadan el etek çekmek değil de gündüzleri tarlada vs. çalışıp geceleri tekke işleri ve ibadet gözlemlenmektedir. Bunu Kutlu'nun tasavvufa bakış açısı olarak değerlendirebilir miyiz?

Tabiki. Birçok insana tasavvuftan bahsedildiği zaman bunlar yan gelip yatan, yiyip içen, ibadet eden anlaşılıyor. Bu böyle değil. Şeyh Nakşibendi bu noktada örnek alıyorum. Onun yaşadığı yerlerde kayısı yetiyormuş, sabahtan akşama kadar çalışıyorlarmış, o da kendini diğer insanlardan ayırt etmeden çalışıp akşam yemekten sonra zikir halkası kurup ibadetle meşgul oluyormuş. Hatta çalışmayanı tekkeye almadığı söylenir. Yemek yerken iyi yemeyenlere de çok kızarmış. İyi yiyeceksin ki iyi çalışasın, yani aslan gibi yiyeceksin aslan gibi çalışacaksın. Bizim bildiğimiz miskin tasavvuf çevrelerinin dışında bir adam kendisi. Çok da etkili aynı zamanda. Bütün

müridanı Anadolu'ya yaymıştır. Yani Şeyh Nakşibend'e ben çok hayran oldum. Benim benimsemek istediğim tasavvufu yaşayan bir adam kendisi. İnsanlardan ayrı olmayan, onlarla beraber düşüp kalkan. Bizim şeyh de aslında öyle bir adam. O bu göreve layık olmadığını söylese de Cenabı Hak ona başka bir görev veriyor.

Sosyoloji olarak genel bir görüş var taşraya bakış açısında. Merkez taşra kavramı ile ilgili. Sizin bu konu hakkında görüşleriniz nelerdir?

Merkez taşra meselesi Batının geliştirdiği bir proje. Bunu Şerif Mardin çok işledi. Osmanlı'da merkez taşra ayrımı yoktu. Mesela şair Nabi Urfa'dan geliyor. Şair Nef'i İzmir'den geliyor. İkisi de İstanbul'u sallıyor. Demek ki çevre o kadar boş değil. Osmanlı'da standartlar arası fark çok değildir. Tabi ki merkez belirlidir ama konaklara baktığımızda İstanbul'daki bir konağın aynısını Erzincan Kemaliye'de görmek mümkündür. Eğin, Kemaliye'deki konaklar Erenköy'deki Beylerbeyi'ndeki konaklara eşdeğerdedir: Ahşap, işlemeli... Sokaklar pırl pırl. Demek ki taşra dediğimiz yer de boş bir yer değil. Osmanlı'da çevre merkezi, merkez çevreyi besliyordu. Bakın Osmanlı mutfağında neler var: Çerkez tavuğu, Arnavut böreği, Arap aş. Bunların hepsi çevre. Ama sonuçta ne deniyor: İstanbul mutfağı. O zaman da İstanbul sürekli göç alan bir yer. İstanbul bunları topluyor, ama ona bir şekil şemâl veriyor. Başkent kültürü veriyor. Kerkük, Harput, Urfa'da yapılan musiki İstanbul'da yapılan musikiden geri değildir. *Zülfün görenlerinin bahtı siyah olurmuş, tek zülfünü göreydim bahtım siyah olaydı* diye Harputlu Hayri diye bir şairin mısralarına baktığımızda, Şerif Bey'in dediği gibi kesin bir merkez taşra ayrımı yapmak söz konusu olmadığını görürüz. Ama bugün böyle değil. Cumhuriyet kendi seçkinlerini çevresinde toplamış, kendi ideolojisini çevreye yaymaya kalkışmıştır. Kötü olan şu; çevredeki kültür kalmamış. Bugün ne Şebinkarahisar, ne Arapgir, ne Kemaliye, ne Ergani kalmıştır. Cumhuriyet ne kendisi bir şey yapabildi, ne bıraktı başkaları bir şey yapabilsin. İki arada bir derede kaldı. Bana göre aslında biz halen küçük bir Osmanlıyız. İçimizde hâlâ Bosna'dan daha fazla Boşnak var, Arnavutluk'tan daha fazla Arnavut var, Çerkezistan'dan fazla Çerkez var. Hatta buna Ermenileri de ekleyebiliriz. Altmış binden fazla Ermeni var şu anda. Ama bu zedelenmiş, 19. yüzyılla her şeyiyle yıpranmış bir Osmanlı.

Taşra sıkıntısı diye gelişen bir kavram var. Bu bağlamda baktığımızda aslında tam tersini söylüyor ve anlatıyorsunuz. Hikâyelerinizde taşra alın teri ve çalışmanın yeri. Tembellikten ziyade tefekkür olarak alıyorsunuz bu durumu diye tespit etmek mümkün müdür?

Bunu bir ruh hali olarak alıyorlar. Coğrafya dışında. Taşrada niye sıkılsın insan. Bir dünya iş var. Taşra sıkıntısı Batıcı, laik, küçük burjuva aydınların alıştıkları metropoldeki konforun ellerinden kaçacağı korkusundan kaynaklanıyor. Eğlenebilecekleri, kadın erkek ilişkilerini serbestçe yaşayabilecekleri bir yer yok. Bizim ahlakımıza, örfümüze, geleneğimize ters adamlar olduğu için taşraya gittikleri zaman sıkılıyorlar normal olarak. Yabancılaşma duygusu yaşıyorlar. Camiye gitmez, cemaate karışmaz, ibadetle meşgul olmaz. Benim anlattığım taşra 50’li yıllar. Şimdi Doğu Beyazıt’taki çobana bakıyorsun giydiği tişörtün üzerinde Boss yazıyor. Babası dün Stokholm’dan gelmiş. O eskidenmiş, taşra yoksunluğu falan. Benim anlattığım 50 li yılların taşrası dingin, durgun ama alttan alta çok zengin, derin. Onu dile getirdiğim yazılarım da var. “Kasabaya ne oldu gibi”.

Hikâyeleriniz köyden daha ziyade kasaba eksenli. Bunun bir sebebi var mıdır?

Kasabayı merkez aldım. Çünkü Sezai Karakoç’un dediği gibi esnafı, eşrafi müdürü, memuru en iyi görebileceğimiz yer orasıdır. Orada her şeyin foyası meydana çıkar. Büyük şehir gibi saklanamaz. Şeffaftır. Dolayısıyla değerler, her şey ortadadır. Tabii benim bahsettiğim 50 li yılların kasabası. İnsanımızın değerlerini, tabakasını ve zümrelerinin nasıl bir yer tuttuğunu anlamak için kasabaya bakmak lazımdır. Mimari, yerleşim de orada çok daha sarıhtır. Ama dediğim gibi bugün artık bunu izlemek mümkün değil. Kasabalarda artık bulvarlar var, o miskin parklar var, şelaleler var. Kasabaya gidiyorsun, aynı şehir. Mimarisi de değişti. Şimdi şehirdeki binaların aynısı var. Kooperatif evleri yapılıyor. Kasaba hüviyetini kaybetti. Tabi ki geçmişte neydik, bugün neyiz kıyasını yapmak için ben eski kasabaları veriyorum.

Mustafa Kutlu hikâyesi nasıl oluştu?

Benim ilk iki kitabım Ortadaki Adam ile Gönül İşi. Onları bastırmıyorum. Bu ikisini yazdıktan sonra Türk edebiyatını araştırdım ve yazdıklarımın vasat olduğunu gördüm. İki sene ara verdim yazmaya. Bu zaman zarfında neye dayanmam lazım geldiğini tespit ettim. Tabii geçmişe döndüm. Gazavatnameler, menakıbnameler, İbrahim Ethem kıssaları okudum, onların dilinden bir şeyler katmaya çalıştım. Sır hikâyesinin başlangıcında o çok bellidir. Bütün şark ve İslam dünyasını kapsayan bir hikâye tarzının var olduğunu anladım. Onun adı Şark hikâyesidir. Şark hikâyesi denilen şey, kesretten vahdete, parçadan bütüne giden bir yapıdır. Bunun en bariz örneği Mantıku't-Tayr'dır. Orada otuz kuş Simurg'u bulmak üzere Kaf Dağı'na giderler. Her kuşun ayrı hikâyesi vardır. Hepsini birleştirdiğin zaman onların hikâyeleri ortaya çıkıyor. Yani kesretten vahdete gitmiş oluyor. İbrahim Ethem kıssalarında da onun bütün hayatı anlatılmıyor. Önemli olan yerleri anlatılıyor. Batı romanından ayrı olarak Şarkta sözü azaltmak önemlidir. Bu yüzden şiirde daha öne geçmişlerdir. Şark edebiyatı sanatçıları fazla sözden hoşlanmazlar, gevezelik yapmazlar. Sözü mısra derecesinde anlatmayı kâfi bulurlar.

Şark hikâyesini bulunca bu benim yazı tarzım dedim. Fikir olarak da tasavvuf düşüncesinden beslendim. Bunun en güzel örneği Bu Böyledir kitabımdır. Ayetleri, hadisleri kullanmam da aslında şuuraltından hikâyeye akan şeyler. Sevgili Fatih Andı bunları buldu çıkardı sağolsun. Hatta "Bu Böyledir" de ifade olarak Kuran'dan alınma. Burada yeni mazmunlar almam gerekti. Geleneği yenilemezseniz o gelenek kurur. Geleneği yenilemek için yeni mazmunlar buldum. Dünya metaforu oluşturdum. Lunaparkı dünyaya benzettim. Dünyanın iki kapısı vardır. Birinden girilir birinden çıkılır. Hayat da iki kapılıdır. Doğum vardır ölüm vardır. Dünya hayatı bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer siz buna kendinizi kaptırırsanız yolunuzu bulamazsınız. Hikâyedekiler de kendilerini kaptırıyorlar yollarını bulamıyorlar. Böyle birçok metafor var içinde. Tasavvufu bilmeyen bu kitabı anlayamaz. Dışarıdan bir ailenin lunaparka gezisini anlatırlar sadece. Neden parktan çıkamıyorlar, onu da çıkaramazlar.

Böyle bir bilmece de "Mavi Kuş" isimli eserimin sonunda vardır. Aslında sinemaya dair bir kitaptır. (Ben sinema ile çok uğraştım. Ancak sinamacılık sektöründe

amatör olarak kaldım çok dâhil olmadım. On sene resim ile uğraştım, futbol oynadım. Edebiyat hiç aklımdan geçmiyordu. Çok sonradan edebiyata intikal ettim.) Sinema ile hayatın, sinema ile gerçeğin birbirine geçmesidir. Orada bir mahkûm var, jandarmalar tarafından bir araçta götürülüyor. Aslında bu adam, filmde mahkûm rolünü oynayan biri sadece. Bu adamın gerçek yaşamında kanlıları var, bu adamı arıyorlar ve izini buluyorlar. Filmde mahkûm rolüyle oynadığını öğreniyorlar. Kanlılar bu filmin yönetmenine gidiyor ve filmde oynamak istediklerini söylüyorlar. Yönetmen adamların tiplerine bakıyor, şalvarlı malvarlı tam istediği gibi adamlar. Yönetmen adamların isteklerini kabul ederek onlara da mahkûmun bulunduğu aracı takip eden adamlar rolünü veriyor. Adamlar o aracı takip etmeye başlıyorlar. Evet, bu bir sinema filmi fakat adamların gerçek bir amaçları da var. Kararsız kalıyorlar ve bir mola yerinde bu durumu görüşüyorlar. Kimisi vazgeçiyor kimisi daha sert bir tutum içerisinde vazgeçemeyiz diyor. Sonra tekrar film başlıyor. Ve istasyona gelindiğinde film sona eriyor. Ve herkes dağılıyor. Mahkûm olan adam da dinlenme yerinde çay içiyor. Adamı takip eden kanlılar mahkûm olan genci rollerinin yanı sıra gerçekten takip ettikleri için vuruyorlar. Ve at nal sesleri olay yerinden uzaklaştığında yönetmen uyanıyor. Durumu anlıyor ve “biz ne yaptık” diye hayıflanıyor. Ben nasıl oldu da farkedemedim, anlayamadım pişmanlığımı yaşıyor. Sinema filmini çekmeye ne kadar kaptırmışım ki hayatın gerçeğini göremedim hezeyanını yaşıyor. Eserimin son kısmında yani tam burada sinemanın uydurma olduğu hayatın daha önemli olduğu vurgulanıyor. Zor çözülecek bir bilmeceyi açıklaması da budur.

Okuduğumuz birkaç makalede bununla ilgili edebiyatçıların yaptıkları yorumlar mevcut. Dünyanın sinema gibi oyundan ibaret olduğu, asl olanın ölüm gerçeği ile diğer hayatın olduğu gibi...

Evet, bu eser söylenen yorumlara yakındır. Asl olan gerçektir. Buradan yola çıkarak sanat bir uydurmadır, kurmacadır. Bizi hakikate götürmez. Fakat hakikate giden yolda bizim kalbimizi açar. Bizi hakikati kabul etmeye hazırlar. Rikkat getirir, merhamet getirir, şefkat getirir. Sanat bizi terbiye eder de diyebiliriz. Fakat hakikate din ile ulaşabiliriz. Dinin de en son noktası duadır. Duanın da en son durduğu nokta

secdedir. Secdede yapılan dua kabul edilir, geri çevrilmez. Yalnız halisane secde olmalıdır.

Dolayısıyla ben sanattan ziyade hayatı önemseyen, sokaktan gelmiş bir adamım. Misal, bir ağacı tasvir etmektense o ağacın gölgesinde oturup dinlenmeyi severim. Bir aşkı anlatmaktansa gerçekten aşık olmayı isterim. Önemli olan hayal değil hayattır, yaşanandır. Kitabın içindeki sanat bizi uyandırır ancak hayatı okumak, onu keşfetmek çok daha mühimdir.

Taşrada mekânın yaptığı ruh ile taşra ruhunun yaptığı mekânı caminin merkezde olduğu bir meydanla veriyorsunuz. Bu Batılı anlamda bir meydan değil. İslami çerçevede bir meydan, her şeyin yine dine açıldığı camiye açıldığı ve o çerçevede caminin avlusunda hemen bir sosyal ortamın bulunduğu...

Cami cemaati birleştiren bir yer. Hatta cami avlusu meydan sayılır.

Taşra mekânlarından biri olan istasyon bu bağlamda nedir?

İstasyon benim özelim. Benim beş altı yaşlarım, ıssız bir taşra istasyonunda geçti. Tek bir çocuktum ben. Bir köpeğim vardı. Beş altı yaşlarında o taşra istasyonunun bulunduğu ıssız tabiatla haşır neşirdim. Tabiat aşkı bana o yıllardan kalmıştır. Bir de dumanlı trenler. Dumanlı trenlerin benim hayatımda çok önemli yeri var. Hep ona dönerim, onunla birlikte çocukluğuma. Tren benim için görseli estetiği bulunan güçlü bir objedir. Ormanları kışkırtarak gelmesi, dumanları savurarak istasyonda durması, yolcuların inmesi gibi görseli zengindir trenin ve istasyonun. Hatta pekçok sinemacı bu yönüyle treni ve istasyonu mekân olarak kullanmıştır. Ayrıca istasyonlar kavuşmanın da ayrılığın da vuku bulduğu yerlerden biridir. Bir istasyonda geçen “Hüzün ve Tesadüf” çok sevdiğim bir hikâyedir.

Demiryollarına önem verilen yıllarda, beyaz dumanlı trenlerin kurumları, tozu dumanı çok olmasına rağmen istasyon lokantası veya istasyon gazinoları olurdu. Üstünde olmazsa olmaz çiçeği olan beyaz örtülü masalar göz alıcıydı, herkes akşam olduğunda oraya gider, taşra için bildiğiniz gezinti yeri olurdu. Ayrıca istasyon insanların duygularını en yoğun yaşadıkları yerlerden biriydi. Uğurladığı birinin

ardından gözyaşı dökenler, mendil sallayanlar. Yahut uzun bir ayrılıktan sonra kavuşanların sevinç gözyaşları, mutlulukları... Diyebilirim ki şimdiye nazaran eskiden hüznler, sevinçler çok derinden yaşanırdı bunun en somut yaşandığı mekânlardan biridir istasyon. Şimdiye nazaran dedim çünkü duygularımız eskisi gibi çok güçlü değil. Acı çeken ızdırabı olan biri birkaç gün sonra çiftetelli oynayabiliyor mesela. Dolayısıyla eski aşklar, dostluklar, eski insan münasebetlerinin sağlamlığı, derinliği yok, artık. Bu ne yazık ki çok basitleşen hayatımızın tezahürüdür. Hız ve haz peşinde koşan insanlarımız ne yemekten tad alıyorlar ne de duygularını tam anlamıyla yaşayabiliyorlar. Ayaküstü âşık olup sonra o aşkı aynı hızla bitiren insanlar hayat vitrinini süslüyor adeta. Günümüzün insanları her şeyi köksüz, doymak bilmeyen bir iştaha sahip olarak yaşayan bir tüketim toplumunu oluşturmuştur. Eskiden böyle değildi.

Şehre taşınan bir taşra, gecekondu var. Kanayan bir yara şehrin içerisinde. Gecekondu mahallesindeki o yapılanma o taşradaki değerlerle, taşra gelenekleriyle örtüşen bir noktada mıdır sizin için?

Aynı zamanda örtüşen ve değişen, bulunduğu şehirden de nasiplenmeye çalışan insanlar var. Arabesk müzik ve arabesk hayat tarzı Cumhuriyet tarihinin en otantik, en kendiliğinden olan bir olgusu. Cumhuriyet tarihinde bir müzik ürettiyse gerçek müzik arabesktir. O insanlar için değerlidir. Çünkü gerçekten karşılığı vardır. Onun için “Baba” diyorlar adama. Uydurma bir müzik değil yani. Ondan evvelki türkülerimiz önceki topluma ait, tarım toplumunu yansıtan parçalardır. Hep eskilerden bahseder. Hasretten, gurbetten bahseder daha çok. Şimdilerde yeni türkü üretmek artık çok zordur. Bakınız Türk musikisi de öyledir. Eski insanı, o insanların hislerini, yaşam tarzını anlatır ve yansıtır. Eskiye göre yeni bir şey üretilmedi Cumhuriyet Türkiyeğinde. Dışarıdan gelen türlerin dışında kendimiz sadece arabeski ürettik. Kendi bağrımızdan kopan müzik, arabesktir o da gecekondualarda yaşayan taşra insanını anlatır. Gecekondu ahalisini şehir için kanayan yara olarak görsek de o ahali kendisinden yaşam tarzından çok memnundur aslında. Diyelim köyünü oraya taşımıştır söz gelimi bahçesi vardır, bahçesinde tavukları vardır. Sıkı münasebette olduğu komşuları vardır. Yere serer halılarını yıkarlar, mahallede yaşadığı için çok fazla trafik yoktur, mahalleler dedik ki

akrabalar, yakın tanıdıklar bir arada toplanmıştır. Şehrin karmaşasından ve yalnızlığından uzak dayanışma halindedirler. Dolayısıyla gecekonduda yaşayan taşra insanına hiçbir zaman acıyarak bakmadım ben. Onların orada çok samimi, tatlı hatta şehir insanına göre imrendirici bir hayat sürdürdüklerine inanıyorum. Şehir insanından daha mutlu insan profilleri vardır o mahallelerde.

Bu süreçte insanların yaşadığı en büyük problem olan yabancılaşma ile taşralılık olgusu genelde olumsuz anlamlarla kavramlaştırılıyor ve bağdaştırılıyor, sizin bakış açınız nedir?

Bu taşralılığı olumsuz sıfatlarla ananlar ve yayanların kimler olduğunu söyledim. Onlar kendi geleneğimize ve kültürümüze yabancılaşmış vakumlanmış olan beyaz Türkler. Onlar hâkim kültür ve hâkim sermayenin adamları olduğu için, onların sözü geçiyor. Sözleri geçen insanlar oldukları için de taşra insanını lanse etme biçimlerine herkes inanıyor. Halbuki gerçek durum böyle değil. Mesela ben geçenlerde yazdığım yazıda “Bizim toplumumuza erkek mi yoksa kadın mı egemendir?” sorusunu “kadın egemen toplumdur”, diyerek yanıtladım. Fakat bu bahsini ettiğimiz hâkim kültürün insanları bunu kabul etmiyor. Tam aksini savunurlar. Karadenizin kadınının erkeğine göre ne kadar cesur olduğunu, sözünü geçirdiğini bilmiyorlar. Bizde sözü geçmeyen kadınlar daha çok güneydoğu bölgesinin kadınlarıdır. Onların üzerinde de Arap tesiri vardır ki o bölgede çok Arap yaşar. Anadolu kadınına baktığımızda ise yazdıklarımı ispatlayan kadını görüyoruz, her şeyi idare eden, yöneten, sözünü geçiren, her işi yapan, her çileye göğüs geren, cesur kadını görüyoruz.

Taşrayı yapan şeyin, -elbette bahsettiğiniz ellilerin taşrası- geleneksel değerler olarak o ruhun somutlaştığı mekân olarak görebilir miyiz?

Şimdi değil ama geçmişte görebiliriz. Çünkü geçmişte bizim şehirlerimiz de tarım toplumu olduğu için şehirlerin de köylerden farkı yoktu. Ben şahsen yaşadım. Ellili yıllar o şekildeydi. Neredeyse her şehrin yanbaşında Bağlar diye bir semt vardı. Diyarbakır’da bile var, Bağlar semti. Yaz oldu mu, şehir ahali Bağlar denen o semtlere göçerdi. Esnafı, memuru... Herkes. Bağlar’a gider orada toprakla meşgul olurdu. Orada motorlarla, merkeplerle, bağda bahçede meşgul olurlardı. Refik Halit de anlatır bunu,

Memleket Hikâyeleri'nde. Şeftali bahçelerinin hikâyesi vardır. Orada bu konu çok çarpıcı bir şekilde anlatılmıştır. Orada dut kurutur, meyve kurutur, sebze kurutur, pekmez yapar, kışlık yiyeceğini hazırlar; tarla varsa, sular, eker. Çocuklar ise tamamen doğal ortamda organik yapı içinde yetişirler. İnsanlar yediden yetmiş hayvanlarla, toprakla, bağ bahçeyle yani tabiatla içiçedir. O yıllarda şehir henüz tabiattan kopmamıştır. Bırak kasabayı, köyü; şehirler tabiattan hiçbir zaman kopmamıştır. Ama maalesef şehirler genişledikçe o bağ yerleri, bağ evlerinden eser kalmamıştır. Bir tek bu yapılaşmaya karşı eskisi gibi varlığını koruyan Kayseri olmuştur. Talas beldesinde hala o bağ evleri eski güzelliğinden bir şey kaybetmeden ayakta durur. Yapılaşmaya izin vermemişler, apartman yapılmamıştır mesela. O Talas'ın bağları hala yemyeşildir. O yapıyı görmek için Kayseri'ye gidin mutlaka. Eski güzellikler beni meftun ediyor. Onun için ben mesela bana Türkiye ve Türkiye dışında gezmek istediğiniz, görmek istediğiniz neresi var, diye sorsalar; ben hiçbir zaman Japonya veya Amerika demedim. Yurtdışına karşı bir merakım da yok ama Bosna, Dubrovnik, İsfahan beldelerini görmek isterdim. Fakat bütün bunlardan evvel ben kendi memleketimde bu yapının kalıntıları olan evleri görmek istiyorum ki kafama, kanıma tam işlesin. Kastamonu'yu görmek istiyorum mesela. Neden görmek istiyorum, geçmişte ne idi, bugün ne oldu? O hayatı mı esas almalıyız bu hayatı mı? Tüm bunların karşılaştırmasını yapmak için istiyorum. Peki, geçmişe dönebilir miyiz? Hayır, dönemeyiz. Geçmişe dönmek diye bir şey yok ama geçmişten alacağımız ilhamlar ve dersler olduğuna inanıyorum.

Mustafa Kutlu, kendi hikâyelerini nasıl değerlendiriyor?

Benim edebi yolculuğumda uğradığım bazı duraklar olmuştur. Şark hikâyesini bulduktan sonra ve de Erzurum'da okumuş olmamdan dolayı ki o dönemlerde Erzurum'da geleneksel hayat sürüyordu. Âşıklar kahvesi vardı. Orada halk hikâyesi anlatanlar vardı. Behçet Mahir diye biri vardı. Muhteşem bir anlatıcıydı, bir ay boyunca Köroğlu'nu anlattığını bilirim. Köroğlu ile ilgili sadece kırk tane hikâye biliyordu. Yine bu kahvede âşıklar atışmalarını yapardı. Ben orada Halk hikâyeleriyle tanıştım. Bilindiği üzere edebiyatımızın divan ve halk olmak üzere iki vadesi vardır. Ben "Uzun Hikâye"den itibaren Âşık edebiyatı vadesine girdim. Yani anlatım dilini yazı diline çevirmeye çalıştım. Bu zor bir işti, kolay değildi. Ama okuyanlar çok hoşlandılar,

meddah tarzı anlatımı olduğunu düşündüler ama bu dil halk hikâyesi diliydi. O uslubu ben de çok sevdim ve benimsedim. Hala da o uslubu sürdürüyorum, seviyorum da kendime de çok yakın buluyorum.

Bir grup hikâye, tasavvuf temalı olan ilk baştaki “Sır, Yoksulluk İçimizde, Bu Böyledir” gibi olanlar daha çok entellektüeldir. Tasavvufu, divan edebiyatını bilen insanlara hitap eden rafine hikâyelerdir. Sözü gelmişken hikâye ile öykü arasındaki farkı da söyleyeyim. Öykü tamamen uydurma bir şeydir. Katıyyen kullanılmaması gereken bir şeydir. Bunun bilimsel izahını Hece dergisinin Öykü sayısında M.Kayahan Özgül’ün yazdığı uzun makalede görebilirsiniz. O makaleyi okuduğunuz zaman anlarsınız ki bu öykü sözü tamamen uydurmadır. Kelimenin hiçbir şekilde karşılığı yoktur. Hikâye demek, bana bir hikâye anlat demek; bana bir olay anlat, demektir. Hikâyede olay ögesini önemserim, olay hikâyesini önemserim, hikâyenin içinde olay yoksa yine ondan da hikâye çıkar; ama olay hikâyesi gibi değildir, daha zordur. Benim hikâyelerimin ise iki tane ana arteri vardır. Biri divan edebiyatı tasavvuf yolunda yürüyen, diğeri de tasavvuf yolunda yürüyen ama halk edebiyatından özellikle de halk hikâyelerinden neşet eden onun anlatım esaslı özelliğini, yazı esaslı özelliğe çeviren iki ana arterde yürüyen bir yapı tarzı bir Türkçe var, benim hikâyelerimde.

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın yekpare zaman anlayışına atıfta bulunarak zaman kavramına değinmişsiniz birkaç yerde. Buradan yola çıkarak zaman bakış açınızı öğrenebilir miyiz?

Zamanı ben ruh kelimesi ile eş anlamda görüyorum. Kuran-ı Kerim’de Hz. Peygambere buyruluyor: “Sana ruhtan sorarlar. Oysaki ruh bizim katımızdadır.” Ruh ile çok uğraşmayın deniyor, esasında burada. Ruh meselesini biraz meskut geçiyor, ruhun ne olduğu konusu kolay anlaşılacak bir konu değildir.

Zamanı da ben ruh gibi görüyorum. Hatta zamanın ruhu derler ya... Sanıldığı gibi zaman saat gibi bir şey değildir. Saate tabi değildir. Sofistike olarak, metafizik olarak zamandan ne anlıyorsunuz, dersenez, ruhtan ben bir şey anlamadığım gibi zamandan da bir şey anlamıyorum, cevabını veririm. Zaman; kolay tanımlanacak bir

şey değildir. Şiir de öyledir, mesela. Ele avuca sığdıracağımız tarifini yapmak çok zordur. Mutluluk öyledir, aşk öyledir. Bunların tarifi mümkün değildir.

Peki yekpare zaman nedir?

Yekpare zaman, yaradılıştan mahşere geçtikten sonra öteki dünyayı da içine katmaktır ki devamında ne olacak onu da bilmiyoruz. Onun sembolü, ifadesi diyebiliriz. Ben dünya ile ahireti ayıranlardan değilim. Ben arada bir kapı bile görmüyorum. Burada başka türlüüz. Bir insan nasıl ki doğar, büyür, yaşlanır; diğer hayat da bunun devamıdır. Ayrı bir ifadesi ya da parçası değildir.

Hem yazılarınız hem de hikâyelerinizde bir teziniz var: “Kanaat ekonomisi ve tarım toplumu” Ancak geleneği o noktadan yakalayıp tekrar bu şekilde kendi içimizde kurarsak o zaman istenilen noktalara gelebileceğimizden bahsettiniz. Kanaat ekonomisiyle tam olarak neyi anlatmak istiyorsunuz?

(Çarşamba günü bu konuyla ilgili yazım çıkacak. O yazıyı mutlaka okuyun. Orada sizi bu konuda aydınlatacak çok şey var.) Ben iktisatçı değilim ancak kanaat ekonomisi dendiğinde kaba hatlarıyla şunları diyebilirim. Kanaat en tükenmez hazinedir. Az ye, az konuş, az uyu. Tüketim toplumunun karşısında olan bir tutum bu. Yani şükredeceksin, sabredeceksin.

Bir makalede şöyle bir başlık vardı: “Mustafa Kutlu’nun Hikayelerinde Bir Düş Olarak Gelenek” Gelenek bir düş müdür?

Kim yazmış? (Mustafa Kutlu bu soruyu tebessümle karşılıyor)

Değerli vaktinizi bize ayırdığınız için çok teşekkür ederiz. Bizler adına çok verimli ve istifadesi büyük bir söyleşiydi. Ayrıca bu çalışmalarımız vesilesiyle sizinle tanışma, hasbihal etme fırsatını bulduğumuz için çok mutluyuz. Tekrar teşekkür ederiz.

Ben teşekkür ederim. Türkiye’deki toplumsal değişimin bir dinamiği gençlerdir. Her ne kadar işin başında orta yaşlılar olsa da gençler gelip onları diskalifiye

edeceklerdir. Siz gençlerle konuşmak, onların fikirlerini almak benim için de önemli. Keyifli bir sohbeti. Dualarınızı bekliyorum.

Söyleşiyi Hazırlayanlar : Kadriye Alev, Merve Okuyucu

Konu : Mustafa Kutlu İle Hikâyeciliği ve Hikâyeleri Üzerine
Hasbihâl

Yer : Dergâh Yayınları

Tarih : 01 Nisan 2013